X

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.D.P.B.
Coll. No. 21

Title VRATARKA.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 21 Subject: Dharmaśāstra

Title: Vratārka

Author: Bhaṭṭa Śaṅkara Scribe: –

Date of the work: – Date of the Ms.: –

Place of the work: – Place of the Ms.: –

Size: 11.1" by 4.9" Extent: 128 foll. irrespective of pagination.

Language: Sanskrit Script: Devanāgarī.

Remarks: Begins abruptly. pagination not exact.

वामात्रानिषुक्तो व्रतश्रेष्ठे परिरोतुं द्विजोत्तम। कन्नामुद्वाह पिष्यामि कुत्तपोकस्य चित्तमो: नारद उवाच श्रूयतां म
भिधास्यामि पूर्ववृत्तांतमादरात लक्ष्मीयुक्तः पुरा नाथः क्रीडमानो हिमालये तेनत्रार्पते समगवान्‌ रुद्रो वीमानत्र
पित्तनमः सत्कारमनुपथाज्ञानमभ्युत्थापन पूर्वकं प्रेक्ष्य वीमनस्त द्रूपं तं देव्या हास्यं कृतं तेन दासको पेन म
हातेजा वैश्वानरसमप्रभुः शशाप स लक्ष्मी उर्वा नामुनि क्रोधेन संयुतः। हसितो हं त्वया मुग्धे आत्मनो रूपमी
क्ष्य तु। विरूपा भव दुर्हते किं न ज्ञातो सहं त्वया। इत्युक्ता सततया देव्या यथा शक्त्या प्रसादितः प्रसन्नो जगादे
वाकां मच्छापो नान्यथा भवेत् जन्मांतरे त्वं स्य फलं करिष्यसि विरूपतां सात्वं मर्त्ये वितीर्णा हिगोपकस्य ग
हे शुभा। सत्यभामा विरूपांगी विरूपदर्शनीतथा। कुरूपिनाख्याति विकृता संजाता तत्प्रभावतः पाणिपाद
कटिग्रीवास्य वैवेरूप्यलक्षणा तत्रगच्छ महाभागा तस्मात्तेकन्यां प्रदास्यति। ब्रह्मोवाच। भगवन्‌ विरूपां तु दृष्ट्वा
कथं रूपेस्यामि नित्तशः तांगतिं च गमिष्यामि तां विवाहस्य कुरूपिणीम् नारद उवाच तस्याः शापप्रसादेन तु
किं रूपा ताच पडुनंदन तत्र मं गाप्स्यते तद्रूपं सौभाग्यं परमं शुभं मातापिता सा कि लवैचर्मका मार्घमिच्छ

११

व्रत नेएवंमविष्यतीत्येवसंधो विहितः सुरैः तपश्चनान्यथा कार्यं गुरूणां वचनं महत मातागुरुतरा सूमेरि नि वेदेष
पद्यते ईश्वर उवाच एवमुक्ता महादेवि नारदः त्रिदिवं गतः क्रमेणापि मातारं शारदेवेवाहं हि विधीपते विवाहि
ता च माते न वेदोक्त विधिना ततः आनीपतस्त गृहं मातुर्दर्शयामास तां च ह पश्यापचवनं भामा परणिताशु
चिव्रता निर्हृतिं परमां गत्वा श्रमाद्परमा भवारत्यक्त्वा वीक्ष्य तां कुलः नाणिपत्तचमातरं जगाम कृतकार्या
णां कारणाय महाबलः तां दृष्ट्वा देवमाता च व भोतुः स्वाभिधामृशं ईदृशवित्र एविहृतां कथं भक्तास्मि गोपि
तां चिंता मया महतीम तां वो हि य मानसा कथापि नो चकरे यथा वित्र पंतत्सरीरजां च यथ कस्मिन सुकाले च५
न४ तत क्रिणी तत्र भावतः मसकृत्यन तं श्वश्रूं संहृष्टं गोमयं तेरा उवाच प्रसन्नवाक्यं भक्तियुक्तं शुभावहं। अ
वाहं रु सुमिह्यामि स्वपत्नीं छत्रवह्नभो तां दृश्या मामसवीवृं प्रसारं कृविधीयतां देव्युवाच सत्सुतह हं तेसु
भगे ममापि वचनं कुरु सर्वमाचरितं सुतु सुरूपाद्वादशी व्रतं संप्रपद्यस्ति चेत्सरप दर्शनं ते भविष्यति उ राम
क्मिण्युवाच कष्टेन क्रियते धर्मः व्रतं चापि सुदुष्करं कथं तत्सेप पद्यामि फले दैवैः सुदुर्लभं देव्युवाच अर्द्ध

कृ स्र४

तां४

प्रदीपता मम्मे तदर्धमथवा पुनः पंचमांशमथापृष्ठं षोडशांशमथापिवा रुक्मिण्युवाच सुरूपाद्वादशी पुराणे ति
लाद्दमपि नोत्सहे। किं पुनः षोडशांशं तु सपत्नीं दृश्य वेतत्ति एवमुक्ता जगामाशु मंदिरं स्वं सुमेरुगा पुनः पप्र
च्छ कृष्णो माप णिपातेन वैनुषाद्विवरच्छामि चैवोक्तं तत्र शेषि प्रभो मम कथं प्रपण मिताम यन वो द्धकृष्ण वच
मां कृष्ण उवाच अं वाद्ज्ञातिते शंभूर्वित्रूपो सुमध्ये मां वित्रपश्च वणा दृष्टो तां कुरूपो विकृताननां। चदृष्टवे
विस्मृतं रूपाघन्न न संशयः। प्रार्थयाथापि पांसु सुरूपाद्वादशी व्रतं। तिलाद्पि हि षष्टांशं देहि मे सेवि
कासम हे मागतान त्सकाशं तु पिधापद्वारमादरात् उवाच रुक्मिणीं सा तु सत्यभामा शुचिव्रता एकाम
था कृतिं देवि देहि भीष्मक नंदिनि अहं हि तिर्वामेदेया पश्यामि मयि मोहदं रुक्मिण्युवाच कोपं मति
भ्रमस्ते पं सुरूपाद्वादशी व्रति तिलाकृतिं प्रपद्यामि तद्द्वारं एक पाक्वं रत्नकान्तुरिं तत्स्था त्वाद त्वा सेको
ति लाकृतिं तस्यां चैव प्रेम्णा यांत्रपेणा माघिकाम वत। तां दृष्ट्वा विस्मयपन्ना पप्रच्छ पिता हरेः कस्य तां मप्र
हितं किमर्थमिह चागतां सत्यवतपरायणा सुरूपाद्वादशी पुराणं देवानामपि दुर्लभं देव्युवाच। रुक्मिण्या
सत्यभामा उवाच। नवाहं भगिनी भद्रे कृष्णेनोढास्मि धार्मिके। सत्यभामेति मे नाम नमामि चरणौ तव। इति श्रुत्वा तु वचनं
विस्मयोत्फुल्ललोचना नोवाच किल वार्वंगी अत्यर्थं विस्मिता भवत्। एतस्मिन्नेव काले तु [illegible]

व्रता॰ केन कर्तव्या किमाचारं वदस्व मे नियमं होमदानं च प्रसादं सुविधीयताम् ईश्वर उवाच पौषमासे तु संप्राप्ते पुष्यर्क्षं यदा
भवेत् तस्मिन् राजौ संपत्ता माध्याधा वा विशुद्ध मनाः तत् श्वेता गौरेकवर्णा या तस्याः शास्तं तु गोमयं अंतरिक्षगत पतितं शुचि
र्मौन भवस्थितः तस्य कृत्वाकृतीनां तु शतमष्टोत्तरं तिलैः प्रतीदेहं द्वादशी कृत्स्नां उपवासपरायणैः स्नात्वा नद्यां तडा
गे वा विष्णुमेवाथ चिंतयेत् सौवर्णं तु हरिं कृत्वा रूप्यं वा भक्तिशक्तितः तिलपात्रोपरि स्थाप्य ततो विष्णुं प्रपूजयेत्
इति संपूज्य विधिहितैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैः नैवेद्यं तिलमिश्रं तु फलानि विविधानि च नमः परमशांताय विष्णवे वि५
नमोस्तु ते सर्वसंकष्टनाशाय गरुडध्वज नमोस्तु ते अर्घ्यमंत्रः एवं संपूज्य देवेशं कुर्याद्धोमं समाहितः अ
थाह देवजन्नी शं होमपेज्ञो मयाकृतः तावशतमष्टाधिकं चैव तिलाज्यं व्याहृतिः सह तिलसंयुतावेह लक्ष्मीपतिमंत्रेण हरि स४
ध्यात्वा जनार्दनं लक्ष्मीयुक्तं च मेधावी सं शंखचक्रगदाधरं होमांते कारयेत् श्राद्धं वैश्वदेव द्विजमतः मेदं ताच भोज
नं तेभ्यः कृतकुंडे वरदक्षिणां धर्मश्च वा स्मं ... जागरणं तु ततो निशां तत्कालवेलवी मूर्ति विशाय प्रतिपादयेत् राम
मंत्रहीनं विहीनं च सर्वं तन्नह मापयेत् ईश्वर उवाच एवं यः कुरुते देवि तिलरूपा द्वादशीव्रतं नरो वायदिवा नारी त

च पुण्यं श्रृणुष्व मे देवि यो विप्रं न प्रपन्ते तत्स पुत्र पुत्रिजन्मांतरार्जितम् अपि ... संपर्काज्जायते कारणांतरात
न स्यापि न स्यात् हुः एव चेह यंतं सज्जन्मनि बंधुभिर्न वियोगं च नेष्टैः सह वियोगतां जायते गोत्रवृद्धिश्च की
र्तिमान् जायते भुवि जातिस्मरणमाप्नोति पदं निर्वाणमाप्नुयात् पश्यमान मिदं भक्त्या यः श्रृणोति समाहितः
पुण्यमाप्नोति स्वर्गलोके महीयते इति श्रीभविष्योत्तरे तिलरूपद्वादशीव्रतं इति श्रीमहानीलकंठात्मज भट्टशंकरकृतौ व्रता
र्के द्वादशीव्रतानि अथ त्रयोदशीव्रतानि तत्रादौ अनंगत्रयोदशी पादिव्रता पार्वतीव्रतं भविष्योत्तरपुराणे
श्रीलक्ष्मीरुवाच देवदेव जगन्नाथ भुक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्व प्रसादेन लोकानां हितकाम्यया नारी
णां तु व्रतं चैव सर्वं वै ख्यापकं शुभं येन चीर्णेन नारीणामखंडफलदो भवेत् श्रीभगवानुवाच सत्यमुक्तं
त्वया देवि नन्दवत्यास्त्रयोदशी व्रतं कथयिष्यामि ना ... अर्कत्रयं परमं गुह्यं पवित्रं पाप
नाशनं येन चीर्णेन नारीणामवैधव्यं च जायते आषाढे चैव कर्तव्यं शुक्लपक्षे त्रयोदशी एकाशीति प्रमित
दंतधावनपूर्वकं दंतधावनमंत्रः आयुर्बलं यशोवर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो धेहि वन

वृता स्यते नियमात्फलमाप्नोति निःफलं नियमं विना एतत्सर्वं प्रयत्नेन कृतं नियमपूर्वकं एकभुक्तव्रतेनैव करिष्ये च मया
श्रुता स्तागुरुहिते तु ध्यानेन तेन पापं भय मोह उत्तमा महेश्वरो कार्यो मुच्चरणा रजनीतादिभिः अथ वामन्त्रयो कार्यो
सिंह देवो प्रसीयतो गोष्ठे देवालये वापि तथा ब्राह्मणवेशम निम्बापये हस्तेनेरा प्रतिष्ठा तत्र कारयेत्तातदि
नेदं तत्काष्ठं हि यूथिकां च वरानने स्नानशुद्धिं ततः कृत्वा ततः पूजां प्रकल्पयेत् ऋषिभिः सहस्रपत्रैः पूजां ह
कु ५ त्वा द्रव्य कृष्णगुरु कुंकुमागरु कस्तूरी सिंहरैरण गंधकैः चंपकैः शतपत्रैश्च यूथिकादिरतोद्भवैः पीतास्त्रे
न ह्रर्वणा पूजयित्वा विधानतः अर्घं गत्वा तिस्रु भ्ये गाउत्तती युगण एवच श्रीफलश्च हाद्राडिंवैः तथा जानी
फलेन च आधादेवीच शर्वाणी शंकरस्य सदा प्रिये। अर्घं गृहाण देवेश ममो परि कृपां कुरु इति प्रजाकफ
तत्व्याक थां च केद्विजोत्तमः श्री लक्ष्मी रुवाच अथातः संप्रवक्ष्यामि पार्वत्याः च कथामिमां यां कृत्वा सर्वपा राम
पेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः आसीत्तु एक तु युगे कौडिन्ये नगरे वरे ब्राह्मणो वसते तत्र सत्य शौचपरायणः
१० गुणवान् शीलसंतोषी वामनो नाम नामतः तस्य भार्या प्रिया तस्य पाल्हा प्रलेन्दुलोणस्य गुणा ११ धना थो वेद

थो

विद्युष्टः गृहे वैसर्वसंपदः तस्य कर्म विपाकेन संतान रहितो भवेत अपुत्रस्य गृहं शून्यं श्मशान सदृशं भवेत्
दंपतीति दुःखेन कामो जातौ शरीर तं एककाल समायोगे नारदो गृहमागतः अर्घं पाद्यं कृतं तस्य कथां चक्रे
मुना सह वामनात्वाचा नारदत्वं ऋषिश्रेष्ठ सर्वज्ञान परायणा कथय स्वप्रसादेन कथं दुःखं प्रशाम्यति १५
दानेन केन देवर्षे व्रतनियम पुरःसरे तीर्थेन च मुनिश्रेष्ठ कथं संतानमाप्यते नारद उवाच शृणु विप्र वक्ष्या
मि संतानं च भविष्यति वं सदद्विजो या श्वै विल्वमूर्य तु मध्यतः १७ विद्युल्लिंगं च विख्यातं भवानी सहितं द
रं सपर्यां कुरु यत्नेन तु शोदास्यति संतति अपूज्य लिंगमभ्यर्च्य प्रज्वल्य दीपते अनाथे प्रेत संस्कारको
विप्र फलं लभेत इत्युक्ता नारदस्तो गतो वै मुनिपुंगवः वन मध्ये गतो द्वौ दंपती पुत्रकांक्षिणौ । बिल्वम तो ४
ध्ये तत्तो दृष्ट्वा शिवलिंगं पुरातनं बिल्वपत्रैर्गजीर्णैर्न लिंगं तत्रैव च्छादितं । विहा बिल्वपत्राणि स्नात्वा यो पले
पनं पंचामृतेन प्रक्षाल्य पूजां कृत्वा मनोरमां नित्यं नियमसंयुक्तः पूजयेत्परमेश्वरं पंचोपचारैः पूजितः तेन पार्वती
सहितो हरः एकदा तु गतो सो व पुष्पार्थे ब्राह्मणः अवृत्ति कुसुमं रम्यं तेपावतता वदृष्टो सुपन्नगैः पतितः स्ताद

धा

व्रता ते घोरे सिंहव्याघ्रसमाकुले तत्र तीव्रेण दुःखेन तपः पर्यचिंतितं तदा केनापि कारणेनैव कथं नापाति मे पतिः रुदं
ती शोकसंयुक्ता वनमध्ये गता सती ३६ आगता तत्र यत्रास्ते भर्त्ता च पतितोपि च भर्त्तारं पतितं दृष्ट्वा सापि त
त्र उपागता तत्पश्चाच्चेतना युक्ता स्मरंती वनदेवतां पार्वती तत्र ... पातापत्र त्रिदशति व्रासरणी दृष्ट्वानां च२
तां दृष्ट्वा पार्वती वरदा भवत दुःखशोकार्त्तहृल्लेन विप्रवक्त्रे विमुंचती इत्युत्थितो ब्राह्मणोऽत्र निशीथे निद्रयापि
च । तावेत्य चरणौ गृह्य दंपती विनयान्वितौ पार्वत्योदितमिदं यद्वरं वरय सुव्रते ब्राह्मण्युवाच त्वत्प्रसादेन तु
ष्टा शीलं द्रव्यं च वांछितं मया संतानं चैव मे नास्ति एतत्त्वं देहि पार्वत्युवाच व्रतं कुरु विधानेन मम
नाम्ना च विश्रुतं जपाममव्रतं नाम मे लोके पावनं परं जप पार्वतीव्रतं च आषाढे चारुलोचने स्वादुरहिते
स्वात्मेन लवणेन रहितेन च भोक्तव्यं दिनपंचकं कर्त्तव्यं वरं व्रतं त्रयोदश्यां व्रतारंभं तृतीयायां समाप राम
नं शुक्लपक्षे व्रतारंभं कृष्णपक्षे समापनं पंचाहं पावनाले तु व्रतं कार्यं प्रयत्नतः पंचाहं हि पचेच्चैव व्रतं तुल
वणं विना पंचाहं तंदुलैः कार्यं रहुरसविवर्जितं पंचाहं मुद्गैः कार्यं एवं हायन विंशति विंशतितमे तोद्व्रतो

द्यापनं समाचरेत दंपत्योः परिधानं हि दद्याद्ब्रह्मचे तवे भोजनं सुवासिनीनां च तृतीयायां प्रयोदितं । विंशति प्रथमे
पक्षे वित्तशाठ्यमतः परं पंचके पंचके कार्यं परिधानं भोजनैः सह नानारसैः समायुक्तं घृतखंडसमन्वितं सभ
र्त्तृका पात्री रात्रं भोज्यं सौभाग्यहेतवे कुंकुमं कज्जलं देयं पञ्च ह्रो च सशक्तितः रात्रौ जागरणं कुर्यात् अ
खंडफलदं भवेत अनेन विधिना यस्तु कुरुते व्रतमुत्तमं जागरं यो न कुरुते पतिव्रतसंपूर्णतां सदा व्रतेन च वि तु४
माप नानारी च विधवा जन्मनि जन्मनि शोकदुःखसंयुक्ता न च सौभाग्यभाग्भवेत नारीणां च व्रते दीने पति
भक्ता ततः परं सौभाग्यमचलं याति पतिसंतोषदायिनी ततः एतावद्दुःखाद्व्रतमिदं तत्रैवांतरधीयत पश्चाद्गृह
समागत्य दंपती च मुदान्वितौ पूर्वोक्तेन विधानेन तथा तत्प्रवाचसुखं तत योः भर्त्ता च विशेषो राज्यं वै धव्यं च परंसु
खं भुक्त्वा च विविधांश्च भोगान्त्यांते याम शिवगृहं भगवानुवाच एवं यः कुरुते नारी न च भर्त्रा वियुज्यते निकु
लं त्रयं समुद्धृत्य नीयते शिवमंदिरं सान्निध्यं सुखमाप्नोति शिवलोके महीपते कथां श्रुत्वा विधानेन सर्व
पापैर्विमुच्यते इति भविष्योत्तरपुराणे जया पार्वती व्रतं दंपत्युजराचारपासं च यथा दृष्टं कृतं त्रयोदश पारि

व्रता गोत्रिरात्रव्रतं। हेमाद्रौ भविष्योत्तरे युधिष्ठि॰ भगवंस्त्वत्प्रसादेन बहूनि सुकृतानि मे श्रुतानि व्रतरूपाणि निःकृतानि म
कसूदन सर्वपापहराणि सुसर्वकामप्रदानि च सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतं। किंचिद्गोव्रतं ब्रूहि
प्रदिष्टोसि माधव यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो नरो नारी च मुच्यते कृष्ण उ॰ कथयामि नृपश्रेष्ठ व्रतानामुत्तमं व्रतं पवित्रक
म्याविदाख्यातं तत्कृणु यत्पोत्तम यान्या कामाख्यां चे तिलभेतां स्नां स्तथैव च तदे गादेवमुच्यं तेन रानाप
स्वत्तवंशाः ब्रह्मोर्भगवतो राजन्तुका मधेनोः प्रसादतः सौभाग्यसंततिं लक्ष्मीं प्राप्नोति सुसमुत्तमं युधि॰ परि
तुष्टोसि भगवन् व्रतस्यास्य विधिं शुभं ब्रूहि मे राजशार्दूल करोमि त्वत्प्रसादतः के मंत्राः केन मस्कारा देवता
श्चेह कीर्तिताः किं दानमर्घ्यमंत्रं च कथयस्व सुरोत्तम कृष्ण उ॰ नारदेन पुरा राजन् पृष्टः कुंभसागरादिषु श्मा
रितं तत्त्वया राजन् शृणुष्वैकमना व्रतं। मासि भाद्रपदे शुक्ले त्रयोदश्यां समारभेत् त्रयोदश्यां प्रभाते तु समुत्था राम
य शुचिर्भवेत् गृहीत्वा नियमं पूर्वं दंतधावनपूर्वकं। आचम्योदकमादाय इमं मंत्रमुदीरयेत् गोत्रिरात्र
व्रतस्यास्योपवासमकरोमम शरणं भव देवि त्वं नमस्ते धेनुरूपिणि प्रतिष्ठाप्य हृदि तु महादेवो लक्ष्मीनारायणः प्रभुः

लक्ष्मीनारायणं देवं सौवर्णं वा स्वशक्तितः पंचामृतेन गव्येन स्नापयेत् कमलापतिं स्थापयेत् सर्वतोभद्रमंडले शु
दलेपि वा। तं धूपैः पुष्पैः सुनैवेद्यैः कृत्वा गीतादि नर्तनैः नालिकेरार्घ्यदानेन पूजयेद्धरिं तथा लक्ष्मीकांत जग
न्नाथ गोत्रिरात्रव्रतं मम परिपूर्णं कुरुष्वेश गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते इत्यर्घ्यः आरार्तिकं ततः कुर्याज्जलाक्षतकलश
पुष्पेन वंकुमं मंजलमत्तं हविष्यान्नेन पूरितं कृत्वा दिनत्रयं प्रपार्थ्य पीतपे विनिवेदयेत धेनुपूजां ततः कुर्यात् ज
लधारां प्रदक्षिणां प्रदद्यात् तु स्रुक् ऊर्ध्वं कुंकुमं मंत्रपाठ्य मात्कारगंधादि दिव्यपुष्पैः सदीपकैः अहोरा
त्रमवेक्षितं वृत्तदीपं दिनत्रयं अर्घ्यदानं ततः कुर्यात् नालिकेरादिभिः फलैः अर्घ्यमंत्रः पंचगावः समुत्प
न्ना मथ्यमाने महोदधौ तासां मध्ये तु या नंदा तस्यै धेन्वै नमो नमः प्रदक्षिणीकृता येन धेनुर्मा गां सा प्रतिरिणी
प्रदक्षिणा कृता तेन सप्तद्वीपवसुंधरा गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये
वसाम्यहं आरार्तिकं सनैवेद्यं गीतवाद्यं महोत्सवं कुंकुमं कलशं शस्त्रं धेनुवेदपाद्यादि च कुर्यात् एवं संपूज्य तां धे
नुं सम्यग्भक्त्या दिनत्रयं यां यवान्नं यवसं चैव चारयेत् पापपेदपः गोमयादागतैर्धौतैः कुर्यात्तैरेव पारणं धेनुवेद्य

वृता जागरं कुर्यात्सर्वपापप्रणाशनं त्रिविधान्युच्यते पापात प्रहरार्धेन पांडव व्रतस्योत्तरं कृतानां पापात प्रहरार्धेन मुच्यते
चतारि वेणु पात्राणि कारयित्वा प्रपूजयेत नालिकेरमुकदलद्राक्षाखर्जूरदाडिमैः सुपैर्विरूढैः सिंदूरैर्वस्त्रकुं
कुमकज्जलैः प्रथमे बीजपूरार्धे द्वितीये दाडिमं शुभं तृतीये नालिकेरेण दद्यादर्घ्यं दिनत्रयं कारकांस्तत्रयः
कार्यौ वृद्धिविधानेन पूरिताः लक्ष्मीनारायणं देवं ब्रह्माणं भार्यया सह पूजयेत कुसुमैर्वस्त्रैर्हेमसूत्रैश्च भक्ति श्रिर
दंपत्योर्भोजनं देयं षष्ठे तु मत्स्या दिनत्रयं पारणं गोत्रिरात्रिविधानि दुंबकदंष्ट्र भोजयेत गुरुरूपापतानां चैतु द्विजाप
प्रतिपादयेत सकुंकुमां मवस्त्रांबघंटासुकुटभूषितां गीतवादित्रनृत्याद्यैर्तिपाटक्षः शरयापाद्विपरहंपा
वत्रशापपेत्तन एवच ॥ एवं याकृते पार्थ गोत्रिरात्रं व्रतोत्तमं दुर्लभं तु सदा स्त्रीणां नराणां च पमत्तमानुष्यने
धेम हस्राणि वाजपेयशतानि च कर्तुपफलमाप्नोति गोत्रिरात्र व्रते कृते प्रभावेच कुरुक्षेत्रे चंद्रसूर्यग्रहे
तं याहेमभारशतं दद्यात फलं तत्रापुयात्तृपा क्षेत्रदानं ततः पश्चात्सर्वसर्वकामकामसागरो वरमंगुक्तां राम
दत्तातेन वसुंधरा एवं याकृते पार्थ त्रिरात्रशतमुत्तमं भवांतरकृतानापात्रिविधांमुच्यतेन संपातकात्रितय

श्रोतमर्हेतु कुर्वंनराधिप पुत्रपौत्रसुखंतस्य भविष्यति न संशयः जन्मांतरे यत्सोनारी वैधव्यं नैव पश्यति वै
धव्यंच महद्दुःखं मम भवेत्सुमहांगुरो अपुत्रो लभते पुत्रं अधनो धनहीनो धनं लभेत कायेन मनसा चैव कर्मणा यत्कृतपा
त्र३ र्जितं तत्सर्वं पातकं याति गोत्रिरात्रव्रते भवेत् इह भोगान् सुविपुलान् भुक्त्वा अंते स्वर्गमेव च व्रतस्यास्य प्रभावेन स्व२
लोके च महीपतौ कीर्तिदं धनदं चैव सौभाग्यकरणं तथा पश्चात् प्रयोगप्रकारं सर्वपापप्रणाशनं तस्मात्का
रणात्ज्ञातजच्छ्रसभा पर्मकुरुवृतं मदिरा जंघारुकीर्तिनिदश्माभूमि देवद्रक्षितं कृत्वा पांडवश्रेष्ठो व्रतं च क्रे
समाहितः व्रतस्यास्य प्रभावेन लब्धं राज्यमकंटकं इति हेमाद्रौ भविष्ये गोत्रिरात्रव्रतं ३ इदं च पुजरे प्रव
सिद्धं स्कांदे देवा आश्विन शुक्ले त्रयोदश्यादि कर्म अथ गुर्जराचार प्रसंगो त्रिरात्र व्रतं युधिष्ठिर उवाच
येन लक्ष्मीसकलापि नराणां भुवने न वेत्ता संतति वर्द्धते स्त्रीणां तद्व्रतं वद मे प्रभो कृष्ण उवाच शृणु राज
न् प्रवक्ष्यामि द्वयानामुत्तमं व्रतं येन वै क्रियमाणेन सर्वपापक्षयो भवेत् गोत्रिरात्रमिति ख्यातं नृणां स्त्री
णां फलदायकं वांछितं जायते तेषां ये पांचोत्तमिवर्तते युधिष्ठिर उवाच कीदृशं तद्व्रतं देव विधानं त

३३

वृता ऋषीदृशां कथमेषा समुत्पन्ना कस्मिन् काले तु केशव श्रीकृष्ण उवाच पुरा कृतयुगे पार्थ मनुर्नाम बभूव ह वै
वस्वत्कुले जातो बभूव पृथिवीपतिः तस्यापि दिलीपश्च प्रख्यातः पार्थिवोत्तमः सूर्यवंशे वंशे तस्मिन् जाताः करदे
पकाः नित्यं धर्मपरो राजा पूजनीयो मनीषिणां न जायते तस्य संतानं तस्मिन् वर्त्तते सदा चिंता तनये तेन दु व२
न४ त्वां मन्त्रिषु कोशलोत्तमस्थार्थं स पत्नीको वसिष्ठस्याश्रमं ययौ योऽयं पश्चात् दिलीपः पृथिवीकुलं शास्ता रक्षैस्तो रणां कृतं
।विविधानि च वृत्तानि मार्गे पुष्कलितानि वै स राजा महिषी सार्द्धं रथारूढस्तु वाहनः संध्यायां योगिन
स्तस्य महर्षेराश्रमे सारथिं च समादिश्य वाहानां विश्राममये तत्पश्चात् रथाद्गत्वा यद्वत्पत्न्या वाश्रमं गतो
मुनः स्वकर्मणि संध्यायां दिलीपो ददृशे गुरुं तस्य रुंधत्या सहासीनं साविभूत्वे पितामहं तौ प्रणम्य गुरुं
तत्र मुनिपत्नी विशेषतः ।स्थितौ तस्य समीपे तु शीत्या च नंदितौ तपोः दिलीपं च तदा तस्य रथधर्मं तं लोकपा
लकं पप्रच्छ कुशलं राज्यं वसुधायां भोगनिः दिलीप उवाच कुशलं च सदा देव स्थिते त्वयि गुरौ सति सु राम
राणां च मनुष्याणां विपदां हि न भवाग्र विषये मम कांतायां तु पत्न्यां किं ना पते न तु कायं धरित्र्यामेनि
न१

रशाः पितरो मम तथा कुरु मुनिश्रेष्ठ पुत्रो भवति मे यथा राज्ञां विपदि संप्राप्ते त्वदायत्तं तु सर्वं मुने वदेति क
थितं राज्ञा मुनये वै युधिष्ठिर तदा स निःश्वसं ततस्यो ध्यानस्तिमितलोचनः कारणं तत्र राज्ञो मुनिर्दृष्ट्वा
माधिना पश्चान्निवेदितं तस्मै दिलीपाय प्रयत्नतः वसिष्ठ उवाच पूर्वं त्वं सुरारि मारा ध्वस्त वसुधां गत्वा तत्र
व स्वर्भूमौ कल्पवृक्षस्याधः कामधेनुर्नवंदिता जाता तस्यास्तदा कोपो दत्तस्तेन शापः सुदुःसहः नवंदितां
हं भवता सांप्रतं पदि सर्वमपि भविष्यति न ते पुत्रं तच्छापोनश्रुतस्त्वया मां न पूजयेत्स्व पूर्जनीनां वधानां येन
लि वंदते न जायते तु कल्याणं पातकैरेव विष्यते दिलीप उवाच तं कृतौ मम पाप राक्षो यं कस्मिकिम हं मुने
।संतु ति लौ पते ये न तद्भूतं वद प्रभो ।वसिष्ठ उवाच अन्येन नाविशेष राये स्त यो भिर्तेप द्रुः स हैन
जायते तु संतानं गो निरत्र वजं विना ।सपत्नीकः सवत्सां मे धेनुं राजन् फलप्रदा आराधये कामम
नामो निशावत्तं कुरु भावदित्य दिलीपस्य मुनिना कथितं श्रतं तं वचः वंदिनी धेनुर्नता दत्ता व्रतं
सुभा कुंडोध्नी तिलकं सितं सुखफला दुग्धं सु विविधं तीदेवा तु विद्युद्दा शुभ्रदधि भवाका मप्रदाप

व्रता वत्सां गौरीं वाणां सकलां तु ततो वसुधि वे तिथिं तिथि प्राप्नोते मंत्र पूर्णांश शिनः कलां च दधती श्रेयस्करी पूर्णिमा भाद्रपदेस
मायाते शुक्लपक्षे तु पार्थिव । आश्विनी तात्र पोदशं निपसंतु सुभक्तितः समुपोष्य गोत्रिरात्रं भक्तिं कृत्वा ततस्त्व
भोः हे निवृत्तु येहं सौभाग्यं देहि गौरि मे मा ॥ निया समंत्रः ततो गावं समभ्यर्च्य मंडले गंध दीपकैः तत्र येः शतपत्रै
श्च चंपकाद्यैः पुष्पा नन्नमो गो वो मम मा यत । संतु गावो मे संतु पृष्ठतो गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं एवमाव
मनुत्वा मध्यमाने महोदधौ जाता सां सधेनु पानंदात सेधे वैनमोनमः पूजामंत्रः फलैर्नाना विधैः पुष्पैर्गंधैर
पि स्वशक्तितः पूजनीया प्रयत्नेन दद्यात् दर्श विधानतः नालिकेरं च कूष्मांडं मातुलिंगं च दाडिमं इतिष्यान्ने
च नैवेद्यं कारयेद्घृतसंयुतं गोत्रिरात्रव्रतार्थोय फलमपाकरोद्भवं सर्वकामप्रदा देवि गृहाणार्घं नमोस्तुते अर्घमंत्रः
वस्त्र युग्मं विधानेन दद्याद्वासांसि दक्षिणां सपत्नीकाय गुरवे स्वशक्त्या च व्रती नरः दिनानि त्रीणि भिक्षाणि श्रोत राम
व्या च कथा शुभा जितक्रोधैस्ततः सर्वैः स्त्रीभिर्वा पुरुषैरपि एवं संपूज्य विधिवत्तत्र त्रीणि केतुकेशवांच
तुर्थे दिवसे प्राप्ते ततो धेनुं विसर्जयेत ॥ ततो धेनुं सवत्सां तु मंत्रेणानेन पार्थिव दद्याद्विप्राय विदुषे धर्मज्ञेशा

स्वपारगे परिपूर्णां वृतं कृत्वा इष्टान् कामान् अभीप्सितान् विपापत्वे मया दत्ता मानर्ग च्छ यथा सुखं दानमंत्रः सर्वदा
नानि देयानि स्वशक्त्याकृतिभिर्नरैः विविधेभ्यो द्विजेभ्यश्च दक्षिणां च स्वशक्तितः विवि शान्यन्न कुर्वीत तदा यस्तेन ततो
नरः गृहं पापत्यजे श्रेष्ठेगीत नृत्यपुरःसरं गोपालानां च पाथेयं पूजा करकं यवापे चारितानि तत्फलेर्नानावि वरं३
धैस्तत्सुक्ता वै कामधेन्वा च संयुक्ता गोमपेन तु पारणं वै प्रकर्तव्यं सर्वैरिष्टजनैः सह सपत्नीकाय गुरवे दद्याच्च
नेत्र दक्षिणां कृष्ण उवाच एवमाराध्यतां धेनुं राजा वै भक्तितत्परः ततः पूजानामधिपं प्रभाते समितिर्मुनेः भाद्र
पदे सिते पक्षे तु पोडशगो युधिष्ठिर पूजां कृत्वा विधानेन मुमोच व्रतरितं शुचिः संध्यापापमति स्थित्वा चाय
पोषु नराश्रमे अर्घं सुदक्षिणाकर्त्तुं नीत्वा च विधिवद्बलिं ययो धेनो समीपे तु च विंदत्वा दिनत्रयं अन्नपा
तस्ततो धेनो स्तनीपे दिवसेषु नः जगतां गोरूपधराम्बिवोदधिपयोधरां लतामिश्वां ततो राजा पुष्पैर्वर्ह
पितेभ्यः जपशब्दं च भाषते पक्षिणं सुंदरानना गीते च च न देवी भिः गायमानं तथा यशः सुश्रावतच्चन त्व२
नो राजा मृशं मनसि हर्षितः चिरं सुभवे वने व्यक्तं भूमिपे समितेसमिति धेनुस्त्व श्रुश्रुमे राजाराजा धेनुवाच भो

३४

व्रता पुनः तद्दिने च मुनेर्धेनुरागतो भां वंच पश्यति। विवेश गह्वरं तत्र पर्वतस्य स्वपितुर्गृहं। कृत्रिमश्च ततः सिंहो मुनिधेन्वा भयं
करः। सिंहश्च दृष्टवान् शेरान्नाधेनुं कर्षयन् बलेन च। दृष्ट्वा राजा च ता धेनुः केरमातालरोन्चरोः ततो धनुर्धरः सा पितां मो
कुम्भ पवक्रमे। व्यातिंह वधार्थं स राजा वाणं करे दधौ भक्त्या नस्तु तदा शोकः को पयुक्तो वभूव सं धनुषा रोपय
नृबाणं चित्रन्यस्त इव स्थितः। हस्तस्य निश्चलत्वेन क्रोधस्तस्य व्यवर्द्धत। विस्मयं प्राप पपश्चिं होरा जानं देपुधि
३५ ष्टिरा मा त्वंस गिरा शाहृष्ट त्वेन गवि स्थितः सिंहस्तु वा र्हे वा णं प्रयुक्तं भव ताद्य थाम पिम विष्यति॥ ततः
कौष्ठेन महता श्रमं मा कुरु सर्वथा मम मारतस्य वेगो पि पर्वतो न्मूलने क्षमः जायते न महाराजस्याके
वल मनोकुहे महेश्वरस्य मां राज चनाम्नाकुं भोदरेण तु सेवकानां च सर्वेषां मुख्यं जानीहि भूमिप। वि
लोकपेमं परतो देवदारुं महाद्रुमं सिक्तः स्नेहेन भूपाल शिवपार्वत्या सुतं कृतः कदाचिदागतो हस्ती भग्न
तेन महाद्रुमः तस्य कंडूयनाद्धार्थी पानिर्मुक्तो हं शिवेन तु कृत्ता शिवेन सिंहत्वं मुक्तो हं जीवभोजनं तदीपे राम
स्तु गोरक्षणं भक्त्या तस्मादुपागतां त्यक्त्वा लज्जां निवर्त्तस्व मुक्तो सि गुरवे मवाच आपत्काल स्वे दं तं तु सा

हृष्व भृतो पदिशे पो न जायते तस्य पशोरा जन्नन गच्छति श्रुत्वा गिरं च सिंहस्य राजा चैनमुवाच ह। ईश्वरेण स
मानान्येवेति सिंह भवान् पि समीपाद्ध कथं यातिम धेनुर्गुरोरिपं अस्मीर गृह्य देहं मे धेनुं मुंच स वत्सका भविष्य
ति जनन्या स्तु वत्सो मार्गं विलोकयन्। सिंहेन तु दिलीपाय्य कथिते वै तदा पुनः देहांतरे चरद्दा निमयकारिणि कुर्व
ता लोकेन हेतुना पार्थक्यो तं कच्छ्रं च वसस्था तं भस्वैस्य जगतो राज्यं वपुरेतन्न वं वयः त्यक्तुमिच्छसि वा राजन्मूर्ख
स्तु मीदृशः कथं रक्षसि चकथं ... धाम्नान्ध जापालन ततरः जीवन्त्वं वा महाराज मुनेः कोप स्त्वयास्यति त
तो रक्षन्त्वं देहं सं सारं पक्षुरूपं भूमिपा पावत्वो वाच सिंहो सौ नगेनानुगतां गिरं दिलीपोपि तदा पार्थ वाणी मेता
मुवाच ह गवा निरी क्षिते स्वेव भूमिपो दीनने त्रया किं भेमा ज्येन मे सिंह विषये जीव तेन वा यशोगतं च मे सर्वं
परिधेनुं मह्यं रक्ष हि पदिसिंह ततश्चायं सहस्य पतितस्तदा पाव स्थितश्च पतितो मांसस्य पिंडवन्नृपः तावत्सिं
होस्यं कृत्वा धावितस्व भयंकरः दृष्ट्वा सिंहं निपतितं च चलो न वभूव ह तावत्तु सोपरिष्टात्पुष्पवृष्टिः पपात वै
उत्तिष्ठ वत्स भूपाल चाव मित्युक्तेति शुश्रुवे। उत्थितं तत्र सन्तुष्टाप्येगां ददर्श नैव हरिं सेव पाच गुरो पार्थ भक्त्या
चापि विशेषतः। प्रीता कामदुघा हेच वरं याचय तातं भवान् पौ पिता को राजा पयाचे तन्न पंतः तः वंश कर्त्ता

३३ नी

व्रता महापातो शिवभक्तो निरंतरं गोरुवाच गोत्रिरात्रव्रतं राजन्यद्कृत्सा भवताकृतं ततो पि स्पष्टतेरुगुत्र पोर्हृतं विप्र
हैः येत्रान्ये पि कारिष्यं त्रिगोत्रिरात्रव्रतंमम। तेषां कामं च दास्यामि मनसी ष्टं न संशयः इत्युक्त्वा चलिता धेनुर्वसिष्ठस्या
श्रमं प्रति दासरवी च बलिंनी तामापपौ तं मुदरक्षिणा पूजां कृत्वा विधानेन राजपत्नी विशेषतः उत्तरक्षिणां कि
यां कृत्वा चलिता वै युधिष्ठिर आश्रमं च ततो गत्वा दिलीपो सो युतस्तदा गुरोरग्रे स तत्सर्वं वृत्तांतमवदीत्पुनः
नंदितौ च तदा पार्थ दंपती तौ सुकोमलौ। पारणां च ततः कृत्वा प्रस्थितौ नगरं प्रति कृत्वा शं च नमस्कृत्य होता
रंगां तथैव च आगतश्च ततो राजा कृत्सताकपुरं पुनः राज्ञा तेन कृशांगेन राज्यमारोपितं भुजे। दिनैः कतिपयै रा५
रेव गोत्रिरात्रप्रभावतः राज्यं च कुर्वतां तस्य पुत्रस्तस्य महावली। प्रभाते सुमुहूर्ते च उत्पन्नोर [illegible] समाजाते
तदा सर्वं संजाता निर्मला दिशाश्चादृश्चेचकृतं च वह्निर्वायवः शीघ्रगा वव्रुः मृदंगस्य स्वनो भेः पूर्णाः स्त्रीगीमसुत्र
मं प्रजासवीं तदा पार्थ वदंति च पुनः पुनः गोत्रिरात्रप्रभावाश्चरात्तः पुत्रो वभूवह पुरंदरस्य जेताच महाय सम
भिपरापणः दिग्विजय पस्य पुत्रस्य कर्त्ता सो पि युधिष्ठिर यत्तं दिग्विजय कृत्वा विश्रुम [illegible] ददौ च सु इति शत्राप्य
पंस्ततो गोत्रिरात्रप्रभावतः तदा प्रभृति लोके स्मिन्लोका कुर्वंति तेव्रतं देवैः सर्वैः कृतं तत्र सर्वकामार्थसि

द्धां कथयेशाद्रमं।

पुण्यं गोत्रिरात्रव्रतस्यैवे उद्यापन विधिं कल्पये न वीर्णेन तत्फलं कृत्सउपार वर्षं चतुर्थे संप्राप्ते गोत्रिरात्रव्रतस्य
वैउद्यापन विधिं वक्ष्ये सर्वेषां व्रतसिद्धये तस्मीये दिवसे स्नात्वा मध्याह्ने विधिपूर्वकं देवानिहन्तभ्यर्च्य स्वदेवत गृहेत्र
तारात्रौ च सर्वतोभद्रं गौरीतिलकमेव च पूजयेत्तं च मिर्वाणौ सोमनं च पयोदितं तान्त्रस्य कलशं कार्यं तत्ताम्रपा
त्रसमचितं मासैकेन च राजेंद्र लक्ष्मीनारायणं प्रभुं नवेस्त्र स्व ध्रुतेवस्त्रे देवार्थं च सकलं पेत वंशपात्रा णि कु
र्वीत सौभाग्यचिह्न विह्नवैः विरूढ त्रिपक्वान्नैर्नालिकेरादिभिः फलैः विलेपनैः स्वपुष्पैश्च धूपैर्दीपैस्तथोत्तमैः
पंचामृतैश्च नैवेद्यैः पूजयेद्विधिपूर्वकं लक्ष्मीनारायणं देवं गामवत्सां विशेषतः रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवा
दित्रकौतुकैः ततः प्रभाते समये होमं कृत्वा च वैल्लव आचार्यं वरयेत्तत्र वेदवेदांगपारगं। तत्पापं कर्तव्यं सा
धुपलम्बयत्नतः गोत्रपंच पदातव्यं एकामपि सवत्सकां वक्र शृंगां सुशीलां च तरुणाभरणान्विता दंपती परि
धानं च वस्त्रैराभरणैः शुभैः यथाशो यस्करंदघात दानपात्रकमंडलुं चर्मसंयुत पात्रं च तिलपात्रं सदक्षिणं
पार२ । दीत्वा णिव सुवर्णं च भोजनाद्यैन वै द्विजाः एवं चैतं च विप्रायदातव्ये पृष्ठतो व्रजेत् पदे पदे श्वमेधस्यफलं
प्राप्नोत संशयं अवारिजा निदाना निदत्वा तु च विसर्जयेत भूपसी दक्षिणा दद्या कृत संपूर्ण हेतवे गोपाले

३० हि २ व्र १

व्रत भग्रहातव्यं शंकुल्यादिकां बलं सर्वं कुमापपित्वा तु पारणं च ततश्चरेत अनाथेभ्यो विमुक्तो श्वसीद्द्विश्च कुटुंब
केतांबाम किं तमन्नं पततु ग्घेन परिपाचितं मेनाचेन भक्तं व्याद्देहस्य सुद्धिमिच्छता एवमुद्यापनं कार्यं व्रतस्य फ
लमिच्छता ब्राह्मणाभावे द्विजानुज्ञां गृह्णीयुर्व्रतिनः सदा तथा तत्स्वर्णं तामे तिना स्याथापि कदाचन एवमुद्यापनं कु
र्यात्व्रतस्य फलसिद्धये नारी वा पुरुषो वापि पुत्रकाश्च जायते ध्रुवं इह लोके तु सं भुक्त्वा अंते गोलोकमा
प्नुयात् श्रीकृष्ण उवाच एतत्ते कथितं राजन् व्रतस्योद्यापनं शुभं श्रृणोति वा पठति नित्यं सर्वमनोरथान् ये
करिष्यंति त्स्वदेहांते यांति लोकान् शाश्वतान् इति श्री भविष्योत्तरपुराणे गोत्रिरात्रव्रतोद्यापनं ॥ अथाशोकत्रि
रात्रव्रतं श्रीकृष्ण उवाच श्रृणु राजन्नुराहरतमपोध्यायां इतं शुभम वसिष्ठेन मुनींद्रेण सीतायै यत्क्रिवेदितम
।विक्षाप रावणावधं पदा रामं प्रेरेष्य ग्यात तदा देवी प्रणम्याथ वसिष्ठं वाच मब्रवीत सीतोवाच भगवन्दंडकार
ण्यादा वण्णेन हृता पुरा न पश्यामि तदा किंचिदाल्मी पुं विकलेंद्रिया मासा दृशोषि ताततत्र राक्षसेनहृता
सती अशोकवृक्षस्य तातचिंतातत्परायणा उक्तं त्रिजटया तत्र वाक्यं हेतत्स्वर्थं संयुतम् अशोकप्रणता राम
सीतो विशोका त्वं भविष्यसि जयेत्तुकं मपाव्रतस्य च यथोक्तं त्रिजटा वच ततः प्रभृतहं शम्भवंद शोकव्रतमार

भम् । तेनव्रतप्रभावेन हनूमान्वनासजः शतयोजनविस्तीर्णोत्तीर्त्वा सागरमस्वपम मपाद्देशोदपत्रे प्रसाभि
ज्ञानो महाबलः पुनश्च कुशली जातो दग्ध्वा लंकां महाबला ततः तोमे प्रशम्पयोजातो व्रतस्यास्य महात्मनः अस्य व्र
तराजस्य प्रभावेन रामरोऽहरि ततः कैलाशिवेहो सर्वे भर्त्ता मे राघवो बली निहत्य रावणं संख्ये मां विमुक्तां गृहीतवा
नतद्दहं भगवद्विप्र एवामितां हृव्रतमस्य अशोकस्य प्रभावोमेवक्तुमर्हस्य शोषतः । व्रतस्यतमस्य प्रापेतु पुराणो
क्तमहीतले । अस्य थ्याता पुरलोके प्रभुस्ता नारी निषेवितम् । वसिष्ठ उवाच । एवमेतज्जनकात्मे यथा वक्षसि सुव्र
ते अशोकस्य प्रभावेन तत्सर्वं मम याधुना श्रृणु वाच्यम पारव्यातनं दने दिव्यकानने हस्मृति मुखाच्छेव्यायज्ञा
तं परमाद्भुतम् हत्वा भिमुन्त्तेनेंद्रेण हतो दैवान्महासुरः विश्वं मत्वा दुर्दिहा निःसस्य धर्मेश्वता पतो वृत्रस्य ह
त्या मवाप्यायदे वेंद्रोनष्टे चेतनः त्रैलोक्यराज्यं त्यक्त्वा सुमम सा भिपाद्दितः एतस्मिन्नंतरे देविनहुषो नृप
सत्तमः त्रैलोक्यराज्यमकलं जहार बलदर्पितः ततः शची प्रव्यथिता ह्यंतराज्यमवेक्ष्य सानंदनातरमा साघत
पत्निपेसु दुःकरम ॥ तां श्रुत्वा धर्मनिरतां हृहस्पति रुदार धीः आगत्य नंदनं देवीं वाक्यमाह महातपाः हहस
तिरुवाच किमर्थं तप्यते देवि तपः शमदुष्करम् त्वया किं प्रार्थ्यते नेन तपसा ब्रूहि कारणम् शच्युवाच हताभि

व्र॰ता॰ भूदेवं तं वेदं हतराज्यं हतद्विषम् क्वापि भ्रष्टं विभ्रमं जानेहं प्रियं पतिमप्यतः स्मात्कारणात् त्वं तं प्रपन्ना समाश्रि
ता यथा पुनर्निजं राज्यं देवेंद्रं शंभुपादयोः तिष्ठति मुने ब्रूहि सुरारेः शत्रुतापनः सा संकुरु मे देवसंयोगं ते
न्ता शुभा वा कातिस्त्वा च स्मरणं पौलोमि देवेंद्रो यथा नष्टो भयातुरः मानसो भक्तिसंभूतपंकजातः समाश्रितः
तत्र ह... त्वा भावेन त्वं ह्येतं गुरुं समाश्रिता अभिभूतमिवात्मप्रश्नं तो गुरुनिलयं गतः कामतः प्रश्नं संगेन सर्वं
प्राप्स्यति शुभव्रते बहुकालेऽपि तं यस्मात्तपसा लभ्यते फलम् ॥ हनी पृष्टिकारं से कं व्रतं श्रोतुं स्वयं भुवा सा
विभ्राएद्धमाना या त्वं कर्तुं मि हार्हसि अशोकव्रतमित्येव नाम्ना ख्यातं त्रिविष्टपे येन चीर्णेन पौलोमि
नारी दुःखं न संस्मरेत् हरः स्वयं भवत्येव हृत्तु राजेषु नंदने अस्मिन्स्तुष्टे हरस्तुष्ट इति विज्ञामि निश्चित
म् शच्युवाच पुन्नागनागबकुलं चंपकाशोकहारहार परित्यज्य कथं चान्या हरोस्मिन् रक्तसंनिधिं वाक
तिरुवाच हरेण निर्मितः पूर्वमशोको पंकपालुनालोकोपकारकरणेत तोयं शिववल्लभः वतिष्ठ वावनि
मीपद्दक्षप्रदेशणामभक्त्यैपि ता विधिवद्बद्धधर्मैः मङ्छदेवी पुनराह नमादे विस्मृतं तं विधिमस्मस्तवं मे वा राम
कतिरुवाच आरभ्य तद्व्रतं कार्यं त्रिरात्रं समुपोषणम् त्रिरात्रं देवि विख्यातमशोकतरुमूलके कार्यं नारीभि

देवेंद्रः समुपागतः ॥५॥

रमलं मनोवाक्कायकर्मभिः ततः प्रदक्षिणादेयाश्चाष्टोत्तरशतं फलैः नालिकेरैश्च खर्जूरैर्गोस्तनीभिर्हि नेदिनेऽस्मं
त्रेणानेन मन्त्रमापूज्यं तिसदाशिवम् अशोकशोकापनुद सर्वकामफलप्रद व्रतेनानेन वीर्योनिप यथोक्तफलदो
भव इति प्रदक्षिणामंत्रः ततस्तृतीये दिवसे समभ्यर्च्य विधानतः महादेवं हरं प्रपुत्तं वंशपात्राणि कारयेत् अने
नेव विधानेन यः कुर्याद्व्रतमुत्तमम् वैधव्यं नाप्नुयान्नारी पुत्रसौख्ययुता भवेत् ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इह स्पतिमुखाच्छ्रु
त्वा शची चक्रे व्रतं शुभम् शास्त्रोक्तविधिना सीते भर्ता माद्देवः समागतः हत्वा हणा विनिर्मुक्तो तथा त्वमपि वाक्या
र्यं व्रतमेतत्समाचर यथा साध्वी पुत्रपुष्टि श्रीमाधान्यं जापते द्विजो व्रतमेतत्कलौ लोके ख्यातादेविभविष्यति व्रत
तमेतदशोकस्य सर्वकामफलप्रदम् श्रीकृष्ण उवाच वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा सीता चक्रे व्रतोत्तमम् रामात्सा
मत्तु प्राप्य यथा पोष्याचकार सा सीता व्रतेन तेनास्मिन् वृद्धिनाम पादभूत युधिष्ठिर उवाच अशोकस्य
माख्याता पूजा देवविधानतः कोदेव तातत्र पूज्या नारीभिर्व्रतसिद्धये श्रीकृष्ण उवाच अशोक हरस्ते तिष्ठति स
र्वदेवा युधिष्ठिर पत्रेषु च शाखासु शिवाद्याः सर्वदेवताः अशोकसंनिधौ राम पूजनीयः सलक्ष्मणः सीतया
सहितो राजर्षिः लोरीशोपतोमतः एषक्रमं ते एषमखे रशोकाख्याय यथाक्रमम् पूज्यास्तु भरतश्रेष्ठ पुराणे

व्र॰गा क्तविधानतः अशोकवृक्षं विहिता शिवाया पेपुरोत्तमाः अशोकपूजनेनाशु तेतुष्टा मे भवंति हि गौर्याल स्मात थेंद्रा
णा अरुंधती च सीता पार्वती समाराधिता सर्वमशोकफलदो भव इति पूजामंत्रः अशोकवाटिकामध्ये सीतया
त्वं प्रसादितः अशोक संपन्नकुलो गृहाणार्घ्यं कृतं मया इत्यर्घ्यमंत्रः रावणस्य वधार्थाय तत्र त्वं महीतले वि
ष्णोरंशोसि देवेश गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते दशाननरथं हशोकरोषितया भावतः गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सीता
लक्ष्मणरामेषु तोषितः रामपूजामंत्रः तातभक्त्यनुरूपवीरं वनेपयोनुपोतदा तं लक्ष्मीवर्द्धनं गौरं लक्ष्मणं पूज
येयमहम् लक्ष्मणपूजामंत्रः अवनीतलसंभूता सीता सर्वांगसुंदरी गृहाणार्घ्यं मया दत्तं पूजां जनकनंदि
नि लक्ष्मी त्वं सर्वदेवस्य विष्णोरंशो महीतले अवतीर्णा मया दत्तं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते इति सीतापूजामं
त्रः एवं संपूज्य विधिना सर्वशोकविनाशनम् सर्वपापप्रशमनं सर्वकीर्तिविवर्द्धनम् मंत्रपूतं च पायसं पार्थ पा
र्वत्यामंदिरे चले अशोकाशोकशमनं उक्त ते परिकल्पितः जातकर्मादिकं तस्य अशोकस्य महात्मनः का राम
रितं विधिवत्तत्र तेन वृक्षोनगोत्तमः यावत्तं कृतेन नारी पुराणोक्तविधानतः अशोकस्य प्रसादेन सर्वका
मानवाप्नुयात् अवैधव्यं सुतान् सौख्यं लक्ष्मीं त्रिदिवमाप्नुयात्। सर्वेपि हारा च राजेंद्र ब्राह्मणाय निवेदयेत्।

कथामपि समाकर्णयेत्कुर्यादि जनार्दनः व्रतस्य फलमाप्नोति मंत्रतोपि न संशयः युधिष्ठिर उवाच विशोकं द्वा
दशीमेव अशोकतरुपूजने येनार्चितं जरा सर्वं प्राप्यते सकलं फलम्। श्रीकृष्ण उवाच कथयामि तथा राज
न्मा भविष्यति सिद्धं कृतम् मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिः पुत्रहृदये अत्र सपानि पत्राचार्यसंधतानतथैव चादेव का
मीत पो चेद्यादीपधासतमाम पादमपंतावसाविख्यातंतद्वृत मृतमम अशोकः पूजितः पूर्वं एथाव
हृणु पार्थिव अशोको राजन्नेश्वेव सोवर्णस्य तथाशिवः तथैव कारयेत्नीतां सोवर्णीं रामलक्ष्मणौ पूज
येद्दिविधैर्मंत्रैः पूर्वोक्तैर्नृपसत्तम अशोकं पूजयेद्भक्त्या पुष्पैः शुभपल्लवैः विरूढैः सप्तधान्यैश्च गुणक
मोदकैः शुभैः कालेयद्वैः शुभैर्हितैर्नालिकेरैः सदाडिमैः खर्जूरादिना तथा पूपैः पूजयेन्नरुषुत्तमम् अशो
कपत्रं त्वं प्रशोकनाशनिकुरु नित्यं पितृमातृपतिश्वश्रूश्वशुराणां तथैव च अशोकं त्वं शोकहरो भव सर्वत्र
नः कुले इति श्रीभविष्योत्तरे शोकत्रिरात्रं तंत्र यकोर्तिकादिमासे शुभ शनि प्रक्षा पांते पोदशपोशति पदो
षव्रतं स्फोटो लोमश उवाच पुराहं चादिमिद्रैस्तेर्वर्तमाने महाहवे हते शके णान्तु प्रचिरपा फेने नवे बली
देत्यामला पिता च दहाहं समाना नुरैर्भर्शार्दत्तं को पपरा विष्टो रेवान्योऽहमथापयो कालामिंद्र पूसदशार्

व्रता॰ पंकत्वा महाऽत्र वंधवर्हति महातेजा रोद्रसीहर पुत्रिवा। तं दृष्ट्वा भयवित्रस्ता देवाः शक्रपुरोगमाः कर्तव्यं नाम्य पघं ज
तस्तां गुरुस्त्वाच हतपमातु महोशेणाव्रतेन नियमेन च अजेयोयं महातेजा हन्ता शत्रुविनाशनः आराधयतत्तो दे
वं वृषशंकरमव्ययं अतेन विधिप्रोक्तेन हरं ध्येषथमाविरं देवाऊचुः गुरोकेन विधानेन कीदृशेन व्रतेन च आराध
द्य४ नीयोगौरीशोत्पस्मामिर्जपकामुकेः तद्वद स्वसुराचार्यवहिनःपरमागति: गुरुरुवाच कार्तिक्यादिषुमासेषुमं
दवारेत्र योदशी। विशेषाद्धुक्लपक्षेतु सर्वकामकरीशुभा तस्यां प्रदोषसमये लिंगरूपी सदाशिवः सज
नीयोहि देवं द्रसर्वकामसमृद्धये स्नात्वा मध्याह्नसमये तिलामलकसंयुतं शिवस्य चार्चनं कुर्यात् गंधपुष्प त
फलादिभिः पश्चात् प्रदोषसमये स्थावरं लिंगमर्चयेत् स्वयंभुं स्थापितं वापि पौरुषेयमपौरुषं जनैर्वा निर्ज
नेवापि अरण्ये वा तपोवने ग्रामाद्वहिः स्थितं लिंगं ग्रामगं शतगुणं स्मृतं बाह्याच्छतगुणं पुण्यमारण्य
स्य च पूजने वन्याच्छतगुणं प्रोक्तं लिंगं वै पर्वतस्थितं पर्वताच्चायुतं पुण्यं तपोवनसमाश्रितं काश्यां ...दि
संस्थितं लिंगं पूजितं स्यादनंतकं एवं विशेषलिंगानां तीर्थानां त्रिपुरारिभृशं ज्ञात्वा च शिवं पूजायां विधिशं भुंप्र राम
पूजयेत् कूपवापीतडागादि देवखातनदीषु च क्रमाच्छतगुणं प्रोक्तं गंगायां स्यादनंत...कं पंचपिज्ञानतु

पुरस्तात्तादात्तारवारितितत: प्रदोषसमये स्नात्वा मौनं समाचरेत् प्रदीपानांमहस्रेणादीपनीयः सदाशिवः
पा२ शतेनाथ थवादेव द्वात्रिंशद्दीपमालया घृतेन दीपयेद्दीपान् शिवस्य परितुष्टये तथा फलैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विवि
धैरपि उपचारैः षोडशभिर्लिंगरूपी सदाशिवः पूज्यः प्रदोषसमये नामभिः सर्वार्थसिद्धये नाम्नां शतेन रुद्रोसौ तो
तव्यस्त्वत्क्रितिप्रियः नमो रुद्राय भीमाय नीलकंठाय वेधसे कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः वृषध्वजाय
सोमाय सोमनाथाय वै नमः दिगंबराय भर्गाय उमाकांत कपर्दिने तपोमयाय व्याप्ताय शिपिविष्टाय वै नमः
व्यालप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः त्रिपुरांतकाय सिंहाय शा
र्दूलाय ऋषभाय च मित्राय मित्रनाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने कामांतकाय बुद्धाय बुद्धीनां पतये नमः कपोता
य विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने वेदगीताय गुप्ताय वेदगुह्याय वै नमः दीर्घाय दीर्घरूपाय दीर्घार्थाय
महाय च नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः गजासुरमहाकालायांधकासुरभेदिने। नीललोहित शु
क्लाय चंडमुंडप्रियाय च भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञातज्ञानाव्ययाय च महेशाय नमस्तुभ्यं महादेवहराय
च त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वेदांगाय नमो नमः अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वै नमः विश्वरूपाय विश्वाय वि

वृता स्वनाथाय वै नमः शंकराय च कालाय वै नमः रूपिणे अरूपाय सुरूपाय वै नमः श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्ति-
वाससे। नमः शशांकशेखराय वै रुद्रभूमिस्थिताय च दुर्गाय दुर्गपाराय दुर्गावयवसाक्षिणे। लिंगरूपाय लिंगाय लिंगि-
नां पतये नमः। नमः प्रणवरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः। नमो नमः कारणकारणाय ते मृत्युंजयायात्मभवस्वरूपिणे या२
त्रियंबकायासितकंठ भर्ग गौरीपते मंगलहेतवे नमः। बृहस्पतिरुवाच नाम्नां शतं महेशस्य उच्चार्य वै स्तुतिं तदा प्रद-
क्षिणं नमस्कारैरेतत्संख्यैः प्रपन्नतः कार्यं प्रदोषसमये तुभ्यमर्थं शंकरस्य च एवं व्रतं समादिष्टं तव शक्र महामते शी-
घु६ घ्रं कुरु महाभाग पश्चात्फलं कुरु प्रभो शंभोः प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति जयादिकं शक्र उवाच इत्येकदा महेशानं
समाराधयतादरात्। कथं च स वरः प्राप्तः पुरा कस्माद्भवद्द्विज गुरुरुवाच इंद्रो द्यपं महातेजाः आलपश्चीत यस्मात्पुरा
शिवं प्रसादयामास पर्वते गंधमादने नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत् एतज्जानीहि भो इंद्र तव पुर्याः
समीपतः। यस्मिन्वने महाभाग वसंति महदुर्मयः तस्माच्चित्ररथं नाम वनं परममंगलं तस्य राज्ञः शिवेनैव यानं च
परमाद्भुतं। कामगं किंकिणीयुक्तं सिद्धचारणसेवितं गंधर्वैरप्सरोयक्षैः किंनरैरुपशोभितं ततस्तेनैव यानेन स राम
पृथिवीपर्यटच्च पुरा तथा गिरीन्समुद्रांश्च द्वीपांश्च विविधांस्तथा। एकदा पर्यटन्राजा नाम्ना चित्ररथो महान् कैलास-

मागतस्तत्र ददर्श परमाद्भुतं तपःसभां महेशस्य गणैः सर्वैर्विराजितां अर्धांगलग्नया देव्या शोभितं च महेश्वरं
गिरिजया देव्या सहितं सदाशिवं कर्पूरगौरं वरमंबुजेक्षणं कपर्दिनं चेंद्रकलाविभूषितं गंगाधरं देववरं तदानीं
प्रहस्य राजा च तदा गिरिशं तत्रापाचितं वाक्यमिदं बभाषे वचनं च शंभो विषपायिता स्व मर्त्यो दपास्त्री जितात्मा
पिशाचनि। न लोकमध्ये वयमेव चात्र स्त्रीसेवनं लज्जं पानं वै कुर्मः एवं वाक्यं निशम्याह महेशः प्रहसन्निव।
उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपि शृण्वतां भयं लोकापवादतः सर्वेषामपि नान्यथा भक्तितः कालकूटं मे सर्वेषा-
पु६ मपि दुर्जयं। लोकातीतं च मे शं तं तथापि प्रहसन्नसौ। ततश्चित्ररथं देवी गिरिजा वाक्यमब्रवीत रे दुरात्मक २८
घ५ थं त्वं शंकरस्त्वोपहासितः स्वया सहैव मंदात्मन् चरीस्य सेकर्मणः फलं साधवो मम चित्ता नानुपदास्य-
करोति यः देवो वाप्य च वा मर्त्यः सविज्ञेयो धमाधमः एते मुनीशाश्च महानुभावास्तथाद्य मीकाषयो वेदग-
र्भाः तथैव सर्वे सनकादयोऽत्य मी श्रीशानज्ञानाशाः शिवं सर्वं पते रे मूढ सर्वेषु जनेषु भिन्नं ममैकः एवालिप-
रोऽन कश्चन। तस्मादतिमिव मह क्लंतं त्वां सशिक्षये नैव कुर्याद्यथैवं अस्मात्स्वविमानात्त्वं देशो भव त्वामु-
दुर्मते एवं शप्तस्तया देव्या भवान्या राजसत्तमः राजा चित्ररथः सद्यः पपात महसा दिवः आसुरीं योनिमासा-

व्रत षष्ठे त्तोनाम्ना अभवत्तरा तपसा परमेशो वतस्थितो जितं क्रमात् तपसा ब्रह्मचर्येण शंभोराराधनेन च व्रतेनानेन च बली
जेतुं शक्यो न केनचित् चासुरेण हि भावेन योगं वक्केव्रतं पतः तेनाच्छिद्रेण चैवासौ पश्चाज्जेयो भविष्यति तस्मात्त्वम
पि देवेन्द्र कृत्वा चेदं व्रतं शुभं हनिष्यसि महाबाहो हन्तं नात्र संशयः गुरोस्तद्वचनं श्रुत्वा तात्र्वा चाथ शतक्रतुः
सोद्यापनविधिं ब्रूहि शं दोषमचमेधुनागुरुवाच कार्तिके मासि संप्राप्ते सूर्यवारे च षोडशी मन्त्रीतु भवेद्या
सा समभ्यर्च्य तासिद्ध्ये षंभोराजतं कार्यः एष्टेत सस्सुपीठके। तस्योपरिन्यसेद्देवं उमाकान्तं त्रिलोचनं पुष्पव
क्रदशभुजं मद्वांगे गिरिजां सतीं सौवर्णप्रतिमां कृत्वा ताम्रकुंभे जलाहृते पंचरत्नफलोपेते पंचपल्लवचर्चिते वं
दनेन सुगंधेन मिश्रिते शोभिते तथा हृष्पसाचततः कृत्वा कुंभस्योपरि विन्यसेत् अशक्तो मन्मपेकुंभे वंश
पात्रमथापि वा पूर्णं शरावं वा स्थाप्य सौवर्णी प्रतिमां तथा शक्त्या कृतां परिस्थाप्य वस्त्रमाल्यविभूषणैः पूज
यित्वा विधानेन रात्रौ जागरणं चरेत् पुष्पमंडपिकामादौ कृत्वा अर्हा समभ्यर्चितः आवाहयेत्ततः पश्चात्तोमंत्रे राम
णानेन सुव्रत एह्येहि त्वम् उमाकान्त स्थाने चात्र स्थिरो भव यावद्व्रतं समाप्येत कुप्याद्दीनवत्सल आवाह
नं आसनेनस्मि उमाकान्त मुखम् सशेषुनिर्मले उपविश मडे दानीं सर्वशांतिप्रदो भव आसनार्धवतेम

पाद्यं पुष्पगंधसमन्वितं गृहाण देवदेवेश प्रसन्नो वरदो भव पाद्यं ताम्रपात्रस्थितं तोयं फलगंधादिसंयुतं अर्घ्यं गृहा
ण देवेश मया दत्तं हि भक्तितः अर्घ्यं वाजीतल निर्मलं तोयं कर्पूरेण सुवासितं आचम्यतां सुरश्रेष्ठ मया दत्तं हि भक्तितः
आचमनं पंचामृतेन स्नपनं तत्र नैवेद्यं कारयेत् गोक्षीरधामदेवेशं गोक्षीरेण मयाहृतं स्नपनं देवदेवेश गृ
हाण परमेश्वर दुग्धं दध्ना चैव मयादेव स्नपनं क्रियते तव गृहाण भक्त्या दत्तं मे सुप्रसन्नो भवाव्यय दधि स
र्पिषा देवदेवेश स्नपनं क्रियते मया उमाकान्त गृहाणेदं श्रद्धया सुरसत्तम घृतं इदं मधु मया दत्तं तव स्नपनार्थ
मेव च गृहाण शंभो मे भक्त्या मम शान्तिप्रदो भव। मधु सितपादेव देवेश स्नपनं क्रियते मया। गृहाण श्रद्धया दत्तं
सुप्रसन्नो भव प्रभो कावेरीनर्मदावेणीतुंगभद्रासरस्वतीगंगाच यमुना चैव ताभ्यां स्नानार्थमाहृतं गृहाण त्वसु द४
माकांत स्नानाय श्रद्धया जलं स्नानं एतद्वासो मया दत्तं सोत्तरीयं सुशोभनं गृहाण त्वं सुरश्रेष्ठ मम चापि प्रदो भ
वावस्त्रं यज्ञोपवीतं सौवर्णं मयादत्तं वृषांकर गृहाण परया तुष्ट्या तुष्टिदो भव सर्वदा उपवीतं सुगंधं चंदनं दे
व मया दत्तं त्वं विभो। भक्त्या परमया शम्भो सुगंधं कुरु मे भव चंदनं मालतीचंपकादीनि कुसुमानि तथा
पि च। बिल्वपत्राणि पूजार्थं स्वीकुरु त्वम् उमापते पुष्पं धूपं विशिष्टं परमं मन्दौषधि विजृंभितं गृहाण परमे

व्रता० ज्ञानमम शांत्यर्थमेव दक्षरूपं दीपं च परमं शंभो घृतप्रज्वलितं मया दत्तं गृहाण देवेश मम ज्ञानप्रदो भव दीपं
दीपावली मया दत्तां गृहाण परमेश्वर आरार्तिक्यप्रदानेन मम जैत्रप्रदो भवानीराजनम् त्योदनघृतासूपपायसा
दि मम वितं नैवेद्यं विविधं स्वादु भक्त्या मे प्रतिगृह्यतां नैवेद्यं कर्पूरैलाल वंगादि समफलं मम वितं ताम्बूलं कल्पितं भक्त्या
गृहाण गिरिजाप्रिय ताम्बूलं इदं फलं मया दत्तमिति फलं हिरण्यगर्भस्थ इति दक्षिणां निपत्य दंडवत् नमोस्तु
णम च पुनः पुनः कृपया पितादेवेश रात्रौ जागरणं चरेत् गीतवादित्रनृत्याद्यैर्गृहे वा देवतालये वितानं मंडपं
कृत्वा नानावर्णैः समवितं सप्रातः प्रातस्तु पूर्ववत् उदिते रविमंडले स्नात्वा पुनः समभ्यर्च्य जुहुयात् पायसेन वै आवा
ह्य वसुपत्नीकं वस्त्रालंकारचंदनैः तोषयित्वा प्रदद्याद्गां च दद्यात्प्रयत्नेन ब्राह्मणान्भोजयेत्स्वाहादिक्
णाभिः प्रकोपयेत् दीनानाथांस्तु संतर्प्य आशिषं वाचयेत्ततः लब्ध्वाज्ञां ब्राह्मणेभ्यो बंधुभिः सहितस्तथैव हरि
स्मरन् शिवं भक्त्या भुंजीत नियतो व्रती त्वनेनैव विधानेन कुर्यादुद्यापनं बुधः एवं यः कुरुते भक्त्या प्रदोषव्रतमु राम
त्तमं शनिवारेण संयुक्तं सोद्यापनविधिं नरः आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रमनंतकं शत्रुस्वजपतेनित प्रसादाच्छं
करस्य च तस्मात्त्वमपि देवेंद्र पूजय स्व सदाशिवं शनिप्रदोषविधिना ध्रुवं हि त्वं विजेष्यसि एवं निशम्य गुरुणा

कथितं तदानीं इंद्रो यमेन विधिना गिरिशं प्रपूज्य लोकं प्रशंतमिव दैत्यपतिं प्रसह्य तत्तत्सद ... णादगमत्पदमीशतुष्ट्या
स्कंदपुराणे केदारखंडे शनिप्रदोषव्रतं ॥ माहेशी कोटिमिथ्यामसुवाच नयोदश्यां तथा रात्रौ सोमवारं त्रिलोचनं पूज्यं प्र
यत्नेन पापमेभ्य च्युते सर्वपातकैः ॥ सनत्कुमार उवाच देवदेव सुवार देवकेन विधानेन प्रदोषव्रतमुत्तमं विधातव्यं नरैः स्वामिन्
संतानफलसिद्धये ईश्वर उवाच प्रदानयोदशीषु क्षामं रविवारेण संयुता स्यात्तदा व्रतं ततः संतानफलसिद्धये ॥ अ
न्ना निमित्तविनाशं तु भौमवारेण संयुता सौभाग्यं स्त्रीसमृद्ध्यर्थं शुक्रवारेण संयुता आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थं भानुवारेण
संयुता एकवत्सरपर्यंतं प्रतिपक्षे त्रयोदशी प्रदोषे शिवमभ्यर्च्य नक्तं भोज्या मिशकर भवाय नमः महादेवाय रुद्रा
य नीलकंठाय शशिमौलिने त्रियायाभीमाय ईशानाय भवाद्यैः षोडशोपचारपूजा मंत्रैः प्रदक्षिणानमस्कारान्सु
र्यात् कुर्यात् यथा भवान्महात्मानो पापनाशकः तथा व्रतेन संतुष्टः प्रत्ये देहि मुलक्षणा कन्यां पोगादिदारिद्र्यं
८२ पापकृन्मत्स्वः भयच्छोक मनस्तापाश्च शप्तमुमसर्वदा निवेधक मेजातंतु दद्याद्वितांत सारतः दक्षिणां ब्राह्मणेभ्य
श्च ततो मौनं विसर्जयेत् एवं संवत्सरं कुर्यात् त्रयोदश्या मितं व्रतं उद्यापनं स्कांदोक्तमेव अथानंगत्रयोदशीव्रतं श्रीकृष्ण
उवाच शृणु पार्थ व्रतश्रेष्ठं नाम्ना नंगत्रयोदशी या शिवा पेंद्रप्रोक्ता मयमत्वे नेंदुमौलिनागौर्युवाच प्राप्तो माया पक

व्रता रणीव्यातान्नंगात्रपोरशीतस्यांद्रतंमहादेवमसांपिकाथपप्रमोकस्मिन्मासेप्रकर्त्तव्यंसंसर्गं कथंभवेत पूजानिका
निकामानि विधिनाकेनवैमडङ्कर्भगाणवनसरीणांसोभाग्यकारणंपरं वंध्यानांपुत्रजननंधनधान्यविवर्द्धनं एतन्नं
तंमहादेवप्रसादाद्वक्तुमर्हसि ईश्वरउवाच कथयामिनसंदेहोमहापुण्यंमहाफलंचीर्णेनियेनरैर्वेसीसर्वसंपद्यते
सुखं नारीणांचनरणांचैव विधातव्यंप्रयत्नतः हेमंतेहिन्नतौप्राप्तेमार्गशिरेशुभे शुक्लपक्षेत्र पोदशपांत पवा
संतुकारयेत मसलिकादंतधावनंपूजावमनुवेणाउनारंगेणार्घदानंचनैवेद्यंफेणिकाम्नथा गंधैःपुष्पैस्तथा धूपैर
र्वायैस्तपथाविधिः कृतेश्वफलेशैवएकाग्रहृदयस्थितःसम्यक्जितेंद्रियोभूत्वाब्रतंगांत्हृदिकल्पयेत।पश्चात्वद
क्षिणीकृत्वात्रर्ध्वंचैवनिवेदयेत्तनमस्कृपादनंगंन्रमंत्रेणानेनमानिनिनमोस्तु नंगदेवायसर्वसंचनिवासिने हृद
यस्थायनित्यायमन्नायपद्मेष्टिनेस्वर्गेचैवडपाताले मर्त्यलोकेतथैवच सर्वव्यापीत्वनंगात्वंगृहाणार्घंनमोस्तुते
इत्यर्घं प्रजपेत स्वस्थचित्तेन भुञ्च प्राशयेन्निशिरं भातुल्याभवेन्नारी सौभाग्यमतुलंभवेत् तनशंतिसर्वपापा राम
निजन्मजन्मकृतानिच लावण्यमतुलंचैवरूपैश्वर्यंसमन्वितं अश्वमेधस्यपत्तस्यफलंप्राप्नोतिमानवः पौषमासे
वतुमासस्पोदुंबरंदंतधावनंजातीपुष्पैःपूजनंस्मात्तराडिमेनार्घएवच अशोकवर्तिकाःत्रिया नैवेद्यंचप्रकल्प

येत।उपोष्यप्रजपेदेवंमन्त्रानाथेश्वरप्रिये।ॐनमोनाथेश्वरायईश्वरायनमोनमः नमस्तेभुवनेशायगृहाणार्घं न
मोस्तुते इतिअर्घ्यं व्रतस्थस्वस्थचित्तेन वैदनं प्राशयेन्निशि।सर्वपापविशुद्धात्मासौभाग्यमतुलंलभेत।माघस्येवतु
मासस्यविष्णुक्रांतादंतधावनंकुंदपुष्पैःसमभ्यर्च्यसर्घयेद्वीजपूरकैः नैवेद्यंकासारंदद्यात्सेवोयोगेश्वरस्तथा।ॐ कां३
नमोयोगेश्वराययोगजंतुनिवासिने गृहाणार्घंमयादत्तंयोगेश्वरनमोस्तुते इत्यर्घं मौक्तिकंप्राशयेद्रात्रौ वाजपे
यफलंलभेत।सर्वाभिलाषसिध्यर्थंवीरेशंनामसंजपेत्।ॐवीरेश्वरवीरभद्रक्रमाक्रांतसुरेश्वर।हिमसभ्यनिवा
सिन्गृहाणार्घंमहेश्वरीसीतातुल्या भवेन्नारीकंकोलंप्राशयेन्निशि वैत्रे सेवतुमासस्य मालिदंतधावनं कां६
धा५ दमलेनार्चयेद्देवं पार्घंचप्रकल्पयेत् नैवेद्यं खर्जूरकान्दद्यात् विश्वरूपंतुप्रजपेत।नमस्तेविश्वरूपायस्तुरूपप
महात्मनेगृहाणार्घंमयादत्तंविश्वरूपनमोस्तुते उमातुल्याभवेन्नारीकर्पूरंप्राशयेन्निशि वैशाखस्यतुमास
स्यापामार्गंदंतधावनं प्रजाचमल्लिकापुष्पैस्तुद्याद्र्घंतुरायपेत नैवेद्यंवटकंदद्यातमहादेवंतुप्रजपेत नमस्ते रूपं३
महारूपायसर्वविघ्नानहारिणे गृहाणार्घंमयादत्तंमहारूपनमोस्तुतोततःशुद्धमनाभूत्वाजाजीफलंप्राशये
न्निशि अश्वमेधस्यपत्तस्यफलमप्युणांलभेतरतो ज्येष्ठस्येवतुमासस्य महदेवीदंतधावनं प्रजाक्कुलपुष्पैस्तुश्री

व्र.ता फलेनार्घकल्पना नैवेद्ये मंडकान्दद्यात लवंगं प्राशयेन्निशि प्रथमं प्रजपेद्देवं सर्वपापप्रणाशनं नमस्ते पशुपतये प्र
द्युम्नभुवनेश्वर गृहाणार्घमपारं त्वं प्रद्युम्न परमेश्वर सुवर्णशतदानस्य फलमष्टगुणं लभेत आषाढस्य तु मासस्य ना
रंगीदंतधावनं कदंबैः प्रजपेद्देवं नालिकेरार्घकल्पना नैवेद्ये दधिभक्तं चोमापतिं प्रजपेत् प्राशयेत्तिलबी
जं निशि शिवस्वरूपेण चेतसा उमापते महाबाहो कामदहनाय ते नमः गृहाणार्घं चंद्रमौले उमाकांत नमोस्तु ते
वाजपेयस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः श्रावणस्य तु मासस्य जातीभिर्दंतधावनं प्रजपेत्तमपुष्पैः खर्जूरकैर
र्घकल्पना नैवेद्ये क्षीरं दद्यात शूलपाणिं तु प्रजपेत् प्राशयेद्दधितोयं तु रात्रौ चैव समाहितः ॐ नमः शंकर शिवरा
य भक्तिभावनवत्सले गृहाणार्घमपारं त्वं शूलपाणे नमोस्तु ते सौत्रामण्याख्ययज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत्।
भाद्रपदस्य मासस्य कंकोलं दंतधावनं। अर्चयेच्च चंपकैः पुष्पैः नैवेद्ये घृतपूरिका। अर्घे द्राक्षाफलं दद्यात सद्योजातं
तु प्रजपेत्। ततः स्वस्थमना भूत्वा त्वगुरुं प्राशयेन्निशि। त्रिदशेश्वर देवाय सद्योजाताय ते नमः गृहाणार्घमपारं
त्वं सद्योजात नमोस्तु ते। दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः आश्विनस्य तु मासस्य कंकतीदंतधावनं राम
अर्चयेत्करवीरैस्तु अर्घे कर्कटिकाफलं। प्रजपेत्त्रिदशाधिपं देवं नैवेद्ये शुभमंडकान्प्राशयेत्कनकतोयं नि

शि देवं प्रजपेत्। ॐ त्रिदशाधिपदेवेश उमाकांत महेश्वर। विधातृपममयत्वं हि अर्घं चोमि प्रतिगृह्यतां चातुर्मा
स्ययज्ञस्य फलं दशगुणं लभेत कार्तिकस्य तु मासस्य कदंबं दंतधावनं सेवंतीपुष्पैः पूजनं च कूष्मांडार्घं प्रदापयेत् नै
वेद्ये पूरिकां दद्यात प्रजपेज्जगदीश्वरम् प्राशयेन्मदनफलं निशि चैव समाहितः नमस्ते जगदीश पते पिनेशूलपाण
ये। गृहाणार्घं महेशान जगदीश नमोस्तु ते। अर्घमेतं प्रजांते जागरं कुर्यात् गीतवाद्यमहोत्सवैः अर्द्धनारीश्वरं
कुर्वीत सौवर्णं गोष्ठमेव वा। वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य पात्रे पांचि निवेशयेत् एवं कृत्वा तु देवेश ताम्रशोभां तु कारयेत श्वे
तपुष्पैस्तु धूपैस्तु संपूज्य श्वेतचंदनचर्चितं। धूपं तु गंधिसंक्लिष्ट दत्वा गा प्रदापयेत्। श्वेतवस्त्रपरीधानो दंतभरणभू
षितं। मुक्ताफलं वस्त्रयुग्मं चार्घपात्र निवेदयेत तत्थैव दक्षिणां दद्यात। आसनं चैव पादुकां। छत्रं च मुद्रिकां चैव कंक
णं चैव भूषणं। स्वहा दिव्यप्रदेयानु तल्पाच्छादनसंयुता। गृहोपस्करसंयुक्तां भक्तिसंयुक्तचेतसा ततोपवेश्य चाचा
र्यं पंचपवासक्तीजनः पादौ प्रक्षालयेत्पूर्वं अर्घ्यपतिं वचोक्दे भगवत्तत्त्वप्रसादेन व्रतं संपूर्णतां मम। एवमुक्त्वा ति स
द्धमस्तवसंतु तोष्टु शंकरः ईश्वर उवाच एवं कृत्वा सपत्नीकं प्रतिवैव प्रजपेत तपोश्च भोजनं दद्यात दंपत्योः पति
तोषकं। अनेन विधिना यस्तु अहं मुक्तस्यपानयो। तेभोरतं च पतिं विदर्पं नाशं संशयः आचार्यमग्रतः कृत्वा

दु२

व्रता० तस्मादेव शंकरः कारयेत्तानाशाचार्यसमंतीर्थेन ह्याचार्यस्समंततः। तस्माद्हं कापमास्यामि धर्मसिद्धिं नये ध्रुवं तेनैवाचार्यदाने
नतत्वं भवति चान्यत्। एतत्तत्र तोऽत्र मंत्रेषु ग्रहाङ्कुरतरं परं। राज्यमर्थाश्च सुतान्सिद्धिं मे वैधव्यं च पश्यति ॥ रूपं धनं धान्यमा
युरारोग्यं च प्रदापयेत्। इष्टलाभं च सौभाग्यं वर्द्धयेच्च वरानने। अत्र पोदशीव्रतान्तिमो भागपकरणं परं॥ इति भविष्ये
अनंगत्रयोदशीव्रतं ॥ इति श्रीभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृते व्रतार्के च पोदशीव्रतानि ॥ अथ चतुर्दशीव्रतानि
तत्रैव वैशाखशुक्लचतुर्दश्यां नृसिंहचतुर्दशीव्रतं तत्र प्रदोषव्यापिनी कार्या तदुक्तं हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे वैशाखे
शुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशामुखे। मज्जन्मसंभवं व्रतं पापप्रणाशनं। वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम संतुष्टिकारणमि
ति। स्कांदेपि वैशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवारे निलर्क्षके अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमये द्विजा इति। अनिलर्क्षं स्वा
ती। दिनद्वये तद्व्याप्तावव्याप्तौ वा केचिद्देशभक्त्या पोपणात्र नंगेन समासु कान सोपोष्या चतुर्दशी ध्वनायोपेर्विद्धे
तत्तस्मात्तां परिवर्जयेदिति तत्रैव निषेधात् इदं च व्रतं सर्वेषां गस्थकन्यापेन नित्यं काम्यं च। स्कांदे विशेषमाहितं
पक्कलं घयेत्ण एकन्नाः। मत्पातिनस्कंध्यो रपावृतं द्वि दिवाकरो मम संतुष्टिकारणमिति फलं श्रवणाच्चात्र कथा राम
स्तत उवाच हिरण्यकशिपुं हत्वा देवदेवं जगद्गुरुं सुखासीनं तं तदुत्संगे शांतकोपं रमापतिं प्रह्लादो ज्ञानिनां श्रेष्ठोप

लब्धराज्यसुतं मे एकाकी च तदुत्संगे प्रियं वचनमब्रवीत् प्रह्लाद उवाच नमस्ते भगवन्विष्णो नृसिंहरूपिणे नमः त्वद्भक्तो
हं सुरेशेश कथं त्वं दृष्टवानिति ततः सा प्रिय त्वयि मम भक्तिर्जाता त्वं केन कथ्या कथं वा तेऽप्रियो जातः कारणं वद मे प्रभो नृ
सिंह उवाच कथयामि महाप्राज्ञ शृणुष्वैकाग्रमानसः भक्तेर्यत्कारणं वत्स प्रियत्वस्य च कारणं पुरा काले भवान्विप्रः किंतु
त्वं नाधीतवान् नाम्ना त्वं वासुदेवो हि वेश्यासंसक्तमानसः तस्मिन्जाते न चैव त्वं चकार सुकृतं किमपि अत्र भक्ता
नुमहं तं चैकं वेश्यासंगतिलालसः मद्व्रतस्य प्रभावेन भक्तिर्जाता तवानघ प्रह्लाद नृसिंहोऽप्युक्तो तावत्तत्कस्य व्रतस्य
किं व्रतं वेश्यायां वर्तमानेन कथं तच्च कृतं मया येन तद्धि प्रमाहात्म्यं वक्तुमर्हसि मां प्रति नृसिंह उवाच तीपुरे त्वासी
न्ब्राह्मणो वेदपारगः तस्य नाम सुशर्मेति विख्यातो लोकेषु विश्रुतः निस्पृहो भक्तियांचैव नित्यं ध्याति द्विजोत्तमः आ
सत्क्रियासु निपतं सर्वासु किल तत्परः अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टं सर्वक्रतूत्तमाः तस्य भार्या सुशीलाभूत्विख्याता
भुवनत्रये पतिव्रता महादाचारा पतिभक्तिपरायणा जज्ञिरे सुसुताः पंच तस्मात् द्विजवरात्तथा सदाचारास्तु वि
द्वांसः पितृभक्तिपरायणाः तेषां मध्ये कनिष्ठस्त्वं वेश्यासंगनितत्परः तथा पिविद्यमानेनक्षरापानेस्स पातकं
कवर्णं चाप्यपहृत्वौरैः सार्द्धं त्वयावक्र विलासिन्या युतौ तैश्च मम चीर्णमध्य वक्रविलासिनीचे यया। एकदा त

२५।

व्रता हृहेस्यासीन्महाकलिस्तयापमह तेनकलहभावेनव्रतमेतत्त्वयाकृतं अज्ञानात्सद्व्रतं चकेव्रतानामुत्तमं व्रतं तस्या वि
हारयोगेनरात्रौजागरणंकृतं वेश्यापापवत्स्यंकिंचितप्रजातंनतयासमं।रात्रौजागरणंचीर्णंत्यक्तंभोग्यमनेकधा व्र
तेनानेनचीर्णेनमोदंतिदिविदेवताः सृष्ट्यर्थंचपुराब्रह्मचक्रेसेतदव्रतमुत्तमं मद्व्रतस्यप्रभावेननिर्मितंसचराचरं ईश्वरे
णपुरात्रीर्णं वधार्थंत्रिपुरस्यचा महामायेनविहितंव्रतमेतन्महाफलं एतद्व्रतप्रभावेनसर्वेसिद्धिमुपागताः वे
श्यापिमत्प्रियाजातात्रैलोक्येसुखकारिणी।ईदृशंमद्व्रतंवत्सत्रैलोक्येपुण्यविश्रुतं कलहेनविलासिन्याव्र
तमेतदुपस्थितं प्रल्हादतेनतेभक्तिर्मेपिजाताद्यनुत्तमा द्वर्तेयाचविलासिन्याज्ञात्वाव्रतमिदंमहत कलहस्य
कृतोयेनमद्व्रतंपत्कृतंभवेत सावेश्यात्ववराजाताभुक्त्वाभोगाननेकशः मुक्त्वाकर्मविलीनात्वंसद्भादविश
त्वमां।कार्यार्थंचमयानातेमच्छरीरेप्रयूक्तनया।विधायसर्वकार्याणिशीघ्रंचैवगमिष्यसि।परंव्रतमात्रस्मं राम
प्रकरिष्यंतिमानवाः।नतेषांपुनरावृत्तिर्मेत्तःकल्पशतैरपि अपुत्रोलभतेपुत्रंसुधनकामोधनंतथा।ज्ञानीचम
मभक्तस्त्वदिव्योत्पोल्तंभवेत्ततः त्रिविधेवापुरुषाश्चापि कुर्वंतिव्रतमुत्तमं।तेमोदंतामहंसौख्यंभुक्तिमुक्तिसम
वितंविकृनोक्तेनकिंवत्सव्रतस्यफलमुत्तमंप्रल्हादतः।व्रतस्यास्यफलंसाधुत्वयिमेभक्तिकारणात।स्वामिवजातंवि

घ३
शेषणात्ततः पापनिकृंतनं।व्रधुनाद्योठमिष्ठापिव्रतस्यास्यविधिंपरं।कस्मिन्मासेभवेदेतत्कस्मिंश्चवासरेप्रभो।एतद्विस्तरतोदे
ववक्तुमर्हसिसांप्रतं।विधिनापेनदेवस्वामिनस्समग्रफलंभुंभवेत।ममोपरिकृपांकृत्वा ब्रूहित्वंसकलंप्रभो नृसिंहउवाच साधुसाधु
महाभागत्वतस्यास्यविधिंपरं।सर्वंकथयतोमेघत्वमेकाग्रमनाः।शृणुवैशाखशुक्लपक्षेतुचतुर्दश्यांसमाचरेत मज्जन्मसंभवं
पुण्यंव्रतंपापप्रणाशनं वर्षेवर्षेतुकर्तव्यंममसंतुष्टिकारकं।महापुण्यमिदंश्रेष्ठंमानुषेभवभीरुभिः।तेनैवक्रियमाणेन
स्वहस्निद्वादशीफलंजायते।मनुष्यावच्छिमानुषाणांमहात्मनां।स्वातिनक्षत्रयोगेनशनिवारेणसंयुते।सिद्धियोगस्य ३५
योगेनवणिजेकरणेतथाउणस्तोभाग्ययोगेनलभ्यतेदैवयोगतः सर्वैरेतैस्समायुक्तंहत्याकोटिविनाशनं।एतदन्यतमेयो
त५ गेतद्दिनंपापनाशनं।केवलेपिवकर्तव्यंतद्दिनेव्रतमुत्तमं।अन्यथानरकंयातिपावच्चंद्रदिवाकरौ।पथाप्रयथाद्रहत्तिः ३४
स्यात्पातकस्यकलौयुगे।तथातथाद्रणांपति सर्वेधर्मोनसंशयः।तद्व्रतस्यप्रभावेनमतिर्नस्यांद्रुरात्मनां।वि
चार्यैतद्विप्रकर्तव्यंमम।धवेमासिमहद्व्रतं।नियमंचप्रकर्व्यंदंतधावनपूर्वकं।श्रीनृसिंहमहोदयरपांकृत्वामपोप
घा२ रिव्रपादंतेविधास्यामित्रतंनिर्विघ्नतांनयइतिनियममंत्रः।व्रतस्थेननकर्तव्यासंगतिःपापिभिःसहा।मिथ्यालापो
नकर्तव्यः समग्रफलकांक्षिभिः।स्त्रीभिर्दुष्टैश्चालापावव्रतस्थानेचकारयेत।स्मर्तव्योमेमहारूपंतद्दिनेसकलंशुभेप्त

तं३

व्रता॰ ततो मध्याह्नवेलायां नद्यादौ विमले जले। गृहे वा देवखाते वा तडागे विमले शुभे। वैदिकेन च मंत्रेण स्नानं कृत्वा
विचक्षणः। मृत्तिकागोमयेनैव तथा धात्रीफलेन च। तिलैश्च सर्वपापघ्नैः स्नानं कृत्वा महात्मभिः परिधाय शुचि
वाससी नित्यकर्म समाचरेत्॥ ततो गृहं समागत्य स्मरन्सो भक्तियोगतः। गोमयेन प्रलिप्याथ कुर्यादष्टदलं शु
भं। कलशं तत्र संस्थाप्य ताम्रं रत्नसमन्वितं। तस्योपरि न्यसेत्पात्रं वंशजं व्रीहिपूरितं। हैमीं तत्र च मन्मूर्तिं स्था
प्य लक्ष्म्या सहैव च। पलेन वा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः। यथाशक्तिमथाकार्यं वित्तशाठ्यविवर्जितैः। पंचामृ ५५
तेनाथ तेन संस्नाप्य पूजनं तु समाचरेत्। ततो ब्राह्मणमाहूय तमाचार्यमलोलुपं सदाचारसमायुक्तं शांतं दां
तं जितेंद्रियं। तेनैव कारयेत्पूजां दृष्टशास्त्रानुसारतः। आचार्यवचनाद्धीमान्पूजां कुर्याद्यथाविधि। मंडपं कार
येत्तत्र पुष्पस्तवकशोभितं। ऋतुकालोद्भवैः पुष्पैः पूजयेद्यतमानसः। उपचारैः षोडशभिर्मंत्रैर्वैदिकैस्तथा।
ततः पौराणिकैर्मंत्रैः पूजनीयो यथाविधि। चंदनं शीतलं दिव्यं चंद्रकुंकुममिश्रितं। ददामि तव तुष्ट्यर्थं नृसिंह
परमेश्वर। चंदनमंत्रः। कालोद्भवानि पुष्पाणि तुलस्यादीनि वै प्रभो। पूजयामि नृसिंह त्वां लक्ष्म्या सह नमोस्तु ते। पु राम
ष्पमंत्रः। कृष्णागुरुमयं धूपं श्रीनृसिंह जगत्पते। तव तुष्ट्यै प्रदास्यामि सर्वदेव नमोस्तु ते। धूपं। सर्वतेजोमयं ते

जस्तस्माद्दीपं ददामि ते। दीपः। नैवेद्यं सौख्यदं चारु भक्ष्यभोज्यसमन्वितं। ददामि ते रमाकांत सर्वपापक्षयं कुरु। इति
नैवेद्यं। पीतांबर महाबाहो प्रह्लादभयनाशन। यथाभूतेनार्चनेन यथोक्तफलदो भव। इति प्रार्थना। रात्रौ जागरणं
कार्यं गीतवादित्रनर्तकैः। पुराणश्रवणाद्यैश्च श्रोतव्याः सुकथाः शुभाः। ततः प्रभातसमये स्नात्वा नं कृत्वा जिते
द्रियः। प्रोक्तेन विधानेन पूजयेत्सो प्रयत्नतः। वैष्णवान्भोजयेत्तत्र मंत्रेणानेन मानवः। ततो दानानि दे
यानि वक्ष्यमाणानि चानघ। पात्रेभ्यश्च द्विजेभ्यो हि लोकद्वयजिगीषया। सिंहः स्वर्णमयो देयो मम संतोषका
रकः। गोभूतिलहिरण्यानि देयानि च फलेप्सुभिः। शय्या सतूलिका देया सप्तधान्यसमन्विता। अन्यानि च य
थाशक्त्या देयानि मम तुष्टये। वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यथोक्तफलकांक्षया। ब्राह्मणांश्च भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च
दक्षिणां। निर्धनेनापि कर्तव्यं देयं शक्त्यनुसारतः। सर्वेषामेव वर्णानामधिकारोऽस्ति मे व्रते। मद्भक्तैस्तु विशेषे
ण कर्तव्यं मत्परायणैः। तद्वंशे नास्ति दुःखानि दोषश्च मत्प्रसादतः। तान्समुद्धरते वंशान्सागरात पा
तकार्णवमग्नस्य व्याधिदुःखाकुलस्य भिः। जीवेतु परिभूतस्य मोहादुत्तरणाय तस्य मे। करावलंबनं देहि शेषशा
यिन् जगत्पते। श्रीनृसिंह रमाकांत भक्तानां भयनाशन। क्षीराब्धिनिवास त्वं चक्रपाणे जनार्दन। व्रतेनानेन दे

पा२

व्रता० वेश भुक्तिमुक्तिमुक्तिप्रदो भव इति प्रार्थनामंत्रः एवं प्रार्थ्य ततो देवं विसर्जयेत् यथाविधि उपहारादिकं सर्वमाचा
र्याय निवेदयेत् दक्षिणाभिस्तु संतोष्य ब्राह्मणांस्तु विसर्जयेत् मध्याह्ने तु समाप्य च भुंजीत बंधुभिर्नरः
परं दंपती राजन् तत अनंतव्रतं पापप्रणाशनं तस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति पवित्रं परमं पुण्यं कीर्त
येद्यस्तु मानवः सर्वान् कामानवाप्नोति व्रतस्य च फलं लभेत इति हेमाद्रौ नृसिंहपुराणेऽनंतचतुर्द
शीव्रतं अथ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं तच्च त्रिमुहूर्तोदयव्यापिन्यां कार्यं मुहूर्तमपि चेद्भाद्रे पौर्णमा
स्यां चतुर्दशी तदा पूर्णानां विद्धा स्यात् संपूज्य ये हि सुभ्रम व्ययं तिथौ भाद्रपदस्यांते चतुर्दश्यां द्विजोत्तम पौर्णमास्या
समायोगे व्रतं चानंतकं चरेदिति स्कांद भविष्योक्तेः मुहूर्तेति त्रिमुहूर्तप्रशंसापरं ॥ अत एव माधवः त्रिद
येति मुहूर्तानि तु शास्त्रानंतव्रते तिथिरिति प्रयोग पिमध्याह्ने भोज्यवेलायां समुत्तीर्य सरित्तटे इत्यादि भविष्यान्माध्याह्न
पूजाकालो भाति तत्र्यापि तत्र पूजाविधाभावानंतत्वे व्यापिनी ग्राह्येति ॥ इति हासरूपार्थवादाद्धि अत्र पंचगव्या राम
कृष्णेन कृतविधिनोदयव्यापिन्यां तस्यां पूजाविधानादिति अस्मिंश्च व्रते पूजितचतुर्दशग्रंथियुतदोरकबंधनं च
धानं संसारगह्वरगुहासु सुखं विहर्तुं वांछंति ये कुरुकुलोद्भव शुद्धसत्वाः संपूज्य च त्रिभुवनेशमनंतदेवं बध्नंति द
२१

क्षिणकरे वरदोरकं ते इति तत्रैव फलसंबंधात् अथ व्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य पापनिर्मुक्तये ममेति हिं श्रे
यो वृद्धये क्षितिभोगार्थं न धान्यपरमगतिप्राप्तये चतुर्दशवर्षावध्यनंतव्रतं करिष्य इति संकल्प्य सर्वतोभद्रमंडले वि
धाय तत्र मंडलदेवता आवाह्य तदुपरि कलशं संस्थाप्य तत्र फणासप्तकमंडितं दर्भमयं तदग्रे चतुर्दश
ग्रंथियुतं दोरकमनंतं संपूजयिष्य इति संकल्प्य षोडशोपचारैः कलशोपरि पूजयेदित्यायं प्रयोगो द्वितीयादे
तु एतस्मिन्ननंतव्रते पूजनं दोरकबंधनं च करिष्य इति संकल्प्य अथानंतपूजा मंडलं सर्वतोभद्रं कलशं कुं त्य
भं तु विन्यसेत् तत्र वाष्टदले पद्मे पूजयेद्विलसन्मयं कृत्वा दर्भमयं देवं फणासप्तकमंडितं तस्याग्रतोद
ढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुशोभनं चतुर्दशग्रंथियुतमुपस्थाप्य प्रपूजयेत् ततस्तु मूलमंत्रेण न्यसेत्तच्च चतु
र्भुजं नवाम्रपल्लवाभासं पिंगभ्रूश्मश्रुलोचनं पीतांबरधरं देवं शंखचक्रगदाधरं प्रसन्नवदनं विष्णुं
विश्वरूपं विचिंतयेत् ध्यानं ॥ आगच्छानंत देवेश तेजोराशे जगत्पते क्रियमाणां मया पूजां गृहाण पुरुषो
त्तम सहस्रशीर्षेत्यावाहनं ततो ग्रंथिदेवताः विष्णुर्जिष्णुस्तथादित्यः सहस्रांशुः पितामहः रुद्रः पिना
की विघ्नेशः स्कंदः सोमस्तथैव च वरुणः पवनः पृथ्वी वसवो ग्रंथिदेवताः नानारत्नसमायुक्ते कार्तस्वर

व्रता भूषितं॥ आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां॥ पुरुष एवेदमिति आसनं॥ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयाहृतं
तोयमेतत्सुखस्पर्शं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां॥ एतावानस्येति पाद्यं॥ अनंतानंत देवेश अनंतफलदायक॥ अनंतानंत
रूपोसि गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते॥ त्रिपादूर्ध्व इति अर्घ्यं॥ कर्पूरवासितं तोयं मंदाकिन्याः समाहृतं॥ आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं
हि भक्तितः॥ तस्माद्विराडित्याचमनं॥ पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये सर्वसिद्धिदं॥ कार्यं भक्तिर्हि मायातु पूजितेत्तपि मात
रि पयो दधि घृतं गव्यं माक्षिकं शर्करा तथा पंचामृतेन स्नपनं गृहाण जगतः पते॥ पंचामृतस्नानं॥ गंगा च यमुना चैव
नर्मदा च सरस्वती॥ तापी पयोष्णी रेवा च ताभ्यः स्नानार्थमाहृतं॥ तोयमेतत्सुखस्पर्शं स्नानीयं प्रतिगृह्यतां॥ यत्पु
रुषेणेति स्नानं॥ पीतांबरयुगं देव सर्वकामार्थसिद्धये॥ मया निवेदितं भक्त्या गृहाण सुरसत्तम॥ तं यज्ञमिति व
स्त्रं॥ दामोदर नमस्तेस्तु त्राहि मां भवसागरात्॥ ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम॥ तस्माद्यज्ञादिति यज्ञोपवी
तं॥ कस्तूरीकुंकुमोपेतं कर्पूरेणाच संयुतं॥ गंधं दास्यामि देवेश अनंताय नमो नमः॥ इति॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः
चंद्रांगिगंधं॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः॥ वासुदेव जगन्नाथ प्रीत्यर्थं मे स्वीकुरुष्व भो॥ अक्षताः॥ मा राम
ल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो॥ मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं स्वीकुरुष्व भो॥ तस्मादश्वा इति पुष्पाणि॥ अथा

प्र१

वा२

गपूजा॥ अनंताय नमः संकर्षणाय गुल्फौ॥ कालात्मने जानुनी॥ विश्वरूपाय जंघे॥ विश्वनेत्राय कटिं॥ मधुसूदनाय मेढ्रं॥
पद्मनाभाय नाभिं॥ परमात्मने हृदयं॥ श्रीकंठाय कंठं॥ सर्वास्त्रधारिणे बाहू॥ हरये मुखं॥ चसप्ततये॥ जिह्वां॥ दामोदरा
य दंतान्॥ केशवाय ललाटं॥ कमलासनाय शिरः॥ सर्वात्मने सर्वांगं॥ वनस्पतिरसो दिव्यो गंधाढ्यो गंध उत्तमः॥ धोर
आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां॥ यत्पुरुषमिति धूपं॥ आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया॥ दीपं गृहा
ण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहं॥ ब्राह्मणोस्येति दीपं॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं॥ नानाभक्ष्यसमा
देवे० युक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां॥ नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिं मे ह्यचलां कुरु॥ ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च परां गतिं॥ चंद्रमा मन
स इति नैवेद्यं॥ इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव॥ तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि॥ नाभ्या आसीदिति फ
लं॥ पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतं॥ कर्पूरादिसमायुक्तं तांबू० सप्तास्यासन्निति तांबूलं॥ हिरण्यगर्भगर्भ
स्थं हेमबीजं विभावसोः॥ अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे॥ यज्ञेनेति दक्षिणां॥ पंचवर्तिसमायुक्तं सर्वमं
गलदायकं॥ नीराजनं गृहाण त्वं अनंताय नमो नमः॥ इति नीराजनं॥ मालतीमल्लिकापुष्पैर्नागचंपकसंयुतैः॥
पुष्पांजलिं गृहाणेमं पापांकुरजयार्पितं॥ विष्णुमंत्रैः पुष्पांजलिः॥ अनंतकामान्मे देहि सर्वकामफलप्रद॥

ते२

व्रता॰ अनंताय नमस्तुभ्यं पुत्रपौत्रप्रवर्धिने अनंतः सर्वकामानामधिपः सर्वकामदः व्रतेनानेन सुप्रीतो भव त्वं हि सदा मम।
नमस्ते देवदेवेश नमस्ते धरणीधर नमस्ते कमलाकांत नमस्तेस्तु सुरद्विषां नमस्ते सर्वभूतेश वासुदेव नमोस्तु ते।
प्रार्थना। अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशीर्षिने नमो नमः नमोस्तु पद्मनाभाय नागाधिपतये नमः संसारगह्वरगुहासु सु नम२
खं विहर्तुं वांछंति ये कुरुकुलोद्वह शुद्धसत्वाः संपूज्य च त्रिभुवनेशमनंतदेवं बध्नंति दक्षिणकरे वरदोरकं
ते अनंतसंसारमहासमुद्रे मग्नं समभ्युद्धर वासुदेव। अनंतरूपे विनियोजयस्व अनंतसूत्राय नमो नमस्ते। दोर
कबंधनमंत्रः। जीर्णदोरकं पूर्ववत्संपूज्य विसर्जयेत्। न्यूनातिरिक्तानि परिस्फुटानि यानीह कर्माणि मया कृ
तानि क्षम्याणि चैतानि मम मत्कृमस्व प्रयाहि तुष्टः पुनरागमाय इति पूजा दानाच विधिर्भगवाननंतः प्रति
गृह्णातु च स एव विष्णुः तस्मात्त्वया सर्वमिदं ततं च प्रसीद देवेश वरान्ददस्व प्रातिग्रह द्विजश्रेष्ठ अनंतफल
२२ दापकाः वयं प्रसादाद्देवं विप्रमुख्ये हं कर्मबंधनात्। पक्वान्नफलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणान्वितं। द्विजवर्याय प्रदा
स्यामि व्रतसंपूर्तिहेतवे। मंत्रः। अनंतः प्रतिगृह्णाति अनंतो वै ददाति च। अनंतस्तारको भाभ्यामनंताय नमो राम
नमः इति वायनदानं अथ कथा। युधिष्ठिर उवाच। अहं दुःखी हस्तजातो भ्रातृभिः परिवारितः कथं मुक्तिर्भवेद

द४

जय

स्माकमनंतात् दुःखसागरात्। कं देवं पूजयित्वा वै प्राप्स्यामो राज्यमुत्तमं। अथवा किं व्रतं कृत्वा तत्प्रसादाद्ब्रवीहि
नः। कृष्ण उ॰ अनंतव्रतमस्त्यन्यत्तिथावस्यामनुत्तमं। सर्वपापहरं दृष्टं स्त्रीणां चैव युधिष्ठिर शुक्लपक्षे चतुर्द
श्यां मासि भाद्रपदे भवेत्। तस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापं व्यपोहति। युधि॰ कृष्ण कोयमनंतेति प्रोच्यते यस्त्वया वि
भो। किं शेषनाग आहोस्विदनंतस्तक्षकः स्मृतः। परमात्माथवानंत उताहो ब्रह्म गीयते। क एषोनंतसंज्ञो वै
तथ्यं मे ब्रूहि केशव। कृष्ण उ॰ अनंत इत्यहं पार्थ मम रूपं निबोधत। आदित्यादिग्रहात्मा यो यः कालउप
पद्यते। लवकाष्ठामुहूर्तादि दिनरात्रिशरीरवान्। पक्षमासर्तुवर्षाणि युगकालव्यवस्थया। योयं कालो म
याख्यातः सोनंत इति कीर्तितः। सोहं कालोवतीर्णोत्र भूभारोत्तारणाय च दानवानां वधार्थाय साधूनां पा
लनाय च। अनादिमध्यपर्यंतं कृष्णं विष्णुं हरिं शिवं वैकुंठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं। विश्वरूपं महा
कालं सृष्टिसंहारकारकं। मत्वा पार्थ मया रूपं फाल्गुनाय प्रदर्शितं। पूर्वमेव महाबाहो योगिध्येयमुत्तमं। विश्व
रूपमनंतं च यस्मिन्निंद्राश्चतुर्दश। वसवो द्वादशादित्या रुद्रा एकादश स्मृताः। सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वताः सरि
तो द्रुमाः। नक्षत्राणि दिशो भूमिः पातालं भूर्भुवादिकं। मा कुरु ध्यात्र संदेहं सोहं पार्थ न संशयः। युधि॰ अनंतव्र

५१

ते२

व्रता. अनंतायनमस्तुभ्यं पुत्रपौत्रप्रवर्धप अनंतः सर्वकामानामधिपः सर्वकामदः व्रतेनानेन सुप्रीतो भवत्विह सदा मम।
नमस्ते देवदेवेश नमस्ते धरणीधर नमस्ते कमलाकांत नमस्तेस्य मरक्षिघान नमस्ते सर्वभूतेश वासुदेव नमोस्तु ते।
प्रार्थना। अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशीर्षने नमोनमः नमोस्तु पद्मनाभाय नागाधिपतये नमः संसारगह्वरगुहासु सु नम२
खं विहर्तुं वांछंति ये कुरुकुलोद्भव समुद्भसताः। संस्पृश्य च त्रिभुवनेशमनंतदेवबद्धंति दक्षिणकरे वरदोरकं
ते अनंतसंसारमहासमुद्रे मग्नं समभ्युद्धर वासुदेव। अनंतरूपे विनियोजयस्व अनंतसूत्राय नमो नमस्ते दोर
कबंधनमंत्रः। जीर्णदोरकं एवं व्रतसंपूज्य विसर्जयेत। न्यूनातिरिक्तानि परिस्फुटानि यानीह कर्माणि मया कृ
तानि क्षमस्व चैतानि समस्तरूपं प्राहि त्वं चैव नारायणमाप्य इति पूजा दाता च विष्णुर्भगवाननंतः प्रति
ग्रहीता च स एव विष्णुः तस्मात्त्वया सर्वमिदं ततं च प्रसीद देवेश वरान्ददस्व प्रतिग्रह द्विजश्रेष्ठ अनंतफल
दे२ दायकः अस्मादादृदं विप्रमुक्तो हं कर्मबंधनात। पक्वान्नफलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणान्वितं। द्विजवर्यायह
स्मा पितृनसंतृप्तिहेतवे। मंत्रः अनंतः प्रतिगृह्णाति अनंतो वै ददाति च। अनंततारकोभाभ्यामनंताय नमो राम
नमः इति वायनदानं अथ कथा युधिष्ठिर उवाच अहं दुःखीहमंजातो भ्रातृभिः परिवारितः कथं मुक्तिवदा

६४

ज्यं

स्माकमनंतात्तु खमागतात। कं देवं पूजयित्वा वै प्राप्नुयामो राज्यमुत्तमं। अथवा किं व्रतं कृत्वा तत्प्रसादाद्भवीहि
नः कृष्ण उ० अनंतव्रतमस्त्यन्यत्सर्वपापहरं शुभं सर्वकामप्रदं नृणां स्त्रीणां चैव युधिष्ठिर शुक्लपक्षे चतुर्द
श्यां मासि भाद्रपदे भवेत् तस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापं व्यपोहति युधि० कृष्ण कोयमनंतेति प्रोच्यते यस्त्वया वि
भो। किं शेषनाग आहोस्विदनंतस्तक्षकः स्मृतः परमात्माथवानंत उताहो ब्रह्मणीपते। क एषोनंतसंज्ञो वै
तथ्यं मे ब्रूहि केशव कृष्ण उ० अनंत इत्यहं पार्थ मम रूपं निबोधत। आदित्यादिग्रहात्मा योयः काल इत्युप
पद्यते। कलाकाष्ठामुहूर्तादि दिनरात्रिशरीरवान्। पक्षमासर्तुवर्षाणि युगकालव्यवस्थया। योयं कालोम
या ख्यातः सोनंत इति कीर्तितः। सोहं कालो वतीर्णोत्र भूभारोत्तारणाय च दानवानां वधार्थाय साधूनां पा
लनाय च अनादिमध्यपर्यंतं कृष्णं विष्णुं हरिं शिवं वैकुंठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं विश्वरूपं महा
कालं सृष्टिसंहारकारकं प्रत्ययार्थं मया रूपं फाल्गुनाय प्रदर्शितं। पूर्वमेव महाबाहो योगिध्येयमतः परं। विश्व
रूपमनंतं च यस्मिन्निंद्राश्चतुर्दश वसवो द्वादशादित्या रुद्रा एकादश स्मृताः सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वताः सरि
तो द्रुमाः नक्षत्राणि दिशो भूमिः पातालं भूर्भुवादिकं। मा कुरुष्वात्र संदेहं सोहं पार्थ न संशयः युधि० अनंतव्र

व्रत तन्माहात्म्यं विधिं वद विदांवर। किं पुण्यं किं फलं चास्य चानुष्ठानवतां नृणां। केन चादौ पुरा चीर्णं मर्त्ये केन प्रका-
शितं। एवं संविस्तरं कृष्ण ब्रूह्यनंतव्रतं मम॥ कृष्ण उ० आसीत्पुरा कृतयुगे सुमंतुर्नाम वै द्विजः। वसिष्ठगोत्रे चो-
त्पन्नो सुरूपां च भृगोः सुतां। दीक्षां नाम्नां चोपयेमे वेदोक्तविधिना नृप। तस्याः कालेन संजाता दुहितानंतलक्षणा
। शीला नाम सुशीला सा वर्धते पितृवेश्मनि। माता च तस्याः कालेन ज्वरदाहेन पीडिता। विननाश नदीतीरे प्रपो
स्वर्गं पतिव्रता। सुमंतुस्तु ततोऽन्यां वै धर्मपुंसः सुतां पुनः। उपयेमे विधानेन तु। शीलां मनामतः दुःशीलां कर्कशां चं-
पि८ डीं नित्यं कलहकारिणीं। सापि शीला तु गेहे गृहार्चनपरा बभौ। कुड्यस्तंभतुलाद्वारदेहलीतोरणादिषु। व-
र्णकैश्चित्रकं कारा नील पीत सितासितैः। स्वस्तिकैः शंखपद्मैश्च अर्चयंती पुनः पुनः। ततः काले च कतिथे कौ-
मारवशवर्तिनी। पित्रा दृष्टा ततस्तेन स्त्रीचिह्नापीवने स्थिता। कस्मै देया मया शीला विचार्येति सुदुःखितः। एत-
स्मिन्नेव काले तु मुनिर्वेदविदांवरः। कन्यार्थी चागतः श्रीमान् कौंडिन्यो मुनिसत्तमः। उवाच रूपसंपन्नां तद्दीयतां राम
न पांडुरणो पित्रा दत्तौ द्विजेंद्राय कौंडिन्याय शुभे दिने। गृह्योक्तविधिना पार्थ विवाहमकरोत्तदा। निवर्त्य सोद्वाहिकं स-
र्वं प्रोक्तवान् कर्कशां द्विजः। किंचिद्दापास्ति कं देयं जामातुः परितोषकं। तच्छ्रुत्वा कर्कशा क्रुद्धा प्रोत्पाट्य गृहमंडनं

पेटायां सुस्थितं बध्वा स्वगृहं गम्यतामिति। भोज्यावशिष्टचूर्णेन पाथेयं च चकार सा। कौंडिन्योपि विवाह्यैतां पथि गच्छ-
न् शनैः शनैः। शीलां सुमंतात्प्राप्य नवोढां गोरथेन हि। मध्याह्ने भोजवेलायां समुत्तीर्य सरित्तटे। ददर्श शीला सा स्त्रीणां
समूहं रक्तवाससां। चतुर्दश्यामर्चयंतं भक्त्या देवं जनार्दनं। उपगम्य शनैः शीला पप्रच्छ स्त्रीकदंबकं। आर्याः कि-
मेतन्मे ब्रूत किंनामव्रतमीदृशं। ता ऊचुर्योषितः सर्वाः शीलां शीलविभूषणां। अनंतव्रतमेतद्धि व्रते नंतः प्रपूज्य-
ते॥ सोब्रवीदहमप्येतत्करिष्ये व्रतमुत्तमं। विधानं कीदृशं तत्र किं दानं कोत्र पूज्यते॥ स्त्रिय ऊचुः। शीले सदन्नप्र-
स्थस्य पुंनाम्नः संस्कृतस्य च। अर्धं विप्राय दातव्यमर्धमात्मनि भोजनं। शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जि-
तः। कर्तव्यं सरित्तीरे विधिनानेन मानिनि। स्नात्वानंतं समभ्यर्च्य मंडले धूपदीपकैः। पुष्पैर्गंधैश्च नैवेद्यैः पी-
तरक्तैश्चतुःसमैः। चतुःसमं परिभाषायां ज्ञेयं तस्याग्रतो दृढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुदोरकं। चतुर्दशग्रंथिसंयुतं वामे कर-
तले न्यसेत्। अनंत संसार महासमुद्रे मग्नं समभ्युद्धर वासुदेव। अनंतरूपे विनियोजयस्व ह्यनंतसूत्राय नमो नमस्ते।
अनेन दोरकं बध्वा भोक्तव्यं स्वस्थमानसैः। ध्यात्वा नारायणं देवमनंतं विश्वरूपिणं। भुक्त्वा चांते व्रजेद्वेश्म भद्रे प्रो-
क्तं व्रतं तव॥ कृष्ण उ० एवमाकर्ण्य राजेंद्र प्रहृष्टेनांतरात्मना। सापि चक्रे व्रतं शीला करे बध्वा सुदोरकं। पाथेयमर्ध-

५३

व्रता· विप्राय दत्वा भुक्त्वा स्वपं ततः॥ पुनर्जगाम संहृष्टा गोरथेन स्वकं गृहं। भर्त्रा सहैव शनकैः प्रत्यपद्यत सा तदा। तेनानं
तव्रतेनाशु च गोधनसंकुलं। गृहाश्रमं श्रिया जुष्टं धनधान्यसमन्वितं॥ अकुलं व्याकुलं रम्यं सर्वत्रातिथि
जनैः। सापि माणिक्यकांचीभिर्मुक्ताहारविभूषिता। देवांगवस्त्रसंछन्ना सावित्रीप्रतिमाभवत्॥ कदाचिदुपविष्टा
या दृष्टो वद्धः सुदोरकः। शीलाया हस्तमूले तु भर्त्रा तेन द्विजन्मना॥ श्रीमदांधेन कौण्डिन्येनासौ त्रोटितो रुषा
कोनंत इति मूढेन जल्पता पापकारिणा। क्षिप्तो ज्वालाकुले वह्नौ हाहाकृत्वा प्रधावती। शीलागृह्णात्ततस्तं
तु तन्तुं क्षीरमध्ये समाक्षिपत्। तेन कर्मविपाकेन साश्रीः तस्य क्षयं गता। गोधनं तस्करैर्नीतं गृहं दग्धं धनं गतं
। यद्यथैवागतं गेहे तत्तथैव पुनर्गतं। स्वजनैः कलहो नित्यं बंधुभिः ताडनं तथा। अनंतक्षेपदोषेण दारिद्र्यं पतितं
गृहे। न कश्चिद्वदते लोके तेन सार्धं युधिष्ठिर। शरीरेण ततस्तप्तो मनसाप्यतिदुःखितः। निर्वेदं परमं प्राप्य
कौंडिन्यः प्राह तां प्रियां॥ कौंडिन्य उवाच। शीले मम इदमुत्पन्नं सहसा शोककारकं। येनातिदुःखितोस्माकं जा राम
तः सर्वधनक्षयः। स्वजनैः कलहो गेहे न कश्चिन्मां प्रपद्यते। शरीरे नित्यसंतापः खेदश्चेतसि दारुणः। ज्ञाना
सि दुर्नयः को न किं कृते सुकृतं भवेत्। शीलोवाच। एवमुक्तेथ तं शीला सुशीला शीलमंडना। प्राणोनंतकृता

नं४ नो१

रोपणपापसंभवजं फलं॥ भविष्यति महाभाग तदर्थं पंमाचर। एवमुक्तः स विप्रर्षिर्जगाम मनसा हरिं। निर्वेदात्त्रि
जंगामाथ कौंडिन्यः प्रपतो वनं। तपसे कृतसंकल्पो वायुभक्षो द्विजोत्तमः। मनसा ध्यायमानं तं कदृक्ष्यामि चानं
विभुं यस्य प्रसादात संजातमारोपान्निधनं गतं। धनादिकं मम तावत् सुलदुःखप्रदायकं। एवं संचिंतयन्सोथ
वभ्राम विजने वने। तत्रापश्यन्महाचूतं पुष्पितं फलितं तथा। वर्जितं पक्षिसंघातैः कीटकोटिवृतं तथा। तम र
एच्छत्स पानं तक चिंदृष्टो महातरो त्वदि मोपमममातीव दुःखं चेतसि वर्तते। सोनु वीद न जानंतं कचिंद
वं६ त्वामिवा द्विज। एवं निराकृतस्तेन स जगाम सुदुःखितः। क दृक्ष्यामीति गच्छन्स पश्यत्सवत्सकां त
णां मध्ये प्रधावंतीमितश्चेतश्च पांडव। अब्रवीद्धेनुके ब्रूहि यद्यनंतस्त्वयेक्षितः। ततः सा बोधवाचाथ कौंडिन्यं ना
नंतं वेद्म्यहं द्विज। ततो व्रजन्ददर्शाथ रम्यं पुष्करिणीद्वयं। अन्योन्यजलकल्लोलैर्वीचिपर्यंतसंगमं। छ
न्नं किंजल्ककल्हारकमलोत्पलमंडितं। सेवितं भ्रमरैर्हंसैश्चक्रैः कारंडकैर्बकैः। तेषा एव द्विजोनंतो भवद्भ्यां
नोपलक्षितः। ऊचतुस्ते द्विजश्रेष्ठ नानंतं नो वीक्षितो द्विजा। ददर्शाथ वने तस्मिन्गर्दभं कुंजरं तथा। तावपृष्टो
द्विजेनेत्यं नेति ताभ्यां निवेदितं। एवं संपृष्टयन्नष्टाशः। तत्रैव निपपात ह कौंडिन्यो विह्वलीभूतो निराशो

व्र०ता

जीविते न पाः दीर्घमुष्णं च निश्वस्य पपात भुवि भारत। प्राप्य संज्ञामनंतेति जल्पन्नुत्थाय स द्विजः। न दृष्टोनंत त्वामहं प्राणा
न्त्यजामि कल्पेचेतसि। इत्युक्त्वा ये उद्भुं प्रवृत्ते कृष्णस्मिन् विजनेरणे तत्र भावं हृषपूपानंतदेवोपि प्रत्यक्षः समजायत। वृद्ध ब्राह्मण
रूपेणाह इत एहीत्युवाच तं। प्रगृह्य दक्षिणे पाणौ गुहायां प्रविवेश पुनः। तां पुरीं दर्शयामास दिव्य नारी नरैर्युतां। त
स्यां निविष्टमात्मानं दिव्यं सिंहासने शुभे पार्श्वस्थ शंखचक्रं च गदा गरुड शोभितं। दर्शयामास विप्राय पूर्वरूप स्तौयं४
मनंतकं। विभूतिभेदैश्चानंतैरनंतम मितौजसं॥ तं दृष्ट्वा तादृशं रूपमनंतमपराजितं वेद्यमानो जगादोच्चैर्ज
य शब्द पुरःसरं पापोहं पापकर्माहं पापात्मा पाप संभवः त्राहि मां पुंडरीकाक्ष सर्वपापहरो भव। तच्छ्रुत्वानंतदे
वेशः प्राह स्निग्ध पाणिरा मा भैस्त्वं ब्रूहि विश्रब्धं यत्ते मनसि वर्तते कौंडिन्य उवाच मया भूत्याव लिप्तेन त्रोटितो
नंत दोरकः तेन पापविपाकेन भूतिर्मे प्रलयं गता स्वजनैः कलहो मे हे न कश्चिन्मां प्रभाषते निर्वेदाद्भ्रमतोर
ण्ये त्वद्दर्शनकांक्षया। कृपया देवदेवेश त्वयात्मा संप्रदर्शितः तस्य पापस्य मे शांतिं का त्वं प्रायश्चित्तं कर्त्तुमर्ह राम
सि कृष्ण उवाच तच्छ्रुत्वानंतदेवस्तु मुदा च द्विजसत्तमं भक्त्या संतोषितो देवः किं चदद्याद्युधिष्ठिर अनंत उ
वाच स्वगृहं गच्छ कौंडिन्य मा विलंबं करिष्यसि चरानंतव्रतं भक्त्या नव वर्षाणि पंच च। सर्वपापविशुद्धात्मा प्रा

प्स्यसे सिद्धिमुत्तमां। पुत्र पौत्रं समुत्पाद्य भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान्। अंते च स्मरणं प्राप्य मामुपेष्यस्य संशयं। अ
न्यं च ते वरं दद्मि सर्वलोकोपकारकं इदमाख्यानकवरं शीलानंतव्रतादिकं करिष्यति नरो मत्तु कुर्वं व्रत मिदं शु
भं सोपि पापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिं। गच्छ विप्र गृहं शीघ्रं यथा येनागतोसि कौंडिन्य उवाच स्वामिच
एष्छामि संदिष्टि किं चित्कौतूहलं मम। अरण्ये भ्रमता दृष्टं न तद्विप्रं जगद्गुरो। सचूततरु कस्तत्र को गौः को
वृषभस्तथा। कमलोत्पलकल्हारैः शोभितं सुमनोहरं। सपादृष्टं महारण्ये किं तवेष्करिणीद्वयं को स्वरः कुंज
रः को सौ को सौ हद्वो द्विजोत्तमः अनंत उवाच सच्चूततरुर्विप्रो विद्यावेद विशारदः सो अर्थिने पिन चाना विद्ये
भ्रम्यततां गतः सा गौर्वसुंधरा दृष्टा सफलापात्यया द्विजा वृषो धर्मस्त्वया दृष्टः शाहल सतमाश्रितः धर्माधर्मव्य
वस्थानं तच्च पुष्करिणी द्वयं ब्राह्मण्यौ केचिद् यास्ता भगिन्यौ ते परस्परं धर्माधर्मादि यत्किंचितन्निवेदयतो मिथः। भि
६२ क्षायेन कचिद्दत्तमतिथौ दुर्बले पि वा भिक्षादत्तान्य चार्थिभ्यस्तेन पापेन कर्मणा। वीचिकल्लोलमालाभिर्गच्छात
स्तो परस्परं खरः क्रोधस्त्वया दृष्टः कुंजरो मद उच्यते ब्राह्मणो सा च नं तो हं गुहा संसारगह्वरं इत्युक्त्वा देवदे
वेशस्तत्रैवांतरधीयत। स्वप्नप्राय स तद् दृष्ट्वा ततः स्वगृहमागतः कृत्वानंतव्रतं सम्यङ्नव वर्षाणि पंच च भुक्त्वा

व्रत। सर्वमनंतेन यथोक्तं पांडुनंदन। अंते वस्मरणं प्राप्य गतोनंतपुरं द्विजः। तथा त्वमपि राजर्षे कथां श्रुत्वा व्रतं कुरु। श
फ्समेते विंतितं सर्वमनंतस्य व्रतोयथा। यद्वचतुर्दशे वर्षे फलं प्राप्तं द्विजन्मना। वर्षेके न तदाप्नोति कृत्वोपाख्यानकं
व्रतं। एतत्ते कथितं भूप यद्व्रतानामनुत्तमं व्रतं। यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः। ये पि शृण्वंति सततं पाठ्यमानं
पठंति ये ते पि पापविनिर्मुक्ताः प्राप्नुवंति हरेः पुरं। संसारगह्वरगुहासु सुखं विहर्तुं वांछंति ये कुरुकुलोद्वह शुद्ध
सत्वाः। संपूज्य च त्रिभुवनेशमनंतदेवं बध्नंति दक्षिणकरे वरदोरकं ते॥ अथोद्यापनं युधि० देवदेव समासेन
व्रतस्य परमाद्भुतं। उद्यापनविधिं ब्रूहि श्रुत्वा यो स्मि केशव। अथोद्यापनविधिं हि त्वा व्रतस्य फलं लभेत। तस्मा
द्यथा तथा कुर्याद्वित्तशाठ्यं विवर्जयेत। कृष्ण उवाच। मासि भाद्रपदे प्राप्ते परिपूर्णे व्रते ततः। शुक्लायां च चतुर्दश्यां च५
ब्रह्मचारी व्रती ततः। एकभक्तेन नियमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः। स्नात्वा नद्यां देवखाते तीर्थे प्रस्रवणे तथा। स
र्वौषधैः सर्वगंधैः तिलकल्कैरथामलैः। विधोक्तविधिना सम्यक् तर्पयेत् पितृदेवताः। ततो गृहं समागत्य वेदिं कृ राम
त्वा दशोभनां। तत्रालिखेन्मंडलकं पंचवर्णैः सुपेशलैः। नवनाभं सुसंपूर्णं सर्वतोभद्रमेव वा। तस्योपरि न्यसेत्कुंभम
व्रणं सुनवं दृढं। ताम्रपात्रसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं। सुवर्णदोरकं चतुर्दशग्रंथियुतं महत्। माषकेण सुवर्णस्य

मि२

निर्मितं पार्थिव कृत्वानंतं प्रयत्नेन ताम्रपात्रोपरि न्यसेत्। सुवर्णप्रतिमा माह। शय्यां सुविस्तरां कृत्वा तत्रानंतं न्यसे
द्व्रती। लक्ष्मीयुतं वासुदेवं मुसलेन हलेन च। चक्रं भस्म ताम्रपात्रोपरि शुभ्रवर्णविनिर्मितं। शय्योपरि तथा तस्य तमनंतं प्रपूज
येदिति। अथ रात्रिके चित्रतं नलक्ष्मीयुतं तादेर संगतं। आचार्यं पूजयित्वा च वस्त्रैराभरणैस्तथा। कांस्यगुली पदित्वेन भक्त्या
वसुसमाहितः। ततस्तु पूजयेद्देवमनंतं विश्वरूपिणं। चक्रपुष्पैश्च विविधैः स्वाहा वासुदेवस्य नभ्यां। अनंत शीपतां तेन पी
तवस्त्रेण मेसदा च युग्मसमाच्छन्नं पीतं यज्ञोपवीतिनं। चंदनेन सुगंधेन कर्पूरागुरुमिश्रितां। लेपये हं तवांगानि
मीयतां मधुसूदनः। गंधं पुनः पुष्पाणि। तस्य पूजयेन्नाम भिः पृथक्। अनंताय नमः पादौ गुल्फौ संकर्षणाय वै का
लात्मने तु जानुनी भ्याजघनं विश्वरूपिणे। कटिं वै विश्वरूपाय मेढ्रं वै विश्वरूपिणे। नाभ्यां तु पद्मनाभाय हृदये परमा
त्मने। कंठं श्रीकंठनाथाय बाहू सर्वास्त्रधारिणे। वाचस्पते नमस्तुभ्यं मुखे संपूजयेद्धरिं। ललाटे केशवायेति शिरः स
र्वात्मने नमः। लोकात्मा सर्वभूतात्मा विमेषत्रिविसंभवः। जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारभवनाशनः। वनस्पतिरसो
दिव्यो गंधाढ्यः सुमनोहरः। आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां। धूपं। आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं म
या। दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह। दीपं। अन्नं चतुर्विधं स्वादु भूतानां जीवनं परं। नैवेद्यं ते मया दत्तं देव

व्रता श्रीत्या प्रगृह्यतां नैवेद्यं पूगीफलं सपत्रं च कर्पूरं च मनोहरं पवित्रीकृतमत्यंतं तांबूलं प्रतिगृह्यतां ॥ तांबूलं ॥ एवं पूजां
ततः कृत्वा गर्भकुंडसमीपतः स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वाग्निस्थापनं बुधः आरभेत ततो होममश्वत्थसमिद्भिस्ति
लैः ॥ व्रीहिभिर्मिश्रितैश्चापि घृतेन तु विधानतः ॥ पुरुषः पुरुषसूक्तेन तु जुहुयादतो देवेति वा पुनः इदं विष्णुर्वि
वि४ चक्रमे मंत्रेणाग्निर्दधेऽदिति शतमष्टोत्तरं यावत्तावत्संख्यं तु यथा जुहुयाच्चरुहोममतः ततः कार्यो मंत्रैरेतैर्विचक्षणः ॥ अनंता
य च कालाय अहोरात्राय वै पुनः अर्धमासाय मासाय ऋतुभ्यश्च तथा पुनः ॥ संवत्सराय स्वाहेति जुहुयाच्चा
हुतीस्ततः ॥ स्विष्टकृत्प्रभृती हुत्वा ग्रहादीनर्चयेत्पुनः प्रदानरत्नेन जुहुयाज्जुहुरित्यस्याग्रे सर्वं हुत्वा तथादि यथा
क्रममितस्ततः पाठ सर्वं कृत्वा विधानेन मंत्रैरेतैर्विचक्षणः एतैर्वक्ष्यमाणैश्च मंत्रैर्जुहुयादित्यनुषंगः अनंताय स्वा
हा कालाय स्वाहा अहोरात्राय स्वाहा ॥ अर्धमासाय स्वाहा मासाय स्वाहा मासाय स्वाहा ॥ ऋतुभ्यः स्वाहा संवत्स
राय स्वाहा ॥ ततो महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं च दक्षिणा ॥ आज्यतिलैः स्विष्टकृतं प्रजापतिभ्यो जुहुयात ॥ ततो वै
लोकपालांश्च ग्रहान्सम्यग्यथाक्रमं गीतवादित्रनिनदैर्हुत्वा पूर्णां जुहुयात्ततो पुराणश्रवणोत्सवहर्षान्निःशेषं रात्रि
नयेद्व्रती तेन रात्रौ होमः ततः प्रभातसमये स्नात्वा शुद्धः कृत्वाह्निकं क्रियां विधेमाद्रिष्टकेपुराणश्रवणो रिति

ततः श्लोकस्यानेपुराणश्रवणं कृत्वा कृतमाध्याह्निकक्रियः इत्यर्थमेव पवित्रं तदा तु रात्रौ होमो न भवतीति
पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेद्विश्वरूपिणं ॥ पूजयित्वा हरिं देवमाचार्यं पूजयेत्ततः परिधाप्य सपत्नीकं वस्त्रालंका
रभूषणैः मंत्रैः संपूज्य विधिवद्धेनुं दद्यात्स्वयं ततः सुरभी वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता ॥ यासं गृह्णातु म
यादत्तां गोमातस्त्रातुमर्हसि ॥ गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसा
म्यहं मंत्रेणानेन संपूज्य आचार्याय निवेदयेत् ॥ गोदादीनस्य विधानार्थं दद्यात्स्वर्णं यथाविधि ॥ अनं
तं परिवारं च आचार्याय निवेदयेत् ॥ ततश्चामंत्रितान्विप्रान्पूर्वं च चतुर्दश वस्त्रेण वीतेः संपूज्य भोज
येदन्नविस्तरैः ॥ ततस्तु दक्षिणां तेभ्यो वित्तशाठ्यविवर्जितः स स्नादक्षिणां दद्यादाचार्याय क्षमाप
येत्क्रियाहीनं भक्तिहीनं द्रव्यहीनं तथैव च ॥ मंत्रहीनं पूर्वेत्यार्थं तत्संपूर्णमिहास्तु वै । दीनांधकृपणेभ्यश्च दद्या
द्वैवतथा धनं ततः हृष्टः सह स्वजनैश्च पुत्रसंबंधिबांधवैः यथोपपन्नं भोक्तव्यं कृत्वा मानसमर्पणे ॥ आचम्य वसु
चिर्भूत्वा चिंतयेद्विष्णुश्च नदिने ॥ एवं कृते तु पश्चिमे कर्मणा प्रजनार्दनः ॥ अनंतरूपी भगवांस्तुष्टो भवतीति

व्रत र्दशीव्रतस्य फलमाप्नोति विष्णुलोके महीपते इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे उद्यापनमनंतव्रतं ॥ अथ बृहन्माहिमद
नरत्नलिखितभविष्यपुराणानुयायी अनंतव्रतोद्यापनप्रयोगः। तत्र ग्रहणादिनावधिकचतुर्दशवर्षसमा
प्तिदिने त्रयोदश्यां कृतैकभक्तस्तदुत्तरभाद्रशुक्लचतुर्दश्यां व्रतस्य चर्योपवासनियमयुतो यथासंभवं पुण्य
तीर्थादौ सर्वौषधिसर्वगंधतिलकल्कामलकैः स्नात्वा स्नानांगतर्पणं कृत्वा गृहमागम्य मध्याह्ने वेदिं कृत्वा तत्र
नवनाभं सर्वतोभद्रं वा आलिख्य पंचमेयं यथावत्परिसूर्य पवित्रपाणिराचम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य चरितानं
द्याप तव्रतपरिपूर्णतायै तत्संगतत्वोद्यापनमहं करिष्ये इति संकल्प्य निर्विघ्नतार्थं गणपतिं पूजयेत्। तत
त आचार्यं वृत्वा वस्त्रासनकुंडलादिभिः पूजयेत्। ततश्चाचार्योपदत्र संस्थितसिद्धार्थान्विकीर्य शुचीवोह
व्येति प्रोक्ष्य सर्वतोभद्रकरणपक्षे तत्र सर्वतोभद्रदेवता आवाह्य पूजयेत्। ताश्च देवताः ज्ञासां स्थापनप्रकाप राम
रादिपरिभाषायां द्रष्टव्यं। ततो मंडलमध्ये महीद्यौरित्यादिप्रकारेण द्रोणाढकं तन्मात्र पूर्णपात्रयुक्तं कल
शं स्थापयेत्। तत्र माषादिपरिमितस्वर्णनिर्मितचतुर्दशग्रंथियुतानंतं स्थापयेत्। तदुत्तरतं मुविस्तृतां शय्यां

माषाद्यत्र्यापि स्वर्णादिनिर्मितलक्ष्मीसहितमुसलहलयुतानंतशक्तिमूर्तिं स्थापयेत्। ततः स्वर्णदोरकशक्ति
मयो॰ श्रीमदनंताय नमः इति मंत्रेण आवाहनस्तवनांतं वार्षिकपूजावत्कुर्यात्। ततो वस्त्रयुग्मं शुचिर्यस्मादृष्ट्वा
सुदेवस्य वक्षसि अनंतप्रीयतां तेन वस्त्रयुग्मेन सर्वदेति मंत्रेण वस्त्रयुग्मं समर्प्य यज्ञोपवीतं च समर्प्य कर्पूरागरु म३
रुमिश्रितचंदनं समर्पयेत्। चंदनेन सुगंधेन कर्पूरागरुमिश्रितेनालेपये हं तवांगानि श्रीपते मधुसूदन इ
ति ततः सुवर्णानि संगृह्य अंगपूजां कुर्यात्। अनंताय नमः पादौ पूजयामि। संकर्षणाय गुल्फौ पू॰ कालात्मने नमः जा न५
नुनी॰ विश्वरूपिणे जघनं पू॰ विश्वरूपाय कटिं पू॰ विश्वरूपिणे मेढ्रं पू॰ पद्मनाभाय नाभिं पू॰। परमात्मने हृदयं पू॰
श्रीकंठाय कंठं पू॰ सर्वास्त्रधारिणे बाहू पू॰ वाचस्पतये मुखं पू॰ केशवाय ललाटं पू॰ सर्वात्मने शिरः पू॰ ततो
लोकात्मा सर्वभूतानां निमेषत्रुटिसंचयः जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारभयनाशन इति मंत्रेण पुष्पाणि
समर्प्य धूपं दद्यात्। तन्मंत्रः वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यः सुमनोहरः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्य
तां। ततो दीपः ज्योतिः सर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमः आत्मज्योतिः परं धाम दीपोयं प्रतिगृह्यतामिति दीपं ततः
अन्नं चतुर्विधं स्वादु भूतानां जीवनं परं नैवेद्यं नेमा पादत्तं देव प्रीत्या प्रगृह्यतां। ततः पूगीफलं सपत्रं च कर्पूरं

५८ श्री

व्र०ता वमनोहरं पवित्रीकृतमनंतं तेनोह्लं प्रतिगृह्यतामिति तां ह्लं ततः पूजासाद्गुण्यार्थं दक्षिणां दत्वा नीराजनं कुर्या
त्ततः कुंभात्पश्चिमभागे कुंडे स्थंडिले वा निर्माप्य यापनां गभूतं होमं करिष्य इति संकल्प्य स्थंडिलोपलेपना
द्यग्निप्रतिष्ठांतं कृत्वा इध्माधानांतं कृत्वा तत्रैवं अस्मिन्नग्नौ जातवेदसमग्निमिध्मेन प्रजापतिं चाज्येन अग्नीषोमौ च
क्षुषी आज्येन प्रधानदेवमश्वत्थसमित्तिलव्रीहिपायसघृतद्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्याकाहुतिभिः पुन
रनंतं कालं संवत्सरं आर्धमासं ऋतुं संवत्सरं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं च चरुणा एकैकपात्राहुत्या ग्रहान्
समित्त्वाज्यचरुद्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिमष्टौ वा यथासंख्यया सर्वतोभद्रपीठदेवता आज्ये
नैकैकयाहुत्या स्विष्टकृतं प्रजापतिं चाज्यमुत तिलैः इध्मसंनहनेन रुद्रमित्यादि सर्वं प्रायश्चित्तं हुत
त्वोक्तद्रव्यैः स्वकृषसुक्तेन आतो देवेत्यनेन वा इदं विष्णुरित्यनेन वा व्याधानक्रमेण जुहुयात् ततः प्रा
यश्चित्तहोमशेषं समाप्य लोकपालान् ग्रहांश्च पंचोपचारैः संपूज्य बलिदानं च कृत्वा गीतवादित्रनिनदैः
प्रगीतिं कुर्यात् पुराणश्रवणादिना रात्रिं जागरणेनातिवाहयेत् ततोपरेह्नि कृताह्निको यजमान राम
स्थापितमनंतं पूर्ववत्संपूज्य पित्वा आचार्यं पूजयेत् ततो गावो ममायतः संतित्यनेन धेनुं संपूज्य सुरभी वै लवीमा

तानित्वं विष्णुपदे स्थिता याहे संगृह्णामयास्त्वं गो मातस्त्वातुमर्हसीतिमंत्रेण गोग्रासं दत्वा तामाचार्याय दद्यात
ततः प्रतिमां कलशपात्रादियुतामाचार्याय प्रतिपादयेत् सर्वेभ्यो निमंत्रितान् चतुर्दश ब्राह्मणान् वस्त्रयज्ञोपवी ५२
तैः संपूज्य नानाविधान्नेनाचार्यसहितान् भोजयित्वा यथाशक्ति तेभ्यो दक्षिणां च दत्वा आचार्याय च दक्षिणां
दत्वा क्षमापयेत् तत्र मंत्रः क्रियाहीनं भक्तिहीनं द्रव्यहीनं तथैव च मंत्रहीनं कृतं यच्च परिपूर्णं तदस्तु मे इति
पठित्वा स्वयं भुंजीत इत्यनंतव्रतोद्यापनप्रयोगः अथ नष्टदोरकप्रायश्चित्तं युधिष्ठिर उवाच अनंतव्रतमाहा
त्म्यं कृष्ण कृष्णत्वयोदितं भगवन्दोररूपेण भाग्यदोसि महात्मनो दोरं प्रमादतो नष्टं एदिष्टाद्वेदितं जनैः
तदा किं करणीयं स्यात् तन्मे ब्रूहि लोकपावन कृष्ण उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन् वक्ष्यामि व्रतनिष्कृतिं फलं लो
के सर्वं परस्त्रार्थं शृणु तत्क्षमा तात दोरे नष्टे महादोषः प्रभवेद्व्रतिनामिह तस्मात्तद्दोषनाशार्थं प्राय
श्चित्तं विधीयते गुरुं संप्रदद्धिरिणीकृत्य नमस्कृत्य समाहितः विप्राय दोरनाशं च कृत्वा दोरं व्रती ततः इय
वाहं प्रतिष्ठाप्यत्रिमन्ध्याता हरिं परं आज्यममार्ग विधिवत्तद्यादिद्वापयचासनेत्र अष्टोत्तरशतं हुत्वा मूल

व्रता॰ मंत्रेणवैस्नवं नाममंत्रेण तत्कृत्वा द्वादशाक्षरमंत्रतः। केशवादिसहस्रं हुत्वा प्रायश्चित्तं तु शक्तितः पूर्णाहुतिं ततो
हुत्वा होमशेषं समापयेत्। व्रतच्छिद्रं जपच्छिद्रं यच्छिद्रं यस्य कर्मणि। वचनाद्भूमिदेवानां सर्वं संपूर्णतां व्रजेत्। मंत्र
हीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं जनार्दन। यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे। आचार्यपूजनं कार्यं दक्षिणाद्यै
र्नृपोत्तम। एवं शांतिविधिं कृत्वा पूर्ववद्व्रतमादिशेत्। कृत्वा दोरं व्रती पश्चात्पूजितैः सह बंधुभिः। तस्मात्सर्वप्र
यत्नेन प्रायश्चित्तं चरेत्सुधीः। प्रायश्चित्तमकृत्वा तु तु यः पुनः स्याच्छुभं कचित्। व्याधितो ग्रसितो देहः क्रियासंत
प्ततेगृहं। दोरस्यैतिक्रमे चैव वदेत्सर्वमिदं बुधः। यदर्दं कुरुते पार्थ साधवः प्रचारश्च संपदः। इति प्रायश्चित्तं ततः न श्री
दोरप्रायश्चित्तं। अथानंतव्रतोद्यापनं। युधिष्ठिर उवाच। त्वत्प्रसादाच्छ्रुतं कृष्ण सम्यगनंतव्रतं शुभं। इदानीं
ब्रूहि मेऽनंतव्रतोद्यापनमुत्तमं। कृष्ण उवाच। शृणु पांडव वक्ष्यामि व्रतोद्यापनमुत्तमं। कृतेन येन सफलं व्रतं भवति राम
निश्चितं। आदौ मध्ये तथा चांते व्रतस्योद्यापनं भवेत्। यदा वित्तस्य संपत्तिः शुभकालस्तदा। तदा चोद्यापनं कुर्याच्छुभे
लग्ने शुभे दिने। चतुर्दशसु वर्षेषु मुख्यं तूद्यापनं मतं। कार्यं शुद्धचतुर्दश्यां एकभक्तादिना व्रतं। ततः प्रातश्चतुर्द

श्यां स्नात्वा दशेशे शुचौ शुचिः। संकल्पयेत्तु पूर्वाह्णे देशकालाद्यनुस्मरन्। ततो नदीतडागं वा गत्वा सर्वौषधैस्तथा तिल
कल्केनामलकैः स्नापयेन्मार्जनपूर्वकं। तीरे मंडपिकां कुर्यात् गृहे वापि सुशोभितां। तन्मध्ये उपविश्याथ देशकालौ
स्मरेत्ततः। गणेशं पूजयित्वाथ पुण्याहं वाचयेत् द्विजैः। आचार्यं वरयेत् भार्यायुतं वेदांगपारगं। ब्रह्माणमृत्विज
श्चापि चतुर्दश फलादिना। सर्वांश्चालंकरणजलपात्रादिनार्चयेत्। विरच्य सर्वतोभद्रं मंडपांतस्तु मध्यमं।
ब्रह्मादिदेवतास्तस्मिन्नावाह्य प्रपूजयेत्। तन्मध्ये पंकजे धान्यं यथाशक्ति क्षिपेत्ततः। सौवर्णं राजतं वा
पि ताम्रजं वापि मृन्मयं। कुंभं न्यसेत्तु परितः सुधाचंदनचर्चितं। तस्मिन् जलं गंधपुष्पफलपल्लवमृत्तिकाः। क्षि
प्त्वा रत्नहिरण्ये च वाससा वेष्टयेत्ततः। सौवर्णं राजतं ताम्रजातं वंशजमेव वा। पात्रं तदुपरि न्यस्य पट्टकूलादि
कं शुभं। प्रसार्य तदुपर्यष्टदलं चंदनादिना। परं विरच्य तन्मध्येऽनंतमूर्तिं निधापयेत्। पलेन वा तदर्धेन तद
र्धेनापि वा कृतां। सौवर्णीं रमया युक्तां शंखचक्रगदाब्जभां। आवाहनादिपूर्वैस्तु पूजयेत्सुसमाहितः। पंचामृते
न संस्नाप्य नंतं च वसनद्वयं। पट्टकूलादिकं पीतमर्पयित्वार्चयेद्व्रती। गंधपुष्पादिभिर्नानाभक्ष्यैर्नानाफले
स्तथा। एवं संपूज्य विधिवद्विधिना वार्षिकेण तु। पृथक्संपूजयेदंगान्यनंतस्य च नामभिः। अनंताय नमः पा

व्रता दोगुल्फौ संकर्षणाय च कालात्मने जानुनी च जघनं विश्वरूपिणे कटिं च विश्वनेत्राय मेढ्रं वै विश्वमातृकाय नाभिं
तु पद्मनाभाय हृदयं परमात्मने। कंठं श्रीकंठनाथाय बाहू सर्वास्त्रधारिणे। मुखं च वामस्तपे चक्षुषी कपिलाय
च ललाटं केशवायेति शिरः सर्वात्मने तथा। नमः पादौ प्रजपामीत्येवमादि प्रपूजयेत। एवं संपूज्य विधायेव रा
त्रौ जागरणं चरेत॥ गीतवादित्रनृत्यादि पुराणश्रवणान्वितं। प्रतिमां च प्रकुर्वीत सज्जां गंधादिना हरेः। ना
नाफलानि भक्ष्याणि चोपवासं निवेदयेत। ततः प्रभातसमये स्नात्वाचार्यादिभिः सह अनंतं पूजयेत्साग्र
जुहुयात्स्वैमे ततः कुंडे वा स्थंडिले कुर्यादग्निस्थापनपूर्वकं। आज्यभागांतमाचार्यः स्वगृह्योक्तविधा
नतः ततोश्वत्थसमिद्भिस्तु तदलाभेन्याभिरेव वा दधिमध्वाज्यदुग्धाभिस्तिलैर्वै पायसेन च आज्येनं प्रतिद्र च
व्यम ष्टोत्तरसहस्रकं। अष्टोत्तरशतं चाष्टाविंशतिर्जुहुयात्क्रमात्। अनेनैवेति मंत्रेण स्त्री गांवेनामभ
न्ततः प्रणवादि चतुर्थ्यंतं नमोंतान्नामतः नाममंत्रैश्च जुहुयाच्चतुर्दशभिर्दशात। ॐ अनंताय स्वा राम
हा। ॐ कपिलाय स्वाहा। ॐ शेषाय स्वाहा। ॐ कालात्मने स्वाहा। ॐ अहोरात्राय स्वाहा। ॐ मासाय।
ॐ अर्धमासाय। ॐ ऋतुभ्यः। ॐ संवत्सराय। ॐ परिवत्सराय। ॐ उपसे। ॐ कलायै। ॐ काष्ठायै ॐ

मुहूर्त्तायेम मिदादिभिरेव चप्रत्येकं जुहुयात्क्रमात्ततः स्विष्टकृदादायपूर्णपात्रांतमाचरेत। जपेत्पुरुषसू
क्तं तु स्नात्वानंतं सुरोत्तमं। पूर्णाहुतिं च जुहुयाद्धोमांते विश्वमित्यृचा। होमशेषं समाप्याथ कृत्वा आयुषमप्यथ।
पूजयित्वा हरिं देवं आचार्यं पूजयेत्ततः वस्त्रालंकारभूषाद्यैस्ततो धेनुं समर्चयेत। पयस्विनीं सुशीलां च वस्त्राल
कारभूषितां। स्वर्णशृंगीं रौप्यखुरां ताम्रपृष्ठीं सुवाससं कांस्यदोहां रत्नपुच्छां निककंठीं सवत्सिकां। गवां
मंत्रेणा संपूज्य आचार्याय समर्पयेत्। मंत्रश्च। गवा मंगोष्ठिति। गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावो
मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं। मंत्रमेतं समुच्चार्य वस्त्रालंकरणादिभिः ऋत्विजः पूजयित्वा यथा स्थानान्तो
पयेत्ततः ऋत्विजः पूजयित्वा यतेभ्यो दद्याच्च दक्षिणां। चतुर्दशो वर्कुंभांश्च पक्वान्नपरिपूरितान्। वस्त्रो
पवीते दद्याच्चाप्यनंतः प्रीयतामिति। आचार्यादीन्भोजयित्वा पूर्णानां वाचयेत्ततः अथानंतं विसृज्याथ गृ
ही यादाशिषस्ततः भक्तियुक्तो नमस्कृत्य ब्राह्मणांल्लाविसर्जयेत। ततो हृष्टो बंधुयुक्तो भुंजीत सुसमा
हितः एवं कृते नंतफलं दाता नंतो भवेन्नृणां इति भविष्यपुराणोनंतव्रतोद्यापनं अथ भाद्रशुक्लचतुर्द
श्यां कदलीव्रतं हेमाद्रौ भविष्ये पत्रपमिदं तमारभ्यातं कदलीव्रतमुत्तमं तत्तेहं संप्रवक्ष्यामि लोकानुग्र

इति श्री भट्ट शंकरकृते व्रतार्के नंतव्रतचतुर्दशीव्रतं सोद्यापनं। २

व्रत॰ हकारकेनाकपृष्ठे पुरा देवैर्गंधर्वैर्यक्षकिंनरैः अप्सरोभिः कन्याभिर्नागकन्याभिरर्चिता संसारसारतां ज्ञात्वा कदलीनंद
नस्थिता शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां मासि भाद्रपदे नृपा देयमर्घ्यं वरस्त्रीभिः फलैर्नानाविधैस्तथा विरूढैः सप्तधान्यैश्च दी
पालीसकचंदनैः दधिदूर्वाक्षतैर्वस्त्रैर्नैवेद्यैर्धूपवर्तिभिः जातीफलैः पूगफलैः पूजयेत्कृतमत्सरः तस्मिन्नहनि दा
तव्यं स्त्रीभिरन्याभिर्वचामंत्रेण नैवेद्यार्घ्यं तं शृणुष्व नराधिप चिंतं प्रोक्तं कदली । नित्यं कदले । कामदे पितेशारी
रारोग्यलावण्यं देहि देवि नमोस्तुते । एवं यः पूजयेद्रंभां पुरुषो भक्तिमान्नृप नारी वा नरशिपका शीन्नी न्यासं
स्वतुरोपि वा तस्मिन्कुले न हि भवेत्काचिन्नारी कुलाङ्गिनी दुर्गता दुर्भगा वंध्या स्वैरिणी पापचारिणी भवेत्
सौभाग्यसौख्याधापत्नपोत्रश्रियायुता । आयुष्मती जीववत्सा जीवेद्वर्षशतं भुवि ॥ इति हेमाद्रौ कदलीव्रतं
अथ गुर्जराचारप्रसंकाशिकांमध्यां वे शाखेवा कदलीव्रतं तत्र कदलीपूजनं आगच्छ कदलीदेवि सौभा
ग्यफलदायिनि पूजां गृहाण देवेशि सुनिश्चितं आवाहनं आगच्छागच्छ वरदे शंकरेण महेश्वरि । कु राम
रिष्व मां गृह्य पूजां मे गृहाणानुग्रहं कुरु आवाहनं कार्त्तस्वरमयं दिव्यं नानामणिगणार्चितं अर्पितं मया महा
देवि शिवेन सह पार्वति ॥ आसनं हूर्वाद्कतादिभिर्युक्तं स्वर्णपात्रे स्थितं शुभं पाद्यार्थं कल्पितं भक्त्या गृहाण प

श्चि॰

रमेश्वरि पाद्यं अर्घ्यपात्रस्थितं तोयं फलपुष्पसमन्वितं अर्घ्यं गृहाण मे देवि भक्त्या दत्तं शिवप्रिये अर्घ्यं कर्पूरेशी
रगुरुमिश्रीतलं विमलं जलं गंगायाः स्तमानीतं गृहाणाचमनीयकं आचमनीयं गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया
प्रार्थनयाहृतं स्नानार्थं तेमयादेवि गृहाणेदं सुरेश्वरि स्नानं पयः थारं भेविष्ठ द्विस्नेशारवादी नामदा भवेता तथा
वर्हीपर्यान्दे त्विमे च नात्वार्वतीप्रिये सेचनमेनं वस्त्रयुग्मंमिदं दिव्यं कुंकुमांकं सुशोभनं गृहाण छादनं देवि त
थाछादयमांसदा वस्त्रं आचमनीयं श्रीखंडचंदनं दिव्यं गंधाढ्यं मनोहरं विलेपनं गृहाणेदं कृशोदरि प्रि
यवल्लभे चंदनं मालतीचंपकाशोकैश्शतपत्रादिकानि वा सुगंधीनि गृहाणत्वं पूजार्थं सुमनांसि नः पुष्पाणि
॥ श्रीपुरंगुग्गुलंश्लष्टंचंदशांगमुमनोहरं गृहाणेदं तत्तिकरं यूवाणामदर्पितं परं धूपं चक्षुर्दं सर्वलोकानांति
मिरस्यानिवारणं आर्तिकं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि दीपं १२ नानापक्वान्नसंयुक्तं रसैः षड्भिः समन्वि
तं नैवेद्यं विविधं भक्ष्यं कल्पितं तं गृहाण मे नैवेद्यं कर्पूरेलालवंगादि नागवल्लीदलान्वितं पूगीफ
लसमायुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यतां ताम्बूलं इदं फलं मया देवि स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफला हृन्निर्भवेज्ज
व्रत॰ न्मनि जन्मनि फलं हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे हि

व्रता रणं नीराजनं तस्मिन् ॥ गौरीप्रियानितं पार्वत्याः स्वातिवल्लभा ॥ गतीनां कामदा प्रज्ञा कामा च मे परिपूरय ॥ प्रार्थना
श्रीसुप्रोद्देवपत्नीनां जितानां दक्षिणास्वयं सौभाग्यारोग्यमायुष्यं देहि रंभे नमोस्तु ते नमस्कारः कदलीकाम
दा पित्रे मे क्षमापिते नमोनमः रंभापेमूनि सारापि सर्वसौख्यप्रदे नमः यथा यथा ते प्रसवो वर्द्धते कदलि ध्रुवं तथा
मनोरथानां मे प्रभवो वर्द्धते स्वयं कदलीदानमंत्रः अथ कथा युधिष्ठिर उवाच कृष्ण कृष्ण महाबाहो सर्वविद्या
विशारदः अनाथानाथ विश्वात्मन् दीनदैन्य निकृंतन ॥ त्वमस्माकं परो बंधुस्त्वमस्माकं गुरुः सखा त्वयापि
रक्षिता नित्यं विचरामो च निर्भयाः ॥ किंचित्पृच्छामि देवेश कृपां कुरु वदस्व मे यत्कृत्यं सर्वदं मे व्रतं कृते यस्मिन्न
हत्फलं सौभाग्यारोग्य दं पुण्यं धनधान्य विवृद्धिदं ॥ श्रीनाथ नृपश्रेष्ठ दिव्य वंदनं श्रीनिकेतनं तत्प्रावक्ष्ये
भगवत्रलोकानामुपकारकं कृष्ण उवाच शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतं ॥ यत्कृत्वा सर्वदुःखे
भ्यो नारी मुच्येत संकटात् वस्त्रान्नपान विच्छित्तिर्न भवेत्तु कदाचन पुरा भामे त्वमेकान्ते रुक्मिणी प्राणवल्ल राम
भा प्राणपत्नी वदीहीनां सर्वकामार्थ्य शुभा सौभाग्यमेकं यं देव यद्वेज्ञान्नमनि जन्मनि सपत्नीनां श्रियं वी
क्ष्य स्पृहा मे न जायते प्रभो इति प्रिया वचनं श्रुत्वा हतां समतु वरं भावतं कुरु भाम्य सौभाग्यवामये शुभं कृते

यस्मिन् व्रते देवि परं सौभाग्यमाप्स्यसि इति श्रुत्वा वचो देवी रुक्मिणी भाषतं भावतं भवेत्कीदृक्को विधिः किं च पू
जनं केन वा देवी पुराचीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं रुक्मिणी भाषितं श्रुत्वा पुनरेवाह मुब्रवं रं भावत विधिं वक्ष्ये शृ
णु देवि यथोदितं गोचर्ममात्रं संलिप्य सर्वतोभद्रमंडलं लिखेत्तस्य कृष्णावर्णैर्नीलपीतैः सितासितैः ब्रह्माद्या
देवतास्तत्र स्थापयित्वा प्रपूजयेत् कलशोपरि संस्थाप्य वैणवे पत्रके शुभे उमामहेश्वरौ तत्र मूलमंत्रेण पूजयेत् २४
अथवा स्वशक्तिं कुर्यात्स्वर्णमष्टदलं शुभे ततः साशांस्पर्शं ... समस्तनां सुशोभनां समूलां कदलीं स्थाप्य पूजये
त्तां यथाविधि उत्तमोदकमानीय सेवयेत्तां समाहिता ॥ यथारंभे विवृद्धिस्ते शारदादीनां सकामवेत् ॥ तथा वर्द्धय
मां देवी सेवनात्पार्वतीप्रिये यथा यथा ते प्रसवो वर्द्धते कदली तव तथा मनोरथानां मे प्रभवो भवतु सर्वदा
वंसं ... विधिवद्भक्तियुक्ते नवेन मासा रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिस्वनैः एवं पाकृत्वा तेन रीत्रता ना
मन्नमंत्रतं भुक्त्वा तु विधिवत् भोगान्सौभाग्यं विंदते ध्रुवं एवं करुते देवी कदलीव्रतमुत्तमं तस्मात्कुरु
विधानेन यथोक्तफलमाप्स्यसि इति श्रुत्वा विधानेन चकार व्रतमुत्तमं त्वमपि सकलं काम मनसा पूर
मीप्सितं अन्यच्च शृणु राजेंद्र व्रतस्य फलमुत्तमं ॥ अतापूर्वकं प्रमां शृणु यावहितो भ... वा च घ्रतेय

व्रता यदा निजा पूर्वकृत्स्नानी तास भोषति दुःशासनेन दुष्टेन द्रौपदी मुक्तमूर्द्धजा आकृष्यमाणा वस्त्रेषु विनेमामम
स्तदा तयाभिज्ञ गतो राजन्द्रौपद्या ज्ञानाय वै अहं दृष्यमाणो कृष्णाये व्रतं समुपदिष्टवान् तदा कर्तुमशाकेतु व्रते
स्मिंश्चराउमतन्नमकृ किन पापाचरितं पूर्वं यदेतद्व्रतमुत्तमं तस्य पुण्य फलं दत्तं कृष्णायै राजसत्तम । तत्कालमेव वस्त्राणां
समद्धिर्भवत्तदा दुःशासनेन दुष्टेन आकृष्टेमेवं शुकेषु च प्रादुर्भवानि वस्त्राणि नानावर्णानि भारत । विस्मितो दुः
शासनः पापो विरराम शुक ग्रहात तावत्त्वं भूव वस्त्राणि कदलीगर्भवन्नृप ३० इत्थं व्रतप्रभावो ययुसो पिक
थितो मया कारपल्लविधानेन पूर्णकामो भविष्यति आद्योशापनं युधिष्ठिर उवाच कस्मिन्मासे तिथौ कस्मिन्मा
चरेद्व्रतमुत्तमं कथं भावेन किं कार्यं तन्ममा वदस्व केशव कृष्ण उवाच कार्तिके माघमासे वा वैशाखे चैत्र एव वा
तपमासि प्रकुर्वीत पौर्णमास्यां शुभे दिने तिथि दृपं वर्जयीत शुभा पांसुसमाहितः पश्चिमे देशे न लभ्येत कदली
राजसत्तमसुवर्णस्य शुभां तन्मे कृत्वा पूजां समाचरेत पहिलमेतकदलीमारोप्यादो प्रपूजयेत । पावत्तस्याः फ
५२ लं तावत्तस्मिंश्चेन्नीरोगाः भूते फलेषु पक्विमेष पत्वा पश्चाद्दिष्पात्र समाकृषेत प्रभाते विमले स्नात्वान घादो निर्मले राम
जले अहतेवाससी परिधायकृत्वा संध्यादिकर्म च यानि मात्रं कृत्वा तु स्थंडिलं वाप्यथ तत्र वि अग्निं संस्थाप्य विधिवन्न

अहोमं समाचरेत शतमष्टोत्तरं विद्वान्न तिलाज्याहुतिमिश्रया एकापवित्रः संहृष्टः कृतीयाहुतिभिः पृथक् ब्रह्मादिभ्यो
देवताभ्यो नाममंत्रैः पृथक्पृथक् आचार्यं च सपत्नीकं वस्त्राद्यैः प्रपूजयेत्ततः धेनुं पयस्विनीं वत्सयुतां रत्नैः स्वलंकृतां स्वर्ण
शृंगीं रौप्यखुरां कांस्यदोहनिकायुतां ताम्रपृष्ठीं रत्नपुच्छां हेमघंटासमन्वितां अन्यथा वेदविदुषे आचार्याय निवेदये
त्पादुको पानहौ छत्रं अलंकारान नेकशः यथाशक्ति भटे पानि व्रतस्य परिपूर्तये चतुर्विंशति षोडशवा द्वादशा न्या
द्व्यष्टसंपत्तः वस्त्रालंकार गंधाद्यैः पूजयित्वा तु भोजयेत वायनानि च देयानि वंशपात्रे स्वशक्तितः दद्याद्दक्षिणां स
५८ म्यंथाविभवसारतः अन्येभ्योपि यथाशक्ति दद्याद्दद्यात्समुत्सृष्टं कृमापपित्वा तातद्देवी व्रतस्य परिपूर्णता वावचि
त्वाप यावन्याय मक्षि दत्तेव भावयेत दीनानाथान्नत र्पोषुरुयभुंजीत वाग्यतः एवं यः कुरुते देवि कदलीव्रतमुत्त
मं भुक्त्वा तु विविधान्भोगान्नित्या भार्यं विंदते ध्रुवं तस्मात् कुरु विधानेन यथोक्तं फलमाप्स्यसि एवं नारी नरो वापि यः
कुर्यात्कदलीव्रतं सर्वान्कामानवाप्नोति स्वर्गलोके महीपते इति भविष्योत्तरे कदलीव्रतं कार्तिकशुक्लावैकुंठ
चतुर्दशीव्रतं हेमलंबा स्वामिनि श्रीमन्ति कार्तिके शुक्लपक्षे चतुर्दश्यामरुणोदये प्रति महादेव निधोव्रा
ल्वमुहूर्तेमणि कार्तिके स्नात्वा विश्वेश्वरादेव्या विश्वेश्वरमपूजयत संकेपं ज्योति पश्यन्स्य पतिष्ठापयतदा करो

व्रता तावद्यमेवसमाप्यानंचरन्पाशुपतव्रतं।ततःप्रभातेविमलेकृत्वापूजांमहाद्भुतां।दंडपाणोर्महानारीवनेस्मिन्कृत
पारणः।श्रीमद्भवानीसदनेप्रविशेदनुत्तममपि तिसन्कुमारसंहितोक्तेः अत्रपरकृतिरूपेणानेनार्थवादेनस्ना
नाविश्वेश्वरः।एवमिति विधिःकल्प्यते। ततश्चप्राभातिकपारणाविधेश्चसर्वदिनेउपवासःसचचतुर्दशीयुक्तःकार्यो
दयवत्सहोरात्रेकार्यइति।तानचरणःशिवरहस्येपुराणेकार्तिकमासिचतुर्दश्यांसुराःशिवेसायंकालेसमाग
घु५ त्यपूजांकृत्वास्थितामुदेताएकान्ततःपरं।कषिगणाःसर्वेपिमदनुग्रहात्।तत्रपूजांनिशिपतेनचकुर्जागर
णंशिवे।कार्तिकस्यचतुर्दश्यांविश्वेश्वरकनकाह्वये।ज्ञोत्पराष्टोश्वरपूजांचचकुर्मपिमहेश्वरे।ततःपूजामुक्तो
गांत्रिनीतायत्नेनमक्तयाश्रवणादिभिः।ततोरुणोदयेजातेस्नात्वाचभस्मनाविधुंडिद्वारांकृत्वा
कृत्वाकृद्वारद्वारणांतंध्यात्वासमाप्यविश्वेशंसमभ्यर्च्यपयाविधि।मदकार्यभोजयामासुःकायोगमुमुक्षुक ५४
ततःपरंशुक्लोर्जचतुर्दश्यांउपोष्यप्रयतःशिवेमामर्चयतिविश्वेशंसमुक्तोभवतिध्रुवंयल्लिंगपूजनंपुराणेप राम
वेदःसर्वकामदं।ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यामर्चितंवक्रुपणादमिति।एवंमयुक्तंपुराणेस्मिन्कार्तिकेमासिसो
मवारेषुशंकरांउपोष्याभ्यर्चयेत्सप्तानिशियामचतुष्टये।ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यांकाश्यांविश्वेश्वरंप्रभुं।म

मर्चयेत्पितुमिंद्रायणप्राप्तेस्मादिनादशादितादिरितिवैकुंठचतुर्दशी अथायांतमासेनमाघकृष्णचतुर्दश्यांशिवरा
त्रिव्रतंतत्राईरात्रव्यापिन्यांकार्यं।तदुक्तंनारदीयसंहितायां।अर्द्धरात्रयुतायत्रमाघकृष्णचतुर्दशी।शिवरात्रिव्रतं
तत्रसोश्वमेधफलंलभेत ईशानसंहितायामपि।माघकृष्णचतुर्दश्यामादिदेवोमहानिशि।शिवलिंगतयोद्भूतःकोटि
सूर्यसमप्रभः।तत्कालव्यापिनीग्राह्याशिवरात्रिव्रतेतिथिरिति।माघकृष्णत्वंचांत्रामांतमासपरत्वेनज्ञेयं।तएवच
५५ तुर्दश्यांकृष्णायांफाल्गुनेशिवपूजनं।तामुपोष्यप्रयत्नेनविषयान्परिवर्जयेदितिस्कंदवचनेपूर्णिमांतमासो
पयुक्तः।महानिशाचमहानिशाद्वेघटिकेरात्रेर्मध्यमयामयोरितिदेवलोक्तेर्निशीथरूपैव।एवंचार्द्धरात्रशब्दो २
पितत्परएव।।दिनद्वयेनिशीथव्याप्तावव्याप्तौवापरैव।प्रदोषव्याप्तिलाभात् निशाद्वयेचतुर्दश्यांपूर्वातोज्य
पराशुभा।।आदित्यास्तमयेकालेअस्तिचेद्याचतुर्दशीतद्रात्रिः।शिवरात्रिःस्यात्साभवेदुत्तमोत्तमेतित्रयोद
शीयुतादेवदिनमुक्तिप्रमाणतः।जागरेशिवरात्रिःस्यान्निशिपूर्णाचतुर्दशीप्रदोषव्यापिनीग्राह्याशिवरा
त्रिचतुर्दशीरात्रौजागरणंयस्मात्तस्मात्तांसमुपोषयेत्अहोरात्रिव्रतंयच्चएकमेकतिथौगतंतत्स्यादुभययो
गिन्यामाचरेत्तद्व्रतंव्रतीतिकामिकशिवरहस्यस्मृत्यंतरादिवचनाच्च सर्वदिनेनिशीथेपरदिनेप्रदोषेतदाप

६५

व्रता वैवमर्द्धरात्रात्पूर्वोत्तरावत्तपायोगोपदाभवेत्तापूर्वविद्धैवकर्तव्या शिवरात्रिः शिवप्रियेति पाद्मे जयायोगस्यवि
हितत्वात् महतामपिपापानां दृष्टा वै निष्कृतिः पुरा न दृष्टा कुर्वतां पुंसां कुहूयुक्तां तिथिं शिवामिति स्कान्दे द
र्शयोगस्तुतिदितत्वाच्च यत्तु कालतत्त्वविवेचने नवमे दिनद्वये निशीथव्याप्तावेव पूर्वविद्धाविधायकास्तूत्तरविद्धा
निषेधकानि वचनानि सावकाशानीत्युक्तं एवं च प्राग्वेक्ष्यमाणत्रयोदशीमंजरीनिशाद्वये चतुर्दशी पूर्वा त्या
ज्या परा तु भेति माधवाद्युदाहृतकामिकवचनविरोधात् न च पूर्वविधीनामनुत्तरविद्धानिषेधकानां विषया ला५
भ इति शंक्यं प्रदोषनिशीथयोर्विवक्षेनिशीथस्याग्रस्वतामात्रपोदूलकत्वेन विषयलाभस्यानुपदमेवोक्त
त्वात् प्रदोषव्याप्तिलाभाच्च माघासिते भूतदिनं हि राजन्नुपैति योगं यदि पंचदश्या जयाप्रयुक्तां न तु जातु कु
र्याच्छिवस्य रात्रिं प्रियकृच्छिवस्येति हेमाद्रिमाधवाद्युदाहृतपुराणवचनादपि परेद्युश्चाम्नेः स्वव्रते उप
२ वासजागरणाजानां फलं संबंधात्रयमपि प्रधानं तच्च नागरखंडे उपवासप्रभावेन बलादपि च जागरा राम
ता शिवरात्रेस्तथा तस्यां लिंगस्यापि प्रपूजया अक्षयान् लभते भोगान् शिवसायुज्यमाप्नुयादिति इदं च
व्रतं संयोगपृथक्त्वन्यायेन नित्यं काम्यं च परात्परतरं नास्ति शिवरात्रिः परात्परं न पूजयति भक्तो रुद्रं त्रि

६२

भुवनेश्वरं जंतुर्जन्मसहस्रेषु भ्रमते नात्र संशय इति स्कांदे अकरणे प्रत्यवायश्रुतेर्नित्यं शिवं च प्रपूजयित्वा यो जागर्ति
च चतुर्दशीं। मातुः पयोधररसं न पिबेत्स कदाचनेत्यादौ च फलश्रुतेः काम्यमिति। विस्तरस्तु कौस्तुभे। तत्र पारणा कुतस्त मय२
महार्णवे स्कान्दे पारणं चैतद्भूते कार्यं तिथिमध्यतः इति तेनोक्तं उपोषणं चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां तु पारणं कृतैः सुकृत
लक्षैश्च लभ्यते यदि वा न वा ब्रह्मांडोदरमध्ये तु यानि तीर्थानि संति वै संस्थितानि भवंतीह भूतायां पारणे कृ
ते। तिथ्यंते पारणं कुर्याद्विना शिवचतुर्दशीं तथा कृष्णाष्टमी स्कंदषष्ठी शिवरात्रिस्तथैव च एताः पूर्वयुताः
कार्याः तिथ्यंते पारणं भवेदिति ब्रह्मवैवर्ते न पार्वणि रुद्रव्रतचतुर्दशीवस्येदं माधवेनोक्तं यामत्रयोर्ध्वगामिन्यां प्रातरे
२५ व हि पारणा तिथिवचनाद्यामत्रयमध्ये चतुर्दशीसमाप्तौ तिथ्यंते तदूर्ध्वगामिन्यां तु प्रातः तिथिमध्य एवेति। तत
श्च रात्रस्तु तिथिमध्यकाले मुख्यस्तदंतकालो गौणस्तु तत्र भावितादित्याकूतः केचित्तु शक्तेस्तिथ्यंते अशक्ते
स्तिथिमध्य एवेत्याहुः न च ह्रते मुहूर्तलाहैस्वेत्यादिस्क तिरर्थिकेति वाच्यं ॥ आपस्तम्भावतो मेध्याः किं पुनर्वे
क्रिं संप्रताश्रतः संतः प्रशंसंति स्नानमु[illegible]नवारिणो स्यादिवदशक्तं प्रत्येव तिथिमध्यपारणायाज्ञा वक्तव्ये नत्वा
र्थकादिति परे तु तिथ्यंतपारणाविधानं न शिवरात्रिपरं किंतु यज्ञाष्टम्यादौ तिथ्यंतपारणाशास्त्रितत्वात्पर

से२

६६

व्रत मेव। शिवरात्रिग्रहणं सुसर्वं विद्याविधानार्थमिति व्यक्तत्वात् सा त्वस्तमयपर्यंतं व्यापिनी चेत्तरेद्युस्तिदिवैव पा
रणं कुर्यात्तत्पारणं नैव दोषभागिति शिवरात्रिप्रकरणे पठितकालादर्शादिलिखितवचनाद्द्विवा तिथिसमाप्तौ
र्निष्यते यथा तन्मध्ये एवेति इति निर्णयः। अथ व्रतविधिः। मासपक्षाद्युल्लिख्य मम पापक्षयार्थं अद्यरूपभोगा
मोक्षप्राप्त्यर्थं शिवरात्रिव्रतं करिष्य इति संकल्प्य षोडशोपचारैः शिवपूजां कुर्यात् तत्र प्रजात्र्यागच्छ देवदे
वेश मर्त्यलोकहितेच्छया। पूजयामि विधानेन प्रसन्नः सुमुखो भव। आवाहनं। पादासनं कुरुष्वाद्य निर्मलं स्व
र्णनिर्मितं। भूषितं विविधै रत्नैः कुरु त्वं पादुकासनं। आसनं। गंगादि सर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयाहृतं तोयमेत
त्सुखस्पर्शं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां। पाद्यं। गंधोदकेन पुष्पेण चंदनेन सुगंधिना। अर्घ्यं गृहाण देवेश भक्तिं मे ह्य
चलां कुरु। अर्घ्यं। मंदाकिन्याः समानीतं हेमांभोरुहवासितं। स्नानाय ते मया भक्त्या नीतं स्वीक्रियतां विभो। स्नानं। वस्त्रं
सूक्ष्मं दुकूलं च देवानामपि दुर्लभं। गृहाण त्वमुमाकांत प्रसन्नो भव सर्वदा। वस्त्रं। श्रीखंडचंदनं दिव्यं मलया
चलसंभवं। विलेपनं सुरश्रेष्ठ गृहाण परमेश्वर। गंधं। यज्ञोपवीतं सहजं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा। आयुष्यं भव व राम
र्चस्वमुपवीतं गृहाण मे। यज्ञोपवीतं। माल्यादीनि पुष्पं। वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यः सुमनोहरः। आघ्रेयः स

पु॰ १

र्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां। धूपं। आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया। दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमि
रापहं। दीपं। नैवेद्यं गृह्यतां देव। पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतं कर्पूरादिसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्य
तां। इदं फलं मया। हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः। अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छ मे। पुष्पां
जलिः। नीराजनं प्रदक्षिणा। अथ कथा। सूपतां धर्मसर्वस्वं शिवरात्रौ शिवार्चनं व्रतेनेन विधानेन स्नानो
त्पन्नकर्मणा। कृतस्नानश्शुचिर्भूत्वा धौतवस्त्रसमन्वितः। स्थापयेद्देवदेवेशं मंत्रैर्वेदसमुद्भवैः। ततः पूजां प्रक
र्तव्या पूर्वोक्तविधिना ततः। नमो पंकजगर्भाय नमस्त्रिभुवनेश्वर। पूजां गृहाण मद्दत्तां महेश त्र्यंबकेश्वर
प्रथमप्रहरपूजा। सर्वनंदि महाकालो गणाभृंगीचंडिकेशौ। दक्षिणे पश्चिमे चैव देशकालोत्तरोत्तरे गंगा च य
मुना चैव पार्श्वे चैवं प्रतिष्ठिते। नमो व्यक्ताय सद्रूपाय नमस्ते त्रिपुरांतक। पूजां गृहाण देवेश यथाशक्त्यो
पपादितां। द्वितीये त्वहं विविधैः पाशैः संसारभयबंधनैः। पतितं मोहजाले मां त्वं समुद्धर शंकर। तृती
ये॰ चतुर्थे आगच्छ। नमः शिवाय शांताय सर्वपापहराय च। शिवरात्रौ प्रसीद मे। द्वितीये दुःखदारिद्र्यभा
वेश्च दग्धोहं पार्वतीपते। मां त्वं त्राहि महादेव गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते। तृतीये॥ किं न जानासि देवेश तावद्

व्रता किं च पश्चिमे स्वपादाग्रतले देवस्मंदेहि जगत्पते। चतुर्थं कुर्वंति ये वत्सरं कोशिवस्य पूजां सुभक्त्यानुयथाक्र
मं विता स्वकृतस्यांत्येव शिवस्यलोकं मा धोपिपापातोघ हृदीशमस्मात् इति पूजा अथ कथा सूत उवाच सका
ए३ रणमशेषं शशांककृतशेखरं कपालधारिणं भीमं वरदं चाभयप्रदं वंदे रुद्रं जगतः सर्वदा शिवः गोत्राख्य
गानृपाणां च शिवं भवतु सर्वदा कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुं पंचभुजं त्रिनेत्रं शूलपाणिं नपिना
कशोभितकरं खड्गखेटकधारिणं कपालखट्वांगधरं भस्मांगव्यालशोभावमस्थिमालाविभूषितं नी
लजीमूतसंकाशं सूर्यकोटिसमप्रभं कीडंतं च शिवं तत्र गणौश्च परिवारितं विसउदेवतासर्वैरभिष्टुतं
परमेश्वरं तं दृष्ट्वा देवदेवेशं प्रहस्योत्फुल्ललोचनं पार्वती परिपप्रच्छ विनयावनता स्थिता गौरी प्रोवा
च भर्तारं विस्मयोत्फुल्ललोचना पार्वत्युवाच कथयस्व प्रसादेन प्रश्नोऽयं व्रतमुत्तमं कृतान्यपोक्तानि दे
व व्रतानां निर्णयाः शुभाः तथा वै दानधर्माश्च तीर्थधर्मास्त्वयोदिताः नास्तिमे निश्चयो देव श्रोतं हि ते राम
पुनः पुनः तस्माद्वदस्व मे देव एकं निःसंशयं प्रभो व्रतानामुत्तमं देव भुक्तिमुक्तिप्रदायकं तदहं श्रोतु
मिच्छामि कथयस्व मम प्रभो ईश्वर उवाच शृणु देवि परं गुह्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं यन्न कस्यचिदाख्यातं रहस्यं

मुक्तिदायकं येनैव कथ्यमानेन पापौघो विलयं व्रजेत् तदहं कीर्तयिष्यामि शृणुष्वैकमनाः प्रिये माघांते कृष्ण
पक्षे तु या विद्या चतुर्दशी । शिवरात्रिस्तु माहेयासर्वपापोपनोदना मोक्षदाने पुंसां ये मिश्रवंते च विविधैरपि नानी
र्थैः स्नानैश्च तपसा पत्नीश्च शिवरात्रितः शिवरात्रिसमं नास्ति व्रतानामुत्तमं व्रतं अज्ञानाद्वापि ज्ञानतो वापि कृत्वा मो
क्षमवाप्नुयात् अतो नास्ति परं स्थानं तस्माच्छिवस्य सन्निधौ सर्वमंगलशीला च सर्वामंगलनाशिनी भुक्ति
मुक्तिप्रदा चैव तस्मात्तस्मात्संवरानने देव्युवाच कथं प्रमुग्रं मार्गे तस्मात् देवं व्रजेन्नरः एतन्मे महदाश्चर्यं प्र
सन्नं कुरु शंकर शंकर उ: शृणु देवि यथा वृत्तां कथां पौराणिकीं शुभां यमशासनहंत्री च शिवशासनदा
यिकां कश्चिदासीत्पुरा देवि निषादः स्त्रीविषप्रियः प्रत्यंतदेशवासी च भूधरासन्नकेतनं सीमांते ससदा
निः ऐकः कुटुंबपरिपालकः तत्राप्यनो धनुर्धारी श्यामांगः कृष्णकंचुकः बद्धगोधांगुलित्राणः सदैव मृग
पाचकः एवं विधो निषादोऽसौ चतुर्दश्यां दिने शुभे व्यवहारके श्वइच्छार्थं देवागारे प्रबंधितः तेनापि देव
ताद्रष्टा जनानां वचनं श्रुतं उपवासव्रतानां च शिवः शिव शिवेति च दिनांते तैः तदा मुक्तः प्रातर्द्वारे व्रजदी
पतौ ततोऽसौ धनुः शरादाय दक्षिणेन गतः स्वयं आगच्छन्नावनो दृशे जनहासं चकार सः शिवः शिवः शिव कि

व्रता मेतद्धैकुर्वंतिनगरेजनाः वनेचराञ्चिरीक्ष्यंस्तु चतुर्दिक्षु इतस्ततः परं चपदमार्गं च आश्रमेश्वरकारान्स्मा
न्‌ इतश्चेतश्चधावतश्चाभिषेलुब्धकानतः वनेसपर्वतेसर्वेभ्रमतस्तद्दिनेगतंसंध्यासंतेनसो किंचिन्मृ
गस्त्रकरजितिरनिराशोलुब्धकोज्ञातस्तदा ग्रहंगतो रविः ३० चिंतयित्वाजलोपांतेजगार जीवयो घा२
तनं संविधास्यामहंराजो निश्चितंममजीवनं गतोसौजलसामीप्यंतीरस्थोजालिमध्यतः आटजंकु
र्जमारेभेऽत्मनोगुप्तिकारणात्‌ जालिमध्येमहालिंगमस्तिस्वायंभुवंशुभं विल्वहृत्तोमहादिव्योजालि
मध्येवसंस्थितः एहीतानस्य पत्राणिमार्गस्थं यथेच्छया पतन्ति लिंगमूर्द्ध
नि नदिवाभोजनं तस्यआभिषेलुब्धमानसः ततश्चिंतयमानस्य ननिद्रासमजायत। तस्यगोक्षमया
साघलुब्धकस्य वरानने। न तिष्ठतिमगात्रवैयद्याखातमयातदा मृगात्रिरीक्षतस्तस्यनिद्रानाशोथजा
यत विल्वजालिरातस्यासप्रथमप्रहरोगतः ततोजलार्थमायाताहरिणीगर्भसंयुता यौवनस्थासु
रूपाचमनपीनासुशोभना। निरीक्षंती दिशः सर्वाभयशंकुलोचना। लुब्धकेनापितादृष्टा बाणंगो राम
चरमागता बाणश्चसंधितस्तेन एकेहृदयेनचेतसा चोदपितास्थपत्राणि यद्दिलानिशिवोपरि। शिवंदेव

सदाव्याधरूशीतेनपरिपीडितः एतस्मिन्नंतरेदृष्टोहरिणालुब्धकस्तदा लुब्धकस्तस्वरूपेणाहतोतरवतिष्ठति
। दृष्टातुतस्मसंधानंयमदंष्ट्रासमप्रभं सामृगीदीप्यावाचालुब्धकंवाक्यमब्रवीत। स्थिरोभवमहाव्याधसर्वजीव
निकृंतन। किमर्थंमांहनिष्येत्वंकथयत्वममप्रभो लुब्धकउवाच कुटुंबंपीडितंमेघक्षुधयाचम..पामहाव्य
नेवैमजहेनानित्तेनचांहनिष्ये शोभने सूतउवाच जातप्रजागरोपोषणेनचतुर्थांशेनपाप चर४
नांविमुक्तोलुब्धकस्तदा लुब्धकस्ततोदृष्टामृगीमानुषभाषिणीं। आश्चर्यंपरमंदृष्ट्वाकिंचिद्विस्मय
उवाच वितः लुब्धकोमयाहिपातिताजीवान्नमोक्षममध्यमा। नश्रुतार्ईदृशीवाणीश्वापदानांकथंचनक
स्मिंदेशेत्वमुत्पन्नाकस्मात्स्थानादिहागता कथयस्वप्रयत्नेन परंकौतूहलंहिमेमृगी। शृणुत्वंलुब्ध
कश्रेष्ठकथयामितवाखिलं आसीत्पूर्वमहारम्यास्वर्गे शिक्षस्यवाप्सराः अत्र नंतरूपलावण्यासौभाग्ये
नविगर्विता सोभाग्यमदयुक्तांगोदानवोबलगर्वितः नपेवमुक्तोभर्ताहिरण्याक्षोमहासुरः तेनसार्द्धंमया
भुक्तंचिरकालंपयेप्सितं अन्यस्मिन्दिवसेत्याक्षक्रीडंतामेसुरेणवं प्रत्यहंमेकृतेहृत्संशंकरस्यापतत्
दापावकच्छामहंतन्नतावन्मांशंकरोब्रवीत्‌ कागतात्वंवरारोहेकेनवासंगतास्मिमेकिंवासोभाग्यपूर्वेगा

व्रता नायातामममंदिरं सत्यंकथयशीघ्रंत्वंनोवाशापंददामिते। शापभीत्याम यातत्ररत्युक्तंशंकरायततः श्रृणुदेवप्र
वक्ष्यामि शापानुग्रहकारकाममास्ति भर्त्ताविश्वेश्वरानर्वद्योमहाबलः तेनसार्द्धंमपादेवक्रीडितंनिजमंदि
रेतेनाहंनागताशीघ्रंसृष्टिसंहारकारक रुद्रस्तद्वचनंश्रुत्वा सकोपोवाक्यमब्रवीत मृगःकामातुरोनित्यंहि
रण्येभविष्यति त्वंमृगीतस्यभार्यावैभविष्यसिनसंशयः तस्मात्स्वर्गंतथादेवान्दानवंभोक्तुमिच्छसि द्वा
दशाब्दानिभोभद्रेभविता शापएवतु। तापरस्परस्यशोकेनशापांतोपिभविष्यति अनुग्रहस्तुनस्तेषःशंक
रेणकृतः स्वयंकदाचिद्विव्याधवरोंमसान्निध्यमाश्रितः वधार्थंतस्यसंप्राप्तापूर्वजन्मस्मरिष्यसि। अतक
र्ध्वंतरारुद्रंद्रष्टुमोक्षमवाप्स्यसि शंकरोनमयादृष्टोवसंतात्रिन्महावनेततोदुःखमनुभवा मांसमेदो
विवर्जिता गर्भाक्रांताविशेषेणानवध्याचेतिनिश्चितंततकुटुंबस्यतेन्नंभोजनंनभविष्यति आपास्यति
मृगीत्वन्नामार्गेणानेनलुब्धकपीनापीवनसंपन्नावद्धंमांसामरोदृष्ट्वा भोजनंसकुटुंबस्यतवसद्योभवि घोर
ष्यति। अथवानोमृगोव्याधपानार्थंतुजलाशये आगमिष्यतिपत्स्येकुवार्थस्यन्नसंशपः गर्भस्पृक्का राम
पुनःप्रातर्वालाचसंदिश्यवंधुषु शापथेरागमिष्यामि संदिश्यचमस्वीजनेन। तस्मात्तद्वचनंश्रुत्वाव्याधोवि

स्मयमागतः क्रूरामेकंतथास्थितावाघोवचनमब्रवीत नागमिष्यतिचेदन्नोजीवंस्त्वमपिगच्छसि क्षुधापापीडितो
हंवैकुटुंबंचविशेषतः शातस्त्वपाममगृहमागंतव्यंयथापथं शपथेश्चव्रजात्वंहि यथामेप्रत्ययोभवेत। पृथिवीवा
युरादित्यःसत्येतिष्ठंतिदेवताः तस्मात्सत्येनगंतव्यंभवतास्वगृहंप्रति तस्यतद्वचनंश्रुत्वा मर्मार्तासामृगीतदा च
केसत्यप्रतिज्ञांवैव्याधस्याग्रेपुनः पुनः मृगीः द्विजोभूत्वातुयोव्याधवेदभ्रष्टोभिजायते स्वाध्यायसंध्यारहि
तःसत्यशौचविवर्जितः अविक्रेयाणांविक्रेता अयाज्यानांचयाजकः तस्यपापेनलिप्यामि यद्यहंनागमेपुनः
दुष्टवृद्धोतुपत्न्यापंथ्रष्टैर्वाग्रामकूटके नास्तिकेचविशीलेचपरदाररतेतथावेदविक्रयणेचैव शवसूतक
भोजनेतेनपापेन मृतशय्याप्रतिग्राहे मातापित्रोरपालके तेनपापेनलिप्यामि यदिनायामितेगृहं दानंदातुंश
पापेन: दत्तस्यपोत्तरापकरोनरः तेनदेवद्रव्यंगुरुद्रव्यंब्रह्मस्वंहरेत्तुयः तेनपापेनदीपंदीपेन यःकुर्यात्पादंपादेनवा
वपेततेनः भर्त्तारंस्वामिनंतंचआत्मानंबालमेवचयाविप्रंचगुरुंनारीयोमारयतिदुर्मतिंतेन। अवैस्वस्येचपत्नापं
घतापंदांभिकेजने। अजितेंद्रियस्त्रैचपरदोषानुकीर्तने कृतघ्नेचकदर्येचपरदाररतेतथा। सदाचारविहीने
चपरपीडाप्रदापिके परपैशून्यसंयुक्तेचकन्याविक्रयकारके। परापवादसंतुष्टे सर्वधर्मविवर्जिते वृषलीपतौवा

३० केवि२

व्रत ईदृशिं चोरं तरदाम्यकोहि हेतुकेनकदृत्तो चकूट स्मा क्लिप्दे तथा एतेषां पातकं महासंपदि नापापि तेग्रहं यत्तापंत्रन्य
त्यायां पितृमातृवधे तथा तेन पापेन लिप्ता मिषदिश्यत्या पं लुब्धकानां च यत्पापं गुरुदारापिनां तेन । हि भार्यां परु
षोपरक्तां समदृष्ट्या न पश्यति तस्य पापे समारूढ त्वां तु तपः कन्यां हि तीया पापन्य यच्छति तेन ० कथा या कथ्यमाना
यामंतरं कुरुते नरः । तस्या पति निंदा परो नित्यं वेद निंदा परो हि यः । तस्य ० यस्य संगरहणी भार्या ब्राह्मणी विशे
षतः । तस्य पापेन आहेतुपो भुंक्ते पतिते वृक्ष याजको । अ सद्या स्त्रार्थं निरतो गुरुणा अर्थं विवर्जिते मूर्खे पारखंड
निरते क्रयविक्रयके द्विजे एतेषां पातकं मह्यं ० एकाकी मिष्टमश्नाति भार्यापुत्र विवर्जितः ॥ आत्मजां गुणसंप
न्नां समानसदृशे वरे । न प्रयच्छति यः कन्यां नरो वैज्ञानदुर्बल, तस्य न्मृगी वाक्यं ततः श्रुत्वा लुब्धको हृष्टमा
नसः संहृत्य बाणसंधानान्मुमोच हरिणीं तदा तस्यामुक्ति प्रभावेन लिंगस्याभिपूजनात तस्मिन्ने वदृग्गो
प्रास्तपरा प्रास्त मगीत दास्तिवत्सा मपसं मम्या पतिमवेष्टतीमुख्यः जातिमध्ये स्थिते नाथ दृष्टासा लुब्धकेन राम
तु धनईक्ष्यस्य पञ्चागिनोट पित्रा करेणतु क्रिया निदृक्रिणोभाग लिंगोपरि दृह क्या तस्या वधार्थं तेनाथ
बाणो धनुषि संधितः । तिष्ठ स्त्वे चेक चिंतेन कुटुंबार्थं जिघांसया निरीक्ष्य लुब्धको याव द्वाणं तस्यां विमुंचति । ताव

न्या

न्मार्गापाणसंदृष्टोदृष्ट्वा तं विह्वलाभवत । अद्यैव भगिनीमेपि लुब्धकेन विनाशिता । मम किं जीवितव्येन तस्मात् दुः
खेन पीडिता वरं मृत्युर्न शोको वै दृष्ट्वा व्याधं विशेषतः एवं संचिंत्य हरिणी लुब्धकं वाक्यमब्रवीत । धनुर्धर वरव्याध
सर्वजीवनिकृंतन । देहि मे वचनं चैकं पश्चात्त्वं मां निपातय ॥ आयाता हरिणी वैका मार्गेणानेन लुब्धक । मम
स्या ४ याता पत्यवाने वमत्स्तक यथपसुज्ञता । तच्छ्रुत्वा लुब्धकस्तौ विस्मिते करणामेकृत तस्या सा पादशीवाराणि अस्याश्च
व तु तावद्दृष्टी सा चैवाचा गता न्नूनं प्रतिज्ञापालनोपरा अथवान्या समायाता तयापाक थिता पुरा । लुब्ध
कः अहो रात्रं च तेक एकुटुंबार्थं भ्रमयामहृ गि ॥ अधुनात्वां हनिष्यामि रेवानां स्मरणं कुरु । वा श्रोतुं वचनं
श्रुत्वा हरिणी दुःखिता मृगां व्याधं प्राह रुदित्वा वै भो मां व्याध निपातय तेजो बलं तथा सर्वं निर्दग्धं विर म
हाग्निना ॥ अहं प्राणान् मोक्ष्यामि भोजनं तेन जायते बलं वा च महातेजा मदमांसं संचितः अन्यश्च
मृगी पीनगोरं गोस्त्राग मिष्यति ॥ अहं च दुर्बला नूनं मेदमांस विवर्जिता केवलं प्राप भाकुत्वं त्रिमप्रप्राणा वि
मोचकः । मार्गेणानेन भो व्याधस्वागमिष्यति स्फुटं जहत्तातव भो व्याधत स्तिन्नूनं भविष्यति तच्छोकं लुब्धकः
श्रुत्वा किं करोमीति चिंतयत् । मृगीं प्राह सत्य प्रकार्यं एषमे निश्चयो हृदि सर्वत्र लुब्धकः प्राह मृगी शोकातुरां क

स४

व्रत। शांसतंवदमहाभागोपतयोमेयथाभवेत्। तस्यतद्वचनंश्रुत्वाहरिणीदुःखकर्षिताचकेसत्यप्रतिज्ञांतुव्याधस्याग्रे
पुनःपुनः मृगी॰ कृ विमस्करणांश्रुत्वा तंयामंयोनगच्छति। तस्यपापेन॰ भेदयंतितडागानिवापीनांचगवामपि
मार्गंस्थानंचयेघ्नंतिसर्वमेतन्मयंकरा। तेषांवैपातकंमह्यंयदिनायामितेगृहं एतच्छ्रुत्वातुव्याधेनसापिमुक्ता
मृगीतदा। जलंपीत्वातुबद्धशोगतामघोयथागतं २२ जालिमध्येस्थितस्यास्यद्वितीयःप्रहरोगतः त्रुटित्वाबि
ल्वपत्राणिपुनर्देवेनियोजयत् पीडितोतीवशीतेनक्षुधयाग्रहविंतया। शिवःशिवेतिजल्पन्वैननिद्रामुपल
ब्धवान्। कृतंसुरार्चनंतेनप्रहरेप्रहरेगते वीक्षंश्चैवदिशःसर्वाःसंतमार्गान्निरीक्ष्यच। लुब्धकेनाथदृष्टो
सोहरिणःस्फुरितेक्षणः विलोकयन्दिशःसर्वामार्गमाणोमृगीपदं। सोभाग्यवलद्र्यायोमदोन्म
त्तपीवरः। तंदृष्ट्वाबाणमुद्यम्यआकर्णांतंष्टचेतसा। बाणांमुंचतियावद्वैतावद्दृष्टोमृगेणतु कालरूपंतुतंदृष्ट्वा
मृगःस्थितितिचात्पमःष्टौ। निश्चयोभवितामृत्युर्गौवास्यगतोपतः भार्याप्राणासमामेघव्याधेनेदृविपातिता राम
तयाविरहितस्याद्यनूनंमृत्युर्भविष्यति हाहाकालक्वंतंपापंपञ्चार्यदुःखमागतं। भार्ययानसमंसौख्यंएहेपिव
वनेपिच। तयाविनानधर्मोस्तिनार्थकामौविशेषतः। वृक्षमूलेपिद्रपितापत्रतिष्टितित्वंहं प्रासादोपितयाही

१ शिव्य नःकांतारात्तिरिच्यते। धर्मधर्मकामार्थकार्येषुभार्यापुंसःसहायिनी विदेशेचगतेनापिभेवविश्वासकारिणी। ना
स्तिभार्यासमोबंधुर्नास्तिभार्यासमंसुखं नास्तिभार्यासमंलोकेनरस्यार्त्तस्यभेषजं। यस्यभार्यागृहेनास्तिसापि
वप्रियवादिनी अरण्यंतेनगंतव्यंयथारण्यंतथागृहं। एकाप्राणासमामेभ्रूद्वितीयाप्राणदामम इत्येवंवि
लपित्वातुलुब्धकंवाक्यमब्रवीत मृगउवाच शृणुव्याधनरश्रेष्ठआमिषाहारभोजन पन्नेएवस्पहंवीमतद्वलंवरमे
वमाआगतंहरिणीयुग्मंकेनमार्गेणतद्गतं ३० तयाविनाशितंवायत्सत्यंकथयमेधुना। तस्यतद्वचनंश्रुत्वालु
ब्धकोविस्मयंगतः। अहोवपिनतामान्नोदृवताकाप्यवतुतम्। उवाचलुब्धकःसम्यक्तस्याग्रेवाक्यमुत्तमं तेगते
नेनमार्गेणसत्यंकृत्वाममप्राशतः। ताभ्यांदत्तोमिथुनस्यार्थेममतन्मधुनानय संशतिताहनिष्यामिनेवमोह्यापि
कर्हिचित् मृगउ॰ तत्सत्यंकीदृशंताभ्यांवाक्यमुक्तंतवाग्रतः येनतेप्रत्ययोजातोमुक्तेतद्धरिणीद्वयंतेगते
केनमार्गेणयेमुक्तेव्याधतेधुना व्याधउवाच तेगतेनेनमार्गेणस्वमाश्रमपदंप्रति। व्याधेनकथितासा
भ्यांशपथाःपेक्षणात्तदा ४ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यहरिणोदुष्टमानसः मृगउ॰ ताभ्यांव्याधयत्कंवतात्करो
मिनचान्यथा प्रभातेत्वत्गृहंवृत्तंमायामिप्याम्निनिश्चितं। भार्यान्नतुमतीमेयकामात्रर्णप्रश्नाभशंगता

व्रत

एवमेत्थमुक्त्वा तां व्याघ्रं स्ववत्स हृज्जनान् ॥ शपथैरागमिष्यामि गृहं ते नात्र संशयः मदेहं स्वगृहे नाथ वने त्वं शत्रुकः क
थं च न तेह यामरणं मे स्याद्यदि तं च ग्यघातपे लुब्धकः० असतं भाषमेष्टु न पिता रयमि मां हयाहितो त्वा मतः स्थितं
तत्र तदागच्छति कोऽल्पधीः व्याघ्रस्य वचनं श्रुत्वा हरिणी वाक्यमब्रवीत् ॥ शपथैरागमिष्यामि मिथ्या यथा ते प्रत्यय योभ
वेत् ॥ व्याघ्र उ० मृगात्वं शपथान् ब्रूहि विश्वासो मम भवेद्यथा पथ्या हि प्रेषयामि त्वां स्वगृहं प्रति कामुक मृगा उ०
भर्तारं वंचयेद्या स्त्री स्वामिनं वंचते नरः मित्रं वंचयेद्य स्तु गुरुद्रोहं करोति यः विरसं तु रसं द्यात प्रेम भेदं क
रोति यः भेदयेद्यस्तडागानि ग्रामात् स्वपात पेन्तदा ब्रह्मा मशोलो योविषं कपटिकमकारक संध्यास्नान विही
नश्च वेदशास्त्र विवर्जितः ॥ मद्यपः स्त्रीषु रक्तो ये परनिंदारताश्च ये परस्त्री सेवका विप्राः परपैशुन्यसूचका
: शूद्रान्न भोजिनो ये व भार्यापुत्रां स्त्यजन्ति यो वेदनिंदापरा ये च वेदशास्त्रार्थ निंदकाः तेषां वै पातकं० भार्या
संगृह्ण एणीय स्पृहत्त शौच विवर्जिताः सर्वाशी सर्वविक्रेता द्विजानामपि निंदका विष्णु वर्णोषु कृष्णोपं यस्तु द्रस्तु
करोति वै विप्रवाक्यं परित्यज्य पाखंडाभिरताः सदा ब्रह्मचर्यरताः शूद्रा ये च पाखंड संश्रिताः तेषां वै० तिलाज्ये राम
लं घृतं क्षौद्र लवणं मांस गुडं तथा लोहं लाक्षादिकं सर्वं रंगा नाना विधानपि ॥ विक्रयीतानि शूद्रेणात वदे येन वि

द्यते मद्यं मांसं विषं दुग्धं नीलीं वृषभं तथा मीनं क्षीरं सर्पं कृतं चित्तं तक फलानि यामयादि विक्रयेद्यस्तु शूद्रोपि म
दमोहितः च्या दित्य विष्णुमी शीनं गणाध्यक्षं तु पार्वतीं एतान्स्वका गृहे गृह्येयोन सज्यते नरः तस्य पापेन लि
प्यो गोस्वयाति पादेन तद्वितेके शाक प्यति एकाकी मिष्टमश्नाति तस्य पापस्य भागहं मातापित्रोरपोष्टाव
किपा मुदिश्य पावकाः क न्यास्तु त्को पजीवी च देवशास्त्रानिंदकः गोग्रासं हन्तकारं च अतिथीनां च पूजनं
येन कुर्वंति गृहे राजेषा पापं भवेन्मम वृन्ताकानि पटोलानि कालिंगं बृबुनानि च मूलकं लसुनं कं लुंदं तु से
भक्तं पाककं एतानि भक्षयेद्यस्तु नरो वै तान्दुर्बलः तस्य वै ज्ञापनेशुद्धि स्याद्ब्रह्मपरार्णशतैरपि एतेषां पातकं
मह्यं यदि० पठेत्स्वरहीनं चलत्स्थानविवर्जितं द्रुयासः संचारं विप्रो वेदान् जारपतुयः विप्रस्य पठतः कोपि शृ
णोति यदि वा स्वतः वेदोपजीविको विप्रो तिलो भाष्यूद्रभोजनः ॥ तस्य पापेन संध्याहीनेश्वनः वेदविभेद विवर्जि
ता ॥ तेन शूद्रान्नेषु च ये सक्ताः शूद्रसंपर्कदूषिताः तेषां० लेखक श्चित्रकर्ता च वैद्योनटुवस्तु च कः कूटकर्ता द्वि
जोपस्थानस्य पापस्य भागहं कूटसाक्षी मृषावादी परद्रव्यस्य तस्करः परदाराभिगामी च ये च विश्वास घात
काः द्वेषरत्वं दिनि द्विप्य पानक्रूरसमाश्रिताः वेश्यारतास्तदा ये च दानं रातुं निवारकाः भर्तारमर्थहीनं च कुरु

७३

व्रता पंथ्याधिपीडितं। यावन्मृगपतेनारी रूपयौवनगर्विता। एकादशीं तथा पापे पापाश्चिवचतुर्दशी। एवं विद्धां प्रकुर्वन्ति
तेषां पापस्य का गणः। अथ किं बहुनोक्तेन भोलुब्धक तवायतः। यदि नायामि ते गेहं मम सत्यं भवेत्तव ~ तेनवाक्येन सं
तुष्टो व्याधो वीतकल्मषः। संहृत्य धनुषो बाणं मृगो मुक्तो गृहं प्रति जलं पीत्वा तु हरिणः प्रविष्टो गहनं वनं गतो सो
तेन मार्गेणागतं येन मृगीहृष्टं लुब्धकेन तदा तत्र जागरणस्थितो नहि प्रत्यक्षे बिल्वपत्राणि त्रोपितान्यतस्य
च शिवशिवेति जल्पन्वै आश्रुपातो निजाम्बयं। अथो दिनेशे यांवि वेत्रकामा ज्जागरेऽक तेषां पापान्मुक्तोऽप्यसौ स
वः शिवपूजाप्रभावतः। यावद्दिशो निरीक्ष्येत निराशो भोजनं प्रति। तावद्विश्वहृतावान्सा मृगी तत्र समागता
दृष्ट्वा मृगी तदा व्याधो बाणं धनुषि योजयत्। यावन्मुंचति सो बाणं तावदुक्तं तया तदा। मा बाणं मुंच धर्मात्मन्धर्म
मामुं च शृणु व्रतात्। अहं न वध्या सर्वेषां मितिशास्त्रविनिश्चयः। राजानोपि घुनासक्ता स्तनयोस्त्राधिपीडितः न हंत
व्यो मृगो राजा मृगी च शिशुना हता। अथवा धर्ममुत्सृज्य मोहं निष्पतिमानव। बालकं स्वगृहे मुक्त्वा सत्वरा
च निवेश्यवैशपथैरागमिष्यामि व्याध शृणु वचो मम। ये स्वभर्तारमुत्सृज्य परपुंसि रताः सदा। तस्याः पापेन। मधं राम
मांसं विषं दुग्धं नीलीकुंभकलानि च। एतानि विक्रयेद्यस्तु नरो मोहसमन्वितः। तस्मात्तद्वचनं श्रुत्वा व्याधो विस्म

यमागतः। ततो व्याधेन सा मुक्ता गता वै निजमंदिरं। व्याधोपि तत्स्वरूपं क्षाजगाम स्वगृहं प्रति। सर्वेषां च वनं व्याप्य मृगाणां स
नवा स्त्रिनां एतेषां घातको नित्यमहं पापाभिकां गतिः क्रमाद्गृहं समायातो बालकाः क्षुधयाहताः। नोत्तं संमार्गे हेतस्य
भोजनं येन जायते। निरामिषं तु तं दृष्ट्वा निराशास्तेऽभवंस्तदा। व्याधोपि वनदाताते तेषां बालकानि संस्मरन्। न भोजनं न नि
द्रां च लभते विस्मयान्वितः। आगमिष्यन्ति ते नूनं शपथैरपि यंत्रिताः। न तान् हन्तुं विधिष्यामि सतां व्रतमनुस्मरन्। लुब्धके
न तदा मुक्तो हरिणः शपथैर्गतः। स्वभार्याममंतु संप्राप्तो यत्र तद्धरिणी हयं सद्यः। प्रसूता सा वै का द्वितीया रतिलालसा
। तृतीयापि समायाता बालकैर्बहुभिर्हता। सर्वाः समेता एकत्र मरणे कृतनिश्चयाः। परस्परं च जल्पंतो लुब्धकस्य विचेष्टि
तं आयातो हरिणी मुक्ताः रूपावारतिलालसां कृतकृत्यो भवत्तदत्तस्मै प्रोवाच समयाब्रवीत्। स्वप्नामिहरिहसंस्थेयं
कर्तव्यं शरणागरक्षणं। व्याघ्राद्वीपाल्लुब्धकेभ्यो बालकानि पत्नताः। अहं सत्यानुगो भार्याऽनभुंक्ते मोहसंहृतः। मृगाहास
तु वित्ते यस्य जन्म निरर्थकं। संतानात्स्वर्गमाप्नोति इह कीर्तिश्च शाश्वती संततिर्यत्नतः पाल्या स्वर्गसौख्यप्रदापि का
। अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इहलोके परत्र च। पनकेनाप्युपायेन पुत्रमुत्पादयेत्सुमान्। समयाचतवें तत्वं यत्र व्याधस्य मंदि
रं सत्तं तु पालनीयं स्यात्तत्वेधर्मप्रतिष्ठितः। एतत्सकलानुतानापिवाक्यमत्त्वा सकृतः स्थिताः। वयं समागमिष्यामस्त्वयि

व्रत साद्र्धं मृगोत्तम तथाते विप्रियं कांत न स्म्रामः कदाचन उषितेषु वनांतेषु नदीनां संगमेषु च कंदरेषु च शैलानां प्रस्त्रवणभीर
हितावयं न कार्यमद्य मस्माकं जीवितेन त्वया विना नारीणां पतिहीनानां जीवितैः किं प्रयोजनं मितंदत्ता हि पिता मि
तं भ्राता मितं सुतः अमितस्य तु दातारं भर्तारं का न पूजयेत अपि च रूपवती नारी बहुपुत्रा कृतहस्ता साशोच्या बंधुवर्गस्य
तिहीना कुरं मानागंधमाल्यैः स्त्रियो नित्यं च्यीयंते भर्तृवर्जिताः नातं जीवा घतेवीणा ना चक्रो ध्रमते रथः नापि तिः सुखमा
प्नोति नारी पुत्रशतैरपि नास्ति भर्तृसमो बंधुर्नास्ति धर्मसमः सुहृत नास्ति भर्तृसमो नाथः स्त्रीणां भर्ता परा गतिः ए
वं विलपंता सर्वाः मरणे कृतनिश्चयाः बालके स्नेहसंयुक्ता भर्तृशोकेन दुःखिताः मृगस्ताः स्व च भूत्वा हृदि वि
तापरो भवत गंतव्यं कि न गंतव्यं मया व्याधस्य मंदिरं एकतः पुत्र तं रक्षं कुटुंबस्य हृपो भवेत तदंतिकं न चेद्यामि
मम सत्यं व्रजेत वरं तु सत्यमरणं भार्यायां त्यात्मनस्तथा मनस्कृते प्रोनितस्मा कल्पं रोरवं व्रजेत तस्मात्स
त्यं पालनीयं नरैः श्रेयोर्थिभिः सदा एवं संचिंत्य हरिणो धर्मो हृदि मनोरमात ताभिः सह वेशनकं दृष्ट्वा राम
मध्ये पोतश्चिन्मरणे संसारे तो कर्मन्यासं व कारह न तच्चिंतां [illegible] अद्भुतं हृदि ध्यायन्नुदाशिवं स्नानं पानं परित्य
ज्य मैथुनं भोगमेव च कामं क्रोधं तथा लोभं मायां मोहं विना शनैर्वदन पिता तु ते देवं लुब्धकाभिमुखो ययौ तस्य भा

र्या दुःखसम्योक्तं निश्चयाः अनाशकं व्रतं गृह्य पृष्टलग्नाः समाययुः भार्यापि तैः परिवृतो मृगस्तं देशमागतः
क्षुधितो बालकैर्युक्तो लुब्धको यत्र तिष्ठति मृगास्तं देशमागत्य कुटुंबेन समन्वितः पालयत्सत्यवाक्यानि लुब्धकं वाक्य
मब्रवीत मृग उवाच हन मां भक्षय मं व्याध पश्चाद्देताः क्रमेण तु बालकानितरः पश्चाद्धन्यतां मा विलंबय लुब्धकेत्यमृगा
भ्स्यानां निदोषा कदाचन वधपापस्य मां सत्यलोकं सत्यसंतानुसंशयः तथा ते संकुटुंबस्य शाणपश्च भविष्यति एतच्छ्रुत्वा
तु वचनं मृगेण परिभाषितं ॥ चात्मानं निंदयित्वा तु लुब्धको वाक्यमब्रवीत व्याध उवाच अहो मृग महाभाग सत्यवाक् छुग
छ त्वमाश्रमं ॥ आमिषेण न मे कार्यं प्रद्वायं तद्विष्यति । जीवानां घातने पापं वंधने र्जनेतथा । नेव पापं करिष्यामि कुं
टुंबार्थे कदाचन त्वं गुरुर्मम धर्मा णां त्र पदेष्टा मृगोत्तम भो ॥ गच्छ गच्छ मृगश्रेष्ठ कुटुंबेन समन्वितः मया पापात्मना निशा ह्या
णा सत्यधर्मसमाश्रितः मृग उवाच कर्मन्यासं महं कृत्वा त्वत्सकाश मिहागतः हन्यतां हन्यतां शीघ्रं न ते पापं भवि
ष्यति मषाद्भ्रातोऽप्राणाचात पाक्कोनयाम्यहं एतच्छ्रुत्वा तु वचनं लुब्धको वाक्यमब्रवीत लुब्धः त्वं बंधुस्त्वं गुरुस्त्वं
नाथस्त्वं मे माता पिता सुहृत मया पापात्मना निशाह्याणितत्वं मा पाहि किं बलं कस्य भार्यासुताः कस्य संकुटुंबस्य महामृ
गते त्वं कर्मबंधो क्ष्यमृगगाछ यथा सुखं तस्त्वा सतदा [illegible] एवमंजसशरं धनुः मृगस्य दक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य

व्रता· हूमापपेत।एतस्मिन्नंतरेनेदुर्देवदुंदुभयोदिवि आकाशात्पुष्पवृष्टिश्च पपातसुमनोहरा।ततोहरगणाःसमायाताविमा
नेनसुशोभनं देवदूतउवाच आहोव्याधमहाभागसर्वमेतत्त्वयाकृतं विमानमिदमारुह्यसदेहस्त्वंसमाविश शिव
रात्रिप्रभावेणपातकंतेक्षयंगतं।उपवासकृतःसंजातोनिशिजागरणंकृतं।यामेयामेकृतापूजाअज्ञानेन।शिवस्य
चासर्वपापविनिर्मुक्तोगच्छत्वंभद्रमंदिरं विमानंवसमारुह्यसमत्वाचित्रपदंव्रजाम्यगराजमहात्मन्भार्यापुत्रसमन्वि
तः भार्यान्वितपसंयुक्तोनक्षत्रपमाप्नुहि।तवैनाम्नातुतदृक्षंलोकेख्यातंभविष्यति एतच्छ्रुत्वातुवचनंलुब्धके
नसमन्वितः।।विमानंतुतदारुह्यनक्षत्रपदमागता हरिणीह्यपमवेनष्टहतोमृगामेववातात्रिजितपसंयुक्तंमृग
शीर्षंतदुच्यते वालकद्वितयंवाग्रेतन्त्रीपाएपद्वतोमृगीएषतारकात्रमंशतामामृगशीर्षंममसत्तिधौ मृगराट्तदपते
घापिक्कन्हंव्योमगमुत्तमं।।उपवासकरिष्यंतिजागरेणसमन्वितं यथोक्तशाम्भवोमार्गोंतानेषांमोक्षोनसंशयः।
शिवरात्रिसमंनास्तिव्रतंपापक्षयावहं।।यत्कृत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः।अश्वमेधसहस्राणिवाज राम
पेयशतानिच।प्राप्नोतितत्फलंसर्वंनात्रकार्याविचारणा।।इतिश्रीलिंगपुराणेउमामहेश्वरसंवादेशिवरात्रि
व्रतं।अथोद्यापनंहेमाद्रौस्कांदे स्कंदउवाच व्रतस्योद्यापनंकस्मैकथंकार्यंवमानवैः।कोविधिःकानिद्र

व्याणिकथयस्वममप्रभो ईश्वरउवाच शृणुषण्मुखवत्तत्वेनलोकानांहितकाम्यया उद्यापनविधिंचैककथयामितवाग्र
तः।यथासंजायतेवित्तंभक्तिश्रद्धासमन्वितं सम्यग्व्रतकालस्ययतोनित्यंहिजीवितं चतुर्दशाब्दंकर्तव्यंशिवरात्रिव्रतंशु
भं एकभक्तंत्रयोदश्यांचतुर्दश्यामुपोषणं संपाद्यसर्वसंभारान्मंडपंतत्रकारयेत वेदिकुंडैःसमायुक्तंपट्टवस्त्रैःसु
शोभितं तन्मध्येलेखयेद्दिव्यंलिंगतोभद्रमंडलं।।अथवासर्वतोभद्रंमंडपंतुःप्रकल्पयेत शोभोपशोभासंयुक्तंदी
पैस्सवैदसोज्वलं।आचार्यंवरयेत्तत्रऋत्विग्भिःसहितंशुचि शिवरूपांस्ततेविप्राः पूजयेच्चंदनादिकैः अनुज्ञात
स्तैर्विप्रैःशिवपूजांसमारभेत।तत्स्नानपूर्वंतेब्राह्मणानपिसृजपेत।अव्रणंसजलंकुंभंतस्योपरिनिवेशयेत सौव
र्णंराजतंताम्रंमृन्मयंवापिकारयेत्तत्कुंभोपरिन्यसेद्देवंउमयासहितंशिवं सौवर्णंत्वथवारौप्यंवृषभेसंस्थितंशु
भेरत्नालंकरैर्दिव्यैरलंकृत्यप्रपूजयेत।पलेनवातदर्धेनतदर्धार्धेनवापुनः वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्यकल्पयेत्तेसु
प्रजपेत।उमामाहेश्वरीमूर्तिंप्रजपेद्वृषभेस्थितां सोमंचसगणांचैवप्रजापितामहेश्वरं तोमंकुर्यात्प्रयत्नेनसं
द्धमंत्रैर्यथाविधि ब्राह्मणान्प्रजपेत्सम्यग्भोजयेच्चचतुर्दश आचार्यंवसपत्नीकंवस्त्रालंकारभूषणैः यज्ञोपवी
तवस्त्रादिदद्यात्तेम्य:एवएकं गांसवत्सांसवस्त्रांनानालंकारभूषणां दद्यादाचार्यवर्याय शिवोमेप्रीयतामिति

व

व्रता ततः सकुंभां मूर्तिं सवस्त्रां वृषभे स्थितां सर्वालंकारसहितामाचार्याय निवेदयेत् व्रतमेतन्मया तं पन्मे पूर्णं वा पूर्णमे
व वा सर्वसंपूर्णतां यातु प्रसादात्त्वत्तो मम इति मंत्रार्थेन तान्त्रविप्रान्प्रणम्य च पुनः पुनः अजैकपादमित्रेभ्योऽर्घ्यं दा
तुं भास्त्रं पृथक् पृथक् पुराणोक्तोत्र यौरैश्वरा विशेषं न पेद्बुधः ततः प्रभाते समये कृत्वा सांध्यादिकाः क्रियाः पुनश्च पू
जां च कुर्वीत ततो होमं समारभेत् तिलव्रीहियवैश्चैव पायसाविन मंत्रितः त्र्यंबकमिति मंत्रेण नमः शंभवे चेति त्रा
णे रौद्रमिति मंत्रेण शतमष्टोत्तरं द्वयं होमं कुर्याद्वसतिमान् बिल्वपत्रैस्तु नामभिः अजैकपादहिर्बुध्न्यो भवः शर्वस्त्रुमा
पतिः रुद्रः पशुपतिः शंभुर्वरदः शिव ईश्वरः महादेवो हरो भीमो नामान्येवं चतुर्दश ।। १४ ।। आहुतिं तेनैकृत्वा कर्म शे
षं समापयेत् एतैर्होमं सकृत्कृत्वा कुंभदानेपि तास्मरेत् भो ज्येष्ठ समापयेदेवमेभिर्नामपदैः पृथक् ततिमां कुंभसही
तामाचार्याय निवेदयेत् शंभो प्रसीद देवेश सर्वलोकेश्वर प्रभो तद्रूपप्रदानेन मम संतु मनोरथाः यज्ञोपवी
त वस्त्राणि दद्यात्तेभ्यः पृथक् पृथक् आचार्यं पूजयेद्वस्त्रैर्वस्त्रालंकारभूषणैः गां सवत्सां ततो दद्यात्कर्मसंपूर्ति राम
हेतवे अन्येभ्योपि यथाशक्ति ब्राह्मणेभ्यो हि दक्षिणां आचार्याय प्रदद्याच्च मूर्तिं माहेश्वरीं तथा आचार्यं पूज
येद्वस्त्रैर्वस्त्रालंकारभूषणैः ।। चतुर्दश प्रदातव्या विप्रभोजनपूरिताः यज्ञोपवीतानि वस्त्राणि च पृथक् पृ

थक् ।। शर्मिवस्त्राणि शय्यां सोपस्करां तथा द्वादशेव तु गां दद्यात्परिधानादिकं तथा अथवा दक्षिणामेव प्र
दद्यात्तेभ्यो यथा तिलाय ।। व्रतमेतन्मया तं पन्मे पूर्णं वा पूर्णमेव वा सर्वसंपूर्णतां यातु प्रसादात्त्वत्तो मम इति मंत्रा
र्थं तान् विप्रान् प्रणम्य च पुनः पुनः ततश्च स्वजनैः सार्धं स्वयं भुंजीत सव्रती इति स्कांदे शिवरात्र्युद्यापनं इति
श्रीभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृतो व्रतार्के चतुर्दशीव्रतानि अथ पूर्णिमाव्रतानि ।। तत्र ज्येष्ठपूर्णिमापांच
रात्रिकीव्रतं इदं च पूर्वविद्धायां स्यात् पूर्वविद्धा न कर्तव्या अमावास्या च पूर्णिमा वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठ सावित्री
व्रतमुत्तममिति ब्रह्मवैवर्तात् वर्जयित्वेति पर्युदासात् अष्टादशनाडीवेधः सावित्रीव्रतातिरिक्तपरः इदं च
त्रयोदश्यां समारभ्य पूर्णिमांतं कर्तव्यं ।। तथा च स्कांदे भविष्ये ज्येष्ठमासि सिते पक्षे द्वादश्यां रजनीमु
खे ।। व्रतं त्रिरात्रमुद्दिश्य तत्वहोरात्रं स्थिरो भवेदित्युपक्रम्यांते पक्षं ह्यतं ज्येष्ठमासि सिते पक्षे पूर्णिमा
यां तथा व्रतं चीर्णं पुरा महाभक्त्या कथितं ते मयानघेति धर्मराज उवाच नारी वा विधवा वापि स
पुत्रा पुत्रवर्जिता सभर्तृका सपुत्रा वा कुर्याद्व्रतमिदं शुभं ज्येष्ठमासि तु संप्राप्ते पौर्णमास्यां पतिव्रता स्ना

व्र.ता तावेवमुक्त्वा विसृज्यता नियमं कारयेत्ततः। अमायामुक्तं निर्णयामृते भविष्ये अमायां वा तथा ज्येष्ठे वटमू
ले महासती। त्रिरात्रोपोषिता नारी विधिनानेन पूजयेदिति अथ व्रतविधिः। आचम्य ममामपत्न्याकल्लि
स्य मम भर्तुः पुत्राणां च आयुरारोग्यप्राप्तये जन्मजन्मनि अवैधव्यप्राप्तये च सावित्रीव्रतमहं करिष्ये इ
ति संकल्प्य वट सिंचामि ते मूलं सलिलैरमृतोपमैः सूत्रेण वेष्टयेत् गंधपुष्पाक्षतैः शुभैः ॐ नमो वै
वस्वपेति नामपंक्तिप्रदक्षिणं भक्त्यादत्तं धर्मराजस्य सावित्री पतिमिष्टतां पाद्यं भक्त्या समाहृतं तोयं फलपु
ष्पसमन्वितं अर्घ्यं वटहारणा सावित्रीममास्य व्रतसिद्धये अर्घ्यं सुगंधं महत्कर्पूरं सुरभित्वा तु शीतलं सु
प्रसन्नो भव मे सावित्रि कुर्याराधनीयकं अथ पंचामृतस्नानं मया भक्त्या च कल्पितं मंदाकिन्यास्समा
नीतमुदकं च सदा प्रिये सावित्रीव धर्मराजाय च स्नानं आचमनं सूत्राणि तंतुमयं च वस्त्रकार्पासेन वि राम
निर्मितं सावित्रीसत्यवत्कां ते मया दत्तं प्रगृह्यतां सावित्रीसत्यवत्कां ते धर्मराजः सुरेश्वरः सावित्रीव्र

ल्लणा सार्धमुपवीतं कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरीरोचनायुतं चंदनं ते मया दत्तं सावित्रि प्रतिगृह्य
तां चंदनं अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः मया निवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वरी
रित्यक्षताः माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो। मया हृतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रति
गृह्यतां पुष्पं अथांगपूजा सावित्र्यै पादौ पूजयामि प्रभावित्र्यै जंघे। कमलायतनायै कटिं
। भूतधारिण्यै उदरं। ब्रह्मणः प्रियायै शिरः अथ ब्रह्मसत्यव्रतांगपूजा धात्रे नमः पादौ पू॥
ज्येष्ठाय नमः उदरं परमेष्ठिने नमः मेढ्रं अग्निरूपाय कटिं वेधसे ऊरू पद्मनाभाय हृदयं
॥वेधसे नमः कंठं हिरण्यगर्भाय मुखं ब्रह्मणे शिरः विश्वदेवसर्वांगं पूजयामि देवद्रु

व्रता मरमोद्भूतः कालागरुसमन्वितः आघ्रेयतामयं धूपो सावित्रीपतिगृह्यतां धूपं चक्रं द्रं सर्वलोकानांति
मिरस्यनिवारणं आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरी दीपं अन्नं चतुर्विधमिति नैवेद्यं आवमानं
इदं फलमिति फलं पूगीफलं महद्दिव्यमिति तांबूलं। हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति दक्षिणा सावित्रीच
सावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिये जगत्पूज्ये जगन्मातर्विधात्रि वरदे नमः सवित्रीत्वं यथा देवी
चतुर्वर्षशषेपतिं शास्त्रात्रिगुणानं मम देवि तथा कुरु॥ ॥सावित्री च यथा सावित्री सततं राम
ब्रह्मणः प्रिये पूजितासि द्विजैः सर्वैः स्त्रिभिर्मुनिगणैस्तथा त्वं सर्वं देवि भूतानां वंद
नीयासि सुव्रते मया दत्ता वचःपूज्येयं त्वं गृहाण नमोस्तु ते इति पुष्पांजलिं दत्वा ततोर्घं दद्यात् त्र्योंकारस्वर्वके देवि सर्वदे

दुःखनिवारिणि देवि मातर्नमस्तुभ्यं मम वैधव्यं संशयं हर मे इति व्रतं महाभागे चांड्जाते शुचिस्मिते इदं व्रतेहं मे ते भर्तुश्च
प्रियवादिनी अवैधव्यं च सौभाग्यं देहि त्वं मम सुव्रते पुत्रान्पौत्रांश्च सौख्यं च गृहाणार्घं नमो नमः इत्यर्घ्यं अथ प्रार्थ
ना सावित्री ब्रह्मगायत्री सर्वदा प्रियभाषिणी तेन सत्येन मां पाहि दुःखसंसारसागरात् त्वं गौरी त्वं शुचिर्गौरी त्वं
प्रभा चंद्रमंडले त्वमेव च जगन्माता त्वमुद्धर वरानने यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्मशतैरपि भस्मीभवतु तत्स
र्वं मम वैधव्यं च देहि मे अवियोगो यथा देव सावित्र्या सहितस्तव अवियोगस्तथास्माकं भूयाज्जन्मनि जन्मनी
ति प्रार्थना इति पूजाविधिः अथ कथा स्कांदे सनत्कुमार उ॰ कुलस्त्रीणां व्रतं देव महाभाग्यं तथैव च अवैधव्य
करं स्त्रीणां पुत्रपौत्रप्रदायकं ईश्वर उवाच आसीन्महीभृद्धर्मात्मा ज्ञानी परमधार्मिकः नाम्नाश्वपतिर्वीरो वे
दवेदांगपारगः अनपत्यो महाबाहुः सर्वैश्वर्यसमन्वितः सपत्नीकस्तपस्तेपे समाराधयते नृप सावित्रीं च ससा
वित्रीं जपन्नास्ते महामनाः जुहोति चैव सावित्रीं भक्त्या परमया युतः ततस्तुष्टा तु सा देवी सावित्री द्विजसत्तम
सावित्रप्रहवती देवी तस्य दर्शनमागता तां तु दृष्ट्वा जगंद्धूर्या सावित्रीं च द्वयोत्तमा शिरसा नृपो भक्त्या प्रहृष्टेनां

व्रता० तरात्मना। तं दृष्ट्वा यतितं भूमौ तुष्टा देवी जगाद ह। तुष्टाहं तव राजेंद्र वरं वरय सुव्रत एवमुक्तस्तया राजा प्रसन्नां तामुवाच
हा अनया तपोऽप्यहं देवि पुत्रमिच्छामि शोभनं ८ नान्यं वरं गृणोमि सावित्री पुत्रमेव जगन्मये। अन्यद् स्ति समयं मे ह्रितोय
च्चापि दुर्लभं प्रसादात्तव देवेशि तत्सर्वं विद्यते गृहे। एवमुक्ता तु सा देवी प्रत्युवाच नराधिपं पुत्रस्ते नास्ति राजेंद्र कन्यै
का ते भविष्यति। कुलद्वयं तु सा राजन्नुद्धरिष्यति भामिनी। मन्नाम्ना राजशार्दूल तस्या नाम भविष्यति। इत्युक्त्वांत
मुनिश्रेष्ठं राजानं ब्रह्मणः प्रिया अंतर्द्धानं गता देवी संतुष्टोऽसौ महीपतिः। ततः कतिपयाहस्सु तस्य राज्ञी महीभु
जः सत्वा समजायेत गृहं कापि सुषाव च। सावित्र्यानुध्यया दत्ता सावित्र्या जप्यया तथा सा विज्ञीते न वरदा त
स्या नाम स भूपतिः। राजते देवगर्भाभां तां [illegible] कन्यां कमललोचनां दृष्ट्वा देशात्तु निश्रेष्टं चंद्रलेखेव चांबरे। सावित्री
सा व
वय्प्राणो वैसा श्री रिवायतलोचना तां दृ[illegible] हेमगर्भाभां राजा चिंतामुपेयिवान्। अपाच्यमानां च वरै रूपेण प्र राम०
तिमां भुवि नस्मा रूपेण तेन सर्वे संनिरुद्धा महीभुजः। ततः स राजा चाहूय तत्रवाच कमलेक्षणां पुत्रि प्रदानका
लस्ते न च याचंति केचन। स्वयंवरं च हद्यं ते पतिं गुणसमन्वितं मनोऽप्रह्लादनकरं शीलेन। भिजलेन चइत्युक्त्वा तां

सराजेंद्रो वृद्धामात्यैः सहैव तां वस्त्रालंकारसहितां धनरत्नैः समन्वितां। विसृज्य चक्रे गणं तत्र या वनिष्टति मुनिप्रियः तावत्तत्र।
समागच्छन्नारदो भगवानृषिः संपूज्य च ततो राजा अर्घ्यपाद्येन तं मुनिं आसने चस्तुरासीनं पृष्टतस्सेन भूभुजा। राजर्षि
त्वां मुनिराजा श्रीवाचं दृष्ट्वा जेत्रं मं पावितोऽहं त्वया विप्र दर्शनेनाघनारद यावद्देवं वदेत्राजा तावत्सा कमलेक्षणा
आश्रमाद्यागता देवी वृद्धामात्यैः समन्विता अभिवाद्य पितुः पादौ वंदे सा च मुनिं ततः नारदेन तु दृष्टा सा दृष्ट्वा प्रोवाच
भूमिपं। कन्येयं देवगर्भो सा किमर्थं न प्रयच्छसि वराय त्वं महाबाहो वरयोग्या पि सुंदरी। एवमुक्तस्तदा तेन मुनिना
नृपसत्तमः उवाच तं मुनिं वाक्यमनेनार्थेन प्रेषिता। आगते यं विशालाक्षी मया संप्रेषिता सती अनया च वृतो
भर्ता एक्ष त्वं मुनिसत्तम। साएष्टा तेन मुनिना तस्मै चाचष्ट भामिनी आश्रमे सत्यवान्नाम द्युमत्सेनसुतो मुने।
भर्तृत्वे मनसा विवृतो सो राजनंदनः नारद उ० कष्टं कृतं महाराज दुहिता तव सुव्रत अजानत्या वृतो भर्ता गु
णवानिति विश्रुतः सत्यं वदत्यस्य पिता सत्यं माता प्रभाषते स्वयं सत्यं प्रभाषेत सत्यवानिति ते मतः तथा चाश्वा
प्रियास्तस्य अश्वैः क्रीडति मृन्मयैः चित्रेपि विलिखत्यश्वांश्चित्राश्वस्तेन चोच्यते रूपवान्गुणवांश्चैव सर्वशास्त्रवि
शारदः न तस्य सदृशो लोके विद्यते चेह मानव सर्वैर्गुणैः स्वयं पूर्णो रत्नैरिव महार्णवः एको दोषो महानासीद्

व्रता० णा।नाहत्यतिष्ठति संवत्सरेणक्षीणायुर्देहत्यागंकरिष्यति अश्वपतिरुवाच अन्यंवरयभद्रंतेवरंसावित्रिगम्यतां।
विवाहस्यतुकालोयंवर्त्तते शुभलोचने।सावित्र्युवाच।नान्यमिच्छाम्यहंतातमनसापिवरंप्रभो।योमयाचवृतो
भर्त्तासमेतातोभविष्यति।विचिंत्यमनसापूर्वंवाचापश्चात्समुच्चरेत् क्रियतेचततःपश्चात्शुभंवायदिवाशुभं
।तस्मान्मनःक्षमासंचकथंचान्यंवृणोम्यहं।सकृज्जल्पंतिराजानःसकृज्जल्पंतिपंडिताःसकृत्कन्याप्र
दीयंतेत्रीण्येतानिसकृत्सकृत्।पतिंमत्वानमेबुद्धिर्विचलेतिकथंचन।सगुणोनिर्गुणोवापिमूर्खोवापंडित
एववा।दीर्घायुरथवाल्पायुःसैवभर्त्ताममप्रभो।नान्यंवृणोमिभर्त्तारंयदिवासाक्षात्शचीपतिः।इतिमत्वामया
तातयत्कर्त्तव्यंसुखेनच।नारदउवाच स्थिराबुद्धिस्तुराजेंद्रसावित्र्याःसत्यवत्सति वरयस्वविवाहायभर्त्ता
सहकुरुतत्वियं ईश्वरउवाच निश्चितांतुमतिंज्ञात्वास्थिराबुद्धिस्त्वनिश्चलासावित्र्यास्तुमहाराजोप्रतस्थेसौ
वनंप्रति।गृहीत्वातुवनंराजाद्युमत्सेनस्यसन्निधौ।स्वल्पानुगोमहाराजोवृद्धामात्यैःसमन्वितः।नारदस्तुततो राम०
दिवंतेनैवांतरधीयत सगत्वाराजशार्दूलोद्युमत्सेनवशंगतः।वृद्धंस्वाश्रमस्थराजासोवृक्षमूलमुपाश्रितः
सत्यश्वपतिराजासौपादौजग्राहवीर्यवान् स्वनामवसमुच्चार्यतस्यैतस्यसमीयतः उवाचराजातंभूपंकि

मागमनकारणं।पूजयित्वार्घ्यदानेनवन्यमूलफलैस्तथा ततःपप्रच्छकुशलंसराजामुनिसत्तम अश्वपतिरुवाच
कुशलंदर्शनेनाद्यतवराजन्ममाद्यवै दुहितानाममेसावित्रीतवपुत्रमभीप्सतिभर्त्तारंराजशार्दूलशास्त्रोक्तियमनिं
दिता ममेदंकांक्षितंपूर्वंभर्त्तारमनयाविभो।आवयोश्चैवसंबंधोभवेत्वद्यममेप्सितः द्युमत्सेनउवाच वृद्धस्यांध
स्यराजेंद्रफलमूलाशनोनृपा।राज्याच्च्युतस्यमेपुत्रोवनेनाथचजीवति साकथंसहतेदुःखंदुहितातवकानने।
अनभिज्ञाचदुःखानामित्येहंनाभिकांक्षते अश्वपतिरुवाच अनयाचवृतोभर्त्ताज्ञानंत्याराजसत्तमअनेन
सहवासस्तेतवपुत्रेणमानदे स्वर्गतुल्योमहाराजभविष्यतिनसंशयः एवमुक्तस्तदातेनराज्ञाराजर्षिसत्तम
तथेतिसप्रतिज्ञायचकारोद्वाहमुत्तमं।कृत्वाविवाहंराजेंद्रःसंपूज्यविविधैर्धनैःअभिवाद्यद्युमत्सेनंजगामन
गरंप्रतिसावित्रीतुपतिंलब्ध्वाइंद्राच्छचीयथा सत्यवानपितांप्राप्यतयापत्न्याभिनंदितः क्रीडतेतहनोद्दि
शेपोलोम्यामद्यवानिव नारदस्यचतद्वाक्यंहृदयेनमनस्विनी।वहंतीनियमंचक्रेव्रतस्यास्यचभामिनी ग
णयंतीदिनान्येवनलभेत्सौख्यमुत्तमं।ज्ञात्वातद्दिवसंविप्रभर्त्तुर्मरणकारणं अन्नांतरेचनियमंत्रिदिनस्यम
नस्विनी।अस्मिन्दिनेचमर्त्तव्यंतदासत्यवतामुने कुठारंसंपरिगृह्यपीठकंचैवसत्वरं।प्रतस्थितंवनायैवसावि

व्रता० आवाक्यमब्रवीत् नगंतव्यं वनं त्वद्य मम वाक्येन मानद अथवागम्यते साध्वी मया सहैव वनं व्रज संवत्सरं च संप्र
र्णं त्वाश्रमेस्मिन्मम प्रभो तदहं द्रष्टुमिच्छामि प्रसादं कुरु मे प्रभो सत्यवानुवाच नाहं स्वतंत्रः सुश्रोणि पृच्छस्व पि
तरौ मम। ताभ्यां पृष्टा पिता गच्छ तेया सह विलसिस्मिता एवमुक्ता तदा तेन भर्त्रा सा कमलेक्षणा। श्वश्रूश्वशु
रयोर्मनः तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा द्युमत्सेनोऽब्रवीदिदं व्रतं कृतं त्वया भद्रे पारणां कुरु सुव्रते। पारणां ते भीरु
ततो गंतुं चाद्य त्वमर्हसि सावित्र्युवाच नियमश्च कृतोस्माकं रात्रौ चंद्रोदये सति। जाते मया च कर्तव्यं भोजनं तात
तमेकं प्रार्थये वनदर्शनकामोस्मि भर्त्रा सह मम माघवा नमे तत्र भवेद्धा निर्भर्त्री सह नराधिप इत्युक्तस्तदा राजा द्यु
मत्सेनो महीपतिः यन्नेभिलषितं पुत्री तत्कुरुष्व सुमध्यमे नमस्कृत्वा तु सावित्री श्वश्रूश्वशुरयोः पादौ सहि
ता तेन शार्दूलतेन समस्त वना विभो अवलोकयंती भर्तारं तं च कालं मनस्विनी वनं च फालितं दृष्ट्वा पुष्पितं द्रुम
संकुलं द्रुमाणां चैव नामानि मृगाणां चैव भामिनि पश्यंती मृगपृष्ठानि हृदयेन च वेपती तत्र गत्वा सत्यवा राम०
न्वै फलान्यादाय सत्वरः काष्ठानि च समादाय वंध भारकं तदा कठिनं पूरयामास कृत्वा वृक्षावलोचनं वटवृ
क्षस्य सा साध्वी उपविष्टा महासती काष्ठान्पाटयतस्तस्य जाता शिरसि वेदना ततो निश्च महती जाता तात्राणा

वेपथुस्तदा आगत्य कृत्स्नामीप्यं सावित्रीमिदमब्रवीत् ग्लानिश्च महती जाता शिरसश्चापि वेदना कंटकैर्भिद्य
ते मे दृष्टि शिरो मे शूलसंभिते उत्संगे तव सुश्रोणि स्वप्तुमिच्छामि सुव्रते अभिज्ञास्मि विशालाक्षी तस्य मृत्योर्मन
स्विनी। प्राप्तकालं मन्यमाना तस्मै चैव भामिनि सत्यवान्पिशुष्कं कृत्वोत्संगे शिरस्तथा तावत्तत्र समागच्छत्त
रूपः कृष्णपिंगलः ज्वालायमानो वपुषा ददर्शायं च भामिनी। उवाचवाक्यं वाक्यज्ञा कस्त्वं लोके भयंकरः क्षीण
शुष्कवपुरो हि भर्त्ता तव मनस्विनी विना केनापि चर्मांने तु शकास्त्वं तंतकः देविदुर्विषहं तेजसोऽदुं शक्यं न ते शुभे
इति ज्ञात्वा महाभागे स्वयमागमनं मम। इत्युक्त्वा तां वरारोहां तस्य देहान्महात्मनः अंगुष्ठमात्रं पुरुषं बद्ध्वा पा
शेन सुदारं निचकर्ष ततो वेगाद्गृहीत्वा प्रस्थितः पुरीं सावित्री तु ततः पश्चाद्दुःखिता स्म तं पतिं यमस्तु वाच
निवर्तस्व महाभागे त्वं दूरं समुपागता गत्वा स्वभवनं शीघ्रं कुरु चैवौर्ध्वदेहिकं एवमुक्ता तु सा तेन प्रत्युवाच यु
मं तदा। न श्रमो नैव वचसा निसर्काशेत वमानद विशेषतश्च भर्त्तुर्मे कुतो ग्लानिः सुरेश्वर धर्मेणा त्वं पालयसे धर्मे
णात्वं विवर्धसे नाफलं दर्शनं देवसतां मुक्तं कदाचन। आहुः सप्तपदी मैत्री मिति वेद विदो विदुः ईश्वर० संत

व्रता०

इत्युक्तेनवाक्येनधर्मराजोयमस्तदा॥ वरेणानेनसुभ्रूर्वदातावरंतस्यैददेशह सापश्चाद्दात्मनःपुत्रान्पितुःपुत्रशतंतथा॥ च
क्षुःप्राप्तिंचसावत्रेश्वश्रूश्वशुरयोस्तदा राज्यप्राप्तिंतथाब्रह्मन्जीवितंचेथाविभोः भर्तुःकमलपत्राक्षी॥ निवृत्तासासु
मध्यमाप्रदक्षिणां॥ ततःकृत्वाधर्मराजायस्ववनातथोक्त्वाधर्मराजोजगामचस्वमालयं सागत्वावटसामीप्यं
कृत्वोत्संगेशिरस्ततःप्रबुद्धस्तुततोब्रह्मन्सत्यवानिदमब्रवीत् मयास्वप्नंवरोहेदृष्टमद्यभामिनीतत्सर्वंकथितं
तस्यायद्वृत्तंसर्वसंवादंचयमेनहि॥ अस्तंगतेततःसूर्येद्युमत्सेनोमहीपतिःपुत्रस्यागमनंकांक्षन्दृतेनेत्रेणश्चया
वति॥ आश्रमादाश्रमंगच्छंस्तद्दर्शनकांक्षया आवयोरंधयोर्यष्टिकागतोसिविनावयोःएवंसविविधंक्रोशन्
सपत्नीकोमहीपतिः चक्राहुःखतप्तःसपुत्रपुत्रेतिवासकृत् अकस्माद्देवराजेंद्रोलब्धचक्षुर्महेश्वरः तंदृष्ट्वाप
रमाश्चर्यंचक्षुःप्राप्तिंद्विजोत्तमततोनसर्वतोदावाकष्टचुस्तेतापसाभृशंचक्षुःप्राप्त्यामहाराजस्वचितंतेमहामन
नोपुत्रेणचसंयोगंप्राप्स्यतेत्वंसत्तम ईश्वर० यावदेवंवदंत्येतेतापसाद्विजसत्तमासावित्रीसहितःप्राप्तःस राम०
त्यवान्द्विजसत्तमः नमस्कृत्यद्विजान्सर्वान्मातरंपितरंततःसावित्रीचततोब्रह्मन्ववंदेचरणाविति श्वश्रूःश्वशुर

५

योर्ब्रह्मन्सावित्रीकमलेक्षणा मुनयऊचुः किंत्वसाविदितानासिकारणंनखल्वेनि दृष्टस्यच क्षुषःप्राप्तेःश्वशुरस्य
राजनेसावित्रु० नज्ञानामितुनिद्रोद्यहंस्वप्नःश्रमिकारणं चिरंसुप्तस्यमेमन्येतेनकालव्यतिक्रमः सत्यवानुवाच
(अस्याःप्रभावात्संजातंतेनदृश्यंयत्रकारणंतत्सर्वंविद्यतेविप्राः सावित्र्यास्तपसःफलं व्रतस्यैवतुमहात्म्यंदृष्टमेतन्मया
प्रभो ईश्वर० एवंतुवदतस्तस्यतदासत्यवतःप्रभोपौराःसमागतास्तस्यत्रावस्थर्थपतिर्हतःयेनराज्यंबलाद्धृतंकृ
तं रामंत्रिणा अमात्येनहतःसोपिशत्रुपौराःसमागताः पौराऊचुः उत्तिष्ठराजशार्दूलस्वंराज्यंपालयप्रभो॥ अभिषे
चस्वराज्येद्युमत्सेनंत्रिपुरोहितैः ईश्वर० सगत्वाराजशार्दूलःस्वपुरंजनसंहतः पितृपैतामहंराज्यंसंप्राप्तंचमहात्मना
सावित्रीसत्यवांश्चैवपरामुदमवापह॥ जनयामाससुपुत्राणांतशवैबाहुशालिनीव्रतस्यैवतुमाहात्म्यात्तस्याःपितृराजाप
तपुत्राणांचशतंबृहत्ससत्त्राद्रूपमातथा एतत्तेकथितंसर्वंव्रतमहात्म्यमुत्तमं कृष्णपुत्रीवितोमत्वाव्रतस्यास्यप्रभा
वतः कर्तव्यंसर्वनारीणामवैधव्यफलप्रदं सनत्कुमारउवाचविधानंब्रूहिदेवेशव्रतस्यास्यचत्र्यंबक क्रियतेवि
धिनायेनस्त्रीणांपुरनिषूदन ईश्वर० वर्षेकंनियमंकृत्वाएकभक्तेनमानदनक्ताहारेणवाविप्रमुक्तेप्राप्याद्विजर्ष
भ॥ त्रिदिनंतुलंघयित्वाचतुर्थेदिवसेशुभे चंद्रायार्घ्यंप्रदद्याद्वपूजयित्वास्ववासिनीःसावित्रीचप्रसावित्रीगणश्च

पनिवेद्यैः मिथुनानि यथाशक्त्या भोजयित्वा यथा तु स्वयं भोज्येहं तु जगद्धात्री निर्विघ्नं कुरु मे शुभे दिनं प्रति दिनं श्रेष्ठ
कुर्यान्नान्नो प्रोक्षसे वनं कृत्वा वंशमये पात्रे वालुका प्रस्थमेव च सप्तधान्य प्रतिपात्रं प्रस्थे कोन हि द्विजोत्तम कारयेन्मुनिशा
र्दूलवस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् तस्योपरि न्यसेद्देवीं सावित्रीं ब्रह्मणा सह सावित्री सत्यवांश्चैव कार्यौ रौप्यमयावुभौ
पीठकं च कुठारं च कृत्वा रौप्यमयं द्विजः फलैः कालोद्भवैर्देवीं पूजयेद्ब्रह्मणः प्रियां हरिद्राख्यं तीर्णं चैव कंठसूत्रैः स
मर्चयेत् सखीनां कंठसूत्राणि त्रिदिनं प्रतिपादयेत् पक्वान्नानि च देयानि नित्यमेव द्विजोत्तम माहात्म्यं चैव सावि
त्र्याः श्रोतव्यं मुनिसत्तम पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं विभो पूजयेन्नित्यमेवेह मंत्रेणानेन सुव्रत सावित्री
च प्रमानिस्री सततं ब्रह्मणः प्रिया पूज्यसे ऋषये सदेवि द्विजैर्मुनिगणैः सदा त्रिसंध्यं देवि भूतानां वंदिता त्वं जगन्मये
मया दत्ता च पूजेयं प्रतिगृह्ण नमोस्तु ते नमः सावित्र्यै पादौ त्विति शंखीक पूजनं सावित्री प्रसावित्री त्वं हि भूता
भूता सिद्धेश भैना जगत्त्रयी स्थिता देवि त्रिसंध्या च तथानघे त्वं देवि त्रिलोके च चैतन्यं गता त्वं महेश्वरि व्याप्तं स
कलं लोकं त्रैतायां पाहि सर्वदा रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शुभे पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वज्ञत्वं सुसर्वदा य
थातेन वियोगस्त्वं भर्त्रा सह सुरेश्वरि तथा मे स्त्र महाभागे कुरु त्वं जन्मजन्मनि एवं संपूजयेद्देवं कमलासनसं

स्थितां एवं दिनत्रयं नीत्वा चतुर्थेऽह्नि सत्तम मिथुनानि च संभोज्य शोडशैव द्विजोत्तम पूजयेद्व्रदानैश्च प्रमुखैश्च द्वि
जोत्तम अर्चयित्वा तथाचार्यं सपत्नीकं सुसंमतं तस्मै संकल्पितं सर्वं हेमसावित्रीसंयुतं मंत्रेणानेन दातव्यं द्विजमु
ख्याय सुव्रत सावित्री कल्पवृक्षेवशीयस्तथा तुते सावित्री जगतां माता सावित्री जगतः पिता मया दत्ता च सावि
त्री ब्राह्मणः प्रतिगृह्यतां अवैधव्यं च मे नित्यं या वक्तव्यं जन्मजन्मनि भूता च वसते लोके ब्रह्मणा पतिना सह तैनैव
च चिरं कालं भुंजमाना नुत्तमात् अनेनैव विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमं सर्वे मनोरथाः प्राप्य त्वंते रुद्रो प्रजायते इ
ति स्कांदे सावित्री व्रतं अथाह्स्माधर्महे मार्डेस्कांदे धर्मराज उवाच अनंतरं सावित्र्युवाच यामदीयं व्रतं देव भक्त्यान
रीकरिष्यति भर्तुः सा सहिता साध्वी सम सुखभाजना धर्मराज नारी वा विधवा वापि पुत्रपुत्रा पतिवर्जिता स
भर्तृका सपुत्रा वा कार्यं व्रतमिदं शुभं ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते योगे मास्यां पतिव्रता स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटीसम
वृक्षे ऋ केः सूत्रेण वेष्टयेद्दत्त्वा गंधपुष्पाक्षतैः शुभैः नमो वैवस्वतायेति भ्रामयं तिष्ठ द्विशिणां एतेनोक्त वींतन नक्तं
च ऋ ह्य मेकं समाहिता तथैव वटं च पट्टे प्रपूजयेत् संप्राप्ते तु पुनर्ज्येष्ठे तु सुभुक्ता द्वादशी नयेत् दंतानां धा
वनं कृत्वा नियमं कारयेत्ततः त्रिरात्रं लंघयित्वा च चतुर्थे दिवसे त्वहं चंद्रायार्घं प्रदत्त्वा प्रपूजयित्वा शुभा सती

मिष्टान्नानि यथाशक्त्या भोजयित्वा द्विजोत्तमान् मोक्षेहं तु जगद्धात्री निर्विघ्नं कुरु मे शुभे नियममंत्रः कृत्वा च
शमये पात्रे वालुकाप्रस्थमेव च सप्तधान्ययुतं पात्रं प्रस्थेकेन द्विजोत्तम वस्त्रद्वयोपरि संस्थाप्य सावित्रीं ब्रह्मणा सह
हैमीं कृत्वा तयोः प्रीत्यै त्रिरात्रमुपवासतः न्यग्रोधस्य तले तिष्ठेद्यावद्वै दिनत्रयं सौवर्णी चैव सावित्री सत्येन सह का
र्येत्तौ रौप्यपर्यंकमारोप्य सर्वोपरि निवेशयेत् बलाद्भूर्ध्वं यथाशक्त्या रथं रौप्यमयं शुभं काष्ठमारं कुठारं च वटं चैव स्व
विस्तरं एवं च मिथुनं कृत्वा पूजयेद्गतमत्सरा वर्तुलं मंडलं कार्यं गोमयेन ततो न ततो धन पंचामृतेन स्नपनं गंध
पुष्पोदकेन च चंदनागुरुकर्पूरैर्माल्यवस्त्रविभूषणैः नमः सावित्र्यै पादौ तु प्रसावित्रे च जानुनि कटिं कमलपत्रा
क्षेन्द्रसंस्तु तथारिणि ॐ गायत्र्यै नमः कंठे शिरसि ब्रह्मणः प्रिये। अथ ब्रह्मसत्यवतोः पादौ धात्रे नमः पूज्यावुरू
ज्येष्ठाय वै नमः परमेष्ठी च मेढ्रं तु अग्निरूपाय वै कटिं वेधसे चोदरं पूज्यं पद्मनाभाय वै हृदि कंठं त्वष्ट्रे संपूज्य मुखं वै हि
रण्यगर्भे ते ब्रह्मणो वै शिरः पूज्यं सर्वांगं विश्ववे नमः अन्यच्चैवं क्रमेणैव शास्त्रोक्तविधिना शुभं ततो रजतपात्रे
णार्घ्यं दद्याद्द्वयोरपि अर्घ्यः ॐकारपूर्विके देवि वीणापुस्तकधारिणि विद्धमातर्नमस्तेस्तु अवैधव्यं प्रयच्छ राम०
मे पतिव्रते महाभागे वह्निजाते शुचिस्मिते दृढव्रते दृढमते भर्तुश्च प्रियवादिनि अवैधव्यं च सौभाग्यं देहि त्वं मम

सुव्रते। पुत्रान्पौत्रांश्च सौख्यं च गृहाणार्घ्यं नमो नमः अथ ब्रह्मसत्यवतोरर्घ्यमंत्रः त्वया सृष्टं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषं
सत्यव्रते धर्मदेव ब्रह्मरूप नमोस्तु ते धर्मराजः पितृपतिः साक्षी भूतेषु जंतुषु कालरूप गृहाणार्घ्यं मे वैधव्यं च देहि
मे गंधपुष्पैश्च नैवेद्यैः फलैः कुसुमदीपकैः रक्तवस्त्रैरलंकारैः पूजयेद्गतमत्सरा अथ वटप्रार्थना त्वं कर्मसाक्षी
लोकानां शुभाशुभे। सावित्री प्रार्थना सावित्री ब्रह्मगायत्री सर्वदा प्रियभाषिणी तेन सत्येन मां पाहि दुःखसंसारसा
गरात् त्वं गौरी त्वं शची लक्ष्मी त्वं प्रभा चंद्रमंडले त्वमेव च जगन्माता त्वमुद्धर वरानने सौभाग्यपुत्रं देहि च देवि वित्तं
मम सुव्रतं यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्मशतैरपि भस्मीभवतु तत्सर्वं अवैधव्यं च देहि मे। अथ यमसत्यवतोः प्रा
र्थना। अवियोगो यथा देव सावित्र्या सहितस्तव अवियोगस्तथास्माकं भूयाज्जन्मनि जन्मनि यम प्रार्थना क
र्मसाक्षी जगत्तुष्ट्यर्थं वटवृक्षपतीदमे। संवत्सरव्रतं सर्वं परिपूर्णं तदस्तु मे। सावित्री त्वं यथा देवि चतुर्वर्षशतायुष
पतिं प्राप्तासि गुणिनं मम देवि तथा कुरु। सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिया पूजिता सिद्धिजैः सर्वैः स्त्रि
भिर्भुक्तिगणैस्तथा त्रिसंध्यं देवि भूतानां वंदनीया सि कृद्व्रते। मया त्वा वपूजयं तां गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते। जागरं
तत्र कुर्वीत गीतनृत्यादिमंगलैः सुवासिन्यस्ततः पूज्या दिवसे गते। सिंदूरं कुंकुमं चैव तांबूलं च सरगकं तथा दद्या

व्रता० वस्तूर्णोगिभंस्य सौभाग्यमष्टकं सौभाग्याष्टकं परिभाषायामुक्तं। मातिष्ठेत्स्विवाराणो कामुक्तो यविवर्जिता दिनत्र
ये पिकर्त्तव्यमेवमर्घो दिर्पूजनं। ततश्चतुर्थे दिवसे यत्कार्यं तच्छृणुष्व मे। मिथुनानि चतुर्विंकशः षोडशद्वादशाष्ट
वा। पूजयेद्वस्त्रगोदानैर्भूषणाच्छादनासनैः आचार्यं च ततः पश्चाद्व्रतस्य विधिकारकं। सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वशास्त्रा
धा र्थपारगं। वेदविप्रं व्रतस्नातं शांतं तु विजितेंद्रियं सपत्नीकं समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारकुंडलैः। शय्यां सोपस्करां द
द्याद्धेमं चैवातिशोभनं। अशक्तस्तु यथाशक्त्या स्तोकं स्तोकं च कल्पयेत्। सौवर्णीं प्रतिमां तु सपतिनां प्रदाप
येत्। दानमंत्रः। सावित्रि त्वं यथा देवि चतुर्वर्षशतायुषं। सत्यवंतं पतिं लब्ध्वा मया दत्ता तथा कुरु। सावित्री जगतां मा
ता सावित्री जगतः पिता मया दत्ता च सावित्री ब्रह्मणः प्रतिगृह्यतां। प्रतिग्रहमंत्रः मया गृहीता सावित्री त्वया द
त्ता तु शोभने। यो वक्ष्यं दक्षस्त्वयैवमहं मर्त्यास्तु देवी भव पुत्रं च पुरुषं पत्नी च ततो नमस्कारात् माघयेत्। पन्यपाहूतवेक
ल्पं व्रतेस्मिन्दुरुषाधिक्षितं। सर्वसंपूर्णतां यातु युवयोर्स्वनेन तु। धर्मराजो यमो धाता तानिलः कालौ तकोव्ययः वै
वस्वतश्चित्रगुप्तः दक्षो मृत्युः ज्येयो वटः मासि मासि तथा सिते तैर्नामभिः। सेचयेत्तं न्यग्रोधं हं वसेनित्यं तस्माद्वा राम०
पतेन सेचयेत्। ततो गुरुं सपत्नीकं पूजयेद्व्रतविस्मया। म्यद्यग्रौ उक्तं वस्त्रकुंकुमैः सुमनोहरमयो वसमम्।

येतु गृहे वास्यं दिलेशुभे। सावित्र्यास्त्वैव मंत्रेण हुत्वा होमं तु कारयेत्। पायसं तु हुयाद्दत्ता आहुतेन सहभामिनि। म्याहृत्यै
व मंत्रेण तिलव्रीहियवांस्तथा। होमांते दक्षिणां दद्यात्तु शाविवर्जितः। समापयेत्ततो विश्वं वघपादौ प्रयत्नतः। भुंजीत
वासरांते तु नक्तेशं तावतपस्विनी। अर्घं दद्यात्तु चंधं स्तैहृष्टा वै वचराम्मचा अहंश्वतिन नमस्त्वकवसिष्ठस्य प्रियेशुभे
। सर्वदेवनमस्कार्ये पतिव्रते नमोस्तु ते। अर्घ्यमेतन्मया दत्तं फलपुष्पसमन्वितं गृहाण देहि सत्खं देहि सुतान्। गृहाण
र्घं नमोस्तु ते। सखिभिर्ब्राह्मणैः सार्द्धं भुंजीत विजितेंद्रिया। एवं करोति या नारी व्रतमेतदनुत्तमं। मातरं पितरं पु
त्राः स्वश्रुरेस्वजनः स्तथा। पितृपुत्रस्तथा रोप्यास्तु सुजन्मशतत्रयं भर्त्रा च सहिता साध्वी ब्रह्मलोके महीयते। इति
अनाके स्कांदे सोद्यापनं सावित्रीव्रतम्। आषाढपौर्णमास्यां गोपद्मव्रतं तत्र पूजा। चतुर्भुजं महाकायं जांबू
नदसमप्रभं। शंखचक्रगदापद्मरमागरुडशोभितं। सेवितं मुनिभिर्देवैर्यक्षगंधर्वकिंनरैः। एवंविधं हरिं ध्यात्वा
ततो यजनमारभेत्। ध्यानं। आवाहयामि देवेशं भक्तानामभयप्रदं। स्निग्धकोमलकेशं च मनसावाहयेद्धरिं
। सहस्र। आवाहनं सुवर्णमणिभिर्दिव्यैः रचिते देवनिर्मिते। दिव्यसिंहासने कृष्ण उपविश्य प्रसीद मे। उरुष
। आसनं। पादोदकं सुरश्रेष्ठ सुरश्रेष्ठ सुवर्णकलशे स्थितं। गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं पाद्यं मे गृह्यतां विभो। एतावा

।पाद्यं।अर्घ्यद्रव्यसमायुक्तं स्वर्णपात्रोदकं शुभम्।शमोऽस्मयं करमक्तां नां गृहाणाचमनीयकं।तस्मा।ह्णत्राचम
व्रता नीयं।गंगागोदावरी चैव यमुना च सरस्वती।नर्मदा सिंधु कावेरी ताभ्यः स्नानीयमाहृतं।पत्तुरु० स्नानं।वस्त्रयुग्म
समानीतं पट्टसूत्रेण निर्मितं स्वर्णखचितं दिव्यं गृहाण त्वं सुरेश्वर।तयत्तं।वस्त्रं।कार्पाससंतन्तुभिर्युक्तं ब्रह्म
णा निर्मितं पुरा।अनेकरत्नखचितमुपवीतं गृहाण मे।तस्मात् यज्ञोपवीतं।चंदनं मलयोद्भूतं कस्तूर्यगरु
संयुतं।कर्पूरेण च संयुक्तं स्वीकुरुष्वानुलेपनं।तस्मा।०गंधं।शतपत्रैः कर्णिकारैश्चंपकैर्मल्लिकादिभिः त
त्स्यायुक्तपुष्पाणि गृहाण पुरुषोत्तम।तस्माद्‌श्वा।उद्यं दशांगं गुग्गुलं धूपं सुगंधं च मनोहरं।कस्मा।गुरु
समायुक्तं धूपं देव गृहाण मे यत्पुरुषं व्य०धूपं।आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं च यत्।दीपं गृहाण देवेश
ति त्रैलोक्यतिमिरापहं।ब्राह्मणो स्यै दीपं।अन्नं चतुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं।भक्ष्यभोज्यसमायुक्तं नैवे
द्यं गृहाणतां हरे।चंद्रमा०नैवेद्यं।इदं फलं।पूगीफलं महद्दिव्यं।नाभ्याता।तांबूलं।हिरण्यगर्भसप्ता०दक्षिणा।प रम०
द्वेन।पुष्पांजलिः।तत्र हृषीकेश।वायणं।सुपक्वान्नमिदं विप्र गृहाण त्वं द्विजोत्तम।त्वत्प्रसादादहं विप्र व्रत
स्य फलमाप्नुयाम्।प्रदक्षिणा।मंत्रहीनं०प्रार्थना।अथ कथा।सूत उ०नाथैकं तोहिपृच्छामि च तत्व

र्थफलप्रदं।सर्वरोगप्रशमनं विष्णुमाहात्म्यमुक्तिदं।नारीणामथवा पुंसां भुक्तिमुक्तिफलप्रदं।ब्रूहि वेदविदेवर्षे क
पां कृत्वा ममोपरि नारद उ० भगवन्सर्वमाख्यातं पृष्टं विदुषा त्वया।गोपद्मकं व्रतं हीनं व्रतानां व्रतमुत्तमं।का
र्तसिद्धिकरं दिव्यं विख्यातं भुवनत्रये।सन०भगवन्मृतम मे शर्व शास्त्रविशारद।तद्व्रतं ब्रूहि मे ब्रह्मन्नुकथ
मुद्यापनं भवेत्।पुरेदं केन वा चीर्णं देवर्षे कथय व्रतं नारद उ० आषाढकार्तिकोमासे व्रतग्रहणमिष्टिदं।आ
षाढ्यां पौर्णिमास्यां तु तथाष्टम्यां हरेर्दिने।प्रारभेद्व्रतमेतत्तु कार्तिकावधितत्तिथौ।तिलामलक कल्केन स्ना
नं नित्यं विधाय च।नदीतीरेऽथवा गोष्ठे शिवागारे हरेर्गृहे भुमे वृंदावने वापि लिखेत्पद्मकं पदं त्रयस्त्रिंशन्
पद्मानि कुर्याद्व्रतो [redacted] दिने दिने तत्संख्यया प्रकर्तव्या अर्घ्यं प्रदक्षिणा नतीः वालंकृतं समस्तु दृश्यल
दम्पासह जगद्गुरुं।गंधाद्यैरुपचारैस्तु यथाशक्त्या प्रपूजयेत्।ब्राह्मणं च ततः पूज्य पद्मसंख्यान्नमुत्त
जेन।प्रथमे दृप्यचरकै द्वितीये पपकैर्व्रती।तृतीये शालिपिष्टान्नैश्चतुर्थे पूरिकादिभिः।पंचमे परमान्नेन स
म्यक् प्रपूजयेद्व्रती अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं।ऋषीणां पृच्छमानानां सूतेनोक्तं मया श्रुतं ऋ
षय ऊ० केन चादौ व्रतं चीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं।कथमुद्यापनं तस्य किं फलं सूत कथ्यतां सूत उ० पुराश

व्रता०

क्रीडमानस्तां देवदानवकिंनरैः रुद्रैरादित्ययक्षाद्यैर्गंधर्वैर्वसुभिःसह।रंभानृत्यंसमारेभे क्रीडालाभेन विह्वला।
एवंनृत्ये क्रियमाणे त्रुटितं मासिमंडलं।क्षणमात्रंविचार्याथ धर्मराजस्तमुक्तवान् यम उ० जन्ममध्ये व्रतं त्वये
स्त्वनकृतं शालिभिः क्वचित्।तद्धर्मस्नाभिः शकनकर्तव्यंछादनं तयोः।नारदेनकृतं तत्र जगाम यदुनंदन।
स्वर्गयित्वा तु तं कृष्णो वचनं चेदमब्रवीत् कृष्ण उ० सर्वलोकज्ञ देवर्षे सुवनेषु चरन्सदा तत्र जानन्महाद्युते
कृतं मे धर्मसंसदि।तत्र सर्वे समायाताः सुरेंद्राद्या रुद्रैरुद्रा एकादश विष्णुरादित्या द्वादशापि च।वसवो
ऽष्टौ तथा नागा यक्षा एक्षसपन्नगाः।रंभया च समारब्धं नृत्यं शक्रस्य पश्यतः।त्रुटितं चर्मवाद्यानाम त्वं वं तस्स
साधनं।यमः प्राह तदा दृष्ट्वा नृत्तभंगाद्ब्रह्मव्रतास्ति मे तामानयध्वं तद्वर्मवाद्याय योग्यं सदा स्थिता।तच्छ्रुत्वा तु
मया भीत्या सर्वं ह्यपि निवेदितं सत्य० उ० इति नारदवाक्यं तु श्रुत्वा कृतान्यवनसंशयः नो चेत्तव सहो दर्यनस्य
मर्तुं न वल्लभ॥ पुत्रो भिमन्युस्त्वं कथं कथय स्व जगत्पते कृष्ण उ० तथापि त्वं महाभागे व्रतमेकं समाचर।गो
पद्मेति विख्यातं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं।इति कृष्णवचः श्रुत्वा सुभद्रा तत्तदाकरोत्।कृष्णोपदिष्टविधिना सत् राम०
यं च समापितं सो घापते व्रते पूर्णे कालेयमभटाय पुः द्दताक्षुत्रः सुभद्रेतवदेहस्य चर्मार्थे त्वागता वयं।तव

मेसु रवाद्यार्थं प्रकल्पितं।इति दूतवचः श्रुत्वा सव्रतास्मीति साब्रवीत्।ततो भद्राः सर्वस्वं ददस्व सार्धं तदा पद्मानां नि
चयं तस्या गृहे गच्छ मत्स्यकं।स्थंडिले हस्तमात्रे तु सुसमिद्धं हुताशनं कृष्णोपदिष्टं वै दैवं भक्त्या सूर्यमंतिकं।प्र
पद्यत्तत्प्रभावेन सुभद्रा पदमच्युतं नारद उ० इति सत्तद्वचः श्रुत्वा तापप्रश्नं किरेस्तं सत० भो भो नारद देवर्षे सर्वज्ञा
न स्वधानिधिरेषीं ग्रंथहि सर्वमेघव्रतस्योद्यापने विधिं नारद उ० पूर्णे तु पंचमे वर्षे व्रतस्योद्यापनं भवेत्।श्रीविष्णोः
प्रतिमा कार्या स्वर्णस्य पलेन वै।पुष्पमंडपिका कार्या वस्त्रैर्नानासु शोभना।तन्मध्ये पूजयेद्देवं लक्ष्म्या सहितं
ह रिं त्र्ययस्त्रिंशततो विप्रान्हुत्वा होमं समाचरेत् अतो देवेति मंत्रेण जुहुयात्तिलपायसं सक्रवस्त्रयुतां धे
नुमाचार्याय विनिवेदयेत् ब्राह्मणांश्च सपत्नीकान्भोजयेत्पूजयेत्तथा।एवं यः कुरुते विप्र तस्य श्री रवला॥
भवेत्।यं यं चिंतयेत्कामं तं तं प्राप्नोत्यसंशयं।अंते विष्णुपदं गच्छेत् सर्वपापविवर्जितः इति नारदीये गोपद्मव्रतं
अत्र मूलं शिष्टाचार एव अथाषाढपौर्णमास्यां कोकिलाव्रतं।आषाढस्याधिमासत्वे लोकाचारनेतु निःश
माणां तद्विधिः आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य मम इह जन्मनि सर्वपापक्षयपूर्वकं लक्ष्मी त्रैवैधव्य
पत्नीनाशसौभाग्यसिद्धिद्वारा कोकिलारूपगौरीप्रीत्यर्थं कोकिलाव्रतं करिष्ये इति संकल्प्य० आषाढपौर्णि

व्रत० मासांतसंध्याकालेपस्थितैसंकल्पयेन्मासमेकंश्रावेराग्यत्यं हं हः।स्नानंकरिष्येनियमाद्ब्रह्मचर्यस्थितास
ती।भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयामितिउक्त्वा।स्नानंकरोमिदेवेशिकोकिलेप्रीतयेतव।जलेस्मि
न्पावनेपुण्येसर्वदेवजलाशयेइतिमंत्रेणतिलामलकैः सर्वौषधिजलेनवचापिष्टेनचाष्टौदिनानिप्रत्ये
कंतिलामलकपिष्टेनवचौषधियुतेनचषट्दिनान्येवंमासावधिस्नानेक्रमः एवंस्नात्वारविंध्यात्वातस्मैअ
र्घ्यंदद्यात् ततः आदित्यभास्कररवेअर्कसूर्यदिवाकर।प्रभाकरनमस्तुभ्यंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते।इतिसूर्या
र्घ्यः ततःस्वर्णपक्षांरौप्यपादांमौक्तिकनेत्रांप्रवालमुखांरत्नपृष्ठांचूतचंपककहेरुस्थांपद्मिरूपिणींकोकि
लांलिखित्वापूजयेदितिउक्तं।स्वर्णपक्षांरत्ननेत्रांप्रवालमुखपंकजां।कस्तूरीवर्णसंयुक्तांसुलग्नांनंदनेवने।
चूतचंपककहेरुस्थांपुष्पस्रसमन्वितां।चिंतयेत्पार्वतींदेवींकोकिलारूपधारिणीं ध्यानं।आवाहनं।आसनं।
क्षौमवस्त्रेणनिर्मितंप्रनेद्यतवगृहाणेदंमया[illegible]दत्तंकोकिलेप्रीतिवर्धनि।आसनंतिलस्तेहेतिलमुखेतिल
प्रियेसौभाग्यंधनपुत्रांश्चदेहिमेकोकिलेनमः तिलपुष्पफलैर्युक्तंपाद्यंमेप्रतिगृह्यतां।पाद्यं।रत्नचंपक ए०
पुष्पैश्चपीतचंदनसंयुतं।हेमपात्रेस्थितंतोयंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते।अर्घ्यं निर्म[illegible]लसलिलंगांगंकोकिले

द्विरूपिणि।वासंतेचसुगंधेनगृहाणाचमनीयकं।आचं०।पंचामृतेनस्नपनंकोकिलेकलकंठके।मयादत्तेनप्रीतात्वं
भवत्वंपरमेश्वरि।पंचामृतं।मंदाकिनीजलंपुण्यंसर्वतीर्थसमन्वितं।स्नानार्थंतेमयादत्तं[illegible]वर्णविचित्रितं।को
किलेगृह्यतांदेविप्रसीदपरमेश्वरि।हारिद्रारंजितंदेविकंचुकंसमर्पितं।कोकिलेत्वभगेदेविवरदाभवमेंबिके।कं
ठसूत्रं।यानिरत्नानिसर्वाणिगंधर्वेस्वर्गगेषुच।तेर्युक्तंभूषणंहैमंकोकिलेप्रतिगृह्यतां भूषणं।श्रीखंडचंदनं
श्वासांसिविविधानिच।पीतवस्त्रप्रदानेनप्रीताभवममांबिके।वस्त्रं।कंचुकंचमयादत्तंनानावर्णविचित्रितं।को
किलेगृह्यतांदेविदिव्यंमलयाद्रिसमुद्भवं।विलेपनंसुरश्रेष्ठेगृह्यतांपरमेश्वरि।गंधं।अक्षताःकुंकुमालक्त
कंदिव्यंकामिनीभूषणंपरं।सौभाग्यंदंगृहाणेदंप्रसीदहरवल्लभे।कुंकुमादि शतपत्रैर्जातिपुष्पैश्चंपके
मरुपत्रकैः पाटलैश्चदूर्वाभिर्युतंपुष्पंगृहाणमे।पुष्पं।वनस्पतिरसोद्भूत इतिधूपः।आज्यंचवर्तिसंयुक्तंइ
दीपः।शर्कराखंडखाद्यानिदधिक्षीरघृतानिच।आहारार्थंमयादत्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां।नैवेद्यं।पाटलोशीरकर्पू
रसुवासितंस्वादुसुशीतलं पानीयं पात्रमयानीतंकोकिलेप्रतिगृह्यतां।चंदनागरुकर्पूरकस्तूरीकेसरान्वितं।करोद्वर्त
नकंदेविगृह्यतांहरवल्लभे करोद्व० कूष्मांडंनालिकेरंचपनसंकदलीफलं।जंबुवंमातुलिंगंच[illegible]

व्रत॰ मो॰स्तुते फलं पूगीफलं महद्दिव्यं इति तांबूलं। हिरण्यगर्भेति दक्षिणा। कोकिले कलस्वरे चैव सदा वसंतिकानने।
भवानी हरकांतायै कोकिलायै नमो नमः नीराजनं। रंजितापरयाभक्त्या कोकिला गिरिशप्रिया तुष्टेर्नानाविधैः
श्रेष्ठैर्नैवेद्यैः स्वदा मम। पुष्पांजलिः। कोकिलारूपधारिण्यै पेड्रगम्यायै नमोस्तुते। शरणागतदीनार्त्तत्राहि
देवि सदांबिके। गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं तोयं हेमफलान्वितं। अर्घ्यं गृहाण देवेशि वांछितार्थं प्रयच्छमे। आषाढस्य
सितेपक्षे मेघवर्णे हरप्रिये। कोकिले त्वं जगन्माता गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते। पुनरर्घ्यः। तिलस्नेहे तिलसुखे। रूपं
देहि यशो देहीति प्रार्थना। चं तैहैमीं तिलपिष्टजां कोकिलां कृत्वा विप्राय दद्यात्। देवि चैत्ररथोत्पन्ने विंध्यप
र्वतवासिनि। अर्चितापूजितासि त्वं कोकिले हरवल्लभे। कोकिले कलकंठासि माधवे मधुरस्वरे। वसंते वससे
देवि गच्छ त्वं नंदनं वनं। विसर्जनं। इति कोकिलाव्रतपूजा अथ कथा युधिष्ठिर उ॰ स्वामिन्ब्रूहि तिसंक्षेपमहास्ते
हो यथा भवेत्। कुलस्त्रीणां तथा चस्वस्त्रतं मम जगद्गुरो। कृष्ण उ॰ यमुनायास्तटे रम्ये मथुरास्ति पुरी शुभा। तस्यां राम॰
शत्रुघ्ननामाभूद्राजा राघववंशजः तस्य भार्या कीर्तिमाला नाम्नासीत्सुप्रथिता भुवि। तया प्रणम्य भगवान्वसि
ष्ठो मुनिसत्तमः पृष्टः कथं तु निःश्रेष्ठ सौभाग्यमतुलं लभेत् एवमुक्तस्तया राज्ञी वसिष्ठः कीर्तिमालया। अथ्या

न्मा मुहूर्तं मौनं चरन्नो कोकिलाव्रतमुत्तमं वसिष्ठ उ॰ आषाढपौर्णमास्यां तु संध्याकाले ह्युपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकं
श्रावणे त्वहं ह्यहं। स्नानं करिष्ये नियता ब्रह्मचर्ये स्थिता सती। भोक्ष्यामि नक्तं भूशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयां। इति संकल्प्य
पुरुषो नारी वा ब्राह्मणांतिके आज्ञानुज्ञातः प्राह्णे सर्वसामग्रिसंयुतः पुरुषः प्रतियत्काले दंतधावनपूर्वकं।
स्नानं कुर्यात्कृते यार्थं सुगंधामलकैस्तिलैः दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वौषध्या पुनः पुनः वचया पिष्ट्या चाष्टौ दिना
नि षष्ठ्यगावेत्। स्नात्वा भास्कराभिसंध्यां तर्पयित्वा पितॄन्स्तथा। तर्पयित्वा लिखेत्पिष्टैः कोकिलां पक्षिरूपिणीं
कलकंठां शुभैः पुष्पैः पूजयेत्सुपकोद्भवैः पत्रैर्वा धूपनैवेद्यैर्दीपाल[illegible]ककचंदनैः तिलतंदुलदूर्वाद्यैः पूजयेत्तां
क्रमापयेत्। नित्यं तिलव्रती भक्त्या मंत्रेणानेन नयांडव तिलस्नेहे तिलसुखे तिलसौरभ्ये तिलप्रिये सौभाग्यध
नपुत्रांश्च देहि मे कोकिले नमः इत्युच्चार्य ततः पश्चाद्भूमौ भूस्संयतः कृताहारस्वयेत्यार्थं यावन्मासः समाप्य
ते। मासांते ताम्रपात्रां तु कोकिलां तिलपिष्टजां। रत्ननेत्रां स्वर्णपक्षां ब्राह्मणाय निवेदयेत्। वस्त्रैर्गुडैस्तथा पु
क्तां श्वश्रवणं कुलस्त्रीयच। श्वश्रूश्वशुरवर्गं चार्देवरस्य वा पुरोहिते। मासे समं प्रदातव्या ज्ञातिभिः शुभकांक्षया। ति
लस्नेहे इति दानमंत्रः एवं या कुरुते नारी कोकिलाव्रतमादरात्। सप्तजन्मानि सौभाग्यं सा प्राप्नोति सुसंवित्त

व्रत॰ रं नः सपत्न्यं पतिं भर्तुः स्नेहं प्राप्य सुतल्लेभे मृतो गौरीपुरं याति विमानेनार्कवर्चसा। एतद्व्रतं वसिष्ठेन मुनिना गदि
तं पुरा। तया चानुष्ठितं पार्थ समर्थ्यं कीर्तिमालया। तस्मा[illegible]सुसर्वसंपन्नं वसिष्ठवचनादिह पुत्रसौभाग्यसत्को
रं शत्रुघ्नस्य प्रसादजं एवमन्यापि कौंतेय कोकिलाव्रतमादरात् चरिष्यति व्रतं तस्याः सौभाग्यं च भविष्यति ये को
किलां कलरवां कलकंठपीठं यच्छंति साज्यतिलपिष्टमयीं द्विजेभ्यः ते नंदनादिषु वनेषु विहृत्य कामं मर्त्ये सम
त्वमधुरध्वनयो भवंति इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे कोकिलाव्रतं अथापरमाषाढाधिमासे पुनर्वाचारप्राप्तं कोकिला
व्रतं युधिष्ठिर उवाच स्वभर्त्रा सह संयोगः स्नेहः सौभाग्यमेव च भवेद्यथा कुलस्त्रीणां तद्व्रतं ब्रूहि केशव।
श्रीकृष्ण उवाच यमुनायास्तटे रम्ये मथुरा नगरी शुभा तस्यां शत्रुघ्ननामाभूद्राजा राघवनंदनः तस्य भार्या
कीर्तिमाला नाम्नासीत् ख्यिता भुवि विप्राम्य भगवान्हृष्टो मुनिसत्तमः कीर्तिमालोवाच वद मे त्वं मुनिश्रेष्ठ
सौभाग्यदायिदं व्रतं रत्नाः कथं च भगवान् शिवः केन व्रतेन च वसिष्ठ उ॰ यदि पृच्छसि मे तं हि व्रतानामुत्तमं व्रतं राम॰
तारणं सर्वपापानां कथयामि निबोध तत्। दक्षप्रजापतेर्यज्ञे पुरा देवाः समागताः ऋषयश्च तथा सर्वे विद्याधरग
णास्तथा ब्रह्मा विष्णुश्च वायुश्च देवराजस्तथैव च वरुणोग्निर्ग्रहाः सर्वे ये चान्ये च दिवौकसः वसिष्ठो वाल्मिको

गार्ग्यो विश्वामित्रो महानृषिः एते चान्ये च ऋषयः सर्वे यज्ञार्थमागताः अपश्यन्नारदस्तत्र संतिके त्वागता इति। इ
श्वरेण विना सम्यग्दृष्ट्वा सर्वान्समागतान्। शिखां संस्पृश्य पाणिभ्यां ननर्त कलहप्रियः ज्ञात्वा कलहमग्रं च
ततः कैलासमाययौ सर्वविघ्ननाशनं स्थानं कैलासशिखरं शुभं तत्र दृष्ट्वा समासीनं गौरीसहितशंकरं कृतांज
लिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य मुनिस्थितः ईश्वरस्तमुवाचाथ निःश्वसंतमनेकधा। किमागमनकार्यं ते मदीयं सद
नं प्रति श्वासोच्छ्वासेन संयुक्तः स त्वं ब्रूहि द्विजोत्तम ईश्वरस्य वचः [illegible]त्वा शिखां संस्पृश्य पाणिना दुःखयुक्त
श्चोवाच नारदः कलहप्रियः नारद उवाच यन्निमित्तं महादेव मर्त्यलोकात्समागतः त्वदंतिकं दुःखयुक्तश्च
तज्जगत्पते। दक्षयज्ञं महद्दृष्टं सर्वे देवाः समागताः तत्र यज्ञे स्थिताः सर्वे दक्षजामातरं प्रभो। दृष्टास्तेन च न त्वं तन्मध्ये दृ
ष्टस्त्रिभुवनेश्वरः तवावज्ञा कृता तेन दक्षेण पुण्यकर्मणा। तेन निःश्वाससंयुक्त आगतोस्मि त्वदंतिकं। ईश्वरे
णाविना किंचित् धर्मकार्यं न सिध्यति। अतोस्य विफलः सर्वः प्रयासः स्वमसंशति। तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा नतन्निमेषे
ति चिंतयत्। स क्रोधस्तु तदा जात ईश्वरो जगदीश्वरः गौर्या च प्रा[illegible]र्थितो देवः श्रुत्वा तन्नारदेरितं। तस्य यज्ञस्य च
नार्थं देवदेव व्रजाम्यहं इत्युक्त्वा चलितो सो वा दीश्वरेण निवारिता। जगदीश नमस्तेस्तु भ्रंशता मि पितृवेश्मनि। नारी

देनाथसहितागणेशेनाथसंयुतायज्ञार्थमागताचैवदक्षद्वारेशिवप्रिया।वृद्धोदृष्ट्वासोदुर्गांतत्रजितताचशिवप्रिया
व्रत० ।तिष्ठंतीद्वारितांदक्षोनददर्शमहासती।क्षणमेकंचतिष्ठंतीयदादक्षोनपश्यतितदेदेवंचिंतितंगौर्याजीवितमंमया
कथंधावितांकुंडनिकटेहाहाकृत्वाचसाततःक्षिप्रंवह्नौतदागौर्याशापंदत्वासुदारुणं।दृष्ट्वातद्वगणेशेनया
शःपरशुरुद्यतः।क्रुद्धोत्थसोतदात्मर्थेगौर्यार्थेगणाधिपः।पाशेनबद्ध्वाकतिचित्कोपाच्छिहेनवासुरान्दक्षे
णनोदितादेवासर्वेसुद्रुयनिर्ययुः।महद्युद्धमभूत्तत्रसहदेवैर्गणेशितुः।तंदृष्ट्वानारदःशीघ्रंप्रभुनःकैलास
मययौ।निवेदयामासचतत्सुदंतं।सर्वमीश्वरं।तच्छ्रुत्वास्फालपाशजटांकोपादुमापतिः।ततोजातोतिविक
टःपुरुषोरक्तलोचनः।सबभाषेमहादेवंस्वामिन्नाज्ञांवदेहिमे।वीरभद्रेतिनामास्यकृत्वाचाज्ञांसमर्पयत्।दक्ष
यज्ञविध्वंसनार्थंगच्छवीरातिसत्वरं।श्रुत्वातदीश्वरवचःसर्वेषमथसंहृतः।त्र्यायोयज्ञसदनमस्त्यगंद्विशुनिक्रि
यत्।ततइंद्रादक्षयज्ञविध्वंसनार्थंगच्छवीरातिसत्वरंश्रुत्वातदीश्वरवचः।ययोदेवास्तहथायविनिर्ययुः।क्षणा राम०
त्रणजितास्तेनविद्रुतास्तुदिशोदश।अनुद्रुतश्चतान्वेगापिशलोदंताञ्च्यपातयत्भगस्यनेत्रेनासाचसरस्वत्या
न्यकृंतत।एवंविद्रामतान्सर्वान्छिरोदक्षस्यचिच्छिदे।कृत्वैवंयज्ञघातंसत्र्याजगामशिवांतिकं।नमस्कृत्यप्रभुस्त

स्योक्तंकार्यमितिब्रुवन्।तथाप्यशांतकोपोस्यज्ञात्वेतिज्ञानचक्षुषा।प्रसादयितुमीशानंब्रह्मविष्णुसमीपतः
नमस्कृत्यस्तुतस्ताभ्यांप्रसन्नोभूत्सदाशिवः।नारदस्तुस्तुस्वैवगीतैःशिवमतोषयत्।प्रसन्नंवीक्ष्यतंविप्रःशिवंसंस्मरपण
णिना।ननर्तनारदस्तत्रतोषयन्नधिकंशिवं।एतस्मिन्नंतरेब्रह्मा।विष्णुश्चप्रमथाधिपं।मजिज्ञपत्तंदक्षादीन्कृपादृष्ट्या।विलोक
य।हतांगाक्षुरूपागांगमान्मृतान्संजीवयप्रभो।विलोकितास्तेदेवेनकृपादृष्ट्या।विलोकिताः।श्यादयस्सदाश्रुभृवंस्ततप
सादतःउत्थितःपादयोर्मूलंययौदक्षःपिनाकिनः।अपराधंक्षमस्वेतितुनःपुनरुवाचह।उत्थापितकरेणासौदक्षःपिना
कपाणिना।गक्षम्यमाथुनःकार्षीरेवमीशावमाननं।विचरस्वसुखेनेतिम्हयस्तंकोप।आविशत्।शशापचतदागौरी
यज्ञविघ्नकरीशिवः।मखेविघ्नंकृतवतीदक्षस्येषातततक्षणात्।तिर्यग्योनिसमापन्नाविचरिष्यतिभूतले।ततोगौरी
बभाषेनंशरणापत्यसदाशिवं।कथंपास्यामितिर्यक्त्वंभूतलेचस्थितिःकथं।अन्यथाचनभविताशापएषमयोदित
ःकोकिलामधुरालापाभवेयंनंदनेयतः।कोकिलानांस्वरोहृद्यंनारीरूपंपतिव्रता।विद्यारूपंकुरूपाणांक्षमारूपं
कुरूपाणांक्षमारूपंतपस्विनां।अचिरेणैवचपुनःकुलेमहतिजन्मनि।भूयास्त्वमेवमेभर्ताचनवियोगश्चमेयतःक्व
रयेत्कुलजांप्राज्ञःकुरूपामपिकन्यकां।दुःकुलेचसमुत्पन्नाभर्तुःपातयतेकुलं।नदीपातयतेकूलंनारीपातय

व्रता॰ ते कुलं नदीनां चैव नारीणां स्वच्छंदललिता गतिः ततस्तुष्टो महादेवश्चक्रे शापविमोचनं दशवर्षसहस्राणि कोकिला हि
पक्षिणी नंदने देव विपिने चरिष्यति ततः परं हिमाचलसुता भूत्वा मत्प्रिया त्वमुपेष्यसि देवानां तु यथा विष्णुः सहकारो
महीरुहां गंगा च सर्वतीर्थानां तथा निर्विष्टकोकिला आषाढे द्वे यदा स्यातां कोकिलायास्तदार्चनं तदा या कुरुते नारी
न सा वैधव्यमाप्नुयात् वसिष्ठ उवाच एतद्व्रतावसाने तु गौरी सा कोकिलाभवत् ततआदिष्टं विष्टे ते प्रार्थनं कोकि
लाव्रतं या नारी नैव कुरुते मोहात्सा विधवा भवेत् कुरु त्वमेतत्कल्याणि कोकिलाव्रतोत्तमं कीर्तिमालोवाच
कथमाराध्यते गौरी कोकिलारूपधारिणी विधानं ब्रूहि तद्विप्र त्वत्प्रसादात्करोम्यहं वसिष्ठ उवाच कोकिला
व्रतमाहात्म्यं विधानं च वदामि ते अशक्ते विप्रयत्नेन मंत्रैः पौराणिकैर्युतं मलमासे न्वतिक्रांते शुद्धाषाढे समागते
आषाढ्यां पौर्णमास्यां तु संध्याकाले ह्युपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकं श्रावणप्रभृति त्वहं स्नानं करिष्ये नित्यं च ब्र
ह्मचर्यं सितासिते भोक्ष्ये नक्तं च भूशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयां सौभाग्यधनधान्यादिप्राप्तये शिवतुष्टये इति संक राम॰
ल्प्य विप्राग्रे नारी विशेष्य वचनात् प्रयातु तत्तु संपाद्य सामग्रीं सकलामपि प्रत्यूषे च प्रतिदिनं दंतधावनपूर्वकं न
द्यां गत्वाथ वाप्यां तडागे गिरिनिर्झरे स्नानं करोमि देवेशि कोकिले प्रीतये तव जलेस्मिन्पावने उपसर्वदे

उलाश्रये स्नानं कुर्याद्दृतीदे विष्णुं धात्र्यामलकैः सलिलैः दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वौषध्या पुनः पृथक् वचापिष्टेन च स्नानं दिनान्य
ष्टौ समाचरेत् तिलामलकपिष्टेन चैवाष्टौ तु तेन च षड्दिनानि ततः स्नानं सं शर्मफललिप्सया स्नात्वाथ सा नारी रविं तस्मै
दद्यादर्घ्यं प्रयत्नतः आदित्य भास्कर रवे हेलार्क सूर्य दिवाकर प्रभाकर नमस्तुभ्यं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते सूर्यार्घ्यमंत्रः का
रयेत्कोकिलां देवीं सौवर्णीं सर्वकामदां रौप्यं चरणायो भ्रूवनेत्रयोश्चापि मौक्तिकं रत्नानि पंच पृष्ठे तु वृंते हेमसमाश्रि
ता अथवा तिलपिष्टेन कोकिलां पक्षिरूपिणीं निधाय ताम्रपात्रे तां पूजयेत्सुसमाहितः उपचारैः षोडशभिर्यथा
वत्तान्निबोध मे आवाहयामि तां देवीं कोकिलारूपधारिणीं व्रतं कुरुष्व त्वत्प्रसादं कुरुष्व तु व्रते आवाहनं आगच्छ
कोकिले कलकंठे के तिलपुष्पाक्षतैरर्घ्यं गृहाण त्वं नमोस्तु ते अर्घ्यं आषाढस्यासिते पक्षे मेघवर्णे स्वरूपिणि
कोकिले नाम त्वं देवि स्नानं कोकिले कलकंठे च माधवे मधुरस्वरे वसंते वससे देवि वस्त्रं च प्रतिगृह्यतां वस्त्रं श्रीखं
डचंदनं दिव्यं गंधाढ्यं सुमनोहरं विलेपनं मया दत्तं प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां गंधं॰ हरिद्राकुंकुमद्रव्यैः कोकिले कामसंभ
वे कुंकुमेनार्चिता सि त्वमतः शांतिं प्रयच्छ मे हरिद्रा कुंकुमं अक्षतांश्च कंचुकं च वासांसि विविधानि च पीतरक्तप्रदानेन प्रीताः
स्तुः सर्वदेवताः वस्त्रयुग्मं माल्यादीनि तिपुष्पं वनस्पत्युद्भवदिव्यं धूपं आज्यं च वर्तिसंयुक्तमिति दीपं सर्वभक्ष

व्रत०

समायुक्तां रसैः सर्वैः समन्वितां सर्वदेवसमाहारं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां। इति नैवेद्यं कूष्मांडैर्नालिकेरैश्च खर्जूरैर्दाडिमीफलैः
चूतजंबीरजंबूश्च फलैरामलकैस्तथा। द्राक्षानारिंगबदरैर्मातुलिंगैः सशर्करैः फलानि। नागवल्लीदलमिति तांबू
लं हिरण्येति दक्षिणा प्रार्थना भिन्नानि कंठसूत्राणि दद्याद्वापि दिने दिने। कुंकुमं पुष्पतांबूलमक्षतांश्च दिने दिने। कुर्या
देवं विधां पूजां श्रावणं पंतं च सुव्रते। विसर्जयेत्ततः पश्चान्नाम्ना सौवर्णी कोकिलां यदि। यदा तु तिलपिष्टस्य कोकिला क्रिय
ते तदा कुर्यात्स्वाहमाह्वानं भिन्नायास्तु विसर्जनं स्वं वनं समागत्य संस्तुता कोकिल कूजितं। यदा न श्रूयते शब्दस्तुप
वासं तु तन्हिने। कोकिले त्वं सवर्णे च सदा वासो वने शुभे। सौभाग्यमतुलं देहि गृहाण द्विजनमोस्तु ते। विसर्जनमंत्रैः चैत्र
रथवने त्यत्रैविंध्यपर्वतवासिनि। गच्छ गच्छ महादुर्गे स्वस्थाने नंदने वने। विसर्जनं। रूपं देहि धनं देहि सर्वसौख्यं च देहि
मे पुत्रान्देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि संपदः। इत्युक्त्वा च ततः पश्चाद्द्विविधान्नेन सुव्रती। नक्तभोजी भवेत्पार्थ याव
न्मासः समाप्यते। मासांते ताम्रपात्रे तु कोकिलां स्वर्णनिर्मितां। वस्त्रधान्यगुडैर्युक्तां ब्राह्मणाय कुडलं तथा। दद्या राम०
त्सदक्षिणां चापि देवज्ञे वा पुरोहिते। एवमाषाढमासस्य हि विधिः समुपस्थिते। सधवा विधवा वापि या नारी कोकि
लाव्रतं करोति सप्त जन्मानि सौभाग्यं लभते तु सा। सूतो गौरीपुरं याति विमानेनार्कतेजसा भगवानुवाच स्त

इत्थं वसिष्ठेन मुनिना कथितं पुरा। तथा कृतं ततस्तस्यार्थे समसंकीर्तिमालया। तस्माच्च सर्वं निष्पन्नं वसिष्ठवचनं यथा स्वयं यास्या
पिकैतेप कोकिलाव्रतमुत्तमं करिष्यति लतस्तस्याः सौभाग्यं च भविष्यति। आषाढे हि यदा स्यात्तां कोकिलाव्रतमाच
रेत् नकरोति यदा नारी माला भवति कानने। एकतः सर्वदानादि कोकिलाव्रतमेकतः कृतं पुरा स्वरो भिक्षु ऋषियते
भिरादरात्। अहल्यया च सा स्नात्वा त्वार्चिता शापमुक्तये। अरुंधत्या सह स्नात्वा पूजिता कोकिला नृपसीतया पूजिता
सापि सर्वकामार्थसिद्धये। गौतम्या दंडकारण्ये स्नात्वा तं कृत्वा यथाविधि। नलान्वेषणकामाय दमयंत्या च पूजिता। रुक्मि
ण्या च ततः स्नात्वा पूजिता कोकिला शिवा। विष्णोः पत्नीत्वमर्थं तत्त्वजातं न संशयः। कुचैला मलिना दीना परकर्मर
ता तथा एवं वंध्या काकवंध्या विवत्सा मृतवत्सका। सर्वास्ताः फलमाप्नुः स्युः तस्यास्य प्रभावतः। आयुरारोग्य
मैश्वर्यं सुखं हि द्रियशः पुत्रं सौभाग्यं सुंदरं रूपं नारी प्राप्नोति नान्यथा। एतद्व्रतं मया ख्यातं कार्यं वा सत्रयं नृप। तृती
यांते च विधिवत्कार्यमुद्यापनं शुभं एकस्माज्जायते पुण्यं द्वितीयाद्धनमेव तु ताच्च तृतीयाद्वापि सौभाग्यं प्रभुया
न्नात्र संशयः इति वाराहे कोकिलाव्रतं अथोद्यापनं उद्यापनविधिं ब्रूहि व्रतस्यास्य मम प्रभो येन वितानमात्रेण
सौभाग्यं च भविष्यति। श्रावण्यां पौर्णमास्यां तु शुक्लपक्षे विशेषः द्वितीयायामेकभक्तं दंतशच्च कारयेत्। अष्ट

व्रता०

दलंलिखेत्पद्मंचतुष्कोणंचमंडलं। कलशंवारिपूर्णंचपंचरत्नसमन्वितं। तस्योपरिन्यसेत्पात्रंताम्रंवंशैकविंशतिःस्म
धान्यभृतंपात्रंप्रस्थेनैकेनपूरयेत्। तदभावेतदर्द्धंवाकुडवेनाष्टकार्यं हक्कप्रवर्णंसुमंदद्याद्यथाशक्तितः तस्योपरिन्य
सेद्देवींकोकिलांसर्वकामदां। अर्चनंगंधपुष्पदानेनधूपदीपप्रदानकं। नैवेद्यंमोदकाद्यंचपक्वान्नंसघृतंतथा। अर्घ्यंचैवप्र
दातव्यंतांबूलंफलमुत्तमं। एवंज्ञात्वाप्रयत्नेनकार्यंवाद्यंनृत्यप्रभृतिकं पूजिताएकचित्तेनफलंप्राप्नोतिचाद्भुतं। प्र
भातेविमलेजातेस्नानंकृत्वाविधानतः पूजयेद्विधिवद्देवींहोमंचविधिवद्द्विजः। तिलचंपकपुष्पैश्चघृतेनतुलैर्घृतप
यसैः। अष्टोत्तरशतंहुत्वादुर्गामंत्रेणवेदिके। कोकिलाप्रीतयेब्रह्मन्नुपाहुतीनांशतत्रयं ब्राह्मणान्भोजये
त्पश्चात्सपत्नीकांश्चपंचवा। अशक्तोह्येकेयुग्मंचभोजयेद्व्रततत्परः। त्रिस्त्रीभ्यश्चप्रदातव्याकारिकापंचमेवच
।मोदकाश्चसखंडाश्चवंशपात्रसमन्विताः कृष्णवर्णसमायुक्तापक्वान्नंचप्रदापयेत्। सर्वोपस्करसंयुक्ताद्विजःस्त्रीभ्य
श्चप्रदापयेत्। आचार्यंपूजयेद्भक्त्यागांकृष्णांचसवत्सकां। उपानहौतथाशय्यांचामरंछत्रमेववा। मुद्रिकाकर्ण
वेष्टौचवंदनंकस्तुमान्वितं। सर्वंदद्याद्द्विजेंद्रायसपत्नीकायनारद। दापयेद्विधिवत्तस्मैब्राह्मणायकुंडविने
व्रतोपदिष्टेदानंचभोजनंचसदक्षिणां। एवंयाकुरुतेपुत्रकोकिलाव्रतमुत्तमं। सर्वंप्राप्नोतिसौभाग्यंपुत्रधाम

राम०

धनानिच। ततोभुंजीतनैवेद्यंपुत्रपौत्रैःसमन्वितः। कोकिलेशजितम गच्छ [illegible] वत्ससर्वकामदे कारयेत्कोकिलांदेवीं
सौवर्णींसर्वकामदां। रौप्यंचरणाचंचूश्रीरचितानेत्रमौक्तिका। पंचरत्नानिपृष्ठेचपुत्रपुच्छसमाश्रिता एवंतेचयथाप्र
ज्ञायथोक्ताचशनैःशनैः। विप्रेकरार्पितालक्ष्मीःसत्यमावमिदंश्रृणु। महाफलमवाप्नोतिमहायामोप्रमादत
ः इतिनारदीयेकोकिलाव्रतोद्यापनं अथश्रावणपौर्णमास्यांरक्षाबंधनविधिर्भविष्ये युधिष्ठिरउ० सर्वरो
गोपशमनंसर्वाशुभविनाशनं। सकृत्कृतेनाब्दमेकंयेनरक्षाकृताभवेत् कृष्णउ० शृणुपांडवश्रेष्ठशार्दूलइति
हासंपुरातनं। इंद्राण्यापायत्नातंशर्वंशक्रस्यवज्रहृदयोदेवासुरमभूद्युद्धंपुराद्वादशवार्षिकं। तयोःसंवदतोरेवेश
चीपोहस्तेश्वरं अद्यश्वभूतदिनंदेवज्ञातःसर्वंभविष्यति। अहंरक्षांविधास्यामियेनाजेयोभविष्यति। इत्युक्तौपौ
र्णमास्यांसापौलोमीकृतमंगला। बबंधदक्षिणेपाणौरक्षामोदलिकांततः बहुरक्तस्ततःशक्रःकृतस्वस्त्य
यनोद्विजैः। दुद्रावदानवानीकंकृत्वामूर्ध्निदत्तप्रज्ञाः शक्रश्चविजयीभूत्वापुनरेवजगत्त्रये। एषप्रभावोरक्षा
याःकथितस्तेयुधिष्ठिर जयदःसुखदःश्चैवपुत्रारोग्यधनप्रदः युधिष्ठिरउ० क्रियतेकेनविधिनारक्षाबंध
ःसुरोत्तम कस्मिंतिथौकदादेवएतन्मेवक्तुमर्हसि यथायथाद्भिश्चानघ विचित्राणिप्रभाषसे। तथातथानमे

६५

त्तसिर्वद्धर्योऽष्टराउतः कथाः कृत्स्न० संप्राप्ते श्रावणस्यांते पौर्णमास्यां दिनोदये। स्नानं कुर्वीत मतिमान् श्रुतिस्मृति
व्रत० विधानतः ततो देवान्पितॄंश्चैव तर्पयेत्परमाम्भसा। उपाकर्मादिकं प्रोक्तं ऋषीणां चैव तर्पणं। कुर्वीत चाहु
तिस्तद्वत्सिद्धार्थैर्हेमवर्चितां। वस्त्रैर्विचित्रैः कौशेयैर्विचित्रैर्मलवर्जितैः। विचित्रतन्तुग्रथितैः स्थापयेद्भाजनो
परि कार्या गृहस्य रक्षा गामयरचितैः स्तुहस्त्रराउलिकैः दूर्वावर्णैः सहितैर्भिन्नो दुरितोपशमनाय। उपलिप्ते गृह
मध्ये दत्तचतुष्कस्के न्यसेत्कुंभपीठं ततोऽपरि विशेद्राजा मात्यैर्युतः सुस्नातः पुरोहितैर्वेश्याजनेन सहितो मंगलसहितैः
समुत्थितैः स्वस्तिः रक्षाबंधः कार्य्यः प्रशान्तिदः सर्वविघ्नानां। पुरोधा नृपतेः रक्षां बध्नाति नेतिमंत्रेण। येनबद्धो बली
राजा दानवेन्द्रो महाबलः। तेन त्वामभिबध्नामि रक्षे मा चल मा चल। ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चैव च मानवैः कु
र्वन्मो रक्षिकाबंधो द्विजान्संपूज्य भक्तितः। अनेन विधिना यस्तु रक्षिकाबंधमाचरेत्। स सर्वदोषरहितः सुखी
संवत्सरं भवेत्। यः श्रावणे विमलमासि विधानविज्ञो रक्षाविधानमिदमाचरते मनुष्यः। आस्ते सुखेन परमे राम०
णसवर्षमेकं पुत्रपौत्रसहितः ससुहृज्जनः स्यात्। अयं रक्षाबंधो भद्रायां न कर्तव्यः। भद्रायां द्वे न कर्तव्ये
श्रावणी फाल्गुनी तथा। श्रावणी नृपतिं हन्ति ग्रामं दहति फाल्गुनी इति वचनात्। इति रक्षाबंधनविधिः

अथ भाद्रपौर्णमास्यामुमामहेश्वरव्रतं शिवरहस्ये राजोवाच भगवन्मुनिशार्दूल व्रतमेकं वदस्व मे सांगोपांगं यस्मिन्कृते वीर लो
सर्वान्कामानवाप्नुयात्। गौतमः। उमामहेश्वरं नाम व्रतमस्ति व्रतोत्तमं। सांगं यस्मिन्व्रते वीर लोका मानुषसर्वानवाप्नुयात्। मा
सि भाद्रपदे शुक्ले पौर्णमास्यां प्रयत्नतः। तद्व्रतं कार्यमनघैः ब्राह्मणाद्यैर्विधानतः। भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां प्रातः स्ना
त्वा विधानतः। शिवं संपूज्य विधिवत् शैवान्प्रणिपत्य ततः। शिवं ध्यात्वा जगद्वंद्यं सोमं सोमार्द्धशेखरं। कृतांजलिपु
टो भूत्वा मंत्रमेतं पठेन्नरः। श्वः करिष्ये व्रतं यत्नादुमामहेश्वराभिधं। आज्ञां देहि महादेव सोम सोमार्द्धशेखर। इति विज्ञा
प्यैवं देवपुनः संप्रणम्य ततः। भूम्यादौ पि महादेवमर्चयेन्नियतो व्रती। ततो देवानृषीन्सर्वान्नमस्कृत्य विधिव
न्नृपाह विष्याशी शिवं साग्रं प्रपूजयेत्। द्विधिपूर्वकां निद्रां कार्या तथा योगं महादेवस्य संनिधौ। उत्थाय पश्चिमे यामे म
हादेवं ततः स्मरेत्। ततः शौचादिकं सर्वं निर्वर्त्य विधिना नमाः। स्नानं कुर्याद्यथायोग्यं पश्चाच्छास्त्रयथाक्रमं। परि
धाय ततो वस्त्रं क्षालितं शुभमव्रतं उद्धूलनं ततः कार्यं त्रिपुंड्रं च यथाक्रमं रुद्राक्षधारणं कार्यं संध्याकार्या ततः
परं। ततः शिवार्चनं कार्यं बिल्वपत्रादिभिर्नवैः। ततो होमो विधिकर्तव्यः शिववह्नौ त्वपर्यमादरात्। ततः परं नियमनं प्रागेभे
त्सोममव्ययं। सर्वं थिकुशग्रंथी ततः संपाद्यमादरात्। गवंपंचशरग्रंथितं तत्तु ज्ञातं शिवात्मकं। एवं पंचदश ग्रं

व्रत० थिदोरकं कुंकुमान्वितं। संपादनीयं यत्नेन व्रतनिष्टैरनाकुलैः उमामाहेश्वरं चैव सौवर्णं प्रतिमाद्वयं। संपादनीयं यत्ने
नएजतं वा मनोहरं। पलार्द्धेन कर्तव्यं प्रतिमाद्वयमुत्तमं। अधिकं वै यथाशक्ति कर्तव्यमतियत्नतः। सौवर्णो राज
तो वापि ताम्रो वा कलशो नवः संपादनीयो यत्नेन प्रयतैर्व्रततत्परैः ततः सदर्भं पुंजीत्वेव वस्त्रयुग्मान्वितं शुभे। स्थ
कुरुथ्य कुस्थापनीयं कलशे प्रतिमाद्वयं। आपो हिष्ठादिभिर्मंत्रैस्तथा त्र्यैयंवकैरपि अभिषिंच प्रयत्नेन पूजयेत्
प्रतिमाद्वयं ततः प्रयत्नतो गच्छेदलंकृतशिवालयं। शिवस्याग्रं ततो गच्छेत्तोरणाद्यैरलंकृतं। ततः षोडशपत्रके
वहिरंतश्चतुरस्रे। अलंकृते स्वस्तिकाद्ये। स्थापयेत्कलशं नवं। ध्यायेत्ततो महादेवमुमादेहार्द्धधारिणं। मुक्ता
मालापरीतांगं डकुलयविवेष्टितं पंचाननमुमाकांतमनलेंदुरविप्रभं चंद्रार्द्धशेखरं नित्यं जटामुकुटमंडितं।
त्रिपुंड्रलेखाविलसद्भालभागमनामयं। भस्मोद्धूलितसर्वांगं रुद्राक्षाभरणान्वितं। मंदस्मितमनाधारमाधारंत्रि
गतां प्रभुं। देवैः सर्वैरनिशं स्तूयमानमनेकधा देवात्मकं देववंद्यं विष्णुब्रह्मादिवंदितं विष्णुनेत्राब्जितरक्तया राम०
दपंकजमुत्तमं। अप्रीतिहं द्रुमहं दूसर्ववृंदारकार्चितं। सर्वेषामग्रमनाद्यंतं सर्वदेवनिवेदितं ज्ञातं सत्यं परं ब्रह्मलघु
रुपं कलापिंगलं। ऊर्ध्वकेशं विरूपाक्षं विश्वरूपं चिदात्मकं। निष्कलं निर्गुणं शांतं निरवद्यं निरंजनं। अप्रमेयं

जगज्जन्मक्षेमस्थितिसंहारकारणं विश्ववाहुं विश्वपादं विश्वाक्षं विश्वशंभुवं। विश्वं नारायणं रामममहद्रूपं परमं पदं वि
श्वतः परमं नित्यं विश्वेशमशमनामयं एवं ध्यात्वा महादेवं सर्वदेवोत्तमोत्तमं। ध्यायेत्ततः पार्वतीमादिविद्यामनाम
यं लक्ष्मीसेवितपादाब्जां शचीसेवितपादुकां सरस्वत्यादिभिर्नित्यं स्तूयमानपदांबुजां। अधरोष्ठश्रीभूतपक्व
बिंबफलामुमां। मुखकांतिकलोपेतशरच्चंद्रमसं मया तिरस्कृतालिमालां तामलकावलिभिः सदापि नवको
जनिर्धूतचक्रवाकवरांगनां। नित्यं तिरस्कृतांभोजां नयनाभ्यामनिंदितां सीमांतविकृताशेषकामममहत्तामर
निशांमृकुरौद्धीकृताशेषशममहत्त्वमनाकुलां। बाहुतालकलोद्भूतैर्हेमनालां विलासिनीं रोमावलीतिशोभ
नभ्रमद्भ्रमरनालिकांनाभिरंध्रतिरोभूततद्यनावर्त्तामवर्त्तलां। उरूभ्यां रुचिरोभूतरंभास्तंभां शुभाननां। पादयु
ग्मप्रभाकांतिनिर्जितारुणपंकजां ब्रह्मेंद्रोपेंद्रजननीं महेशार्द्धांगभागिनीं महेशमिष्टवामांगं गां वरदां भयदां
सदा। प्रसन्नवदनां शांतां स्मितदृष्टीविभासिनीं पूर्णचंद्रैककलाढ्यां नानाभरणभूषितां। स्तूयमानां म
दा देवैर्यज्ञैर्दीनैश्च कोटिशः एवं ध्यात्वा ततः सम्यक् उपचारान् प्रकल्पयेत् ततः पुष्पाणि संगृह्य शिवमावाहये
च्छिवां आवाहनं महादेव दयासिंधो विष्णुब्रह्मादिवंदितः आवाहयामि देवत्वां प्रसीद परमेश्वर। लक्ष्मादि

व्रता० देववनितापरिसंवितपादुके। आवाहयामि देवि त्वां प्रसीद परमेश्वरि इत्यावाहनं। गृहाण सोमचिद्धात्मन्नासनं
रत्ननिर्मितं। अनंतासनाविष्टेशकरुणासागरप्रभो॥ उमे सोमधरा विलं प्रसीद परमेश्वरि इत्यावह्निष्टे सोमार्ध
कृतशेखरे। नानारत्नसमाकीर्णमासनं प्रतिगृह्यतां। इत्यासनं अर्घ्यं गृहाण देवेश सपुष्पं गंधसंयुतं। शिवानं
तपुण्याम सर्वाभीष्टप्रदायक गृहाणार्घ्यं शिवे नित्ये सर्वावयवशोभिनि। शिवप्रिये शिवाकारे नित्यं भक्त
वरप्रदे। इत्यर्घ्यं। पाद्यं गृहाण गौरीश हेमपात्रस्थितं नवं गृहाण देवि पाद्यं त्वं वेदवेदांतसंस्कृत पाद्यं गृ
हाणाचमनं शंभो सुविमर्श तसुविप्रिया गृहाणाचमनं देवि सुविमर्शे सुचिप्रिये इत्याचमनं। मधुपर्कं गृ
हाणेश सर्वदा मधुपर्कद मधुपर्कप्रदानेन प्रीतो भव महेश्वर। मधुपर्कमिदं देवि सौभाग्यप्रियशंकरे। मधुप
र्कप्रदानेन सुप्रीता भव शोभने। मधुपर्कं शंभो पंचामृतस्नानं स्वीकुरु कृपानिधे। सर्वतीर्थमयं स्नानं नित
शासनरावन। शिवे पंचामृतस्नानं स्वीकुरुष्व शिवप्रिये। सर्वतीर्थोत्तमे शुद्धे तीर्थराजनिषेविते। पंचामृत
स्नानं। शंभो शुद्धोदकस्नानं स्वीकुरुष्व सुरोत्तम। प्रसीद परमं भक्त्या हि मां करुणानिधे। शिवे शुद्धोदकं राम०
स्नानं स्वीकुरुष्व शिवे पापघे प्रसीद देवि दीनं त्वं पाहि मां शरणागतं शुद्धोदकस्नानं। सोत्तरीयं गृहाणेश

उज्ज्वलमिव सुत्तमं। पाहि मां कृपया सिंधो करुणाकर शंकर। सोत्तरीयं गृहाणेदं दुकूलं शंकरप्रिये। प्रसीद पाहि मां
दीनमनन्यशरणां शिवे वस्त्रं। उपवीतं गृहाणेश शंभो सर्वामरोत्तम। उपवीतं गृहाणेदं शिवसंश्लिष्टविग्रहे। उ
पवीतं गृहाण चंदनं रम्यं गंधाढ्येन विराजितं। प्रसीद पार्वतीनाथ शरणागतवत्सल गृहाण चंदनं देवि चंद्रभाग वि
राजितं विश्वं विश्वात्मिके पाहि विश्वनाथप्रिये सदा चंदनं गृहाणाभरणानीश नीराशनियमाश्रया। विश्वाभर
ण विश्वेश रत्नाभरणभूषित गृहाणाभरणान्यंबे सर्वाभरणभूषिते। सर्वप्रियं जगद्धेय्ये जगदानंददे शिवे इ
त्याभरणं गृहाण बिल्वपत्राणि सद्यः छिन्नानि महेश्वर सुगंधीनि भवानीश शिवत्वं कुसुमप्रिय। गृहाण बिल्वप
त्राणि सामोदानि शिवप्रिये। सुगंध बिल्व मंदारमालिका समलंकृते इति सबिल्वपुष्पस्रजो। दशांगं गुग्गु
लं धूपं सगोघृतमनुत्तमं। गृहाण पार्वतीनाथ प्राणतप्रणमादरात् दशांगं गुग्गुलं धूपं सगोघृतमनुत्तमं
गृहाण भक्तवरदे लक्ष्मीदेव्यादिसेविते धूपं आज्यं त्रिवर्तिविस्फूर्जिदीपं शर्व शिवायते। गृहाणानंतसूर्या
भि चंद्रभमनमोस्तु ते। साज्यं त्रिवर्तिविस्फूर्जिदीपमीशानवल्लभे। गृहाण चंद्रसूर्याग्निमंडलाधिकसुप्रभे
दीपं। शंभो योघृतसंयुक्तं परमान्नं मनोहरं सशार्करं गृहाणांब परमान्नप्रदायिनि हरे नैवेद्यं शंभो गृ

व्रत०

हाण गंधाद्यमिदमाचमनीयकं। कृत्वाचमनं देवेश स्वतः शुद्ध शिवायते शिवे गृहाण गांग्याद्यमिदमाचमनीयकं
।शुद्धे शुद्धिप्रदे देवि शिवभूषितविग्रहे। इत्याचमनं। नीराजनं गृहाणेश वर्त्तुदीपविराजितं। स्वप्रकाश प्रकाश
त्मनूप्रकाशितदिगंबर। नीराजनं गृहाणांबे सूर्यनीराजितप्रभे। प्रभाश्रितसर्वांगे मंगले मंगलास्पदे नीराज
नं शंभो गृहाण तांबूलमेलाकर्पूरसंयुतं। प्रसीद भगवन् शंभो सर्वज्ञामितविक्रम। शिवे गृहाण तांबूलमेला
कर्पूरसंयुतं। प्रसीद सस्मिते देवि सोमालिंगितविग्रहे तांबूलं गृहाण परमेशानस्सरत्नेछत्रचामरे दर्पणं व्य
जनं त्वीश सर्वदुःखविनाशक गृहाणेमे च्छत्राध्वेस रत्ने छत्रचामरे दर्पणव्यजनं चादेवि विद्याधरे नमोस्तु ते
।प्रदक्षिणानमस्कारान्गृहाण परमेश्वरि। नत्तेनं च महादेवि शिव माद्य प्रिये शिवे। इतिप्रदक्षिणानमस्काराः स्व
प्रयत्नतः कार्यं शिवयोः पूजनं शिवं शिवानी च प्रयत्नेन सर्वोक्तमपि पूजनं उक्तं मंत्रं समुच्चार्य यथा प्रर्त्तयथा
क्रमं। शिवाय नमः शिवं पूजयामि त्र्यावद्धंती नमंत्र स्कमवामापरिकीर्तितः कपर्दिने नमः कपर्दं भाललोच
नाय० भालं। सोमसूर्याग्निलोचनाय त्रिनेत्राणि श्रुतिश्रोत्राय नमः श्रोत्राणि घ्राणगंधाय नमः घ्राणानि
० स्मृतिदंताय नमः दंतान्० श्रुतिजिह्वाय नमः जिह्वां कंठकपोलाय नमः कपोला निशानोष्टाय नमः
 राम०

१

ओष्ठान् नीलकंठाय नमः कंठान् श्रीवक्षसे नमः वक्षांसि हिरण्यबाहवे नमः बाहून् विश्वोदराय नमः जंघान् वि
श्वोरवे नमः ऊरून् विश्वजंघाय नमः जंघान् विश्वपदे नमः पादान् विश्वनखाय नमः नखान् सर्वात्मकाय नमः
सर्वांगं पूजयामि। शिवायै नमः शिरः पूजयामि। पृथुवेण्यै नमः वेणीं। सीमंतराजितायै नमः सीमंतं। कुंकुमभाला
यै० भालं सोमसूर्याग्निलोचनायै नमः लोचनानि श्रुतिश्रोत्रायै नमः श्रोत्राणि। गंधप्रियायै० घ्राणं सुभगकपो
लायै० कपोले। कुड्मलदंतायै० दंतान्। विद्याजिह्वायै० जिह्वां विंबोष्टायै० ओष्टौ वृत्तकंठायै० कंठं पृथुलकुचा
यै नमः कुचौ। विश्वगर्भायै० उदरं शुभकट्यै नमः कटिं दिव्योरुदेशायै० ऊरू वृत्तजंघायै जंघे० लक्ष्मीसेवित
पादुकायै० पादौ। महेश्वरप्रियायै० नखान् शोभनविग्रहायै० सर्वांगं पूजयामि त्र्यंगपूजां समाप्यैवं दोरकं च विस
र्जयेत्। इति कंचं थिषु स्वच्छे षट्के विल्वदला दिभिः प्रथमग्रंथिमारम्भ मनसोमे निमंत्रितः यथाक्रमेण संपूज्य
ततो धार्यं हि दोरकं। तत्रोपचाराः सर्वे पितेन मंत्रेण सादरं व्रतिभिर्यत्नतः कार्यं कुंकुमांकितदोरकं। ततः पंचद
शापूपाणि घृतास्तंडुला पिवा उपायनार्थमानेयाः शुद्धाः कीराद्यदूषिताः यद्वा पंचदश ज्याताग गोधूमास्य
मंडकाः उपायनार्थमानीताः कृष्णागोघृतयाचिताः ततः शिवैकशरणः शैवः शिवव्रतप्रियः पूजनीयः प्रयत्ने

व्रता० नगंधपुष्पादिभिः क्रमात्। ततः सुवर्णं कलशं शिवयोः प्रतिमाद्वयं शैवाय देयं पलेन स्वर्णफलसंयुतं। आदावुद्यापनं
दत्वा देयमेतत् ततः परं। उद्यापनस्य मंत्रोपि वक्ष्यते तत्र विशेषतः। उमेशः प्रतिगृह्णातु उमेशो वै ददाति च उमेशस्तारको
भाभ्यामुमेशाय नमो नमः। अमुं मंत्रं समुच्चार्य द्रव्यं निवेदयेत्। तथा शैवाः प्रयत्नेन भोजनीया विशेषतः। सुवासिनी
प्रियत्नेन भोजनीयाः शिवप्रियाः। शैवानेवं भोजयित्वा स्वयं भुंजीत वाग्यतः। अतिथीनपि संतर्प्य द्वारदेशस्थितान्
प स्वयं प्रयत्नतः। कार्यं प्रतिवत्सरमादरात्। नियमेनैव विधिवद्भक्तरीत्या यथाक्रमं। ब्राह्मणाद्यैरिदं कार्यं व्रत
माहितमानसैः। सर्वाभीष्टप्रदं पुण्यं व्रतमेतच्छिवात्मकं। प्राप्ते षोडशे वर्षे कार्यमुद्यापनं नृप। उद्यापनविधानं
च वक्ष्ये शृणु यथाक्रमं। पौर्णमास्यां भाद्रपद्यां व्रतोद्यापनमादरात्। कर्तव्यमतियत्नेन द्रव्यं संपाद्य सादरं। हैमी कार्या सा
द्वयोः प्रतिमा चफलान्विता। तदर्द्धेनाथवा कार्या तदर्द्धेनाथवा नृप। रजतेनाथवा कार्या यथोक्तफलमानतः। संपादनी
याः कुंभाश्च हैमाः पंचदशोन्नमाः। अथवा राजताः कार्याः यद्वा ताम्रमया नृप। भाद्रस्य शुक्लाचतुर्दश्यां शैवाब्राह्मणांस्तथा
: निमंत्रणीयाः यत्नेन प्रातः सप्तदशोन्नमाः। ततो गृहं वितानाद्यैरलंकृत्य प्रयत्नतः। स्वस्तिकाद्यैरलंकृत्य प्रयत्नतः। राम०
स्वस्तिकाद्यैरलंकुर्यात् शिवस्थानमथाग्रहं। ततः सायं प्रयत्नेन तस्मिन् शंकरमंदिरे। पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवयोः

प्रतिमाः शुभाः। स्वोक्तेन विधानेन मंत्रैस्तैस्तैर्वसाधनैः। रात्रौ जागरणं कार्यं सोपवासं प्रयत्नतः। ज्ञातिभिः सहसोत्साहं पयो
मात्राशनेन वा। रात्रौ शिवकथाः श्राव्याः प्रातः प्रयत्नतो नृप। कर्तव्यमायतनतो रात्रौ पूजायामवतष्टये ततस्तेयं प्रयत्ने
न स्नाताः शंकरसन्निधौ। पूजनीयः प्रयत्नेन शिवो देवशिखामणिः। चतुरस्रं ततः कार्यं कुंडमष्टदलान्वितं कटिदघ्नं
तद्देशे हस्तद्वयसमन्वितं। तत्र वह्निं प्रतिष्ठाप्य विधिवद्गृह्यमार्गतः। साज्येन पायसान्नेन होमः कार्यस्ततः परं। पंचवि
शतिसाहस्रं होमः सोमेति मंत्रतः। कार्यः प्रयत्नतो राजन्नमः पूर्वास्ततोऽन्ततः। ततः पूर्णाहुतिं कृत्वा शैवान् संपूजयेत्त
तः। बिल्वपत्रैः पुष्पमाल्यैर्भस्मनाच्य यथाक्रमं। एकैकस्मै प्रदातव्यं शिवयोः प्रतिमाद्वयं। कलशोपि प्रदातव्यः
स्नेनोवस्त्रद्वयान्वितः। आचार्याय प्रदातव्यं सुवर्णशतमादरात्। ततो यत्नेन शैवेंद्रा भोजनीयाः कृतव्रतैः। सुवासिन्यो
पि शैवानां भोजनीयाः प्रयत्नतः। ततो देयाः स्वशक्त्या च भोजितेभ्यश्च दक्षिणा। ततश्च सकलं कर्म शिवाय विनिवे
दयेत्। उद्यापनं कृतं शंभो मयैतत्तव शुभ नाशभो। इदं संपूर्णतामेतु त्वत्प्रसादान्महेश्वर। मंत्रहीनं भक्तिहीनं शक्तिहीन
मुपापने कृतं कर्म भवत्वद्य त्वत्प्रसादात्फलप्रदं। प्रायश्चित्तं वैदिकानां अंगानामपि कर्मणां। शिवस्मरणमेवेति श्रु
तिरप्याह शोकरी। अतः कृतमिदं श्रौतं कर्म व्यंगमपि प्रभो। सांगं भवतु विश्वेश त्वद्वस्मरणात्प्रभो। इतिसंप्रार्थ्य देवे

व्रत।० शंसांबसर्वव्रतोत्तमं भुंजीयाद्दूर्वाभिः सार्द्धं समो नैतैलवर्जितं एवं यः कुरुते सम्यग्मामाहेश्वरं व्रतं स सर्वभोगान्भुक्त्वा
तिमोक्षं प्राप्नोति सर्वथा। राजोवाच गौतमेदंव्रतंचीर्णं केनवदस्वमे कस्यकासमभूत्सिद्धिर्व्रतस्यास्यप्रभावतः
गौतम उवाच पुराशैववरोराजन्दुर्वासाख्योमुनीश्वरः कदाचित्संचरन्लोकान्ददर्शकमलापतिः ततः समागतं
दृष्ट्वादुर्वासाख्योमुनिः स्मितः बिल्वमालांददौतस्मै शंकरेणसमर्पितां गृहीत्वाबिल्वमालांतां हरिर्मनसंभ्रमात्
०शिरसाप्यजनीयांतांगरुडेस्यविनिक्षिपेत् ततस्तांतादृशींदृष्ट्वादुर्वासाः क्रोधमूर्छितः हरिंशशापबहुधाधिग्धिग्ज
ल्मेतिसंवदन् मयाशिवार्पितादत्तामालात्वम्ममधीपहा साकथंगरुडस्कंधेविनिक्षिप्तात्वयाहरे गर्वस्यमूल
भूतेयंलक्ष्मीस्तवविनश्यतु लक्ष्मीः पतत्वदुग्धाब्धौगरुडेपिविनश्यतु वैकुंठस्याधिकारोपितवयात्वमदा
त्वया निस्तेजस्कोवनीपृष्ठेसंचरस्वाविचक्षण एवंकृत्वासतुदुर्वासाययौलोकांतरंनृप ततः पपातदुग्धाब्धौल
क्ष्मीर्विलुप्तमनोहरा ततोतिदुःखितोविष्णुः प्रलयध्वनमाश्रितः उवासविपिनेघोरेस्वकृतंकर्मसंस्मरन् तत
ः कदाचिन्नृपालययातत्रागतंपुरा तदामामागतंदृष्ट्वापूजयामासमांहरिः ततोश्रुपूर्णनयनः कृतांजलि राम०
पुटोहरिः जगादसर्ववृत्तांतंस्वलक्ष्मीनाशकारणं ततोतिक्लांतचित्तायबिल्वव्रतमुत्तमं तदादिष्टेनमयाप्यक।

थितंसादरंमया ततोबिल्वंविधिवत्कृत्वाश्रद्धयान्वितः ततः प्रसन्नोभगवान्हरयेपार्वतीपतिः ददौलक्ष्मींसगरुडां
करुणानिधिरव्ययः इदमेवव्रतंचीर्णमिंद्रेणापिहतौजसा तेनप्राप्तस्ततः स्वर्गः स्वर्गभोगश्चशाश्वतः ब्रह्मणापि
पुराचीर्णमिदमेवव्रतंनृप नष्टावाणीश्वरीतेनसंप्राप्तासादुर्लभापिसा। मुनिभिश्चपुराचीर्णंव्रतमेतन्मुमुक्षुभिः अस्य
व्रतस्याचरणान्मुक्तिः प्राप्तामुनीश्वरैः इदंव्रतंप्रयत्नेनयः करिष्यतिभक्तितः तस्यसौभाग्यसंपत्तिर्भविष्य
त्येवसर्वथा यस्यास्यैश्वर्यभोगेच्छा योनेच्छाद्यनपायिनी यस्यसर्वाधिपत्येच्छातेनकार्यमिदंव्रतं शारदोनामवि
प्रोभूत्पुराणवेदांतपारगः मोक्षार्थमतियत्नेनतेनचीर्णमिदंव्रतं वैश्यतेनापिविप्रेणमोक्षार्थमतियत्नतः कृ
तमेतद्व्रतंसर्वंसर्वाभीष्टप्रदायकं मुक्तिः प्राप्ताचतेनापिव्रतस्यास्यप्रभावतः यंयंकाममसमुद्दिश्यव्रतमेतदखेत
न्यः करिष्यतितंकामंससमाप्नोतिनिर्मकं इदंव्रतंमहेशेनसमाख्यातमुमांप्रति कुमारायसमाख्यातमुम
येतद्व्रतंमम। नंदिकेशायकथितंमहेशेनव्रतंततः नंदिकेशेनकथितंदुर्वाससेमुनयेततः दुर्वाससापिकथित
मगस्त्यायव्रतोत्तमं व्रतंतत्वागस्त्यमहामासेनमहात्मना मयातिक्लिष्टचित्तायविष्णवेकथितंपुरा तेनची
र्णंव्रतमिदंसर्वसौभाग्यप्रदायकं ब्रह्मणेकथितंपूर्वमिममेवव्रतंमया तेनचीर्णंव्रतंसांगंवाणीप्राप्त्यर्थमादरा

व्रता०

त्र सूर्यायेंद्राय चंद्राय मयैतत्कथितं व्रतं तैश्च वीर्यं व्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकं। कश्यपादिमुनिभ्यश्च कथितं व्रतमुत्त
मं तैश्चचीर्णं व्रतं सम्यग्भुक्तिमुक्तिफलप्रदं। भूयव्रतानि संत्येव बहूनि विविधानि च तथाप्येतद्व्रतसमं व्रतं नास्ते
व सर्वथा। भवानपि कुरु प्रीत्या भूपालव्रतमुत्तमं इदं व्रतं शिवप्रोक्तं श्रेयः करिष्यति भक्तितः तस्य सर्वार्थसंपत्ति
र्भविष्यत्येव न संशयः शिव उ० इति तद्वचनं श्रुत्वा स राजा प्रीतमानसः स पुत्रः पूजयामास गौतमं शैवपुंगवं ततो
धर्म्म्यं व्रतं चैवमुपदिश्य स गौतमः पुनः संपूजितो राज्ञा स्वाश्रमं प्रति संययौ। राजा स पुत्रस्तद्वाक्यात् इमं मांहेश्वरं
विधिवद्व्रतं चकार विधिवद्यथाक्रममतं दितः भामनन्यहृदयाः सकलामरेशं संपूजयंति सततं शुनमसमस्तं ते
मामुपेत्य विगताखिलदुःखबंधा मद्रूपमेत्य सुखिनो निवसंति नित्यं इति शिवरहस्ये ... माहेश्वरं व्रतं इदं व
कनीरके बुधप्रसिद्धं अथाश्विनपूर्णिमायां कोजागरव्रतम्० स्कांदे० अस्ति कोजागरं नाम व्रतानामुत्तमं व्रतम्
यत्कृत्वा समवाप्नोति जंतुर्लोकाननुत्तमान् आश्विनपूर्णिमा या युजे मासि कौमुदी परिकीर्तिता० तत्राराध्य महालक्ष्मी
मिंद्रं वैरावणास्थितं० उपवासं प्रकुर्वीत दीपान् दद्याच्च भक्तितः लक्षं तदर्धमयुतं सहस्रं शतमेव वा० घृतेन दीपये
द्दीपान् तिलतैलेन वा व्रती० रात्रौ जागरणं कुर्यात् नृत्यगीतपुरःसरं यथाविभवतो देया १ पुरोवीथिषु दीपिका

राम०

स्तु देवतायतनेषु च। आरामेषु गृहेषु च। ततः प्रभाते संस्नातः संपूज्य च शतक्रतुं। ब्राह्मणान्भोजयेद्धीरः घृतशर्करपाय
सैः वासोभिर्दक्षिणाभिश्च सवस्त्रान्पूजयेद्द्विजान् यथाशक्ति च दातव्या दीपाः स्वर्णविनिर्मिताः एवं निर्वर्त्य विधिव
द्व्रतं पारणमाचरेत्। व्रतस्यास्य विधानेन कल्पांते वापि संभवान् अप्सरोभिः परिवृतः स्वर्गलोके महीयते। इ
ह चायुष्यमारोग्यं पुत्रपौत्रादि संपदः लभंति व्रतमाहात्म्यात् कुलश्रेष्ठं पुरो भूरि लिंगे। निशीथे वरदा लक्ष्मी
:कोजागर्तीति भाषिणी जगति भ्रमते तस्मिंल्लोकचेष्टावलोकिनी नालिकेरोदकं पीत्वाक्षैः क्रीडां समाचरे
त् तस्मै वित्तं प्रयच्छामि को जागर्ति महीतले। इति कोजागरव्रतं इति श्रीमहन्नीलकंठात्मजमहादेव शंकरकृ
तौ पूर्णिमाव्रतानि। अथामावास्याव्रतानि तत्र मार्गशीर्षामायां गौरीतपोव्रतं स्कांदे० इंद्राणी प्रांजलिर्भू
त्वा स्वपतिं वाक्यमब्रवीत् एकं व्रतं समाचक्ष्व पुत्रैश्वर्यसुखप्रदं। इति वाक्यं तदा श्रुत्वा सुवाच वचनं शची। शृणु दे
वांगिरः सकलं यन्मया सुकृतं कृतं। बृहस्पतेस्तु जनकः श्रेष्ठः प्राहांगिराः सुधीः। पवित्रं तं कथय या मम सद्धीः सु
खकरं परं पति पुत्रसुखावाप्तिर्जायते जगति स्त्रियाः गौरी शीघ्रं तमर्थमेवादौ देवी निर्यत्री यतेत पः गौरीतप इति ख्या
तं तस्मात्तद्व्रतमुत्तमं तस्मात्स्त्रियाः तपो निष्ठा तोषणीया शिवप्रिया। आदौ मार्गशिरे मासि ह्यमावास्या दिने

व्रता० शुभोदशी यान्नियमंतन्नदंतधावनपूर्वकं। उपवासस्य नक्तस्य गौरीप्रीतये मुदा। ईशार्धांगहरे देवि करिष्येहं व्रतं तव
पतिपुत्रसुखावाप्त्यै शिवे देवि नमोस्तु ते। नियममंत्रः ततो मध्याह्ने नद्यां स्नात्वा महादेव तत्र निर्वहणं कुरु। उक्तं च
नियमं गृह्णान्न वर्षाणि चैव तु षोडश। गृहमागत्य पूजार्थं उपचारान् प्रकल्पयेत्। शिवालयं ततो गत्वा शिवं सम्
जयेत्सुधीः। गौरीमभ्यर्चयेत् पश्चात् विधिना येन तं शृणु। पार्वतीति ततः पादौ जानुनी हैमवतीति च। जंघे योरं वि
केत्येवं गुह्यं गिरिशवल्लभे। नाभिं गंभीरनाभीति त्र्यंबकोत्तुदरं तु नः महादेवीति हृदये कंठे श्रीकंठकामि
नी। मुखं चंद्रमुखमातेति ललाटे लोकमोहिनि। मेनकात्मजे रत्नेति शिरस्सम्पूजयेत्ततः दक्षिणे गणाप
: स्कंदो वामे स्कंदः सवाहनः धूपदीपादि नैवेद्यं कृत्वा नत्वा प्रदक्षिणां। फलेनार्घ्यं ततो दत्वा मातर्देवी महेश्व
री। कृत्वा ताम्रमयं पात्रं मृन्मयं वा सुशोभनं। अष्टतंतुमयीं वार्तिं तस्मिन् पात्रे निवेशयेत्। घृतेनापूर्य गव्ये
न तत्पात्रं विमलेन च। दीपं प्रज्वालयेत्सम्यक् छायावत्स्वर्यं तत्र स्थितः एवं संपूज्य तां रात्रिं जागरेण समन्वितां। एम०
प्राप्ते सुहूर्ते ह्युत्थाय पूजयेत् द्विजदंपती कुर्याद्धोमं गंधद्रव्यलज्जानि पाकानि शमनीतटे। पक्वान्नेन गुडान्ना
दिः पूर्णां पूर्णफलप्रदां कातः। द्रव्यैः फलैश्च वंशपात्रकानि तिलतंडुलैः सौभाग्याष्टकसंयुक्तं पात्रं कुर्यात् बुधः।

त्वकं तस्योपरिगतं दीपं ब्राह्मये नित्यथिनामभिः स्तुवासिनीवचोद्यात् दीपं सूर्याय दर्शयेत्। यावत् कलकलाशब्दं कु
र्वते बककाककाः तावत् वस्तुस्तात्कतेमभि देमेवादशतद्वये। उत्तिष्ठंते च दिनगात् विहगाः सूर्योदये तदा कर्णान
मात्रेण सौभाग्यं व्रजति स्त्रियाः व्रतमेतत् कृते नारी पश्चादुद्यापयेत् व्रतं तिथिमेकां समाप्यैवं दंपती भोज्य शक्ति
तः परिधाप्य स्वलंकृत्य वासोभिर्भूषणांजनैः मा[illegible]
ल्पैः सुगंधैर्विविधैः फलसिंदूरकुंकुमैः संतोष्य समनुज्ञाप्य स्वयं भुंजीत बंधुभिः एवं द्वितीये वर्षे च प्रतिपद्याद्या
श्च तिथीः। वर्षे वर्षे क्रमादेवं द्वितीयादिकमाचरेत् एवं षोडशवर्षाणि कृत्वा चैव तु वत्सरं। पश्चादुद्यापनं कुर्याद्व्र
तसंपूर्णहेतवे। मार्गशीर्षस्य संप्राप्ते गौरीश्वरप्रियो पौर्णमास्यां दिने सम्यक् निमंत्र्य द्वादश दंपतीन्। मध्याह्ने षड्दल
पद्मे मौनी नारीः समर्चयेत्। यथोक्तेन विधानेन पुष्पधूपादिभिस्तथा। सौहालि मिश्रसारैः पूर्या रैये स्वभामिनि
पायसेन घृतेनापि शर्करामोदकैस्तथा। प्रपूरयित्वा द्वादश संख्याश्च धान्य मृन्मयसंपुटान्। दंपती भोजयित्वा तु तेभ्यो
दद्याद्यथाविधि। अलंकृत्य यथाशक्त्या गौरी मे प्रीयतामिति गुरवे लेलदोषपेतां गौरीं कनकनिर्मितां दद्या
द्वै तु स्वपपसंसवत्सां स्वस्य दक्षिणां। अन्यानपि यथाशक्त्या दद्याद्दानानि भामिनि यद्यदिष्टतमं लोके तत्तद्

व्रत० यदि द्विजन्मनां चापल्यमायुषो ज्ञात्वसंपत्स्वपि च सुंदरि षोडशाब्दं व्रतमिदं कुर्याद्धर्षेण भक्तितः गौरीतपोव्रतमिदं
या करोतीह भामिनि बाल्ये यौवनकाले वा वार्द्धके वा हरिप्रिये। तस्याः सौभाग्यमतुलं धनधान्यसुतान्वितं। भवेदभा
ह्यतेश्वर्यं भर्तृसौख्यं न संशयः दुर्लभं मानवं जन्म तत्रापि [redacted] द्विजजन्मता सदाचारपरत्वं च तत्रापि तु विशिष्य
नो। एवं वारत्रयं यास्त्वीकुरुते व्रतमुत्तमं माता पित्रोः प्रियं चापि प्राप्नुयाच्छुद्धवंशतां। निर्मलं जन्मनो चापि भ
नस्तथापि संपदः लभते शुभते जश्व पतिपुत्रसमन्विता इह भोगान्यथाकामं भुक्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् इ
त्यं गिरीशवचनमाकर्ण्य पुराणं गौरीतपोव्रतमिदं विदध्ये यथोक्तं तत्प्रभाववशतः स्वलभं हि स्वाराज्यसौख्यमतुलं पति
पुत्रयुक्तम्। इति गौरीतपोव्रतं इदमेव महाव्रतापरनामकमुक्तं हेमाद्रौ कालिकापुराणे। निलाद्रु० महाव्रतम
थो वक्ष्ये येनारोहति तत्पदं गौरीतपोव्रतं वक्ष्ये इत्यपि क्वचित्पाठः स्तुतस्तु स्तुनीनां च दुर्लभं तद्धि विंशत्पुरायुर्वराय।
भ्रूप्रभृतत्स्मात्तेयाय सं चयूत तस्तुतं। नक्तं भुंजीत शुद्धात्मा श्रोदनं चैवरुवान्वितं। श्रावयुजस्यां तेकार्तिके पर्वणि। अ
मावास्यायां कार्तिकान्ते दर्शे इत्यर्थः ऐशान्यं रुद्रसः शर्वपर्यंते शुचिर्भूत्वा बिल्वजं दंतधावनं भुक्त्वा चैतन्महा राम०
देवं नत्वा भक्तियुतो व्रती। अहं देवव्रतमिदं कर्तुमिच्छामि शाश्वतं। तवाज्ञया महादेव तत्र निर्वहणं कुरु। उक्त्वै

वं नियमं गृह्णीयाद्वर्षाण्येव तु षोडश तिथीः प्रतिपदाद्याः स्तर पारपिच्छाम्यस्तु तमाः। ततो मार्गशिरे मासि प्रतिपद्यपरेहनि
। उपावसेत्तु गुहं पृष्ट्वा महादेवं स्मरन्सुधीः महादेवं स्मरन्विप्रान्नभस्येशुद्धविपहार षोडशाष्टौ तद्दृष्ट्वा दंपती
श्चनिमंत्रयेत्। देवं च नमा साद्य दीपान्प्रज्वाल्य षोडश प्रपूज्य नाथं महादेवं भक्त्यान्नं तु निवेदयेत्। श्राम्यं च गृह
गत्वा महादेवं स्मरन्हृदि तो शुचिः श्वस्तनायां तु निराहारेण निशि स्वपेत्। अथोदये प्रसन्नांशो स्नात्वा चादाय दी
पकान् नैवेद्यं स्नपनाद्यं चादाय गच्छेच्छिवालयं। स्नापयेत्तं च गव्येन घृतेन तदनंतरं मधुना च तथा दध्ना भूपपय
पसा तथा। रसेन चाथ खंडेन पलेशं स्नपयेत्ततः तिलांबुना ततः स्नाप्य पश्चाद्रसेन वारिणा लेपयेत्स पनं पश्चात्क
र्पूरागुरुचंदनैः एवं संपूज्य तं भक्त्या हेमन्मयं व्रजेद्गृहं हेमसुवर्णपुष्पं नानाफलैश्चैव पूज्य दद्यान्नैवेद्यमेव हि
गृहं गत्वा पयोन्नपायसं हिरण्यपरेतसं विभुं जातवेदसमाधाय तर्पयेत्तिलसर्पिषा। व्रतिनश्च तथा चापि मिथुनानि च
भोजयेत्। हेमवस्त्रादिदानेन यथाशक्त्या तु दक्षिणयेत्। एवं विसृज्य तान्सर्वान् शतं इष्ट्वं बंधुजनैः स्वयं पीत्वा दौ पंचग
व्यं च हृष्टो भुंजीत वाग्यतः। यत्किंचिदेतद्दुरिष्टं महादेवमुदीरयेत्। प्रारंभे मंविधिं कुर्यात् हरिद्रोवाथ चेश्वरः वित्त
सामर्थ्यतश्चैव प्रतिमासं चरेत्। स्वल्पवित्तोऽथवा कश्चित्तुष्यादौ कार्तिकावधि नक्तं हत्वा तु मावास्यां श

व्रता० गुक्तविधिनाततःप्रतिपद्यास्तुपोष्यैवंयंचगमंपिबेच्छुचिः।महादेवंस्मरन्सार्धंभक्त्या।भुंजीतलिंगिभिःमासस्यकार्त्ति
कस्यांतेकृत्स्नंप्राग्विधिमाचरेत्।प्रतिपद्दंद्वितीयांचसुभेतिथ्यासुपोषयेत्।एवं[illegible]वर्षेयोषेतुसंप्राप्तेप्रतिपन्नक्त
माचरेत् द्वितीयेष्टेद्वितीयांतासुपवसेत्वात्तिकावधिश्राद्धदीततिथिंचैकांमार्गमासेतथापरां।एवंव्रतस्यजेत्।वर्षेत्र १
तृत्वेवमाचरेत्।दर्शेनक्तं।प्रतिपद्युपवासइतिप्रथमेवर्षे।दर्शेप्रतिपदिचनक्तंद्वितीयायामुपवासोद्वितीये।प्रथमेमासि
प्रतिपदिनक्तं।द्वितीयातृतीययोरुपवासःशेषेषुद्वितीयायांनक्तं।तृतीयामासुपवासइतितृतीये।एवंशेषव
र्षेषु।कृत्वैवंषोडशेवर्षेयोगेमासस्यसमुत्तमे।कार्त्तिकामुद्ययेत्पर्थंःपूर्वबद्देवमभ्यर्च्यकृशा[illegible]तुसाज्ञितर्पयेत्
।महादेवायगांदद्याद्द्वितायद्विजायचाहेमशृंगांसवत्सांचसहघंटांकांस्यदोहनां।शिवव्रतधरान्विप्रान्सहाचा
र्यांश्चषोडश।संमोज्य०हेमवस्त्रादीर्यथाशक्तितुदक्षयेत्।छत्रोपानहकुंभांश्चदद्यात्तेभ्यःपृथक्पृथक्।भोजयेद्बा
ह्मणान्स्त्रैवंमिथुनानितुषोडश।ब्राह्मणांश्चयथाशक्त्याभोजयेद्देवपारगान्।एवंमहाव्रतंचैतत्कुर्यात् प्रोष्यर
त्रमर्षतां।धन्यमायुःप्रदंनित्यंरूपसौभाग्यदंपरं।स्त्रीश्वसोभ्यवतिर्दृष्टंव्रतानुगानं विधवमापिकर्त्तव्यंमवेद्व राम०
सखवाचवा।अयोप्यप्रतिमासंतुभुंजीतवत्भुभिःसह।एतद्द्वित्रिचतुर्भिर्वासर्वेष्वब्देषुशक्तितः।अंतेवातैतैव

र्षाणांवांभवविधिमाचरेत् अथास्वेत्रव्रतेकश्चिदसमाप्तेमृतोभवेत्।सोपितत्फलमाप्नोतिव्रतारंभप्रभावतः।व्रा
चकःश्रावकश्चैववस्त्रातस्यव्रतस्यये।भवंतितेपरामस्युक्तासंतपदाभिस्वाक्ष्ये इतिहेमाद्रौकालिकापुराणेम
हाव्रतसंज्ञगौरीतपोव्रतं अथमाघ्यामायामर्धोदयव्रतं।अर्धोदयस्वरूपंभारते।अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्
ष्यमाघयोः।अर्धोदयःसविज्ञेयःकोटिसूर्यग्रहैःसमः।दिववयोगःशस्तोयंनतुरात्रौकदाचन हेमाद्रौस्कं
दे।युगस्य३०भगवंस्त्वत्प्रसादेनश्रुतोयंव्रतविस्तरः।अर्धोदयंतुमेब्रूहिदुर्लभंसचराचरे।जीवितप्राणिनां
तुणंपयदिवेद्वृदसिप्रभो।कथंकार्यंकृतेकिंस्यात्फलंकथयषरामुख।स्कंद३० [illegible]यतांपुण्ययोगोयंदुर्ल
भोर्द्धोदयाह्वयःतिर्यङ्०मनुष्यदेवानांदुःप्राप्यःसर्वकामदः।माघ्यांमायांव्यतीपातेश्रादित्येविष्णुदेवते।अर्धोदयं
तदित्याहुःसहस्रार्कग्रहैःसमं।पुराकृतंवसिष्ठेनज्ञात्वार्धोदयस्तुव्रतं।स्नानकाद्यै[redacted]मेतुर्थेसुवर्णभिर्बहु।विश्व
तिःअन्यैःसहवैसुश्चकृतेयुविवतकुंभजा।दानानांयत्रतीर्थानांफलंयेनकृतंभवेत्।ससागराधरणेनसमहीपम
भवित्तादत्तास्यात्सर्वभावेनयेनत्वर्धोदयंकृतं।गंगागयाप्रयागेवपुष्करारण्यंजलेतथा।मानसादिषुयत्पुण्य
तीर्थेषुस्नानदानतः ततसमंवाथवाविप्रव्रतेनानेनकुंभजा।अथसप्तमेधाव्रतंप्रेष्टमिष्टापूर्तैर्चयद्भवेत्।अर्धो

व्रता०

दयं कृतं येन विधिदृष्टेन कर्मणा॥ याति सत्यं गृहे लक्ष्मीः संततिश्चानपायिनी॥ आयुर्यशोति विपुलं व्रतकर्त्ता फलं
लभेत्॥ इंद्राग्नियमलोकेषु निर्गतीनामयं यतः॥ वायोः कुबेरस्येशस्य लोकेषु सुकृती प्रभुः॥ वासः चंद्रार्कलोके च
लोकपालैश्च सेवितः॥ गोकोटिदानजं पुण्यं सर्वतीर्थनिवासिनाम्॥ आर्द्रोदयसमं पुण्यं कामानाम् इति षोडशी
॥ भूर्लोकाधिपतिर्लोकाधिपस्तथा यः स्वर्लोके शोजनानां व्रतयो लोके नेश्वरः महर्लोके वसेन्नित्यं यावदिंद्रा
श्चतुर्दश॥ ततो हिरण्यगर्भस्य पुरुषो व्रतकारकः॥ तस्य लोकाधिपः साक्षी लोकानां पुरुषोत्तमः॥ आर्द्रोदयप्रसा
देन ब्रह्मलोके वसेत्तु यः॥ तथा मानेन विष्णुत्वं ब्रह्मा रुद्रस्ततो भवेत्॥ शिवलोके गतो॥ पूज्यो देवराजसमन्वि
तः॥ वसेल्लोके गणमानेन व्रतस्यास्य प्रभावतः॥ ततो विष्णुस्वरूपेण त्रैलोक्याधिपतिर्भवेत्॥ शंखचक्रगदाधारी व
नमाली हरिः स्वयं॥ व्रतप्रभावाद्धे लक्ष्मीशो देवो नारायणो भवेत्॥ अगस्त्य उ० स्कंदकेन विधानेन कर्त्तव्यं व्रतमुत्त
मं॥ आर्द्रोदयं मनुष्याणां जीवितं दुर्लभं भुवि स्कंद उ० कृते कृतं वसिष्ठेन त्रेतायां रघुणा कृतं॥ द्वापरे धर्मराजेन
कलौ पुण्योदयेन च॥ अस्मिन्देवमनुष्ये च देवेषु द्विजसत्तम॥ कृतमर्धोदयं सम्यक् सर्वकामफलप्रदं॥ माद्यमा राम०
से कृष्णपक्षे पंचदश्यां रवेर्दिने वैष्णवेन तु नक्षत्रेण मतीपातं सुदुर्लभं॥ सर्वा हि संगमे स्नात्वा शुचिर्भूत्वा स

माहितः सर्वपापविशुद्ध्यर्थं नियमस्यो भवेन्नरः॥ त्रिदेवत्यं व्रतं देवाः करिष्ये श्रीकदं भवंतु सन्निधौ मेद्य त्रयो देवास्त्रयो
ग्नयः इति नियममंत्रः॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां सौवर्णाय लसंख्यया॥ प्रतिमाः स्वल्पकर्त्तमात दर्थेन द्विजोत्तमः॥ सायं शतत्र
यं शंभोर्ईशानां तिलपर्वतः॥ शंभुर्ब्रह्मा॥ ब्रह्मविष्णुशिवप्रीत्ये दातमं तु गवां त्रयं॥ हिरण्यभूमिधान्यादिदानं विभवस्या
नतः॥ दातव्यमाश्रये यो पतं ब्राह्मणेभ्यस्तु कत्यत्ततः॥ मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः॥ तिलपर्वतमध्यस्थ
पूजयेद्देवतात्रयं॥ आदौ ब्रह्मपूजा॥ नमो विश्वसृजे तुभ्यं सत्याय परमात्मने॥ देवाय देवपतये यज्ञानां पतये नमः
ॐ ब्रह्मणे नमः पादौ॥ हिरण्यगर्भाय नमः ऊरुभ्यां जंघाभ्यां परमेष्ठिने॥ वेधसे नमो गुह्यं॥ पद्मोद्भवाय नमो वस्तिं॥ हं
सवाहनाय कटिं॥ शतानंदाय वक्षसि॥ सावित्रीपतये नमो बाहू॥ सर्वादि चतुर्मुखेषु॥ ऋग्वेदाय यजुर्वेदाय सा
मवेदाय अथर्ववेदाय॥ ॐ चतुर्वक्त्राय नमः॥ शिरसि॥ हंसाय नमः॥ कपिलाय नमः॥ ततो लोकपालपूजा स्वमं
त्रैः॥ हिरण्यगर्भपुरुषप्रधानमव्यक्तरूपक॥ प्रसीद प्रमुखो भूत्वा पूजां गृहाण नमोस्तु ते॥ ब्रह्मप्रार्थना॥ नारायण जग
न्नाथ नमस्ते गरुडध्वज॥ पीतांबर नमस्तुभ्यं जनार्दन नमोस्तु ते॥ अनंताय नमः॥ पादौ विश्वरूपाय नमः ऊरुभ्यां
वैकुंठाय नमः॥ जानुभ्यां॥ ॐ गोविंदाय नमः जंघाभ्यां॥ गुह्यं॥ प्रद्युम्नदेवाय नमः॥ पद्मनाभाय० नाभौ॥ लंबोदराय०

उदरेवक्षसिकौस्तुभवक्षसेनमः। चतुर्भुजायन० बाहू। वदनेविश्वतोमुखायनमः नमःशतसहस्रशिरसेना
भो। आदित्यचंद्रनयनदिव्याहोदैत्यसूदन। पूजांदत्तांमयाभक्त्यागृहाणकरुणापर। विष्णुप्रार्थनामंत्रः महेश्व
रमहेशाननमस्तेत्रिपुरांतक। जीमूतकेशायनमस्तेवृषभध्वज। ईशानायनमः पादौजंघाभ्यांचंडेश्वर। जानु
भ्यांपशुपतिर्देवाश्चोरुभ्यांशंकरःस्मृतः उमाकांतायगुह्येतुनाभौवैनीललोहितः उदरेकृत्तिवाससेचवक्त्रेनागो
पवीतिने। भोगिहृदयंज्येष्ठाहौनीलकंठंत्र्यंबकंठके। मुखेवैपंचवक्त्रायमौलौचैवकपर्दिने। अंधकारेश्वमया
त्वत्रमोलोकांतकायवा। पूजांमयाकृतांभक्त्यागृहाणवृषभध्वज। महेश्वरप्रार्थनामंत्रः इतिपूजाक्रमः पौक्ते
मंत्रैरेतैः प्रयत्नतः। आचार्यंपूजयेद्वस्त्रावस्त्रालंकारभूषणैः हस्तमात्राकर्णिमात्रापीठंछत्रंकमंडलुंस्त्रुतव
स्त्रयुगंदेयंब्रह्मणेसर्वमूर्तये। उपवीतंवस्त्रयुगंविष्णोर्लोहितंशंकरस्यच। पंचामृतेनस्नपनंपूजनंकुसुमैःस्व
कैः कमलैस्तुलसीपत्रैर्बिल्वपत्रैस्वखंडितैः तत्कालसंभवैर्दिव्यैःपूज्यादेवायथाक्रमं। यथाशक्त्यापकर्तव्यं
व्रतमस्तुदुर्लभं। जीवितंप्राणिनामेतदनित्यंनिश्चितंयतः अथव्रतस्यकरणंविधानंशृणुयत्नतः देवतात्रयमु
द्दिश्यशास्त्रदृष्टेनकर्मणा। प्रजापतयेविष्णुरूपायरुद्रायनमः इत्यनेनैवमंत्रेणवह्निंसंस्थाप्यभक्तितःत

तोहोमः अथहोमावसानेचगांदद्यात्पयस्विनीं स्वर्णशृंगींरौप्यखुरांघंटाभरणभूषितां। ताम्रपृष्ठींकांस्यदोहां
सर्वोपस्करसंयुतां सदक्षिणांशुभांपुण्यांब्राह्मणायनिवेदयेत्। तेनदत्तंहुतंजप्तमिष्टंयज्ञैःसहस्रधा। कृतकृत्योभ
वेद्विप्रोव्रतस्यास्यप्रभावतः। एवंसर्वसमाप्तंस्यात् व्रतं अनायासस्मात्दुर्लभंव्रतमुत्तमं। अर्थोदयंयथाहष्टंकि
मन्यपरिपृच्छति इतिस्कांदोक्तमर्धोदयव्रतं अथसोमवत्समावास्याव्रतं अमावास्यातुसोमेनसप्तमीभानुना
सहचतुर्थीभूमिपुत्रेणसोमपुत्रेणवाष्टमी। चतस्रस्तिथयस्त्वेतास्सूर्यग्रहणसंनिभाइति। अथतद्व्रतकथास्कां
दे सूतउवाच शरतल्पगतंभीष्ममुपगत्ययुधिष्ठिरः कृतप्रणामोधर्मात्माहितंवचनमब्रवीत् १ युधिष्ठिरउवा
च हतेषुकुरुमुख्येषुभीमसेनेनकोपिना तथापरेषुभग्नेषुहतेषुयुधिजिष्णुना दुर्योधनक्रमेणजातोस्मा
कंकुलक्षयः नसंतिमेविपातालेबालवृद्धातुराहते अवशिष्टावयंपंचवंशेभारतसंज्ञिके एकातपत्रमपिच
राज्यमहंनरोचते जीवितेपितुयुष्मामेनचांगेषुरतिःक्वचित् दृष्ट्वासंततिविच्छेदंसंतापोहृदयेनिशं अश्वत्थ
माम्नानिर्दग्धोउत्तरागर्भसंभवः अतोमेहृदयंदुःखंविंडविच्छेददर्शनात् किंकरोमिकंगच्छामिपितामह
वदाधुना येनसंपद्यतेसद्यःसंततिश्चिरजीविनी भीष्मउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिव्रतानांव्रतमुत्तमं

१८

व्रता०

यस्याश्चरणमात्रेण संततिश्चिरजीविनी। अमावास्या यदा पार्थ सोमवारयुता भवेत् तस्यामश्वत्थमागत्य जपि
त्वा जनार्दनं अष्टोत्तरशतं कुर्यात्तस्मिन्वृक्षे प्रदक्षिणा तावत्संख्यान्युपादाय रत्नधान्यफलानि च व्रतराजमिदं
राजन्विख्यातः प्रीतिकारकं उत्तमं कारयेद्धात्र गर्भे जीवमवाप्नोति भविष्यति सुरारी पुत्रः त्रिषु लोकेषु विश्रुतः॥
श्रुत्वा पितामहवचः प्रत्युवाच युधिष्ठिरः युधिष्ठिर उवाच तद्व्रतं व्रतराजाख्यं विस्तरेण प्रकाशय येन प्रकाशि
तं मर्त्यलोके नेदं विहितं विभो श्रीभीष्म उवाच आसीत्सा सर्वविख्याता कांतीसंज्ञा महापुरी ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रै
:स्वकर्मनिरतैर्वृता रजताचलसंकाशसौधसंघैर्विराजिता सुवेषैर्नागरजनैर्नारीभिरुपशोभिता रूपचातु
र्यवर्याभिर्वेश्याभिः समलंकृता॥ अलकेव कुबेरस्य शक्रस्येवामरावती तेजोवतीव रत्नाढ्या पावकस्य म
हापुरी तत्र राजा रत्नसेनो बभूवामितविक्रमः तस्मिन्वसति भूदेवः द्रुन्नाम्ना धनवती शुभा यथार्थनामधेया
सा लक्ष्मीरिव सविग्रहा तस्यां संजनयामास सप्त पुत्रान्शुभान्वितान् एकां दुहितरं तन्मध्या नाम्ना गुणवती नृप
कृतदारास्तु ते पुत्राः विहरंति यथासुखं कन्या कुमारिका चासीद्रूपप्रियार्थिनी अत्रांतरे द्विजः कश्चि एम०
द्भिक्षार्थी समुपागतः दीप्यमानः स्वतेजोभिर्मूर्तिमानिव पावकः द्वारदेशमुपागत्य प्रयुयोजाशिषं त

२९

दा देवस्वामी स्नुषाः सप्त समुत्थाय ससंभ्रमं भिक्षां प्रत्येकमानिन्युर्ददुः स्तस्मै द्विजन्मने अवैधव्याशिषं प्रा
दात्ताभ्यः सौभाग्यसंपदां ततो गुणवती मात्रा प्रहिता सह भिक्षया [redacted] विधाय भिक्षां प्रददौ कृत्वा पादाभिवंदनं आ
शिषं च ददौ विप्रस्तु धर्मवती भव सैवं लब्ध्वा गुणवती श्रुत्वा अत्याययौ गृहं मात्रे निवेदयामास सा आशिषं तेन यो
जितां श्रुत्वा धनवती पुत्रीकरे धृत्वा समाययौ प्रणतिं कारयामास पुनस्तस्मै द्विजन्मने तथैवाशिषमुच्चार्य विप्रस्ता
मभ्यनंदयत् श्रुत्वाशिषं धनवती सचिंता प्रत्युवाच ह धनवत्युवाच प्रसीद भगवन्विप्र वचनं मेवधारय स्नुषाभ्य
:प्रणताभ्यामेत्वया दत्ता वराशिषः अवैधव्यकराः पुत्रलब्धसौभाग्यसाधिकाः सुतायां प्रणतायां मे विपरीतं
त्वयोदितं मद्देधर्मवती भूयादित्यर्दीर्घ पुनः पुनः आशीः प्रयुक्ता विप्रर्षे कारणं वद सत्वरं द्विज उवाच धन्या
सि त्वं धनवति श्लाघ्या तवितां भुवि यथायोग्यं प्रयुक्तेयं मयाशीर्दुहितुस्तव इयं सप्तपदी मध्ये विधवा तु भवि
ष्यति धर्मो चरणात्पश्चात्कर्तव्यं परमेतया यदा गता भवेत्सोमा गृहे वै तव सुंदरि तस्याः शरणमात्रेण भवेद्वैध
व्य [redacted] नाशनं अतो मयाशीर्दत्तेयं शुभ धर्मवती भव श्रुत्वा धनवती जाता चिंताकुलितचेतना उवाच वचनं
दीनं प्रणिपत्य पुनः पुनः धनवत्युवाच सोमागमनमात्रेण भवेद्वैधव्यभंजनं का सा सोमा त्वया प्रोक्ता का जाति

व्रत॰ कुत्र संस्थितिः तस्या वद महाभाग न कालो विस्तरस्य मे द्विज उवाच सा सोमा रजकी जातिः स्थितिस्तस्याश्च सिंहले
सा चेद्यायाति ते वेश्म तदा वैधव्यभंजनं इत्युक्त्वा ब्राह्मणो मौनं गतो भिक्षां प्रतीच्छया धनवत्यपि दुःखेन प्रो
वाच वचनं तदा धनवत्युवाच इयं तु ललिता पुत्री सर्वसद्गुणवती शुभा सोमागमनमात्रेण मम वैधव्यनाशनं
अस्ति यस्य पितुर्भक्तिर्मातुर्वचनगौरवं स भयात्तु सहस्वस्रा सोमामानयितुं द्रुतं पुत्राः कथं ज्ञातमानस्त्वं स्वां
तं पुत्रं स्नेहवशं वद यात देशांतरं पुत्राः अस्माकं पायसि दुर्गमं अंतरा दुःस्तरः सिंधुः शतयोजनविस्तरः अशक्यं
गमनं तत्र न कृतं आगमनेन वयं देवस्वामुवाच अहं तु गमिष्ये अहं यास्यामि सिंहले आनयिष्यामि तां सोमां पुत्री
वैधव्यनाशनी एवं वादिनि सक्रोधे देवस्वामी निशम्य तं शिवस्वामी कनिष्ठस्य पुत्रः प्रोवाच संयतः मैवं वद म
हाभाग एषा वेश्म गतः मयि तिष्ठति कः शक्तो गंतुं द्वीपं हि सिंहलं इत्युक्त्वा सहसोत्थाय प्रणम्य शिरसा सुद
पुत्रस्वसा सहितः स्वस्रा द्वीपं सिंहलसंज्ञितं स कियद्भिर्दिनैर्गत्वा तीरं प्राप्य सरित्पतेः तं तर्तुं मंत्र चिंतन्न प्रकारमकरोद्द्विज
ः स ददर्श तु विस्तीर्णं न्यग्रोधद्रुममंतिके तत्कोटरे तु वासी नो गृध्रराजस्तु नैष्ठयः तत्पादपतले स्थित्वा तामसी एम॰
नीतं तु तद्दिनं शावकानां कृते गृध्रो गृहीत्वा शिशुभोजनं मोदनं दत्तमपि ते भुंजते स्म न शावकाः पप्रच्छ वाग

तो गृध्रः शावकास्ते हि विह्वलाः गृध्र उवाच कथं न भुंजते पुत्रा भवंतः क्षुधिता अपि आनीतं कोमलं मांसं भवद्भ्योऽप
मिदं मया शावका ऊचुः एतद्वृक्षतले तात मानवो वर्त्तते तिष्ठतः अस्वीकृते तयोस्तात कथं भुंजामहे वयं एतच्छ्रुत्वा स
गृध्रस्तु करुणाकृतचेतनः तयोरंतिकमागत्य वचनं समभाषत गृध्र उवाच ज्ञातस्त्वयुवयोः कामो भोजनं क्रियता
मिदं पारमुत्तारयिष्यामि जलधेः प्रातरेव तु ततो रात्र्यां व्यतीतायां उदिते तु दिवाकरे पारमुत्तारितौ तौ तु गृध्रेण
जितवेगिना सिंहलाद्वीपमागत्य स्थितौ सोमागृहांतिके ततः प्रत्यूषसमये संमृज्य प्रांगणमंडलं लेपनं चक्रतुः
स्तत्र तदा वासे दिनं प्रति सेवैं विदधतोस्तत्र सर्वाः संवत्सरो ययौ स्नुषाः पुत्रान् समाहूय सोमा पप्रच्छ विस्मि
ता मार्जनं लेपनं को वा करोति मम कथ्यतां एकदैवाथ जगदुः सर्वाः कार्यमिदं हि न एकदा रजकी सोमा
निभृता संस्थिता निशि ददर्श ब्राह्मणीकन्यां मार्जयंतीं गृहांगणं लिंपंतमंगणं प्रायः भ्रातरं स्वस्य तु द्विगतं सोमा
पप्रच्छ तौ गत्वा कौ युवां कथ्यतां मम ऊचतुस्तौ तदा दृष्ट्वा वां ब्राह्मणपुत्रकौ सोमोवाच दग्धास्मि वत न
ष्टास्मि ब्राह्मणो गृहमार्जकौ कां गतिं वत यास्यामि पापादस्मादसंशयं पापजातिरहं ख्याता रजकी सर्वतो
द्विजा कथं त्वं ब्राह्मणो भूत्वा विरुद्धं मे चिकीर्षसि शिवस्वाम्युवाच एषा गुणवती नाम स्वसा मम स्व

व्रता०

अस्याः अस्याः सप्तपदीमध्ये वैधव्यं संप्रदृश्यते। तच्छ्रुत्वा निष्प्रभा जाता भवेद्दैवस्य भंजनं। अतो हे तात सहसा दासकर्म
करोमि ते सोमोवाच। अतः परं न वर्तते यः पापस्यामितवशासनात्। इत्युक्त्वा गृहमागत्य स्नुषाम्ः प्रत्युवाच ह यः कश्चि
न्मम एषेऽस्मिन् म्रियते मानवः क्वचित् तथैव रुक्मिणी यो सो यावदागम्यते मया कस्यचिद्वचनात्कोपि नेदृशवच
:कथंचन तथेत्युक्त्वा तु पाभिः सा सोमा याता महांबुधिं पारमुत्तारयामास रुद्रो न हि द्विजपुत्रकौ स्वयमाका
शयानेन सा तता महार्णवं प्राप्ताः कांचीपुरीं सैव निमेषान्तत्प्रभावतः सोमाह दृष्ट्वा धनवतीं ह दृष्ट्वा स्नानमयाक
रोत् अत्रांतरे शिवस्वामी तद्देशांत एत्य सहशं वरमानेतुं जगाम सोज्ञपिनी इति आनीय वरं तत्र देवशर्मसु
तं सुधीः ब्राह्मणं रुद्रशर्माणं गुरोन सहशंसहतः ततः सा रजकी सोमा वैवाहिकर्म कारयत् सुलग्ने वसुनंदते
देवस्वामी तु कन्यकां ददौ तस्मै गुणवती गुणिने रुद्रशर्मणे ततो वैवाहिकैर्मंत्रैर्हूयमाने हुताशने ततः सप्त
पदीमध्ये रुद्रशर्मा मृतस्तदा रुरुदुर्बांधवाः सर्वे स्थिता सोमा निराकुला आक्रंदःस्तु महानासील्लोकानां
तत्र पश्यतां धनवत्यै च सा तत्र गौर्यात राजप्रभावजं पुण्यं संकल्प्य विधिवद्दौ मृत्योर्विनाशनं रुद्रशर्मापि तत् राम०
समाद्व्रतराजप्रभावतः आससाद तदा जीवं सुप्तवत्सहसोत्थितः एवं विवाहं निर्माप्य व्रतराजं निवेद्य च आमंत्र्य

तां धनवतीं सोमा प्रायाद्गृहं प्रति एवं सा रजकी सोमा जीवयित्वा मृतं द्विजं चचाल हर्षसंयुक्ता पूर्णकामा स्वमंदि
रं अत्रांतरे गृहे तस्याः प्रथमं तनया मृता पुनः स्वामी मृतस्तस्या जामाता च ततो मृतः आगच्छंत्यास्तदा तस्याः सो
मवारान्विता तिथिः अमावास्याभवत्तत्र मृतसंजीविनी तिथिः साददर्श यतो यांती वृद्धां काचिद्दिव्यं तरा
त्तलभारभराक्रांतां क्रंदमानां सुदुःखितां वृद्धोवाच अवतारय मे पुत्रि तत्तलभारं शिरःस्थितं एतद्भारम
एकां तां क्रंदमानां सुदुःखितां सोमोवाच अमावास्याद्य हे वृद्धे सोमवारयुता तिथिः तत्तलकं न स्पृशाम्य
घ नियमोयं मया कृतः पुनर्ददर्श यांती सा मृत्तलभारवतीं स्त्रियं सा प्युवाच ततः पुत्रि मृत्तलभारो महानिति अ
वतीर्य कृपया तिष्ठ संगे यास्याम्यहं तव सोमोवाच अद्य मृत्तलं तथा तत्तलं न स्पृशामि कथंचन ततोऽश्वत्थं प्रा
प्य नदीतीरे स्वं पथि स्नात्वा विष्णुं समभ्यर्च्येश कृत्वाभिः प्रदक्षिणां साचकार महाभागा तदेवाष्टोत्तरं शतं
भीष्म उवाच यदा प्रदक्षिणावर्त्तं कृतं शतक्रोरहस्तया तदोज्जीवितं वीक्ष्य भर्त्तारं पुत्रान् जामातरं तथा अतु
लां प्रासमासाद्य जगाम कृतकृत्यतां प्राप्य पतस्तु धाः सर्वा पप्रच्छुस्तां तपस्विनीं त्वया कुतः मृतास्ते त
३× जीवितवंतस्ते जामातृपतिपुत्रकाः नगरं श्रीसमाकीर्णं तद्गृहं सविशेषतः अथ पाता महाभागा सोमा स्वभवनं प्रति ×३

व्रत० नपादेवि पतित्रा मातृबांधवाः जीवितास्ते कथं देवि मृतास्ते न कथं वद सोमोवाच गुणवत्यै मया दत्तं व्रतराजस्य
पुण्यकं मृतास्तेन हि पापेन केन पतित्रा मातृपुत्रकाः तत्फलं न मया स्पृष्टं फलं व्रतस्य तथापि अश्वत्थे विष्णुम
भ्यर्च्य तदा तत्र प्रदक्षिणं शर्कराहस्तया तत्र कृतमष्टोत्तरं शतं जीवितास्तत्प्रभावेन पतित्रा मातृपुत्रकाः स
र्वाभिः क्रियतामद्य व्रतराजे विधानतः भविष्यति न वैधव्यं सौभाग्यं संभविष्यति स्नुषाः स्ताः कारयामास तथा सो
मव्रतेश्वरं भुक्त्वा भोगान्स्वहस्तं तत्र पुत्रपौत्रादिभिः सह तैश्च सर्वैः परिवृता विष्णुलोकमवापसा इत्येतत्क
थितं पार्थ विस्तरेण मया तव युधिष्ठिर उवाच माहात्म्यं व्रतराजस्य को विधिर्वद विस्तरात् कर्तव्यं केन भीष्म
दं नारीभिः पुरुषेण वा भीष्म उवाच अमावास्या तिथिः पार्थ सोमवारान्विता यदा तदा पुण्यतमः कालो दे
वानामपि दुर्लभः प्रातः स्यात्परवतिना स्नानं कार्यं जलाशये [illegible] त्वा मौनेन कौशेयं परिधाय व्रती ततः प्राप्य त्वा
दश्वत्थवृक्षस्य समीपं कुरुनंदन अश्वत्थमूले कर्तव्यं विष्णुपूजा समंत्रकं यक्त्वा मंत्रस्वरूपाय स्थि राम०
स्थितं तत्कारिणे आदिमध्यांतहीनाय विष्टरश्रवसे नमः विष्णुपूजामंत्रः एवं संपूज्य गोविंदं पीतव
स्त्रालंकृतैः फलैः कुसुमैर्विविधैश्चैव भक्ष्यभोज्यैस्तथाविधैः अश्वत्थपूजनं कार्यं प्रोक्तमंत्रेण पांडव

अश्वत्थरूपगुप्ताय गोविंदस्य सदाश्रयः सोमवारायनमः सोमायेनमः एवं पूजाविधिं कृत्वा ततो कुर्यात्प्र
दक्षिणां मौक्तिकैः कांचनैरूप्यैर्हारकैर्मणिभिस्तथा कांस्यपात्रैस्ताम्रपात्रैः भक्ष्यैर्गोधूमैः पृथक्पृथक् ॥
गृहीत्वा भ्रमणं कार्यं प्रदक्षिणेन पिप्पले तावत्प्रदक्षिणं कार्यं यावदष्टोत्तरं शतं तद्वस्तु जातं विप्राय प्र
श्रीभः प्रदीयते ततो तिगामिवाहारं कुर्यान्नीराजनैः सह एषते कथितो भ्यष्टव्रतराजविधिर्मया द्रौपदीच
सुभद्रां च कारयस्व तयोत्तरा उत्तरागर्भः संस्पृष्टं जीवितं लप्स्यते विराट् युधिष्ठिर उवाच या स्वल्पविभ
वा नारी कांचनाद्यैर्विना कृता सा कथं लप्स्यते पूर्णं व्रतराजफलं वद भीष्म उवाच फलैः पुष्पैस्तथा
भक्ष्यैर्वस्त्राद्यैरपि पांडव कुर्यात्प्रदक्षिणावर्तं सापि पूर्णं लभेत्फलं व्रतमिदमखिलं नेदं दवि [illegible] लोकतम
पाहि पराक्रमत्वयापि पतिसुतधनमिच्छती कुरुश्रीमपदिकयेतु न चात्र चित्रमस्ति भीष्म उवाच शृणु पा
र्थ प्रवक्ष्यामि उद्यापनविधिं शुभं येन विना प्रणीतानस्या कृतस्य न फलं लभेत् सर्वतोभद्रमध्ये तु स्थापयेत्कु
भमुत्तमं तत्र च प्रतिमां विष्णोर्वर्णोच्च वत्तु भुजां लक्ष्मीवाहनसंयुक्तां माषमाषाद्ययलावधि उपचारैस्त
कैश्चयथाविभवविस्तरैः नैवेद्यैः पुष्पधूपैश्च दीपैश्च परितः स्थितैः रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभाते होममाच

व्रता० रेताः समिद्भिः पिप्पलाभिस्तु पायसेन तिलैस्तथा शर्कराघृतमिश्रं तु मधुनाज्यं च दद्यात्स्वयस्तिनी ॥ द्वादशब्राह्मणान्भो
ज्य घृतपायसलड्डुकैः उपवीतानि वस्त्राणि तेभ्यो दद्याद्द्विदक्षिणां प्रणम्य दंडवद्भूमौ प्रार्थयित्वा विसर्जयेत्
इति भविष्ये सोद्यापनं सोमषत्यमावास्याव्रतं ॥ महानिबंधेष्वदर्शनेपि शिष्टाचारे वेह मूलं इति श्री
भट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृतौ व्रतार्के ऽमावास्याव्रतानि ॥ अथ चातुर्मास्यादिव्रतानि तत्राषाढ
दिव्रताश्विनांतं स्वस्तिकव्रतं कर्णाटकेषु प्रसिद्धं ॥ लोकानां मोदकं देवं पांडुरेवं मनीषिणः ॥ गोपालमदन
स्वांतु नत्वा सार्थस्य सिद्धये ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ व्रतानि सर्वसिद्धानां कथितानि त्वया विभो ॥ तथापि स्वस्ति
कं नाम कथितं यत्त्वया प्रभो ॥ नैव तद्विधानं तु कथितं तेद्य देवेश का चेयं देवता तत्र किं दानं को विधिर्भवेत्
केन चेदं पुराचीर्णं किं फलं किं च देवतं ॥ किं दानं विधिवत्प्रोक्तं तद्वदस्व सुरेश्वर ॥ श्रीमदनगोपाल उवाच ॥
साधु पृष्टं महाभाग लोकानां हितकाम्यया ॥ यस्माच्चीर्णेन राजेंद्र नारी पुत्रोपजायते भुवि ॥ स्वस्तिवावृत्तिकं राम०
त्वा तत्स्वस्तिकं विष्णवेर्पयेत् ॥ स्वस्तिकानि विधायाशु विष्णवे यस्त्वार्पयेत् ॥ शतजन्मार्जितं पापं
तस्य नश्यति तत्क्षणात् ॥ गोमूत्रगोमयै राजन्स्थंडिलं संविधापयेत् ॥ त दे देवा

दिकं स्थाप्य त्वा पूजाकर्म समारभेत् ॥ रमया सहितं देवं पूजयेत्तत्पदं पुनः ॥ इति संकल्प्य मेधावी स्वस्तिकं कर्म कारये
त् ॥ अष्टोत्तरं स्वस्तिकानि शतमष्टं विष्णवे पुनः ॥ रंगवल्ल्याकृतं राजेंद्र यदि भक्त्या समर्पयेत् ॥ शतजन्मार्जितं पापं तत्क्ष
णादेव नश्यति ॥ नीलपीतसितै रक्तैः रंगैः स्वस्तिकधारणं ॥ यदि कुर्याद्विशुद्धात्मा विष्णुलोकं स गच्छति ॥ पंचचूर्णै
रक्तनीलादिवर्णैर्दिस्वस्तिकं मंडनं पदि स्वस्तिकमंडनं ॥ नारी वा पुरुषो वापि यदि भक्त्या समन्वितः ॥ विष्णुप्रीतिक
रं कुर्यात्तस्य पुण्यमनंतकं ॥ विष्ण्वालये विष्णुपूजा प्रकर्तव्या स्थलेपि वा ॥ पंचरंगकवर्णैस्तु कोटियज्ञफलं
लभेत् ॥ एवं पदि रंगवल्ल्या विलासकृत्सतोन्यसेत् ॥ स्वस्तिकैः शोभयित्वा तु विष्णुस्थानं समंगलं ॥ अंतु भंत
कालेनैव साद्धि विष्णुप्रसादतः ॥ सहस्रं स्वस्तिकानां तु येन भक्त्या समर्पितं ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तो मोदमान
ः पुनः पुनः ॥ स्वर्गलोके वसेद्दीर्घं धनवान्भूमिपो भवेत् ॥ तत्कुले यदि दारिद्र्यं नैव नैवास्ति पार्थिव ॥ अष्टो
त्तरस्वस्तिकानां तु विष्णवे समर्पयेद्यदि ॥ पुत्रपौत्रादिकं तस्य स्वस्तिमानुजायते ध्रुवं ॥ नरोरोगाधिभवेत्स्य व गो
पालस्य प्रसादतः ॥ नानेचौहु धवा नैव पुरुषो विधवा न हि ज्यास्मि भवेन्नैव नात्र कार्या विचारणा ॥ नारी वाभि
भवेमेव स्वस्तिकैः पूजकं नरं ॥ अथ स्वस्तिकलक्षं तु यदि कुर्याद्द्विजर्षभाः ॥ तस्याः पुण्यफलं वक्ष्ये

व्रत० कः शक्तोऽदिविवाऽस्तु वि आषाढे मासि राजेंद्र प्रथमं चरणं भवेत् आश्विने तु समासि वै कर्तव्या स्वस्तिकारणं
धनिना तु कृतं विप्रो दानादिपुरःसरं कर्तव्यं फलसिद्ध्यर्थं नात्र कार्या विचारणा दरिद्रेण तु कर्तव्यं यदि स्व
स्तिकलक्षणं कंबलाद्यासनं दद्याद्व्रतसाद्गुण्यसिद्धये विभवे सति राजेंद्र महद्व्रतकारणं स्वस्तिकं त्वासने
दद्याद्व्रतसंपूर्तिसिद्धये आहिताग्नेस्तु होमः स्यात्तस्माद्वेदिद्विजार्चनं द्विजसंतर्पणाद्देव व्रतसंपूर्तिर्भविष्यति स्त्रि
भिः कारिणि राजेंद्र स्वस्तिकानि विधापयेत् ब्राह्मणेभ्यः प्रदेयानि व्रतसंपूर्तिहेतवे यथाचरितविधानेन
गदितं पुण्यमुत्तमं तथैव स्वस्तिपूरणं नाम भिल्लाङ्गैर्वैद्धिः अथ होमं प्रवक्ष्यामि लक्ष स्वस्तिकसिद्धये
पायसेन हुते द्विजान्नमस्ते कृत्वा तु धःघृताज्येन तु होमः स्याद्दशांशेनैव सादं स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमा
रिष्टनेमीति मंत्रतः होमे मंत्रोऽयं विधिवत्कुर्वीणाः साधुसाधकाः आहिताग्नेर्वैदिकास्तु मंत्राः स्युर्हो
मसिद्धये अनाहिताग्निना विद्वान् तंत्रमार्गे भवेद्ध्रुवं तन्मंत्रं कथयिष्यामि फलानंतस्य सिद्धये स्वस्तिना
मपदं देवं स्वस्तिकारणकारणकारणम् स्वस्त्ययेपापसंघघ्नं संयुक्तं मम पेस्वाहा पुत नमस्ते महादेव त्वत्पो राम०
भव महामते स्वस्तिं कुरु महादेव स्वाहया संयुतः सर्वोऽपि एवं दशांशतो होमः कुर्याद्धि श्रेयसे तु पये

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तद्दशांशेन वै बुधः अथासनानि देयानि पंचसंख्यानि तु ब्राह्मणेभ्यो विशिष्टेभ्यः फला
नंतस्य सिद्धये श्रोणानि चापि देयानि दर्भजान्यन्यवा तत्पूजाविधिमुख्यार्थं मार्चयेत्सुधीः गोपाल
नतु मंत्रेण तमेव पूजयेद्बुधः यंबामृतेन स्नापयित्वा पूजयेद्भक्तिसंयुतः आयुर्वैभक्तभोज्यैश्च नैवेद्यं परिकल्प
येत् तांबूलैश्च वदीपैश्च कुसुमैः चंपकैः शुभैः शतपत्रैश्च कल्हारैरर्चयेत्पुरुषोत्तमं नमस्कारैस्तथा दिव्यै
स्तोत्रपाठैर्विशेषतः प्रदक्षिणामथो कृत्वा वागपतः संपतेद्भुवि ततो गोमिथुनं दत्वा व्रतसंपूर्तिहेतवे तदभा
वे पाठकानां तु द्रोणमात्रं प्रदीयते अथवा ब्राह्मणकानां तु पाठके परिकीर्तितं पूरिकामोदकाद्यैश्च भोज
येद्द्विजसत्तमान् आचार्याय तु तां मूर्त्तिं प्रतिमां दापयेत्सुधीः हस्तमात्राकरणमात्रां कटिसूत्रादिभिः युतः
प्रीतो वै रैश्च संश्रयः कोटियज्ञफलं लभेत् यथाशक्त्यापि कर्तव्यं व्रतमेतच्छुभावहं वित्तशाठ्यमकृत्वा तु
गंगास्नानफलप्रदं तस्मात्प्रदीप कर्तव्यं धर्मकामार्थसिद्धये राजानो मित्रतां यांति शत्रवो यांति दासतां नरो
णांतिर्भवत्येन स्वस्तिकव्रतचारिणां स्त्रीणामपि च कर्तव्यं सर्वसौभाग्यसिद्धये शांडिल्या हृतमेवं तु व्रतं वि
ष्णुवत्सस्य गरेण दिलीपेन दमयंत्या तथैव च आदौ मासे प्रकर्तव्यं मंत्रेनेचापि विशुद्धये मासत्रये समापि

ःस्यावत्तुर्विवतिथ्यात्तुनः एकद्वित्रिपिमासेत्तुसमाप्तिः कोटिगुणपदायस्वंसर्वपुण्याद्भवत्या तस्मै च फलदं भवेत्
व्रता० नैव कस्यापिव्यारमेयंयदीच्छेद्विपुलं श्रेयं न देयं यस्य कस्यापि विकल्पाय हतात्मने भक्तिश्रद्धाविहीनाय यत्तत्सा
मान्यदर्शिने विकल्पहतचित्ताय नास्तिकाय शठाय निवेदयं पुत्राय शिष्याय फलानंतं समासिद्धये अधिज्ञा
त्वातु तत्सर्वं च कारयेद्युधिष्ठिरः इति श्रीभविष्योत्तरे स्वस्तिकव्रतं अनन्तफलं विप्र अथ श्रावणस्यान्त्यभृ
गुवासरे वरलक्ष्मीव्रतं तत्र पूजाविधिः क्षीरसागरसंभूता क्षीरवर्णसमप्रभा क्षीरवर्णसमं वस्त्रं दधाना हरिव
भा ध्यानं ब्राह्मी हंससमारूढा धारिणी पद्मकमंडलुं विष्णुनिजोधिका देवी सा मां पातु वरप्रदा आवाहनं महे
श्वरि महादेवि आसनं ते ददाम्यहं महेश्वर्पे समायुक्ते ब्रह्माणी ब्राह्मणप्रिये आवाहनं तीर्थोदकैर्महा
देवैः पापसंहारकारकैः अर्घ्यं गृहाण देवेशि देवानामुपकारिणि अर्घ्यं कुमारशक्तिसंपन्ने कौमारी
शिखिवाहना पाद्यं ददाम्यहं देवि वरदे वरलक्षणे पाद्यं वैष्णवी विष्णुसंयुक्ता असुरक्षयकारिणी राम०
आचम्यतां देवपूज्ये वरदे सुरमर्दिनि आचमनं स्नानं पंचामृतैः शुद्धैः स्नपयिष्ये हरिप्रिये वरदे शक्तिसं
भूते वरदे विवरप्रिये पंचामृतस्नानं आप्यायस्व दधिक्राव्णः घृतं मिमिक्षे मधुवाता स्वादुः पव

स्वांगत्तलं समानीतं सुगंधिद्रव्यसंयुतं स्नानार्थं ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वरि शुद्धोदकस्नानं रजताद्रिसमं
दिव्यं क्षीरसागरसंनिभं चंद्रप्रभासमं दिव्यं वस्त्रं ते प्रददाम्यहं वस्त्रं मांगल्यमणिसंयुक्तं मुक्ताफलसमन्वितं
दत्तं मंगलसूत्रं च गृहाण सुरवल्लभे मंगलसूत्रं यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं उपवीतं सुवर्णभूषणं दिव्यं नाना
रत्नसुशोभितं त्रैलोक्यभूषणे देवि गृहाणाभरणं शुभं आभरणानि गंधं सुगंधाढ्यं सुगंधसमन्वितं
ददामि देवि वरदे लक्ष्मि देवि प्रसीद मे गंधं महाव्रीहिसमुद्भूतानक्षतानपि शोभनामुक्ता विशेषजनवत्सला
गृहाण परमेश्वरि अक्षतान् नानाविधानि पुष्पाणि नानावर्णयुतानि च पुष्पाणि ते प्रयच्छामि भक्त्या देवि व
रप्रदे पुष्पं अथांगपूजा वरलक्ष्म्यै नमः पादौ पूजयामि कमलवासिन्यै नमः गुल्फौ० पद्मालयायै नम
ः जंघे० श्रियै नमः जानुनी० इंदिरायै नमः ऊरू० हरिप्रियायै कटिं कमलवासिन्यै नमः नाभिं लोकमात्रे
नमः शंखनिधये नमः हस्तौ० त्रैलोक्यपावन्यै नमः कंठं पृथ्व्यै नमः नासां० पद्मनिधये नमः नयने०
भार्गव्यै नमः कर्णौ० क्षीरसागरजायै नमः ललाटं० श्रीवरलक्ष्म्यै नमः शिरः पूजयामि श्रीमहाल
क्ष्म्यै नमः सर्वांगं पूजयामि धूपं दास्याम्यहं देवि गोघृतेन प्रशस्तितं प्रयच्छामि महादेवि भक्तानां वरदप्रि

ये दीपं नैवेद्यं परमं शुभ्रं हस्तिष्टीतिकरं शुभं भक्ष्यभोज्यादिसंयुक्तं पयमात्रादिसंयुतं नैवेद्यं कर्पूरं नागवल्ली
चक्रसुकं चूर्णसंयुतं वल्लक्ष्मिगृहाणत्वं तांबूलं प्रददाम्यहं तांबूलं सुवर्णां सर्वधातूनां श्रेष्ठे देवि प्रसीद मे भ
क्त्यादादामि वरदे स्वर्णां हस्तिप्रदे हि मे सुवर्णं नीराजनं सुमांगल्यं कर्पूरेण समन्वितं चंद्रार्कवह्निसदृशं प्रभे दे
वि नमोस्तु ते नीराजनं सर्वमंगलमांगल्ये सर्वपापप्रणाशिनी दोरकं प्रतिगृह्णामि सुप्रीता हरिवल्लभे दोरकग्र
हणं करिष्यामि व्रतं देवि त्वद्भक्तिस्मरणात् श्रियं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शिवे दोरकबंधनं क्षी
रार्णवसुता लक्ष्मी चंद्रेणोव सहोदरी गृहाणार्घ्यं महालक्ष्मी देवी तुभ्यं नमोस्तु ते पुनरर्घ्यं श्रीहृत्पद्मदले
देवि महादेवि प्रसीद मे बिल्वपत्रं प्रयच्छामि पवित्रं तेन निर्मितं बिल्वपत्रां इहजन्म नियतापाय मम जन्मांतरे
पुच निवारय महादेवि लक्ष्मीनारायणप्रिये प्रदक्षिणा दामोदरि नमस्तेस्तु नमस्त्रैलोक्यनायके हरिका
ंत नमस्तेस्तु त्राहि मां परमेश्वरि नमस्कारः क्षीरार्णवसमुद्भूते कमले कमलालये प्रयच्छ सर्वकामांश्च विष्णु राम॰
वक्षःस्थलालये व्रतसमर्पणं छत्रचामरमांदोलमज्जनं दर्पणं तथा गीतवाद्यादिनृत्यं च राजसन्मानमेव
तथा उपचारैः समभ्यर्च्य क्षमाप्य च महेश्वरि वरलक्ष्मि महादेवि सर्वकामप्रदायिनी क्षमापणं प्रयच्छ

सर्वकामांश्च विष्णुवक्षःस्थलेन्द्रे पुत्रान् देहि यशो देहि सौख्यं सौभाग्यमेव च त्रैलोक्यजननि त्राहि वरदे भक्तवत्सले
प्रार्थना अथ वायनं एकविंशतिपक्वान्नं घृतशर्करासंयुतं इंदिराप्रियतां देवि व्रतः शांतिं प्रयच्छ मे वायनं इंदिरा
प्रतिगृह्णाति इंदिरा वै ददाति च इंदिरा तारको भाभ्यां इंदिरायै नमो नमः इति प्रतिग्रहमंत्रः इति पूजाविधिः अथ
कथा सूत उवाच कैलासशिखरे रम्ये सर्वदेवनिषेविते गौर्या सह महादेवो द्यूतक्रीडां विनोदतः जितोसि
त्वं जितेत्याह पार्वती परमेश्वरं सोपि त्वं च जितेत्याह तदा विवादस्तयोरभूत् चित्रनेमिस्तदा पृष्टो मृषावादमभाषत
तदा कोपसमाविष्टा गौरी शापं ददौ ततः कुष्ठी भव मृषावादिन् चित्रनेमे हतक्रिया नानृतं हि सभायां पंक्तावपि
इष्टश्रुतावपि चित्रनेमिर्महाप्राज्ञ सत्यं वदति नो मृषा प्रसादः क्रियतां देवि देवी माहात्म्यपंडितः प्रसादस्तु रवी
तस्मै विशापं च जगाद सा यदा सरोवरे दिव्ये करिष्यन्ति तपः शुचि ततः स्वर्गगणिकाः सर्वाः व्रतं प्रीतितः समाहि
ताः तदा भवान् विशापः स्यादित्युक्तः स पपात ह ततोर्दिने स्वकतिभिः श्चित्रनेमिः सरोवरे कुष्ठी भूत्वा वसंस्त
च ददर्श स्वर्विलासिनीः देवताः पूजने युक्ताः प्रपच्छ प्रणिपत्य ताः किमेतद्भो महाभागाः किं पूजायां तु वांछितं
किं फलं स्यात् मिरस्तु इष्टय मिहामुत्र सुखाप्तये इत्युक्तं चित्रनेमिश्च केश्यथ चंद्रलोचनाः येनास्माद् गिरिजाशाया न्मे

व्रता० न्द्रामिदिरादुःखितान् तान्दृष्ट्वा कृपयाऽस्माने व्रतमेतदनुत्तमं वरलक्ष्मीव्रतं दिव्यं सर्वकामसमृद्धिदं यदा खेलु कु
लीस्त्रेमासे च श्रावणे तथा गंगायमुनयोर्योगं गत्वा गमद्रुसमसन्नदा तस्मिंश्च श्रावणे मासि शुक्लपक्षे नितं भृगोर्दिने प्रा
रब्धव्यं व्रतं तत्र महाल[illegible]क्ष्म्याय तान्ममिः सुवर्णघटितां कुर्याद्वस्त्रेर्युजसमन्वितां पूर्वं गृहमलंकृत्य तोरणैरंगव
ल्लिकैः गृहस्य पूर्वदिग्भागे ईशान्यां वा विशेषतः तंडुलान्वस्त्रसंरभ्य कलशं तं निधाय च पूजयेत् संस्थापयेत्तत्र पूज
येच्च यथाविधि अमृतान्तरा पूर्वं तु शुद्धस्नानं यथाक्रमं पंचामृतेन स्नपनं कारयेन्मंत्रतः सुधीः शुद्धस्नानं ततः कृ
त्वा देवीसूक्तेन वै ततः वस्त्रं गंधैः समभ्यर्च्य पश्चाद्वै वस्त्रं समर्पयेत् अच्युत्यवर्ती बल्वादिपुष्पदामालती एतेषां
पत्रमादाय एकविंशतिसंख्यया नानाविधानि पुष्पाणि मालत्यादीनि वै ततः धूपदीपैर्महालक्ष्मीं पूजयेत्सर्वकाम
दां पायसं सर्वमन्नं च सर्वभक्ष्यसमन्वितं एकविंशतिसंख्याकैरपूपैः पूजयेत्स्त्रियं देवैस्सर्वसमर्प्यैव वंसदृशा
यानतः एवं संपूजयित्वा तां तां बुद्ध्वा देवस्य षोडश उपचारैर्बहुविधैर्नानासंमानेनैस्तथा नृत्यगीतादिसहितं दे
वीं संप्रार्थयेत्स्त्रियं उमा सरस्वती माया शचीच प्रियवादिनी एताभिश्च कृतं सम्यक् व्रतं सर्वसमृद्धिदं पूजावसा रमा०
नपर्यंतं चित्तेनेमिरस्तु ततः होमं धूपं समाघ्राय यष्टुत्तदीपप्रभावतः गतकुष्ठः स्वर्णतेजो शुचिस्सद्गतमानसः तस्मि

न्नेव व्रते सम्यक् मनः संधाय सर्वदा पंचवायनकं दत्वा कथां श्रुत्वा वीतयत्नतः तथा मोनं गृहीत्वा तु नआरतीभिः प
पूजयेत् व्रतं वक्तुर्वतां हस्ताद्देकं श्रीफलं तथा पर्णीकं चूर्णरहितं कृत्वारणीयं प्रयत्नतः भक्षयित्वा चैलां तेनं प
यित्वा हं ततः ततः प्रभाते त्यायदर्शनीयं प्रयत्नतः आरक्ते सति सजाते कुर्याद्वतमनुत्तमं नो चेन्न तद्व्रतं कुर्या
त्सर्वदा भर्तृनिमिष्टता अनेनैव क्रमेणैव व्रतं संगृह्णीतयत्नतः अहं तस्याकरिष्यामि व्रतं सर्वसमृद्धिदं इत्युक्त्वा
सर्वदेवाः सकारयामास तत्स्मरणात् सुवर्णनिर्मितां देवीं वस्त्रालंकारसंयुतां पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृ
त्वा प्रयत्नतः पंचवायनकं दत्वा द्विजेभ्यो यथाक्रमं विप्रायवाप्ययतयेदेव्ये ब्रह्मचारिणि सुवासिन्यै
ततस्त्वेकं अर्पितं चित्तनेमिना एवं सम्यक् क्रमेणैतान्कृत्वा वायनपंचकं ततो गृहं गतं तेन देवीं नत्वा यथाक्रमं
कतो गुप्तुसं संप्राप्य भक्षयित्वा ततो व्रती नागवल्लीदलं त्वेकं क्रमुकं चूर्णवर्जितं भक्षयित्वा तु चैलां तेन प
भाजेनं निरीक्ष्य च आरक्ते चनतो जाते व्रतस्यास्य प्रभावतः अहाहं गतया पोस्मि देवीदर्शनयोगतः एतत्स
म्यक् व्रतं वीर्णं व्रतं यन्मया कृतं चित्तनेमिं व्रतं कृत्वा कैलासं शंकरालयं गत्वा प्रणम्य देवेशं देवी सादर

व्रता० पूर्वकं पार्वतीच तदाशाह दृष्ट्वा नेमे स्वपुत्रव्रतपालनीयो मया त्वं वै सत्यमित्यवधार्यतां विज्ञनेमित्स्न दाशाह पार्वती
हर्षवन्नमा तवयादातुतं हृष्टं वरलक्ष्मीप्रसादतः महादेवस्ततः शाहस्त्रिज्ञनेमिंस्तु विज्ञतं अद्य प्रभृति कैलासे स्तुं
स्वभोगान्यथेप्सितं पश्चाहं तासि वैकुंठं व्रतस्यास्य प्रभावतः पार्वत्यापि कृतं सर्वं पुत्रलाभार्थया तया दृष्ट्वा
षण्मुखस्तेन व्रतेन वस्तु महाव्रतः नंदि स्त्रुविक्रमादित्यो राज्यं प्राप्तं तदा तया नंदिस्त्र कौंतया हीनो कांताल
व्याप्रसादतः तथा चतद्भूतं कातं कृतं कातं कृतं वै उत्तरे तृतः पुत्र प्रस्तु स्तुवेसा त्रैलोक्य भरणं क्रमं इहमा
नुषलोके हि व्रतं चीर्णं स्तु विस्तरं तदा प्रभृति येनैवं वरलक्ष्मीव्रतं स्तुते व्रतं पुराणं नरो वापि कुर्याद्वै तत्तथागते
नामकाकारेति विकलान्भोगान्प्राप्य श्रियं व्रजेत् व्रतानामुत्तमं पुराणं वरलक्ष्मीव्रतं शुभं तत्कृतीच नरो ना
री द्वौ पराैश्वर्न संशयः यइदं शृणुयान्नित्यं श्रावयेद्वा समाहितः धनधान्यमवाप्नोति वरलक्ष्मीप्रसादतः एम०
इति श्रीभविष्योत्तरे वरलक्ष्मीव्रतं आश्विनस्य शुक्लानम भानुवासरमास्य माहात्म्यका स्तमम्यवधि दाना
फलव्रतं तत्र पूजा ध्येयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः केयूरवान्मक

रकुंडलवान्किरीटीहारी हिरण्मयवपुर्धृतशंखचक्रः इति ध्यानं जगन्नाथाय नमः आवाहनं पद्मासनाय नमः
आसनं गृहपतये नमः पाद्यं तमोहर्त्रे नमः अर्घ्यं मित्राय नमः आचमनं विश्वतेजसे नमः पंचामृतस्नानं जग
त्पतये न वस्त्रं त्रिमूर्तये नमः यज्ञोपवीतं हरये नमः गंधं सूर्याय नमः अक्षताः भास्कराय नमः [redacted] पु
ष्पं अहस्पतये नमः धूपं अज्ञाननाशिने नमः दीपं लोकेशाय नमः नैवेद्यं विश्वतेजसे नमः तांबूलं सूर्याय
नमः सुवर्णपुष्पं विश्वतेजसे गमः नीराजनं भास्कराय नमः मंत्रपुष्पं नमस्ते देवदेवेश नम [redacted] स्तेस
र्वका मद नमस्ते यमुहस्ताय नमस्ते देवमूर्तये नमस्कारः सर्वात्मने प्रदक्षिणां दिवाकर नमस्तुभ्यं पापं नाश
य भास्कर त्रयीमया कविश्वात्मन् गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते द्वादशं वा त्रमर्घ्यं तनो वा सूर्याय पूजायस्मृत्यामि इ
ति पूजाविधानं पितृहृष्टं वृतं मानाकुंती माध्यंदर्श नमस्कृत्वा सह इक्ता पाद्या र्घ्याचमनीयकं दत्वासं
र्ध्यं तव्यासं कुंती सुकृतितांजलिः पतित उत्तात्रमे कार्थं व्रतं ब्रूहि महात्तने मासऽ० सूर्य फलदाना फलं नामव
द्वैव्रतमनुत्तमं कैलास शिखरे रम्ये पार्वती परमेश्वरं दानानां सर्वदानाना उत्तमं ब्रूहि तः शंकर उवाच
सा कृदेवि त्वपाष्टमस्मेसर्वतः शुभं भूमो तभारते वर्षे उरोपवयमुना तटेक्रा षिषात्रिसमृहस्त्र व्रतं गेन

व्रता० स्तुसंस्थितः तत्रगत्वातु हे देवि स्कंद सर्वव्रतोत्तमं शंभोस्तु वचनाद्देवी कैलासादागता भुवि। आगमाना मार्गेणगद-
र्शकुस्तुमावती किं वने क्लिश्यते बाले तामुवाच पार्वती। हे देवि विवरसंतं हि यातिमा ष्टासि सुदुःखिता आगच्छ त्वं
मयात्तु धर्षं करिष्यामो वयं व्रतं। भविष्यति यतेर्योगः सुत्तरोक्षन वाच्यरः तयासह व्रजत्वं तु दर्शयंती ददर्श ह
तत्रैव च पतिभ्रष्टा पुत्रहीना सुदुःखिता। तच्छ्रुत्वा तां गृहीत्वा तु तया पार्श्वं जगाम ह पुण्यां च यमुनां गत्वा
स्नात्वा हि माता तु वासरे तत्र हृष्टा तु सा देवी पप्रच्छ स्त्रीकदंबकं इदं व्रतं किमेतन्मे वक्तुमर्हथ ऋषिस्त्रियः स्त्रियऊ
चुः पुण्यं व्रतमिदं देवि विशेषेण पापप्रणाशनं। सर्वसंपत्करं स्त्रीणां पतिपुत्रान्नमोक्षदं धर्मार्थकाममोक्षा
णां सिद्धये तद्व्रतं नृणां कन्यादानसहस्रं तु गोदानं त्रिलक्षकं भूहिरण्यतिलादीनां सर्वेषामधिकं व्रतं।
सर्वदानफलं चैकं तस्माद्दानाफलं व्रतं। व्रतं तत्कृत्वा पार्वती प्राह करिष्यामो वयं व्रतं। सांगव्रतं व्रतं तद्ब्रूहि कालं
द्रव्यविशेषतः स्त्रीय ऊचुः आवाहयेज्जगन्नाथं माथं भास्करं वेदरूपिणं पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्यु
तिः सप्ताश्वरथसंयुक्तो द्विभुजः स्यात्सदा रविः ध्येयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती एवं ध्यात्वा द्विजः सम्यक् प्राक् राम०
रं देवरूपिणं नमः पद्मासनायेति दद्यादासनमुत्तमं। पाद्यं गृहाणेति तेभ्यं नित्याद्यार्घाचमनं तथा त्रैलोक्याध

स्प
तमोहर्त्रे अर्घ्यं दद्यात् स्नपयेत्ततः पंचामृतविधानेन स्नापयेद्धि सुतेजसा। जगत्पतये तु वस्त्रं च यज्ञोपवीतं त्रिमूर्तये रक्तांग
धाद्भुतं तत्पुष्पं रवे देद्यात्समंत्रकं। अहस्तेन तपे तु वै धूपं दीयमत्तान गाशिने नैवेद्यं परमान्नं च सफलं वाज्यशर्करं
गृहाण सर्वलोकेश सर्वकामफलप्रद तांबूलं च सकर्पूरं प्रदद्याद्धि सुतेजसे नमस्ते देवदेवेश नमस्ते देवमूर्तये
नमः कमलहस्ताय आदित्याय नमो नमः नमस्कुर्यानि नैव प्रार्थयेद्धि सुतेजसं कृत्वा प्रदक्षिणां देवमर्घ्यं दद्या
त्स्नपयत्ततः रक्तगंधाक्षतैः स्नाप्य पात्रेणार्घं समंत्रकं। दिवाकर नमस्तेस्तु पापनाशय भास्कर त्रयीमयार्क वि
श्वात्मन् गृहाणार्घं नमोस्तु ते एवं द्वादशवारं च व्रती दद्यात्समंत्रकं तैलापक्वलवणक्षारं वर्जयित्वा तु भोजये
त् बहुबीजफलवर्जं शेषद्रव्यं तु भोजयेत् कंदमूलफलाहारं विशेषेण फलप्रदं। नीवारस्यादनं विशेष
ः सद्भिः स्मृतः एवं कुर्याद्व्रतं सम्यक् प्रत्येकं मासि तु वासरे माघमासे तु कृष्णपक्षे सप्तम्यां यावदंतिको षष्ठ्यामुपोष्य
विधिवत्सप्तम्यामुदये शुचिः पूर्ववद्विधिमभ्यर्च्य प्रतिमां वस्त्रसंयुतां। आचार्याय निमंत्र्य गोमयेनोपलिप्य
च। संपूज्य तं परमान्नं वहोमयेत् होरं मंत्रकं। पायसं प्रतिमां वस्त्रं ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं कुर्यान्मंचवर्षं वर्षं यथा
समर्पयेत्। पंचसप्तमार्गांच प्रथमं त्रीहि मेवच। गोधूमा माषमुद्गाश्च नीयेव तत्तनीयेलवणां तथा चतुर्थे तिलदानं

व्रत

चपंचमेमाषयेवचसफलांदक्षिणांदद्यात् विप्रान्द्वादशभोजयेत् एवंकुर्याद्व्रतंसम्यक् सर्वसंपूर्णतामियात् ततः
त्वात्तौगृहीत्वाथसर्वंतत्रचकारवै पद्मावतीयतिंप्राप्यदमयंतीतथानल सुमित्रापुत्रपिंडार्थेतत्राद्वूर्याद्विजोत्तम
मेसर्वभाग्यसुतागौरीस्वर्णमाषफलंयया तद्गृहीत्वागतेमार्गेददर्शब्राह्मणस्त्रियं ।।तांदृष्ट्वातत्फलंदत्वात
तःसफलापिपश्चाद्गृहंगत्वासविस्मयः धनधान्यसमृद्धिस्तबहुगोधनसंकुलं सर्वरत्नमयोभूत्वाभार्ययासमम
ब्रवीत्सविप्रस्तुविस्मितोभार्यांदृष्ट्वाकिंकृतंमयासाब्रवीद्भगवन्स्वामिन्भवद्भिः फलमागतं स्वर्णमाषफ
लंदत्तंयेनकेनकृतंतुमेमहादेवफलंदत्तंयावत्पाहूयमम ।। ततःशिवपुरंप्राप्यभार्ययासर्वमब्रवीत् नमस्कृ
त्वातुसद्भक्त्यापपृच्छेदंशिवंद्विजः तत्फलंकथंप्राप्तंदेवीवाक्यात्प्रथमोद्विजोत्तमः तदारभ्यकृतंसर्वंतुगौरीदानात्फ
लंमहत् सुपुत्रंलभतेकुंतिवंकुरुव्रतमुत्तमं यःपठतीदमाख्यानंशृणोतिश्रद्धयान्वितः तेसर्वेपापनिर्मु
क्तायांतिपरमांगतिं इतिश्रीस्कांदेदानफलव्रतं अथचातुर्मास्येकादशीपारणधारणापारणाव्रतं
भविष्योत्तरपुराणोक्तम् ॐ श्रीकृष्णउवाच कौंतेयवक्ष्यामिव्रतंधारणपारणं वांधवादिवधंदोषंसर्वेंद्रियनिया राम०
मकं चातुर्मास्येतिथावाद्यैमासिकौंतेयसुव्रत पुण्याहंकारयेत्पूर्वमेकादश्यांशुभेदिनेपश्चात्संकल्प

राजेंद्रतदासम्यग्व्रतंचरेत् आद्यैमासितिथावंतेवाचातुर्मास्समयापिवा एकस्मिन्धारणंकार्यंपारणंचतथापरं उपवा
सोधारणंख्यातंपारणंभोजनंभवेत् पारणाद्याद्दिनेपूर्वमेवसर्वंनिवेदयेत् पारणांततःकार्यंमंत्रमष्टाक्षरंजपेत्
अष्टोत्तरशतंदद्याद्विदेवायतन्मनाःसमासेमासिराजेंद्रकुर्याद्ध्यानपरंबुधः चातुर्मास्यव्रतीवापिमासेमासे
तुकारयेत् उपवासदिनेप्राप्तेपुण्याहंकारयेत्पुरा आचार्यंवरयेत्पश्चाद्ब्राह्मणंस्तततःपरं कुर्यात्प्रतिमांपश्चा
ल्लक्ष्मीनारायणस्यैवस्वर्णकुंभेततस्तां प्रपूजयेन्निशिरम्यांपंचामृतैस्तथा पुष्पैःतुलसीदलसंयुतैः मालती
केतकीभिश्चमल्लिकाकुसुमैस्तथा रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणपठनादिभिः प्रातःकालेसमयातेब्राह्मणान्स
निमंत्रयेत् मासेविंपंचदशद्विमासेद्विगुणंभवेत् चातुर्मास्येतथाराजन्तथाविंशतिसंख्यकाःआनीयसंख्या
याराजन्ब्राह्मणांश्चनिमंत्रयेत् पश्चात्स्नानादिकंकृत्वादेवपूजांसमाचरेत् पश्चादग्निंसमाधायहोमंकुर्या
द्यथाविधि ।। तिलसीदेतिमंत्रेणजुहुयाद्वृततिलौदनं अर्थिकाराममंत्रेणजुहुयाद्वृष्टौदनं अष्टोत्तरेणमंत्रेण
पायसंजुहुयात्ततः लक्ष्मीनारायणोदेवस्थानत्रयेपिदेवताः शर्णाकृतिंततोहुत्वाहोमशेषंसमापयेत्
।।ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादाचार्यंपूजयेत्ततः एवंकृत्वामहाभागब्रह्महत्यादिपातकैः मुच्यतेनात्रसंदेहस्त

व्रता० स्मात्कुरु महाव्रतं सुग्रीवस्तु पुरा राजन् हत्वा वालिनमाहवे। एमादिषु ततो भूत्वा कृत्वा धारणपारणां विमुक्तः सन्
तादोषात्तथान्यैः पातकैरपि नारदो पि तथा राजन् दृष्ट्वैतन्मुनिशुद्धकः द्विजेभ्यश्च प्रदेशस्तु सकृद्धारणापारणो
इंद्रियाणां वशार्थाय सर्वपापापनुत्तये। तस्मात्त्वमपि राजेंद्र कुरुष्व व्रतमुत्तमं किं दानैस्तपसा किंवा किमन्यैश्च व्र
तैर्यमैः धारणां पारणां कुर्याद् व्रतानामुत्तमं व्रतं सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलं तत्फलं समवाप्नोति कृत्वा
४×होमादिकं विना वापि तस्य पुण्यप्रभावतः जितेंद्रियस्ततो भूत्वा ब्रह्मभवे शिनावरः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याद्
५×रणापारणां ×धारणापारणां इदं व्रतं महापुण्यं तपसामुत्तमं तपः यज्ञानां च तथा यज्ञः व्रतानामुत्तमोत्तमम्
।तस्मात्त्वमपि राजेंद्र कुरु दिदं विधिपूर्वकं बांधवादिवधे दोषैर्मुक्तस्तेनात्र संशयः इति तं संप्रभाष्याथ विष्णुः
स्वां वसुंधरीं ययौ दृश्यमानः पौरजनैः समस्तैः पांडुपुत्रकैः युधिष्ठिरोपि राजर्षिश्चकारेदं महाव्रतं विमुक्तः स
र्वपापेभ्यो वंशपक्षस्ततो भवत् इति भविष्योत्तरपुराणे धारणापारणाव्रतं अथाश्विनशुक्लैकादश्यादि मास
पर्यंतं मासोपवासव्रतं हेमाद्रौ विष्णुरहस्ये नारद उवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं विधिं मा राम०
सोपवासस्य फलं चास्य यथोदितं यथा विधानैः कार्यो व्रतचर्या यथा भवेत् आरभ्यते यथा शर्वं समाप्यं परि

यथाविधि यावत्संख्यं हिकर्तव्यं तद् ब्रूहि प्रपितामह। व्रतमेतत्तु सुश्रेष्ठं विस्तरेण ममानघ ब्रह्मोवाच साधु नारद
सैवैतत्स्पृष्टवरस्त्वयोधुना यादृग्मतिमतां श्रेष्ठ तद् शृणुष्व वदामि ते सुराणां च यथा विष्णुः तपतां च यथा रविः मेरु
शिखरिणां यद्वत्वैनतेयस्तु पक्षिणां तीर्थानां तु यथा गंगा प्रजानां तु यथा वणिक् श्रेष्ठं सर्वव्रतानां तु तद्व
न्मासोपवासकं सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यद्भवेत् सर्वदानोद्भवं वापि लभेन्मासोपवासकृत्। अग्निष्टोमा
दिभिर्यज्ञैर्विधिवद्भूरिदक्षिणैः न तत्पुण्यमवाप्नोति यन्मासपरिलंघनात् तेन दत्तं हुतं जप्तं तपस्तप्तं स्वधा कृ
तं यः करोति विधानेन नरो मासमुपोषणं विप्रैर्वेलवं यज्ञ येनाभ्यर्च्य जनार्दनं गुरोरनुज्ञां ततो लब्ध्वा कुर्यान्मा
सोपवासनं वैष्णवानि पथ्योक्तानि कृत्वा सर्वव्रतानि तु द्वादश्यादीनि पुण्यानि ततो मासमुपावसेत्। अतिकृ
च्छ्रं पराकं च कृच्छ्रं चांद्रायणं ततः मासोपवासं कुर्वीत ज्ञात्वा देहबलाबलं। वानप्रस्थो यतिर्वापि नारी वा वि
धवा मुने। मासोपवासं कुर्वीत गुरुविप्राज्ञया ततः आश्विनस्यामले पक्षे एकादश्यामुपोषितः व्रतमेतत्तु गृह्णी
यादावत्त्रिंशदिनानि तु। वासुदेवं समुद्दिश्य कार्तिकं सकलं नरः मासं चोपवसेद्भक्त्या सम्यक्फलभाग्भवेत्
अच्युतस्यालये भक्त्या त्रिकालं कुसुमैः शुभैः मालतीन्दीवरैः पद्मैः कमलैः सुगंधिभिः कुंकुमोशीरकर्पू

व्रत० रैर्विलिप्यवरचंदनैः।नैवेद्यधूपदीपाद्यैरर्चयेत्तुजनार्दनं।मनसाकर्मणावाचापूजयेद्गरुडध्वजं।कुर्यान्नरस्त्रिषवणंहृद्द्र
क्षिर्जितेंद्रियः।नाम्नामेवतथालापंविष्णोःकुर्यादहर्निशंभक्त्याविष्णोःस्तुतिर्वाच्यामृषावादंविवर्जयेत्।सर्वसत्वद
यायुक्तःशांतहृत्त्विरदंसकः सुप्तोवाप्यासनस्थोवावासुदेवंप्रकीर्तयेत्।स्मृत्वालोकनगंधादिस्वादनंपरिकीर्तनं
।अन्नस्यवर्जयेत्सर्वंग्रासानांचाभिकांक्षणं।गात्राभ्यंगंशिरोभ्यंगंतांबुलंसविलेपनं व्रतस्थोवर्जयेत्सर्वंयच्चान्यन्न
चनिराकृतं व्रतस्थोनस्पृशेत्किंचिद्विकर्मस्थान्नवालयेत् देवतायतनेतिष्ठेन्नगृहस्थःस्वगेहगं।कृत्वामासोपवासं
तुयथोक्तविधिनानरः नारीवाविधवासाध्वीवास्तुदेवंसमर्चयेत्।अन्यूनाधिकमेवंतद्व्रतंत्रिंशद्दिनैरितं।कृ
त्वामासोपवासंतुसंतेयतात्माजितेंद्रियः।ततोर्चयेन्महद्भक्त्याद्वादश्यांगरुडध्वजं।पूजयेत्पुष्पमालाभिर्गंधधू
पविलेपनैः।वस्त्रालंकारवाद्यैश्चतोषयेदच्युतंनरः।स्नापयेत्हरिंभक्त्यातीर्थचंदनवारिभिः।चंदनेनानुलिप्तं
गंधपुष्पधूपैरलंकृतं।वस्त्रदानादिभिश्चैवभोजयेत्द्विजोत्तमान्।दद्याच्चदक्षिणांतेभ्यःप्रणिपत्यक्षमाप राम०
येत्।क्षमापयित्वाविप्रांश्चविसृज्योभ्यर्च्यसत्वरं।एवंविनातुसारेणभक्तियुक्तेनशक्तितः।यःमासोपवास
त्तुकृत्वाभ्यर्च्यजनार्दनं।भोजयित्वाद्विजांश्चैवविष्णुलोकेमहीपते।एवंमासोपवासान्हिसम्यक्कृत्वात्रयोदश

।निर्यायमेत्तनतस्तैश्चैवविधिनापेनतच्छृणुकारयेद्हैमवंपद्ममेकादश्यामुपोषितः पूजयित्वाचदेवेशमाचार्योत्तु
त्तयाहरिं।अर्चयित्वाहरिंभक्त्याअभिवाद्यगुरुंतथा।ततोन्नभोजयेद्विप्रान्भोजयीततथाविधि।विष्णुरूकुलश्च
स्तोविष्णुपूजनतत्परान् पूजयित्वाद्विजान्सम्यग्भोजयित्वात्रयोदशनावेंतिवयुग्मानिभाजनान्यासनानिच
।योगपट्टानिशुभ्राणिब्रह्मसूत्राणिचैवहि।दद्याच्चैवद्विजाग्रेभ्यःपूजयित्वाप्रणम्यच।ततोनुकल्पयेच्छय्यां
शस्तांतदासंस्थितांसच्छादनशुभांश्रेष्ठांसोपधानामलंकृतांकारयित्वामनोमूर्तिंकांचनींतत्रशक्तितःन्यसे
तस्यांतुशय्यायामर्चयित्वास्रगादिभिः आसनंपादुकेछत्रंवस्त्रयुग्ममुपानहौ।पवित्राणिचपुष्पाणिशय्याया
मुपकल्पयेत्।एवंशय्यांतुसंकल्प्यप्रणिपत्यचताद्र द्विजाग्र्यःप्रार्थयेन्नातुमोदार्थविष्णुलोकंव्रजाम्यहं।ए
वमभ्यर्चिताविप्राबदेयुर्व्रतिनंतदाव्रजनवस्त्रेष्टविष्णोस्थानमनामयं विमानंवैष्णवंदिव्यंसशय्यापरिकल्पि
तं तेनविष्णुपदंयाहिसदानंदमनामयं।ततोविसर्जयेद्विप्रानाज्ञाप्यानुगम्यच।ततस्तुपूजयेद्भक्त्यागुरुं
ज्ञानप्रदायकंतांशरिकल्पितांसम्यग्गुरुंव्रतसमापकं।प्रणम्यशिरसाशांतोगुरवेप्रतिपादयेत्।एवंप्रसन्नहरिं
विंद्यात्स्वहृद्ज्ञानप्रकाशकं।कृत्वामासोपवासांश्चनरोविष्णुतनुर्भवि[illegible]त्।कृतमासोपवासश्चविष्णुपूजनत

व्रत० रैर्विलिप्य वरचंदनैः नैवेद्यधूपदीपाद्यैः सर्वद्यैस्तं जनार्दनं। मनसा कर्मणा वाचा पूजयेद्गरुडध्वजं। कुर्यान्नरस्त्रिषवणं हृष्टहृ
ष्टो जितेंद्रियः नाम्नामेवं तथालायं विष्णोः कुर्याद्दर्निशं भक्त्या विष्णोः स्तुतिं वा प्यामृषावादं विवर्जयेत्। सर्वसत्वद
यायुक्तः शांतहृन्निरहंसकृः स्वप्नो वा भ्रासनस्थो वा वासुदेवं प्रकीर्तयेत्। स्मृत्यालोकनगंधाद्रिस्वादनं परिकीर्तनं
। अन्नस्य वर्जयेन्सर्वं ग्रासानां चाभिकांक्षणं। गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबुलं सविलेपनं व्रतस्थो वर्जयेन्सर्वं यच्चान्य
न्निराकृतं व्रतस्थो न स्पृशेत्किंचिद्विकर्मस्थान्नवालयेत् देवतायतने तिष्ठेन्नगृहस्थः स्वपेद्धृतं। कृत्वा मासोपवासं
तु यथोक्तविधिना नरः नारी वा विधवा साध्वी वासुदेवं समर्चयेत्। अन्यूनाधिकमेवं तु व्रतं त्रिंशद्दिने स्मृतं। कृ
त्वा मासोपवासं तु संतैपेतात्माजितेंद्रियः ततोर्चयेन्महद्भक्त्या द्वादश्यां गरुडध्वजं। पूजयेत्पुष्पमालाभिर्गंधधू
पविलेपनैः वस्त्रालंकारवाद्यैश्च स्तोत्रैर्यद्यदच्युतं नरः स्नापयेत्हरिं भक्त्या तीर्थचंदनवारिभिः चंदनेनानुलिप्तं
गंधपुष्पधूपैरलंकृतं। वस्त्रदानादिभिश्चैव भोजयेत्द्विजोत्तमान्। दद्याद्वै दक्षिणां तेभ्यः प्रणिपत्य क्षमाप
येत्। क्षमापयित्वा विप्रांश्च विसृज्योपपर्युपस्त्रवा। एवं विज्ञाय सारेण भक्तियुक्तेन शक्तितः एवं मासोपवासं राम०
तु कृत्वाभ्यर्च्य जनार्दनं। भोजयित्वा द्विजांश्चैव विष्णुलोके महीयते। एवं मासोपवासान्हि सम्यक् कृत्वा त्रयोदश

। नियमेन तस्माच्चैव विधिनापेन तद्व्रतम् कारयेद्धैमवं पद्ममेकादश्यामुपोषितः पूजयित्वा च देवेशमाचार्यो तु
त्तया हरिं। अर्चयित्वा हरिं भक्त्या अभिवाद्य गुरुं तथा। ततो भोजयेद्द्विजान्भोजयीत यथाविधि। विष्णुरुद्रकुलच
त्रा विष्णुपूजनतत्परान्। पूजयित्वा द्विजान्सम्यक् भोजयित्वा त्रयोदशतावतिवयुग्मानि भाजनान्यासनानि च
। योगपट्टानि सूत्राणि वस्त्रसूत्राणि चैव हि। दद्याच्चैव द्विजातिभ्यः पूजयित्वा प्रणम्य च। ततोतु कल्पयेच्छय्यां
शस्तास्तरणसंस्थितां सच्छादनशुभां श्रेष्ठां सोपधानामलंकृतां कारयित्वा मनोमूर्तिं कांचनीं तु स्वशक्तितः न्यसे
तस्यां तु शय्यायामर्चयित्वा स्रगादिभिः आसनं पादुके छत्रं वस्त्रयुग्ममुपानहौ। पवित्राणि च पुष्पाणि शय्याया
मुपकल्पयेत्। एवं शय्यां तु संकल्प्य प्रणिपत्य च ताम् द्विजाय प्रार्थयेन्नाथ मोदार्थं विष्णुलोकं व्रजाम्यहं। ए
वमभ्यर्चितां विप्रा वदेयुर्व्रतिनं तदा व्रज नवद्रपृ विष्णोः स्थानमनामयं विमानं वैमवं दिव्यं सशय्यापरिकल्पि
तं तेन विष्णुपदं याहि सदानंदमनामयं। ततो विसर्जयेद्विप्रान् प्रणिपत्यानुगम्य च। ततस्तु पूजयेद्भक्त्या गुरुं
ज्ञानप्रदायकं तं शक्तिकल्पितां सम्यग्गुरुं व्रतसमापकं। प्रणम्य शिरसा शांतो गुरवे प्रतिपादयेत्। एवं प्रकृष्टहरि
विंधास्यहं ज्ञानप्रकाशकं। कृत्वा मासोपवासांश्च नरो विष्णुतत्त्व वि[illegible]शेत्। कृतमासोपवासश्च विष्णुपूजनत

व्रत० त्यग्नयेछांतमनाःकालंस्वर्गस्थोविजितेंद्रियः कृत्वामासोपवासांस्तुनिर्वाप्यविधिवन्मुने।कृत्वानाशनंतुद्दमवि
ष्णुलोकंव्रजेन्नरः पश्चिमजातोमहापुण्येकुलेमासोपवासकृत्।सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीपते।नरोमा
सोपवासानांकर्ताउपकृतांवरः।पितृमातृकुलाभ्यांचसमंविष्णुपुरींव्रजेत्।नारीवास्तुमहाभागापथोक्तव्रतमा
स्थिता।कृत्वामासोपवासांस्तुव्रजेद्विष्णुंसनातनं नारद उ॰ स्तुडुःकरमिदंदेवमूर्छाग्लानिकरंपरं।व्रतंमासो
पवासाख्यंभक्तिंजनयतेत्कुते।पीडितस्यमृदंशदेवमूर्छाभवतिनस्तदा।पापोवाथग्रहोवाथकिंनुकार्यंपितामह
।ब्रह्मोवाच।व्रतस्थंकर्षितंदृष्ट्वामूर्छितंवातथाधना।दृष्ट्वात्तुब्राह्मणास्तस्यकुर्युःसम्यगनु ग्रहं।अमृतपाप
यत्क्षीरंपिष्टमानसःकृत्वाशिशयेदहनविमुञ्चेतआरोग्यःतुत्पीडितोव्रती।अतिमूर्छान्वितंक्षीरंस्तुमूर्छेदुस्तपी
डितं।पाययित्वामृतंक्षीरंस्वेदत्वाफलानिच।[illegible]नि च।अहोरात्रंचयोनित्यंव्रतस्थःपरिपालयेत्।
पयोमूलंफलंदत्वाविष्णुलोकंव्रजेत्तस्ः एवंमासोपवासस्थमारुह्यप्राणसंशये।अव्रतघ्नगुरोर्दिष्टैःपरी राम०
प्स्याद्ब्राह्मणास्तथा।नैतेव्रतंविनिघ्नंतिहविर्विप्रानुमोदितं।क्षीरोषधैर्गुरोराज्ञाआपोमूलंफलानिच।एवंकृ
त्वाभिरद्वैतस्मगुरुपायसंतदा।पाययेदुक्तितोयस्मात्समाप्नोतिपुनर्व्रतं।अथविसर्जनंविष्णुर्व्रतीनया।सा

र्वंविष्णुमयंज्ञात्वाव्रतस्थःक्षीरान्तुदुर्बलतापदास्तुमूर्छेन्निःशेषपरिग्लानोतिमूर्छितःतदासमुद्धरेत्क्षीरामिष्टंतंविष्णु
रव[illegible]तोस्थि।परिपाल्यव्रतीदेहंव्रतशेषंसमापयेत्।यथोक्तंहिगुणांतस्यफलंविषमुखोदितं।इंद्रियार्थेषुसंम
क्तासादेवविमलामतिःपरितोषय[illegible]तेविष्णुर्नोपवासोपतात्मनां।किंतस्यबहुभिस्तीर्थैःस्नानहोमजपव्रतैः
।जितेंद्रियगणोधीरोनिर्जितोदुष्टचेतसा।जितें[illegible]द्रियःसदाशांतःसर्वभूतहितेरतः।वासुदेवपरोनित्यंनक्लेश
कर्तुमर्हति।कृत्वाग्रतंयथोक्तंतु वैष्णवंपरमव्ययं।प्राप्नोतिपुरुषोनित्यंपुनरावृत्तिदुर्लभं।येस्मरंतिसदा
विष्णुंविशुद्धेनांतरात्मना।तेयांतिभवंयंत्यक्ताविष्णुलोकमनामयं।प्रभातेवाहरात्रेवामध्याह्नेदिवसक्षये
श्रुत्वातेयेकीर्तयंतितेतरंतिभवार्णवं।आनंदितोयदुःखार्तःक्रुद्धःशांतोथवाहरिं।योनुकीर्तयतेभक्त्यास
गच्छेद्वैष्णवींपुरीं।गर्भजन्मजरारोगदुःखसंसारबंधनैः।नबाध्यतेनरोनित्यंवासुदेवमनुस्मरन्।स्थावरेजंगमे
सत्वेस्थलेस्थूलेसूक्ष्मशुभाशुभे विष्णुंपश्यतिसर्वत्रयःसविष्णुःस्वयंनरः।सर्वंविष्णुमयंज्ञात्वात्रैलोक्यंसचरा
चरं यस्यशांतामतिस्तेनपूजितोगरुडध्वजः।इतिकल्पानुकल्पानांव्रतानामुत्तमस्यचासविष्णुलोकमा
प्नोतिप्रसादाच्चक्रपाणिनः विधिर्मासोपवासस्ययथावत्परिकीर्तितः।स्तनस्तेहान्मुनिश्रेष्ठसर्वलोकहित

व्रता० यथाकृत्वाकृत्वा वयं भक्त्या नरो विष्णुपुरीं व्रजेत्। नाभक्तायप्रदातव्यं नदेयं दुष्टचेतसे इति विष्णुरहस्योक्तं
मासोपवासव्रतं अथ मलमासव्रतं हेमाद्रौ पाद्मे देवेशं शंकरं शंभुं सर्वदेवनमस्कृतं। षडाननो महातेजा
प्रणम्य पर्यपृच्छत स्कंद उ० देवदेव महादेव सर्वधर्मप्रवर्त्तक व्रतानि बहुरूपाणि निष्कृतानि त्वया सदा त
ः नत्वमिम विगच्छामि धर्मं नतेस्तु ईश्वर व्रतं तस्य महाउग्रपकथय यदव महाप्रभो ईश्वर उ० शृणु वत्स प्र
वक्ष्यामि व्रतं पापहरं शुभं यस्यानुष्ठानमात्रेण तुष्टो भवति भास्करः दुःखं हरति यः क्लिष्टं प्रदद्यात् सौख्यमु
त्तमं स्कंद उ० किं व्रतं कस्य वै दानं कस्य देवस्य देवस्य पूजनं। केन वा दोषुराचीर्णं तत्सर्वं कथयस्व नः ई
श्वर उ० मलमासव्रतं स्कंद सर्वपापहरं नृणां। सकामस्य तद्दानं च पूजनं भास्करस्य च यस्यानुष्ठान
मात्रेण पुत्रदौहित्रवान्नरः धनधान्यसमायुक्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते आसीत्पुरा महाराजा नहुषः पृथि
वीतले धर्मप्रियस्तपोनिष्ठो देवपूजनतत्परः ४ प्रजानां पालको नित्यं मतिथीनां च पूजकः गंतुं श राम०
क्रपदं सोथ प्राप्तराज्ञो नरवाहने। मोहं कुमाकारयत् दैवादगस्त्यमुनिपुंगवं युक्त्वा समारूढ हेतोर्यतदानी
मिंद्रमायया मोहितेनैव मुक्तो ब्रह्मविदो वरस्य पापेयतिरं भताडितस्तु मुनिस्तदा क्रुद्धेन मुनिना

तेन शापितः कुंभयोनिना सर्पो भवेति हे पापमहाशय स्तदाभवत् राजा प्राप्तस्तदा स्कंद सर्पत्वमतिदारुणं महा
शापे महाशापस्तव सत्तोपवर्जितः देहभावेन तेनापि कृतास्मृत्या पराशयः एकदा तु महाशापेकस्मै द्वैपायनो मु
निः आजगाम महाभाग स्तस्य भाग्येन नोदितः तयोस्तु संगतमभूद्दारुणे तत्र संकुले तद्दर्शनात्स स्मार स्वं
जन्म विचेष्टितं ततस्तु विह्वलीभूतः प्रणा[illegible]म्य शिरसा तु निपपात तेनो दंडवत्सोपि उवाच वचनं रुदन् शापपातवमही
पृष्टे पापिनं डापत्वप्रभो मादृशानां पापिनां त्वमेव शरणं सदा। तस्मात्त्वाहं मुनेत्वं कृपां कुरुष्व प्रभो इ
ति श्रुत्वा वचनं तस्य स तु निःश्वस्य गाधुतः उवाच वचनं सर्पं शृणु पुत्र मनसेप्सितं सर्प उवाच तात केन विधि
नेयं अनंता दुःखसागरात् मुक्तिर्भवेद्धि भो स्वामिन् कस्येदं कर्मणः फलं व्यास उवाच पूर्वजन्मनि राजेंद्र म
लमासे समागते नार्चितो भास्करो विष्णुर्विधिना न कृतं व्रतं तत्कर्मपरिपाकेन दुहितो विशेषाजने शिवि
कायां समभवत् कुमाया सहायतः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नृप त्वं व्रतमाचर यस्यानुष्ठानमात्रेण स्वपदं प्रा
प्स्यसे ध्रुवं। सर्प उवाच केन तावत्विधानेन कर्तव्यं व्रतमीदृशं किं देयं हि व्रते नेह तत्सर्वं कथयस्व नः मा
स उवाच विष्णुरूपं सहस्रांशुं मलिने मासि पूजयेत् पूजितेच सहस्रांशौ विष्णुर्भवति पूजितः मलमासस्य

ह

व्रता० मासानां मलिनः पापसंभवः तस्य पापविशुद्ध्यर्थं मलमासव्रतं चरेत् दिने दिने प्रदेयानि विविधान्नानि भक्तित
ः द्विजाग्र्याय युक्तानि कांस्यपात्रयुतानि च ॥ विष्णुरूपी सहस्रांशुः सर्वपापप्रणाशनः अपूपान्नप्रदानेन मम पा
पं व्यपोहतु ॥ अधिमासे तु संप्राप्ते गुडसर्पिःसमायुतान् दद्याद्दानेन मंत्रेण त्रयस्त्रिंशदपूपकान् त्रयस्त्रिंशदपू
पानि दाता यानि दिने दिने ॥ साज्यानि गुडमिश्राणि अधिमासे नृपोत्तम यावंति तत्र छिद्राणि अपूपस्य च पार्थि
व तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते चंद्रांशुनिर्मलाः शय्या शालितंदुलमिश्रिताः आहारः सर्वदेवानां ते
प्रकुर्वीत मंगलं सहिरण्यघृताभ्यक्तान् त्रयस्त्रिंशदपूपकान् अधिमासे तु संप्राप्ते त्रयस्त्रिंशत्तु देवताः उद्दिश्या
पूपदानेन पृथ्वीदानफलं लभेत् मासाधिके तु संप्राप्ते यावत्संख्या अपूपकान् तावद्वर्षमवाप्नोति विष्णुलोकं
सनातनं ॥ त्रयस्त्रिंशदपूपान्नं कांस्यपात्रे निधाय च सघृतं सहिरण्यं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ दाना
य राजगृहीतु भास्करप्रीतिकृद्व्रतेनानेन छत्रांशुसंपदं वाभिवर्द्धय प्रार्थनामंत्रः अधिमासे यदा राजन्द्वा राम०
दशी वाथ पूर्णिमा ॥ व्यतीपातदिने वापि दद्याद्दानं च शक्तितः साज्यपात्रं हिरण्यं गुडं [illegible] त्रय
[illegible] स्त्रिंशदपूपकान् कांस्यपात्रे विनिःक्षिप्य हिरण्येन समन्वितान् उपानहच्छत्रसंयुक्तान्द्विजाय वि

निवेदयेत् इदं मंत्रमपरं तत्र मंत्रः यस्य हस्ते गदाचक्रे गरुडो यस्य वाहनं शंखः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीद
तु कलाकाष्ठादिरूपेण निमेषघटिकादिना यो वंचयति भूतानि तस्मै कालात्मने नमः कुरुक्षेत्रमयो देशः काल
ः पार्वो द्विजो हरिः पृथ्वीसममिदं दानं गृहाण पुरुषोत्तम मलानां च विशुद्ध्यर्थं पापप्रशमनाय च पुत्रपौत्राभिवृ
द्ध्यर्थं तव दास्यामि भास्कर मंत्रेणानेन नैवेद्यात्त्रयस्त्रिंशदपूपकान् ॥ अन्नदानात्परं दानं मलमासे न विद्यते गृहे त
स्य स्थिरा लक्ष्मीर्यदि स्यात्सर्वसन्निधौ दारिद्र्यं न भवेत्तस्य रोगशोकविवर्जितः व्याधिभ्यो मुच्यते रोगी मूको वा
चस्पतिर्भवेत् एवं तु विधिना राजन्मलमासे व्रतं चरेत् पुत्रपौत्रैः समायुक्तो मोदते पावनं यम्यहं ॥ इत्युक्त्वा स
मुनिः स्कंद तत्रैवांतरधीयत ॥ नहुषो मोक्षं सर्वं व्रतमेतच्चकार ह ॥ व्रतस्यास्य प्रभावेन सर्पो मानुषतां ययौ पुनर्व्रतं
चकारेदं सुनिवर्ण्या प्रदेशितं विमानवरमारुह्य जगाम हरिमंदिरं तस्मात्स्कंद नैः कार्यं व्रतमेतदनुत्तमं व्र
तेन तोषितो देवो भास्करो भक्तवत्सलः ददाति विपुलां लक्ष्मीं पुत्रपौत्रादिसंपदः इति व्रतार्के मलमासव्रतं
अथ मलमासे व्रतांतरं श्रीकृष्ण उवाच देवदेव जगन्नाथ भुक्तिमुक्तिप्रदायक कथयस्व प्रसादेन लोका
नां हितकाम्यया स्वनीश्वरः पचदंति कृष्णद्वैपायनादयः अदत्तं नैव लभ्येत दत्तं चैवोपतिष्ठते यथा वंध्या

व्रता० गृहस्थस्यपतिवंशस्यताशनीतयादानविहीनंतजन्मसर्वंनिरर्थकं तथापिकथयंतोहदेवता: शास्त्रकोवि
दा: मलिम्लुचेसदाप्राप्तेक्रिया:कार्या:कथंप्रभोकेरमौंजीविवाहश्चव्रतकाम्योपवासिकं मलिम्लुचेसदा
त्याज्यंगृहस्थनविशेषत: श्रीरुवाच अधिमासेचसंप्राप्तेकिंकार्यंब्रूहिमेप्रभो।केनोद्देशेनदातव्यंपरत्रके
:प्रदायक श्रीकृष्णउवाच शृणुदेविमहाभागेसर्वलोकस्यहेतवेस्वयंदातव्यंमोक्तायोददातिहितातये
नान्योदाताम्नेमोक्तावइहलोकेपरत्रचात्रसंक्रांतेपिसंप्राप्तेमासुद्दिश्यव्रतंचरेत् अधिमासस्याधिपतयेत्र
हवैपुरुषोत्तम स्नानंदानंजपोहोम:स्वाध्याय:पितृतर्पणं देवार्चनमथान्यच्चयेकुर्वंतिमनुष्यजा: अक्ष
क्षयंतद्भवेत्सर्वंममनोद्देशेनयत्कृतं मलमासोगत: श्रीभ्यांयेषांदेविप्रमादत: दारिद्र्यपुत्रशोकंचपापपंक
विगर्हितं मर्त्यलोकेभवेज्जन्मतेषांदेविभवेत्सदा।यस्यप्रदासिदेवित्वंये:र्वयंतिद्विजोत्तमाय:दामलिम्लुचे
मास:जायतेमानवै:प्रियामहोत्सवस्तदाकार्यश्चात्मनोहितकांक्षिभि: [redacted]कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांनवम्यांवा एम०
ष्टम्यां।अष्टम्यांवाथकर्तव्यंव्रतंशोकविनाशनं यथालाभोपहारेणमासेवास्मिन्मलिम्लुचे।।पुराणेषुद्वि
जातरुवायद्धत्वाप्रवाङ्गिकीक्रिया गृहीयान्नियमंपश्चाद्धाम्तदेवंहृदिस्मरन् उपवासस्यनक्तस्यएकभक्त

स्यमामिनि एकस्यनिश्चयंकृत्वा पूर्वाह्निकीक्रिया गुरुं ततोविप्रानिमंत्रयेत् सपत्नीकान्सदाचारान्हुहपानुस्वत्व
वेषकान् कृताध्ययनसंपन्नान्कुलीनान्ज्ञातिसंभवान्।ततोमध्याह्नसमयेलब्ध्वीयुक्तंसनातनं स्थापयेदव्रणो
कुंभेवेदमंत्रैर्द्विजोत्तमै: पूजयेत्परयाभक्त्यागोविभि:सपितामहं गंधतोयेनसस्नाप्यपंचामृतशुभेनचाचं
दनेनसुगंधेनपुष्पैर्नानाविधै:प्रिये मिष्टान्नैर्नवनैवेद्यैर्धूपदीपाभिरंजित: आच्छादनस्यवस्त्रपीतवस्त्रैर्विशे
षत: घंटामृदंगनिर्घोषै:शंखध्वनिसमन्वित: आरात्रिकं व्रती कुर्यात्कर्पूरगरुचंदनै: अलाभेस्वल्पकेनापिफ
लमानंत्यहेतवे।ताम्रपात्रस्थितेतोयेचंदनाकृतपुष्पके अर्घंदद्यात्सपत्नीक:प्रहृष्टेनांतरात्मना मंत्रेणानेत
देवेशिब्राह्मणो:सहमांस्मरन् नारिंगैर्नालिकेरैश्चफलैर्नानाविधै:शुभै:पंचरत्नसमायुक्तेजानुनीकृतभू
तले आरोप्यमालेहस्ताभ्यांश्रद्धाभक्तिसमन्वित: अर्घ्यदानमंत्र: देवदेवमहाभागप्रलयोत्पत्तिकारक कृपा
सर्वस्यभूतेशजगदानंदकारक।गृहाणार्घ्यमिमंदेवदयांकृत्वाममोपरि अथप्रार्थनामंत्र: स्वयंभुवेनमस्तु
भ्यंब्रह्मणेमिततेजसे।नमोस्तुतेश्रियानंददयांकृत्वाममोपरि एवंप्रार्थ्यवगोविंदंप्रजयेद्ब्राह्मणान्सहास

पत्नीकान्तस्तुचीर्णस्नातानुलक्ष्मीनारायणौसमर्चयेत् इत्यर्चयित्वाविधानेनभोजयेद्घृतपायसैः भोजयित्वाविधाने
व्रता० नैसंपत्नीकंस्मरंविभुं सपत्नीकोद्विजस्तुपेणपत्नीवैवमनुस्मरन् इत्यर्चयित्वाविशक्त्यावस्त्रालंकारकुंकुमैः
शक्त्यामृष्टकपित्थैश्चपनसैःकदलीफलैःनालिकेरैश्चनारंगैः कूष्मांडैर्दाडिमैःप्रिये घृतपक्वान्नगोधूमैः
शुभैःसांतालिकैर्वटैःशष्कुलीभिर्घृतपूरैश्चफाणितैःखंडमंडकैःवृंताकिकर्कटीशाकैःशृंगवेरैःसमूलकैःअ
न्यैश्चविविधैःशाकैःसूपपाकैःपृथक्पृथक् भक्ष्यभोज्यैश्चलेह्याद्यैःकिंबहुनाविशेषतः गोरसानांविचित्राणिवा
सितानिफलानिभिः अन्यान्यपिचदेयानिदानानिविविधानिच वित्तशाठ्यंनकुर्वीततत्रात्मनःश्रेयइच्छता
यथाक्रमसंस्थाप्यरविश्चमृष्टमृष्टवत् इदंस्वादुइदंभोज्यमवद्यंविचिंतयेत् पात्रतांसर्वतेयच्चयन्मयापा
चितंप्रभोधन्योस्म्यनुगृहीतोस्मिसार्थकृतंचमायुरं विसर्जयेत्ततोविप्रानुदत्वातांबूलदक्षिणां पत्राणिपुष्प
खंडानिकर्पूरंचखदिरंशुभं एलाकर्पूरलवंगानिजातीफलंतजंत्वचामृगनाभिमरीचीनिसुरमांसनरवं
तथा चताभिर्मिलितैर्दर्वितांबूलंममवल्लभं योददातिद्विजाग्र्याणांसभवेत्सुभगोनरः सुभगाचसदा राम०
चारुवल्लभास्यात्तनैसुभेवद्वाः सौभाग्यसंयुक्तातांबूलाज्जायतेवला पत्रैःस्तुकेशवःप्रीतःश्रीगौरीशःसह

गपल्लवोत्पत्तिकारकोक्तपासर्वस्वभूतस्यजगदानंदकारकगृहाणार्घमिमंदेवदयांकृत्वाममोपरि इतिश्रीमहानील
कंठात्मजमहाशंकरकृतौव्रतार्कमासव्रतानि अथवारव्रतानितत्ररविवारव्रतंमदनरत्नेसौरधर्मे यस्योदयेस्मा
ज्जगतःप्रबोधोयःकर्मसाक्षीभुवनस्यगोप्ताकुष्टादिकव्याधिविनाशनोयःसभास्करोयोदुरितंनिहन्यात् मांधातोउ
० भगवन्नुज्ञातिनाश्रेयकथयस्वप्रसादतः त्वदुक्तावृत्तुमिच्छामिव्रतंपापप्रणाशनं सर्वकामप्रदंचैवसर्वामलवि
नाशनं पूजादिदानसहितंनैवेद्यप्राशनान्वितं एतत्कथयसर्वंस्वप्रसन्नोयदिमेप्रभो वसि०उ० श्रणुराजन्प्रवक्ष्या
मियत्पृष्टंव्रतमुत्तमं सर्वकामप्रदंपुंसांकुष्टादिव्याधिनाशनं भानोरत्नाष्टकारंराजन्भुक्तिमुक्तिप्रदायकं यस्मादयं
तुरगराजानुनिर्संबासचारणाः देवदानवयक्षाश्चकुर्वंतिसततार्चनं यस्योदयेतुसर्वेषांप्रबोधोहृष्टपसत्तमात
सदेवस्यवृद्धासिव्रतंराजन्नविस्तरंश्रणुदीप्पाशनदाननैवेद्यंपूराउत्नतःसर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वयज्ञेषुय
त्फलं सर्वदानेनतपसायत्पुण्यंसमवाप्यतेप्रातःस्नानेनयत्पुण्यंयत्पुण्यंविवासरेमार्गशीर्षादिमासेषु
द्वादशस्वपिभूपतेसूर्यव्रतंकरिष्यामियावद्वर्षंदिवाकर व्रतंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रभाकरनियममंत्रः ततःप्रा
तःसमुत्थायनद्यादौविमलेजलेस्नात्वासंतर्प्ययेद्देवान्पितॄंश्चस्वस्वधाधिय उपलिप्यशुचौदेशेसूर्यमंतत्र

व्रता० समर्चयेत्॥ संलिखेत्तत्र पद्मं तु द्वादशारं सकर्णिकं॥ ताम्रपात्रे तथा पद्मं रक्तचंदनवारिणा॥ ततः संपूजयेद्देवं दिननाना
थं स्वरेश्वरं॥ मासे मासे च पैरत्र विशेषांस्तान् शृणुष्व वै॥ मार्गशीर्षे यजेन्मित्रं नालिकेरार्घ्यमुत्तमं॥ नैवेद्यं तंडुलाद
यास्साज्याश्च सगुडाः स्मृताः॥ पत्रत्रयं तुलस्याः स्तु प्राशयेत्प्रातिष्ठेज्जितेंद्रियः॥ दद्याद्विप्राय भोज्यं तु दक्षिणासहितं स्प
॥ पौषे विष्णुं समभ्यर्च्य नैवेद्यं कृशरं तथा॥ बीजपूरेण वै चार्घ्यं प्राश्य घृतपलत्रयं॥ दद्यात्सुतत्तु विप्राय भोजनेन स
मन्वितं॥ माघे वरुणनामानं संपूज्याज्यं तिलान् गुडं॥ भोजनं दक्षिणां दद्यान्नैवेद्यं तु ततो फलं॥ अर्घ्यं ते नैवेद्य तत्वा
न्तु प्राश्य मुष्टित्रयं तिलाः॥ फाल्गुने सूर्यमभ्यर्च्य जंबीरार्घ्यं निवेदयेत्॥ पलत्रयं दधि प्राश्य नैवेद्यं सघृतं दधि॥ द्वि
तण्डुलदानं च भोजने समुदाहृतं॥ चैत्रे भानुं तु संपूज्य नैवेद्यं घृतपूरिका॥ फलेन तु दाडिमं प्रोक्तं प्राश्य दुग्धपलत्र
यं॥ विप्राय भोजनं दद्यान्मिष्टान्नेन सदक्षिणं॥ वैशाखे तपनं प्रोक्तो माषान्नं सघृतं स्मृतं॥ अर्घ्यं दद्यात्तु द्राक्षाभिः प्रा
शनेन गोमयं स्मृतं॥ कुर्यान्माषान्नदानं तु सघृतं वै सदक्षिणं॥ इंद्रं ज्येष्ठे यजेद्राजन्नैवेद्यं तु करंभकं॥ अर्घ्यं चाम्रसहका
रेण प्राश्यं जलांजलित्रयं॥ दध्योदनसमायुक्तं भोजनं ब्राह्मणाय तु॥ आषाढे रविमभ्यर्च्य दद्याद्विपिष्टकं तथा राम०
॥ विप्राय भोजनं दद्यात् प्राशयेन्मरिचत्रयं॥ गभस्ति [redacted] मासे श्रावणे अर्घ्यं त्रपुषीफलमेव च॥ मुष्टित्रयं च सक्तूनां

प्राशने समुदाहृतं॥ विप्राय भोजनं दद्याद्दक्षिणासहितं नृप॥ यमो भाद्रपदे पूज्यं कूष्मांडं तंडुलाज्यकं॥ गोमूत्रं प्राशने प्रोक्तं
ब्राह्मणे भोजनं तथा॥ हिरण्यरेता आश्विने च नैवेद्यं शर्करा स्मृतं॥ दाडिमेनार्घ्यदानं तु प्राश्य खंडपलत्रयं॥ विप्राय परया भ
क्त्या भोजने शालिशर्करं॥ दिवाकरः कार्त्तिके च रंभायाः फलमेव च॥ पायसं चैव नैवेद्यं पायसं प्राशने स्मृतं॥ एवं व्रतं
समाप्यैतत्तत उद्यापनं चरेत्॥ ततो गुरुगृहं गत्वा गृहीत्वाथ गुरुं ततः॥ उद्यापनं करिष्येऽहं मामागच्छ मम वेश्मनि॥ मा
षकेन सुवर्णस्य प्रतिमां कारयेद्रवेः॥ रथो हिरण्मयः कार्यः सर्वोपस्करसंयुतः॥ कृत्वा द्वादशपत्रं तु कमलं रक्त
तंडुलैः॥ स्थापयेद्व्रणं कुंभं पंचरत्नसमन्वितं॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं तंडुलपूरितं॥ रक्तवस्त्रसमाच्छन्नं पुष्पमा
ल्याभिवेष्टितं॥ पंचामृतेन स्नपनं मंत्रेणानेन सर्वकं॥ प्रतिष्ठां च ततः कृत्वा पूजां देवस्य कारयेत्॥ चंदनैः कुसुमैर
न्यैर्विविधैः कालसंभवैः॥ अखंडपट्टवस्त्रैश्च कमंडलुमुपानहौ॥ वह्नीनी छत्रयं तत्र स्थापयेच्छिवसन्निधौ॥ सप्ता
यावद्युग्मं तु कौस्तुभं तु महीपते॥ प्रतिपच्चैव संपूज्य सूर्यो द्वादशनामभिः॥ मित्रो विष्णुश्च वरुणः सूर्यो भानु
स्तथैव च॥ तपनेंद्रौ रविः पूज्यो गभस्तिः शमनस्तथा॥ हिरण्यरेता दिनकृत्स्याप्रते प्रयत्नतः॥ मध्ये सहस्रकिर
णः सपूज्यः सत्यया सह॥ श्रीफलैर्मपदीपैर्वस्त्रैर्नैवेद्यसंयुतैः॥ नालिकेरेण चैवार्घ्यं दद्या [redacted] देवस्य भक्तितः॥ म

व्रता० त्रैराणेनेनराजेंद्रव्रतस्यपरिपूर्त्तये नमः सहस्रकिरणसर्वव्याधिविनाशन।गृहाणार्घ्यंमयादत्तं संज्ञयासहितोरवेः।आ
रात्रिकंततः कुर्यात्पूजां संकल्पमेवच संकल्पंव्रतनःकुर्याच्छ्रद्धयैवसूर्यदैवतं।ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यामिष्टान्नेनद्वि
दशप्रभो। दंपत्योर्भोजनंदेयंपरमान्नसमन्वितं।ततस्तुदक्षिणादेयासमभ्यर्च्यस्रगादिभिः उपहारादितत्सर्वं
गुरवेप्रतिपादयेत्।गुरुंतत्रैवसंतोष्यब्राह्मणांश्चविसर्जयेत्।मंत्रहीनंविनाततस्तुदक्षिणादेयाप्रहीनंक्रिया
हीनंभक्तिहीनंत्वयत्कृतं।तत्सर्वंपूर्णतांयातुभूमिदेवप्रसादतः अनुव्रज्यगुरुंविप्रान्भोजनंतुसमाचरेत्
इष्टैस्ववंधुभिः सार्द्धंनत्वादेवंदिवाकरं।एवंयःकुरुतेमर्त्यो वित्तशाठ्यविवर्जितः सर्वव्रतंमहाराजतस्यपुण्य
फलंशृणु।व्यासरोगात्तिविद्यां कुत्रियोराज्यमाप्नुयात्।वैश्योपसमृद्धिंविपुलांशूद्रःसुखमवाप्नुयात्।अ
पुत्रोलभतेपुत्रंकुमारीलभतेपतिं रोगार्तोमुच्यतेरोगात्बद्धोमुच्येतबंधनात्।यंयंचिंतयेकामंसततस्यभवतिध्रु
वं।यद्दक्षुण्णयाश्रद्धयासेकचित्तोभवेन्नृप सर्वकामानवाप्नोतिप्रसादाद्भास्वतोनृप इति सौरधर्मोक्तसूर्य राम०
व्रतं आश्विनादिरविवारेषाशादित्यव्रतं स्कंदउवाच शृणुदिव्यंपरंपुण्यंआदित्याराधनपरायणंकृत्वाम
कलंफलमाप्नुयात् समुद्रतीरेविप्रेशद्वारिद्वारवतीशुभा।वासुदेवेयदुवरेपुराराज्यप्रशासति।दुर्वासाः

शंकरस्यांशआजगामावलोककः।कृष्णेनपूजितस्तत्रअर्घ्यपाद्यासनादिभिः भोजनंतस्ययद्दत्तंयथाभिलषितंमुने
।संपूजितःसकृष्णेनयावद्गच्छत्ससौमुनिः शांबेनहसितःतस्यहुतेनसहसाकिल कृद्धोपिसुनिशार्दूलः।को
।संपूजितःसकृष्णेनयावद्गच्छत्ससौमुनिः शांबेनहसितःतस्यहुतेनसहसाकिल कृद्धोपिसुनिशार्दूलः।को
पसंहृतवान्स्वयं पूजितेनमयेदानीमस्मत्कर्तृकयंक्रम भगवान्नारदःप्राहशांबेनहसितोस्मिभो।प्रभास
वतःकार्यतस्यशिक्षापनंत्वया।इत्युक्तोनारदःप्रायात्द्वारकांकृष्णसन्निधौ सकंसैन्यदर्शपद्ममदेवकिं
नंदन देवपात्रामिषेणकृत्वाहस्तस्यब्रूरथसंकुलं नारदेनैवमुक्तस्तुतथैवकृतवान्विभुः दर्शितेत्वबलेप्रा
हनात्वशांबात्प्रहृष्यते।मेघवानीपतेशीघ्रंद्वारवत्यास्तवांतिकंगत्वैवमुक्तोमुनिनाश्रेष्ठोजांबवतीसुतः स
शृंगारस्तयानीतोमकरध्वजदर्शनः गत्वालिंगयतुतुक्तस्तंगोप्यःकृष्णपरिग्रहाः नारदः प्राहभगवान्दुष्ट
रित्वंतयानव्याकृष्टेनशोरिणाशप्तःकुष्ठीभवनराधम।एवमुक्तेतथापुत्रःकुष्ठरोगातुरोभवत्।शांबःप्रणा
म्याहपितःकिमर्थंशपितस्त्वया।सशक्तिज्ञानहृष्यात्तुविचार्यस्तुविनिश्चयात्मानाद्दुर्वाससोताताविक्रिया
सत्कारणां।अनुग्रहोमयाउच्चकार्यस्तेसयतेशुचे।आदित्यस्यव्रतंचैवकुरुकुष्ठविनाशनं शांबउवा
च कथंतातमयाकार्यंव्रतंसर्वफलप्रदं।किंविधानंतुकेमंत्राकिंदानंकिंचपूजनं कृष्णउवाच मास

व्रता० मासपुत्रं प्राप्य यद्वा रविदिनं भवेत्। तदा व्रतमिदं ग्राह्यं नरैः स्त्रीभिर्विशेषतः। यावत्संवत्सरं तावद्विधिनानेन उत्तमा गो
मयेन क्षितौ कुर्यात् मंडलं वर्तुलं पुनः रक्तपुष्पै रक्ताभिरक्षतैस्तत्र पदापयेत्। मंत्रेणानेन भास्वंतमावाहयेः अति
वासरं। पद्याशा विमलाः सर्वाः सूर्यभास्करभानुभिः तथाशाः सफलाः मह्यं कुरु नित्यं मयार्चितः अर्घ्यमं
त्रः एवं तमर्चयेत्तावद्यावद्वर्षं समाप्यते। समाप्ते तु व्रते वत्स कुर्यादुद्यापने विधिं। गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ
मंडलमालिखेत्। रक्तचंदनरेखाभिः कुंकुमेन विशेषतः तन्मध्ये द्वादशदलं पद्ममाकारयेद्बुधः सिंदूरपू
रितं दलं तत्पाकुसुमपूजितं। तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं यवबालांकुरसंनिभं। शालितंडुलसंपूर्णं शर्कराचंदना
न्वितं। तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं शक्त्यादिनिर्मितं। सौवर्णं भास्करं कृत्वा पद्महस्तं स्वशक्तिजः रक्तवस्त्र
युगोपेतं पात्रोपरि निवेशयेत् अथ पंचामृतेनादौ जपाकुसुमलेपितं। रक्तपुष्पैस्तु नैवेद्यैः फलैः कालो
द्भवैस्तथा। पूजयेज्जगतामीशं दीपधूपैस्तथोत्तमैः सूर्याय नमः वरुणाय नमः माधवाय नमः धात्रे नमः
धात्रे नमः हयाय नमः भगाय नमः सुवे[illegible]पापविनाशनाय रविरेतसे नमः अत्रये नमः दिवाक राम०
राय नमः तपनाय नमः भानवे नमः हंसाय इति द्वादशभिः पूजा कार्या वै व्रतिभिः सदा नमो नमः

पापविनाशनाई विश्वात्मने समत्तुरंगमाय। सामर्ग्यजुर्धामनिधे विश्वात्मर्भवाविद्योताय नमः सवित्रे प्रार्थनामंत्रः अ
नेन मंत्रेणार्घ्यं। एवं संपूज्य भानुं तु नक्तं भुंजीत वाग्यतः। आचार्यं पूजयित्वा तु वस्त्रैराभरणैः शुभैः तस्मै तेभ्य सैम
तां प्रतिमां कुंभं सहिरण्यं प्रदापयेत्। प्रीयतां भगवान्देवो मम संसारतारकः। ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्द्वादशान्यादि
विस्तरैः तेभ्यः सकलशां दद्याद्यथाशक्त्या तु दक्षिणां। एवं यः कुरुते सम्यग्व्रतमेतदनुत्तमं। आशादित्येति विख्या
तं तस्य पुण्यफलं महत् निर्व्याधिर्निर्गुणोजस्वी उत्पत्येतत्समन्वितः भुक्त्वा च भोगानमलानसौ विपुलं भानुना दे
हांते रविसायुज्यं प्राप्नुयादुत्तमोत्तमं। प्राप्नोति परमां वृद्धिं विमुक्तः कुष्टरोगतः आशाभंगेन तस्यास्ति कदाचि
दपि नृपात्मजि। एतस्मात्कारणाद्भद्र कुरुष्व व्रतमुत्तमं। एतच्छ्रुत्वा वचः साध्वः पित्राद्ध कृष्णेन भाषितं व्रतेर
तः सर्वसिद्धिसुदुर्लभं। इदं यः शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः तावुभौ पुण्यकर्माणौ रविलोकं म
ः इति स्कांदे आशादित्यव्रतं। अथ सोमवारव्रतं देशकालौ स्मृत्वा अमुककामः इदं कृतं करिष्ये इति संकल्प्य नमो म
लि हाकालाय शू[illegible]ने शंभवे इति मंत्रेण षोडशोपचारैः कृत्वा परिवारदेवता पूजयेत् गणपत्यादिक्रमेणावाहयेत
सु स्कंदं महाकालं शूलिनं उमामहेश्वरौ नंदिकेश्वरं आवाहनाद्युपचारैः चंडाय नमः इति मंत्रेणेशानका

चोपचारैश्चंडं प्रपूजयेत् ततः प्रार्थना दशभुजाय त्रिनेत्राय पंचवक्त्राय शूलिने श्वेतवृषारूढाय सश्वेताम्बर ।गौ
रीउमासहिताय नमः । त्राहिमां कृपया देवशरणागतं महेश्वर । नंदिकेश्वराय नमः इत्यग्रे नंदिकेश्वरं प्रपूजयेत् । अथ
पुष्पाणि गृहीत्वांगपूजा कार्या तत्प्रकारः देवाधिदेवाय नमः पादयोः शंकराय नमः जंघयोः शिवाय नमः जा
न्वोः शूलपाणये नम इति गुल्फयोः शंभवे नम इति कट्यां स्वयंभुवे नम इति गुह्ये महादेवाय नम इति ना
विश्वकर्त्रे नमः उदरे सर्वतोमुखाय नमः पार्श्वयोः स्थाणवे नमः स्तनयोः नीलकंठाय नमः कंठे श्रीकं
ठाय शिवाय नमः मुखे त्रिनेत्राय नमो नेत्रयोः शशिभूषणाय नमः मुकुटे देवाधिदेवाय नमः सर्वांगे इति
पूजाविधिः अथ कथा नारद उवाच ब्रूहि तदपि मे ब्रह्मन् येनाहं प्राप्नुयां पदं अव्यक्ता च शिवे भक्तिः उत्तरे
भाग्यसंपदः नंदिकेश्वर उवाच सोमवारव्रतं पुण्यं कथयामि तन्निबोध मे श्रावणे चैत्रवैशाखे ज्येष्ठे वा मार्गशी
र्षके । प्रथमे सोमवारे च गृह्णीयाद्व्रतमुत्तमं यदा श्रद्धा भवेत्कर्तुं सोमवारव्रतं प्रति तदा चापि पुरस्कृत्य श्र
द्धाभक्तिसमन्वितः स्नातः शुचिर्विशुद्धात्मा शुक्लांबरधरो नरः कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशुन्यवर्जितः श्वे
तैर्वा कुसुमैः पुष्पाणि मालतीमल्लिकादिकं श्वेतपद्मानि दिव्यानि तथैव च कुलमंदारजैः पुष्पैः पद्मैः स्वशक्तितः

पत्रैः आचार्यरामया सार्द्धं शंकरं लोकशंकरं मलयजेन धूपेन धूपयेत्पार्वतीपतिं अन्नानि यानि भक्ष्याणि सर्वाणि
दापयेत् नागपुष्पैः सुमनैः पूजयेत्पार्वतीपतिं कामिकेन तु मंत्रेण त्र्यंबकेन महेश्वरं पूजयेन्मूलमंत्रेण त्र्यं
बकेन ततः परं भवाय भवनाशाय महादेवाय धीमहि उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमौलिने रुद्राय नी
लकंठाय शिवाय भवहारिणे शंकराय नमो जंघयोः शिवायेति चरणौ तु नौ शूलपाणये नमो गुल्फे कट्यां शंभुं प्रपू
येत् गुह्ये स्वयंभुनामानं पूजयेत्पार्वतीपतिं महादेवाय इति पूजयेन्नाभिमंडले उदरे विश्वकर्त्रेति पार्श्वयोः सर्व
तोमुखं स्थाणुं स्तनयोश्च संपूज्य नीलकंठाय कंठतः मुखे संपूजयेद्देवं श्रीकंठाय शिवाय च त्रिनेत्राय नमो ने
त्रमुकुटे शशिभूषणं नमो देवाधिदेवाय सर्वांगे पूजयेद्विभुं एवं संपूज्य देवेशं पुष्पहारैर्मनोहरैः यथाविभव
सारेण तस्य पुण्यफलं शृणु सोमवारे यजंते ये पार्वत्या सह शंकरं ते लभंते पदं यद्धि लोकात्तु नरा इह दुर्लभ
न् एकभक्तस्य पुण्यं कथयामि समासतः सप्तजन्मार्जितं पापं समेध्यं देवदानवैः नश्यते चैकभक्तेन ना
च कार्या विचारणा मासिकस्य तु यत्पुण्यं शृणु उद्यतेन सुव्रत अभाग्यो जातभाग्यः स्यात् दुर्भगः सुभगो भवेत्
पुत्रार्थी लभते पुत्रान् धनार्थी लभते धनं कन्यार्थी लभते कन्यां रूपलावण्यशालिनीं यं यं चिंतयते का

व्रता० मंतंप्राप्नोतिमानवः गृहेतस्यव्रतस्येह्यश्मीसौरम्याणिविधानिच दृढांशोधर्ममार्गस्थोविघ्नहीनंक्रितिंचरेत्।
अश्वमेधसहस्राणिफलंप्राप्नोतिमानवः इहलोकेचिरंस्थित्वाभुक्त्वाभोगान्मनोरमान् विमानवरमारुह्यस
इलोकेमहीयते यथात्मानंतथादेवंयथादेवंतथागुरुं तोषयेद्व्रतपरंभक्त्यातेनस्वर्गंभवेद्व्रतं नंदिकेश्वरउवाच
उपवासेनचैवेदंसमाचरतिमानवः यदाचित्तंचवित्तंचजायतेउरुपरस्येव तदेवोद्यापनंकुर्याद्व्रतसंपूर्णहेत
वे चलंचित्तंचलंवित्तंचलंजीवितमेवच एवंज्ञात्वाप्रयत्नेनव्रतस्योद्यापनंचरेत् उमामहेश्वरौहैमौरूपमेणासम
न्वितौयथाशक्त्याचकर्तव्यौवित्तशाठ्यंनकारयेत्। मंडलंकारयेद्दिव्यंलिंगोद्भवकृतंशुभं कलशंपयसापूर्णंश्वेत
वस्त्रयुगान्वितं ताम्रपात्रेदेवान्मयंकुंभयोरुपरिन्यसेत्। स्थापयेन्मंडलेदिव्येकलशंकनकोज्वलं तस्योपरिन्यसे
द्देवमुमयासहितंशिवं पूर्वोक्तैरेवमंत्रैस्तुपूजयेत्पार्वतीपतिं नानाद्रव्यैःफलैर्दिव्यैर्नानाखाद्यैःसमर्चयेत्। श्वेतव
स्त्रयुगेनैवनानामंत्रैर्महेश्वरं उपवीतंसोत्तरीयंभूषणानिविविधानिच धान्यानियान्यभीष्टानितानिचान्यानि राम०
कल्पयेत् पुष्पमंडपिकाकार्यावितानंतत्रशोभितं शय्यातल्पीतथादर्शंदेवस्याग्रेप्रकल्पयेत् रात्रौजागर
णंकुर्याद्गीतवादित्रनिःस्वनैः स्वगृह्योक्तविधानेनकृत्वाग्निस्थापनंततः ततोहोमंचकुर्वीतमंत्रकायेभिन

स्तदा पालाशशमीसमिद्भिश्चउडुयाष्टाधिकंशतं त्र्याम्बायस्वेतिमंत्रेणाष्टपदाज्यस्तुतस्तदा यवव्रीहितिलाज्येनच
रांपूर्णाहुत्यक्रमात् पूर्णाहुतिंततोदद्यात्कृत्वास्विष्टकृदादिकं होमांतेचगुरुंपूज्यसपत्नीकंसमाहितः वस्त्रैरा
भरणैश्चैवगृहोपकरणादिभिः श्वेतावाकपिलावापिसुशीलाचपयस्विनी सवत्सारत्नउच्छाचघंटावस्त्रविभू
षिता दक्षिणासहितादेयाशिवोमेप्रीयतामिति धेनुर्वैजगतांमातानित्यंविष्णुपदेस्थिता सवत्साचमयादत्ता प्र
प्रीयतांमेसदाशिवः ब्राह्मणान्भोजयेद्विद्वान्स्वयोदशस्तुशोभनान् वस्त्रालंकारछत्राद्यंतेभ्योदेयंसदक्षिणांत्रयो
दशघटादेयावंशपात्रसमन्विताः पक्वान्नफलसंयुक्तानानाभक्ष्यसमन्विताः पूजितंतुततोदेवंदेवोपकरणा
निचत्राचार्यायततोदद्यात्प्रणिपत्यपुनःपुनः इमंदेवंगृहाणत्वंसर्वोपस्करसंयुतं परिपूर्णंव्रतंमेस्यात्तुष्टोमे
प्रीयतामिति गृहाणेमंदेवेशत्रयाणांजगतांगुरुः शांतिरस्तुशिवंचास्तुव्रतास्याविकलंफलं यद्व्रतादे
वदेवेशमयात्रनमितंकृतं न्यूनंवाप्यर्थक्रियाहीनंपरिपूर्णंतदस्तुमे इतिसंप्रार्थयेद्देवंद्विजंवैवंपुनःपुनःभुंजी
यात्सहधर्मात्माशिष्टैरिष्टैश्चबंधुभिः अनेनैवविधानेनयइदंव्रतमाचरेत् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमान
वः दाताचदुर्लभीचतेजस्वीत्रिषुलोकेषुविश्रुतः विमानवरमारुह्यसोमलोकेमहीयते मन्वंतरशतंयावत्ना

व्रत० वत्रैवमोदते शिवलोकं ततो गत्वा शिवेन सह मोदते क्रीडते शंकरूपेण पुनरावृत्तिदुर्लभं कृतेनाचरितं श्रवसो
मवारव्रतं शुभं नृपैः श्रेष्ठैः पुरा चीर्णं मासि कैर्धर्मतत्परैः इति पठति रहस्यं यः शृणोति हि नित्यं तत्त्वमुवदति ददाति
श्रद्धया नम्रयोवै सकलकलुषहानौ वृद्धमानो गणाद्यैः शिवविमलविमानैर्याति शैवं स हंसः ॥ इति श्रीस्कं
दे सोमवारव्रतं संपूर्णं अथ भौमवारव्रतं तत्रादौ त्रिप्रकारचक्रं संग्रहेत् त्रिकोणं पूर्वमुद्धृत्य पंचधा विभजेत्ततः
तृतीयरेखा चिह्नाभ्यां लोष्ठयेत्समभागतः आद्यरेखायुगलं तृतीयं चिह्नयोर्न्यसेत् द्वितीयायाः समाहृ
त्य तृतीयं चिह्नयोर्न्यसेत् चतुरेखा तृतीयां च समं भज्यात् समांशतः त्र्यंश चिह्नद्वयेनाथ त्रिभिर्भिर्युक्तै स्क
पंचमी तृतीयायाः प्रकुर्वीत पंचम्या मध्यचिह्नगे तत्पार्श्वयोर्जयेत् [illegible] पंचम्या चिह्नयोर्द्वयोः अथमानह
येद्धात्र्या युग्मं विचक्षणः एवमेकाधिकोसम्यक् कोणानां विंशतिर्भवेत् तृतीयायाः पंच्योर्मध्यस्थ्यातिवि
न्दुरेखे वर्ययेत् देवं तद्यतो मंत्री त्रिकोणोदक्षिणाक्रमात् मंगलाद्याश्च तारभूर्वाश्च नमोंता नेकविंशतिः ए
कविंशति कोष्ठेषु नाममंत्रान्समालिखेत् ततः पूजाप्रकर्तव्या उत्तमसंपत्तिहेतवे पूजाप्रकारमाह एहि राम०
भगवन् भौम अंगारक महाप्रभो तपस्सर्वं समायातं त्रैलोक्यं सचराचरं भौम मावाहयिष्यामि तेजोमूर्ति

दुरासदं लङ्घरूपमनिर्दिष्टं पवक्रं चरुधिराक्षं अग्निर्मूर्द्धेति मंत्रेण गायत्र्या मंगलस्य वा गायत्री चांगारकाय विद्महे
शक्तिहस्ताय धीमहि तन्नो भौमः प्रचोदयात् अथ पूजाविधिः मंत्रमहोदधौ मार्गशीर्षे वैशाखे वा शुक्ले पक्षे भौमवा
रे चारुणोदयकाले अपामार्गकाष्ठेन दंतधावनं विधाय नद्यादौ स्नात्वा रक्तवस्त्रं परिधाय रक्तोत्तरीयं वद्धा मामे पर
शोकहि रूमत्र गाह्ढे दायपुत्रावाप्त्यर्थं वा भौमव्रतं करिष्ये इति संकल्प्य प्रार्थयेत् अथ देवेश ते भक्त्या करिष्ये व्र
तमुत्तमं ऋणाग्न्याधिविनाशाय धनसंतानहेतवे इति ततः कर्त्तास्वदेहे न्यासान् कुर्यात् तद्यथा अंगुष्ठयो मंगलाय
नमः जानुगुल्फे भूमिपुत्राय नमः ऊर्वोः ऋणहर्त्रे नमः कटिदेशे धनप्रदाय नमः गुह्ये स्थिरासनाय उरसि महाकाया
य० वामबाहौ सर्वकर्मविरोधकाय० दक्षिणबाहौ लोहिताक्षाय० मुखे सामगानां कृपाकराय नमो धरात्मजा
य० कुक्षौ कुजाय ललाटे भौमाय भ्रुवोर्मध्ये भूमिनंदनाय शिखायां अंगारकाय० चरणान्मस्तकावधि सर्व
देहे वैनं० नाभौ भौमाय० वक्षसि वक्राय० मूर्ध्नि निम्नमिताय नम इति न्यासान् कृत्वा हृदयादिन्यासं कुर्यात् तद्यथा
ॐ ह्रां हृदयाय नमः ॐ ह्रीं शिरसे स्वाहा ॐ ह्रूं शिखायै वषट् ॐ ह्रैं कवचाय हुं ॐ ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ॐ ह्रः अ
स्त्राय फट् करन्यासः ॐ ह्रं कनिष्ठिकाभ्यां ॐ ह्रं मध्यमाभ्यां ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं तर्जनीभ्यां नमः ॐ ह्सः अंगुष्ठाभ्यां० ॐ

व्रता० खंवेः करतलकरएवाभ्यामिति मासान्कृत्वा आवाहयेत् रक्तमाल्यांबरधरः शक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजो मेषगमो
वरदः स्याद्धरासुतः इति ध्यानं एह्येहि भगवन्ब्रह्मा सत्त्रंगारक महाप्रभो। त्वयि सर्वं समापातं त्रैलोक्यं सचराचरं भौम
मावाहयिष्यामि तेजोमूर्त्तिं दुरासदं रक्तरूपमनिर्देश्यं वक्त्रं न रुधिरप्रियमिति। ततो आभिन्न ह्रीं इति मंत्रेण सर्वो म
भौमगणपत्राद्यासनादि षोडशोपचारैः कृत्वा यं त्रैस्य एकविंशतिकोष्ठेषु अंगानि पूजयेदेकविंशतिनामभिः प
था। मंगलाय नमः पादौ पूजयामि। भूमिपुत्राय नमः जानुनी पू० ऋणहर्त्रे ऊरू पूजयामि० धनप्रदाय नमः
कटिं पू० स्थिरासनाय० गुह्यं पू० महाकायाय उदरं पूजयामि सर्वकर्मावरोधकाय वामबाहुं पू० लोहिताय दक्षि
णबाहुं पू० लोहिताक्षाय कंठं पू० सामगानां कृपाकराय मुखं पू० धरात्मजाय० नासिकां पूजयामि कुजाय नेत्रे
पू० भौमाय० ललाटं पू० भूतिदाय० भ्रूमध्यं पू० भूमिनंदनाय० मस्तकं पू० अंगारकाय० शिखां पू० यमाय० सर्वां
गं पू० सर्वरोगापहारकाय० बाहू हृदयं० पू० वृष्टिकर्त्रे नमः सृष्टिप्रियादयं स्थं पूजयामि। दृष्टापहर्त्रे नमः चरणा एम०
दिमस्तकपर्यंतं पू० ह्यानेपहर्त्रे नमः दिशं पू० अत्र मूलमंत्रं मंत्रमहोदधि मात्रात्र्य कचिदन्यथा सप्तकारः स
चयथा। शिवायां मंगलः पातु भूमिपुत्रश्च पूर्वे। ललाटे सर्वदा हेर्ज्ञा चक्षुषी पातु धनदः स्थिरासनः श्रोत्रे

महाकायश्च नासिके आस्यं दंतोष्ठ जिह्वासु सर्वकर्मावरोधकः हस्ते मे लोहितः पातु लोहिताक्षः कंके स्कंधयो
रुभयोः श्रोते सामगानां कृपाकरः धरात्मजो मुखे तो या तु कुजो ह्मेलकरद्वयं भौमो मे हृदयं पातु भूतिदः कृत्य थोदरे
भूमिनंदनश्च नाभौ गुह्यं तं अंगारकं न्यसेत् ऊरू मम यमो रक्षेत् जान्वोः रोगापहारकः जंघयोः वृष्टिकर्त्ता च अपह
र्त्ता च गुल्फयोः चरणयोः पादांगुष्ठे च पादौ च सर्वकामफलप्रदः शक्तिर्मे सर्वतो रक्षेत् शूलं रक्षेद्दक्षिणे पार्श्वे मे धनु
षः पातु अग्नेश्च शरस्तथा ऊर्ध्वं षडाननः पातु अधस्तान्नैऋत्यां पृथिवी मम एवं
न्यस्त शरीरोसौ चिंतयेद्भूमिनंदनं अथ कथा सूत उवाच पूजितो देवदैत्यस्तु मंगलो मंगलप्रदः गौतमेन
उपादिष्टो लोहितांगो महाग्रहः १ गौतम उवाच कश्यपस्य महाभाग गुह्यं सज्जनसत्तम मंत्रमाराधनं दान
सर्वपापप्रणाशनं २ हेमं सुवर्णसंकाशं वाहनाद्य संयुतं येन पूजितमात्रेण राजापते सुखमुत्तमं ३ ध
र्मार्थकाममोक्षाणां कालिनैव फलप्रदं सर्वपापप्रशमनं सर्वव्याधिविनाशनं ४ सर्वसौभाग्यदं देवं द
व्यापातकनाशनं सर्वयज्ञफलं प्रोक्तं सर्वकामफलप्रदं ५ तपसा जपदानानां फलं चैव तु लभ्यते तद्वृतं ब्रू
हि मे देव लोहितांग महाग्रह ६ यस्मिन्नाराधिते मर्त्यः सर्वसौभाग्यवान्भवेत् ७ मंगल उवाच शृणु

व्रत।० विप्रमहाभागसर्वतत्त्वार्षिगौतम व्रतंचक्षणनंदानंपद्रुतंभुवनत्रये ८ आसीत्सर्वहिसर्वज्ञोब्राह्मणोवेदपारग
ःतस्यभार्यासुनंदाचनाम्नाख्यातासुलोचना ९ तस्यापत्यंनसंजातंवृद्धत्वान्नकदाचन तेनान्यस्यसुतापुण्य
गृहीत्वायोषिताकृतं १० ब्राह्मणस्यकुलेजातासुरूपारूपसंयुतासर्वलक्षणसंपन्नाप्रयत्नेनैवगौतम
११ पुराजन्मतथावाहमेकभावेनपूजितः तांपुत्रींस्वगृहेनीत्वाब्राह्मणेनैवपालिता १२ नित्यंहिपुष्पते
तस्याश्चाष्टांगकनकंक्षिति। तत्सुवर्णेनविप्रोसौधनाढ्योबलगर्हितः १३ कोटिकोटीश्वरोजातोराजतेभुवि
मंडले दृष्ट्वानंदकोविप्रस्तदशवर्णावरार्थिना १४ विवाहार्थंचविप्रस्यदत्तासोमेश्वरस्यच चेदोक्तविधि
नातेनविवाहमकरोत्तदा १५ वर्षैःकतिपयैर्विप्रसाकन्याषोडशयौवना ततःस्वदेशमार्गेणाव्रजविप्रोथगृह
निशं १६ निशांतेअध्वरेप्यौश्चरैरपपर्वतोत्तमसर्वस्वमपहृत्य व्रतंतस्मिन्महालोभेनभावितः १७ मार्गेल
स्थितविप्रोसौचौरैश्चविनिपातितः तंपतिंमृतमालोक्यसानारीशोकपीडिता १८ पतिनासहविधे
यामरणेकृतनिश्चयास्वपतिंतन्मयंविष्णुंचिंतयंतीपदेपदे १९ पतिंप्रदक्षिणीकृत्यचितापार्श्वसमीप राम०
तःतस्मिन्करोतत्वयेहंवरार्थंचसुप्रचोदिता २० वरंब्रूहिमहाभागेयत्तेमनसिवर्तते इत्यवोचत्ततोवत्सेसा

नारीपतिमानसा २१ ब्राह्मणउवाच यदितुष्टोसिमेदेवतदाजीवतुमेपतिः मंगलउवाच देववत्स्यजरामरस्तव
पत्नीभविष्यति २२ अन्यंब्रूहिममाख्यानंवरंत्रिभुवनोत्तमे ब्राह्मणउवाच यदितुष्टोसिमेदेवग्रहाणामधिपेश्व
र २३ येत्वांस्मरंतिदेवेशरक्तचंदनचर्चितं रक्तपुष्पैश्चसंपूज्यात्वत्प्रियेभौमवासरे २४ वृक्षनंमाक्षिरोधंचकदाचि
त्तोपजायतां नसर्पाग्निशत्रुभवंविनाशंविषस्यवै २५ माकुरुष्वमहीपुत्रभक्तानांमाखेदोभवे मंगलउ
वाच एकविंशतिभौमाश्चमद्भक्तश्चजितेंद्रियः २६ एकान्नेनासितान्नेनचतुर्द्दीपान्तरेगृहे अर्घंचमंगलेमेंजे
वंद्योराणिकैस्तथा २७ घृवारक्तमनड्वाहंसर्वोपस्करसंयुतं स्वशक्त्याभोजयेद्विप्रान्दद्यात्तेभ्यश्चहिरण्यकं। ते
षांवैग्रहपीडायनभवेत्तुकदाचन। भूतवेतालशाकिन्योनभवंतिहिंसकाः २८ एवमुक्त्वातुदेवेशतत्रमंड
लोपरिदिवंगतः मंगलउवाच इदंव्रतंतेवाख्यातंसर्वसौख्यप्रदायकं ३० इदंव्रतंकरिष्यंतितेषांपीडान
जायते स्त्रीभिर्व्रतंप्रकर्तव्यंपुरुषैश्चविशेषतः ३१ तेषांमुक्तिर्नसंदेहोस्वर्गवासोनसंशयः इतिभ
विष्योत्तरपुराणेभौमव्रतं अथोद्यापनविधिर्भविष्ये भौमवारेमंगलंकृत्वास्वशक्त्यैःप्रसन्नं रक्तां
बरधरंविप्ररक्तचंदनचर्चितं रक्तपुष्पैस्समंसंपूज्यमंडलेचविधानतः अष्टांगैरष्टपुष्पैश्चफलैरर्घ्यंप्र

व्रता० दापयेत् ॥ नारिकेलादिभिश्चैव कुंभानेव नियोजयेत् ॥ एकविंशतिकुंभांश्च रक्तचंदनचर्चितान् ॥ ब्राह्मणान्भो
जयित्वा ततः कुंभान्संदापयेत् ॥ रक्तधेनुं तु हैमं चैवैकमेव दद्याद्यथाविधि ॥ शय्यां सोपस्करां दद्यादिति नियम
मेवं चापि होमं तत्र प्रदातव्यं त्रिविधव्रतसमाश्रये ॥ उमामाहेश्वरं तत्र परिधाप्य स्वशक्तितः ॥ आचार्यं च तत्पत्नी
कं वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ तस्य जन्मसहस्रेषु पापं विलयं याति तत्क्षणात् ॥ सदाचारनियमारूढः सत्येषु सत्समा
हितः ॥ यावज्जीवं प्रकर्तव्यं व्रतमेतद्विधानतः ॥ समृद्धास्तु भविष्यंति पुत्रपौत्रधनादिभिः ॥ पश्चात्कष्टं न विंदेद
करोति मानवो भुवि ॥ धनं सर्वमवाप्नोति व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ अंते च परमं स्थानं व्रजत्सूर्योदयोपहभ्रष्टं
ती ॥ इति शेषः ॥ यः शृणोति व्रतं विष्णुर्मौनव्रतपरायणः ॥ तस्य मासकृतं पापं विलयं याति तत्क्षणात् ॥
नवकनकशरीरस्तेजसा दुर्निरीक्ष्यो द्रुतवहसमकीर्तिर्मौलिवेलस्तु जन्मा ॥ भवति तनय एष स्वस्य
ते भार्गवे सौयतात्तु तत्त्वविभूतिः भृगुजः स्वप्रभोतः ॥ एवं यः कुरुते विप्र संपूर्णफलभाक् भवेत् ॥ इति एम०
व्रतार्के सौम्यापूर्णभौमव्रतं संपूर्णं ॥ इति श्रीमीमांसकभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरभट्टकृतौ व्रता
र्के वासरव्रतानि ॥ अथ संक्रांतिव्रतानि हेमाद्रौ स्कांदे नंदिकेश्वरउ० ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि धान्यव्रत

मनुत्तमं ॥ यत्कृत्वा हि नरो राजन्सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ अयने विषुवे चैव स्नानं कृत्वा विचक्षणः ॥ व्रतमेत
यं कुर्यात्तथ्यात्वा देवं दिवाकरं ॥ करिष्यामि व्रतं देव त्वद्भक्तस्त्वत्परायणः ॥ तदविघ्नेन मे यातु तव देव प्रसादतः ॥ इदं त
थापि लिखेत्पद्मं कुंकुमेनाष्टपत्रकं ॥ भास्करं पूर्वपत्रे तु आग्नेये च तथा रविं ॥ विवस्वंतं तथा याम्ये नैरृत्ये पूषणं
तथा ॥ आदित्यं वारुणे पत्रे वायव्ये तपनं तथा ॥ मार्तंडमिति कौबेरे ऐशाने भानुमेव च ॥ एवं चक्रमशोभ्य च विश्वा
त्मं मध्यदेशतः ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा अर्घ्यं दद्यात्समंत्रकं ॥ कालात्मा सर्वदेवात्मा विश्वतोमुखः ॥ माधिमृत्यु
जराशोकसमाक्षयनाशनः ॥ इत्यर्घ्यमंत्रः ॥ पुष्पैर्धूपैः समभ्यर्च्य शिरसा प्रणिपत्य च ॥ रविं ध्यात्वा ततो दद्याद
सप्रस्थं द्विजातये ॥ प्रतिमासं तु संक्रांते देवेसहस्रपात् ॥ एवं संवत्सरं दद्यात्तद्धान्यं प्रस्थं द्विजातये ॥
एवं संवत्सरे पूर्णे कुर्यादुद्यापनक्रियां ॥ अर्घ्यपात्रे हेमसौवर्णकार्ये मंडलं शुभं ॥ द्विभुजं पद्मयैद्धानुरक्त
वस्त्रयुग्मान्वितं धान्यं द्रोणेन सहितं तद्द्वयं स्वशक्तितः ॥ खराष्ट्रगीरोप्यखुरं कांस्यदोहां पयस्विनीं रविरू
पं द्विजं ध्यात्वा तत्सर्वं विनिवेदयेत् ॥ अग्निष्टोमसहस्राणां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ सप्तजन्मसहस्राणि धन
धान्यसमन्वितः ॥ निर्व्याधिर्नीरुजो धीमान् रूपवानभिजायते ॥ इति धान्यसंक्रांतिव्रतं ॥ अथ लवणसंक्रांतिव्र

व्रता० तत्रैव। अथातः संप्रवक्ष्यामि लवणसंक्रांतिमुत्तमां। संक्रांतिवासरं प्राप्य स्नात्वा नद्यां शुभैर्जलैः वस्त्रालंकारसंवी
तैर्भक्तिमान् समन्वितः कुंकुमेन लिखेत्तत्र अष्टपत्रं सकर्णिकं भास्करं पूजयेद्भक्त्या समभ्यर्च्य समन्वितः देवेऽग्रे स
वर्णं पात्रे सगुडं स्थापयेद्बुधः पूजितस्तु यथाशक्त्या प्रसीदतु मम भास्करः। लवणं सगुडं पात्रे ब्राह्मणाय निवेदये
त्। एवं संवत्सरे पूर्णे भानुं कुर्याद्धिरण्मयं। एकवस्त्रयुगच्छन्नं रक्तचंदनचर्चितं कमलं लवणपात्रे धेन्वा सा
र्द्धं द्विजातये प्रदद्याद्ब्राह्मणस्तु सुहितः प्रविष्णुमाशीपतामिति एवं कृत्वा तु यत्पुण्यं प्राप्यते सुविमानवैः तत्के
न गदितुं शक्यं वर्षकोटिशतैरपि लवणाचलदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः सर्वकामसमृद्धात्मा विमानवरम
धिरूढः क्रीडत्यलोके वसेत्कल्पसहस्रमानः स्वर्गस्तुतैः इति लवणसंक्रांतिव्रतं अथ भोगसंक्रांतिव्रतं। तत्रैव। संक्रां
तिदिवसं प्राप्य योषित्स्नात्वा समाहिता भवेत् कुंकुमं कज्जलं चैव सिंदूरं कुसुमानि च सुगंधीनि द्रव्याणि तांबू
लं शालिसंयुतं तंडुलाग्रफलपत्रयुक्तं स्नाभ्यो दद्याद्द्विजन्मनः दद्यात्स्वहृष्टमनसा मिथुनेभ्यः प्रयत्नतः भो
जयित्वा यथाशक्ति वस्त्रयुग्मं प्रदापयेत्। एवं संवत्सरस्यांते एवं संपूज्य पूर्ववत् धेनुं सदक्षिणां दद्यात्सप राम०
लीक द्विजातये स्यात्सुखी सर्वमर्त्येषु भोगी जन्मनि इति भोगसंक्रांतिव्रतं अथ रूपसंक्रांतिव्रतं। तत्रै

वा संक्रांतिवासरे स्नानं तैलं कृत्वा विचक्षणाः हेमपात्रे घृतं कृत्वा हिरण्येन समन्वितं स्वरूपं वीक्ष्य तत्पात्रं ब्राह्मणा
य निवेदयेत् एकभक्तं ततः कुर्यात् स्त्री चैव समन्विता। व्रतांते कांचनं दद्यात् घृतधेनुसमन्वितं। इति रूपसंक्रांतिव्रतं
अथ तेजसंक्रांतिव्रतं। शालितंडुलसंयुक्तं करकं कारयेद्बुधः। तन्मध्ये दीपकं स्थाप्य प्रज्वलेत्तं स तेजसा तत्सुखे माद
कं स्थाप्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्। अर्घ्यं च पूर्ववत्कार्यमेकभक्तं च पूर्ववत् संवत्सरेऽत संपूर्णे कुर्यादुद्यापनं बुधः
शोभनं दीपकं कार्यं सुवर्णेन तु नारद। ताम्रपात्रे करकं कार्यं तन्मध्ये दीपकं न्यसेत् कपिलासहदानत्वाकारके
णा द्विजातये अथ सौभाग्यसंक्रांतिः पूर्ववद्भानुमभ्यर्च्य तथा चैव सुवासिनीः सौभाग्याष्टकसंयुक्तं वस्त्रयुग्म
सयोषिते विप्राय वेदविदुषे भक्त्या तत्प्रतिपादयेत् एवं संवत्सरे पूर्णे कृत्वा ब्राह्मणभोजनं पूर्वं तु लवणं कृत्वा
यथाविभवसारतः कांचनं कमलं कृत्वा भास्करं चैव कारयेत् गंधपुष्पादिना पूज्य विप्राय प्रतिपादयेत्। सौभा
ग्याष्टकं तु एकवर्णं कृतं वर्णजिकां तद्विनिष्पावाश्च सुशोभनाः धान्यकं जीरकं चैव कौसुंभं कुंकुमं तथा। लवणं चा
ष्टमं तद्वै सौभाग्याष्टकमुच्यते अथ तांबूलसंक्रांतिः तांबूलं चंदनास्यां च दद्यात्तांबूलं द्विजोत्तमे। एवं संवत्सरांते पू
र्णे नैवेद्ये ततः पं तांबूलं भक्तये द्विधैः कारयेद्देवनानं रवत्सरांते कमलं कृत्वा चैव तु कांचनं। पर्णकोशं च

व्रता० कुर्वीत तथा पूगफलालयं चूर्णभांडं प्रकुर्वीत पूगाद्यस्फोटनं तथा सुखवासादिचूर्णानां भांडानि च द्विजर्षभ। द्विजं दा
पयेत् समावाह्य सर्वोपस्करसंयुतं इत्येतत् पूजयेद्भक्त्या षड्भिर्भोजयेद्द्विजान्। उपकल्पितं तु पात्रं किंचिद्द्रव्यं गृहाण पनि
वेदयेत् एवं कुर्वीत या नारी तां इत्थं सुमंत्रतो तु मां भक्त्या तु देवाय यो नैत्यमोदते स्वर्गे सदा अथ मनोरथसंक्रांतिव्र
तं गुडेन पूर्णं कुंभं तु वत्सरं तु स्वशक्तितः संक्रांतिवासरे दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने एवं संवत्सरे पूर्णे सशक्त्यो द्या
पनं तु नो गुडेन पर्वतं कृत्वा वस्त्रैश्च भूषितं अयने वा न दद्याद्वि तु शाम्यन कारयेत् यं यं कामं मनसा कामयंतं
माप्नोति पुष्कलां शेषधान्यसंक्रांतिव्रतं अथ विशोकसंक्रांतिः तेनैव अयने विषुवे चैव यस्तीयाते भवेद्यदि
एकभक्तं तु यः कुर्यात्तिलदानपूर्वकं कांचनं भास्करं कृत्वा यथा विभवशक्तितः स्नापयेत् पंचगव्येन गंधपु
ष्पैस्तु पूजयेत् संछाद्य रक्तवस्त्राभ्यां ताम्रपात्रे निधापयेत् भास्कराय नमः पादौ रवेजंघे ति वै नमः आदित्या
य नमो जानू ऊरू चैव दिवाकरः अर्यम्णे कटिश्च भानु चैवोदरे तथा नमः प्रले तिवें कुक्षिं अर्यम्णे तिव एम०
नस्तनो विवस्वते नमः कंठे सहस्रांशोस्तु स्वस्तं प्रभाकरनमोने त्रे तेजोराशोन्नमः शिरः वरुणाय नमः केशान्
पादादौ पूजयेद्विधिं अर्घं च पूर्ववत्कार्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत् एवं संवत्सरे पूर्णे कांचनेन दिवाकरसपत्न

हस्तं संरज्य यथाविभवशक्तितः कारयेत् पूजयेद्भक्त्या रक्तवस्त्रेण वेष्टयेत् ततो होमं प्रकुर्वीत सर्वमंत्रैस्तु नार्द
द्वादश कपिला दद्यात् वस्त्रालंकारसंयुताः अशक्तः कपिलामेकां वित्तशाठ्यविवर्जितः आयुरारोग्यमैश्वर्यं
भार्यापुत्रसमन्वितः अथायुः सं[redacted]क्रांतिव्रतं अथानावधपवद्यामित्राः संक्रांतिस्तु तमां संक्रांति दिव
से रज्य पूर्ववद्धि दिवाकरं कांस्ये हेरघृतं दद्यात्स हिरण्यं स्वशक्तितः मंत्रः मृत्युकृद्व्यपदानेपूतासे वपुकीर्ति
ताश्च ज्ञो स्तु मे जानती सुखसमसर्पियुक्त आयुरारोग्यमैश्वर्यं मतो देहि द्विजार्पितं अनेन विधिना वर्षं संवद
द्यात्तं द्विजः उद्यापनादिकं सर्वं धान्यसंक्रांतिवद्भवेत् निर्माधिस्ते वृद्धोद्योग्यसे जस्वी कीर्तिमांस्तथा अपमृ
त्युभयं नास्ति जीवेच्च शरदां शतं इत्यायुः संक्रांति ८ अथ धनसंक्रांतिः हेमाद्रौ स्कांदे संक्रांति दिवसे रज्य भा
स्करं तु विधानतः कलशं निर्व्रणं गृह्य वारिपूर्णं निधापयेत् सुवर्णं तु ततः कृत्वा पीतमासं तु रायते शिनि
नातेन वर्णाते प्रीयतां मे दिवाकरः स्नानविधानं सर्वं तु धान्यसंक्रांतिवद्भवेत् सौवर्णं कलशं कृत्वा सर्वं चोप
रि विन्यसेत् हस्तिस्तु वर्णं घटितं पंकजं वै निवेशयेत् गोदानं तत्र दानं च मेवं संपूर्णतां प्रजेत् जन्मतो शतसा
हस्त्रधनयुक्तो भवेन्नरः आयुरारोग्यसंपन्नः सूर्यलोके महीयते अथ संक्रांत्युद्यापनं हेमाद्रौ मात्स्ये नंदि

व्रता० केश्वरउवाच । अथान्यदपि वक्ष्यामि संक्रांत्युद्यापनं फलं । विषुवे चायने चैव संक्रांतिव्रतमाचरेत् । पूर्वेद्युरेकभक्तेन द
तथावतस्वर्वके संक्रांतिवासरे प्रातस्तिलैः स्नानं विधीयते रविसंक्रमरोमभूमौ चंदनेनाष्टपत्रकं । पद्मसकर्णिकं कु
र्यात्तस्मिन्नावाहयेद्रविं कर्णिकायां न्यसेत्सूर्यमादित्यं सर्वतस्ततः नमः सोमाय चैपाम्ने नमो अंगमंडलायतत्र
मः सविते न्कं स्वाहापूर्णां तपनं तु बुधः मार्तंडमुत्तरे विष्णुमीशाने विन्यसेत् [illegible] सदा । द्विजाय सोदकं कुं
भं तिलपात्रं हिरण्मयं । कमलं तु यथाशक्त्या कारयित्वा निवेदयेत् । चंदनोदकपुष्पैश्च देवायार्घ्यं न्यसेद्बुधि
षिष्ठाय विष्णवे पापविष्णुधात्रे स्वयंभुवे । नमोऽनंत नमो धात्रे कालाय मयज्ञपापते । अनेन विधिना सर्वं मासि मा
सि समाचरेत् । वत्सरांते तथा कुर्यात्सर्वं द्वादशधा नरः । संवत्सरांतेऽहत पायसेन संतर्प्य वह्निं द्विजपुंगवांश्च । कुं
भान्सुनद्धान्दश धेनुयुक्तान्हेमस्य पद्मगर्भान् पयस्विनीशीलवतीश्च दद्यात्ता स्ता स्वरूपाः खुरव
स्त्रयुक्ताः गावोऽथवा सतिलं कांस्यदोहा माल्याम्बरा वा चत रौप्यशृंगाः । हेमाप्यशक्ताः कपिलामथैकां निवे
द्य पुत्राय सुराग्रसुराय । हैमीं च दद्याद्वसुधां सशेषां कृत्वाथ रौप्यामथवा पितामीं पैष्टामशक्तोऽथ तिले राम०
विधायलोवर्गांस्थूर्पेरासमप्रदद्यात् । न वित्तशाठ्यं पुरुषो न कुर्यात् कुर्वन्नधो याति न संशयोऽत्र यावन्न

हेंद्रपुत्रसुखान्नगेंद्र पृथ्वीं च सम [illegible] प्नुते हर्ति शेत तावत्सुगंधर्वरसिरेशेषैः संपूज्यते नारदनाकपृष्ठे । ततस्त्वकर्मतो
यमाप्यसौ वह्नीपाधिपस्यात्कुलशीलयुक्तः ॥ सर्वे सुखे यंगवक्तुः समार्थः प्रभूतपुत्रान्वयवंदितांघ्रिः । इति संक्रां
त्युद्यापनम् । अथ घृतस्नपनं हेमाद्रौ भविष्योत्तरे त्वयने चापि सेव्य तपंस्नपनयो हरिं । स्नापयित्वा ब्राह्मणाय उप
वासं च पक्षति । सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोके विरंवसेत् । तेन भवति भूपाल ॥ फलानंदविवर्धति भूपाल ॥ यजा
नंदविवर्धन ॥ इति घृतस्नपनं । अथ शिवरहस्ये घृतकंबलदानं । उमा तिस्मराष्ट्रतेजा तासुक्ता आत्ते शिवा
५X तकंबलं था माघे मासि महादेवेयः कुर्याद्घृतकंबलं । स मुक्तो सकलान्भोगानंते मोक्षं च विंदति हे भूपते योऽजा
५X ताद्य X वकः पुरास्तु नागसे विधुंजा बालक्रीतिपारंगोपपक्षष्टकरंशिगोधर्मदारिद्र्यनाशकं सूतनागा उवाच
आसिताघासिताया वा धेनोर्घृतमनुत्तमं । संपादनीयं यत्नेन घनीभूतं च शोधितं । तद्घृतं तुलयात्री रौप्यस्य
सार्धशतत्रयं महाकंबलमेतद्धि घृतस्य परिकीर्तितं । तदर्धं वा तदर्धं वा तदर्धं वा साधनेय शिवालयं । घृतेनाभि
नदेवेशमभिषिच्य महेश्वरोद्यानी मूले हेयं ततः शंकरमस्तके । ततस्तिलैः सर्षपैश्च कोमलैः हेमपद्मैश्च दे
वेशः पूजनीयो महेश्वरः धूपदीपादिकं देयं महानैवेद्यमादरात् । ततो नीराजनं दत्त्वा दद्यात् पुष्पांजलिस्तं

व्रता० ताः षट्त्रिंशन्नमस्कारान्कृत्वा चतदनंतरं शैवं यंत्रं चातंसज्ञ्या शिवायै तन्निवेदयेत् ततो जागरणं कार्यं शिवस्मरण
पूर्वकं ततः प्रातः समुत्थाय कृत्वा स्नानादिकं पुनः पूजनीयो महादेवो घृतसेवनपूर्वकं भोजनीयास्ततः शैवा भ
क्तैर्भोज्यैर्भोजयेत्ततः ततः स्वयं च भोक्तव्यं बंधुभिः सह सादरं अनेन व्रतवरा स्त्रीं नाशमेष्यति सर्वपापैर्भोगांश्च
विपुलान्भुक्त्वा शिवलोकं गमिष्यसि इति घृतकंबलविधिः॥ इति श्रीमहनीलकंठात्मजशंकरकृतौ व्रतार्कैः सं
क्रांतिव्रतानि अथ व्यतीपातयोगव्रतं हेमाद्रौ मदनरत्ने च वाराहे धरणीमुवाच यस्त्वया को व्यतीपातस्तस्य
कर्म वदस्व तत्कदा सुतः कथं पूज्यः पूजिते वात्र किं फलं वाराह उवाच यदा बृहस्पतेर्भार्यां तारां जयाहरी तं सु
:मित्रत्वात्स्वाहं तेन स्वर्यस्तजभार्यां बृहस्पतेः चक्रे चंद्रो नतदा वर्त्तितं हितं शिष्टापि तयदा उष्टस्नकरा कित्वा दित्यादी
महष्ट्यामुद्देशेन ताराश्च सोमो पिवृष्टास्ततो न्यान्यमवैक्षत। उभयोर्दृष्टिसंपातो कुह्वयोः सोमसूर्ययोः उष्ट
तास्याभवद्घोरः पुरुषः पिंगलेक्षणः दष्टोष्ठदीर्घदशनो भ्रुकुटीकुटिलाननः॥ कपिलश्मश्रुकेशांतो लंब राम०
भ्रूसहकशोदरः शिरालो दीर्घजिह्वश्च स्त्यो भियमसन्निभः सभोक्तुकाम स्त्रैलोक्यं सर्वं हुत्प्लाणिवारितः सोऽप्य
हरस्यमहर्ये हृत्क्षुधितो भक्ष्यामि का त्रैलोक्यं भोक्तुकामोहं भवद्भ्यां विनिवारितः को भक्षः शेभो मां वाधेतेया

नोऽतेतु व्रतेमया। सूर्यसोमावूचतुः कोपदृष्टेर्नौ विविधादतिपाताद्भवान्समुत्पन्नः। व्यतीपातस्ततो नाममस्मान्नस्तु विभ
विष्यति यस्मिन्कालेत्वं दुत्पन्नस्तत्र कल्याणकारिणः व्यतीपातायमद्गतेत्वं प्रियः पापकारकः गतदंतं क्षुधितो स्तु
कृतत्रकोपेनियातस्ततो व्यतीपात उवाच तेमाबांपिततैमेस्तु को ऽत्र पातः सभोजनः स्त्रीभवद्भ्यामधुनापि
मासः क्रियतां मम रवींदू ऊचतुः स्नानदानजपहोमपूर्वकं यस्त्वदीयसमये त्वमाचरेत् तस्य पुण्यमिह ते प्रसा
दतोऽनंतमस्त्वस्तु तमानुगृहात्। तत्कालेन तद्विदधाति पूजनं यस्तस्मै हं भवतु भवेत्त मुह मस्य पः उत्तो युर्वेद
स्तुस्वकीर्त्तिं दृष्टिदृ पापो गायत्रं गुणिजनवल्लभमेव सर्वं वराह उवाच एतस्मात्कारणाद्भूमौ व्यतीपातोऽर्च्यते
नरैः अर्चितेव फलं यस्मात्तदुक्तं च समासतः विस्तरेणाचितं फलं गदितं केन शक्यते यथा व्यतीते व्यतीपा
तः सविधिः श्रूयतामिह। शुभे व्यतीपातदिने ग्राह्यं तत्संसेव्य मनो नमहानदी जले उपावसेद्भ्यवमानवा
पको नेयत्र मंत्रं व्यतिपातं नमः॥ हृदि तेना मपा चेगा शर्करा पूरितं षष्ठं कांचनां ज्वेष्टितिषु न्यंहेमम सस्तं
नरः अष्टभुजमष्टादशभुजं उत्पन्नं वाके व्यतीपातमेव तैर्ष्टादशभुजतस्य वर्णनं उत्पन्नं वा कान् तुला रीत्वा
च विनियोग वा कार्या तत्था भगवत्रीता स्तु चत्वारो मनवस्तथैति चत्वार आनंदशोत्स्यर्थः गंधपुष्पाक्षतैर्धूपै

व्रता० दीपवस्त्रनिवेद्यैः भक्ष्यैर्भोज्यैः फलैश्चित्रैर्मासि मार्गशिरेर्चयेत्। नमस्तेस्तु व्यतीपात सोमसूर्यात्मजप्रभो। पद्मना
दिकृतं कं चित्रदनंतमिहास्तु मे। इत्युक्त्वा पंचरत्नाढ्यं स्तु पुष्पाक्षतमंजलिं। प्रक्षिप्य तन्मुखे देवमर्घ्यपा
वज्ञो[redacted]येभवेत्। यदि द्वितीये च दिने व्यतीपातो भवेद्यदि। तदा पूर्णोपवासस्तु दद्याद्ब्राह्मणकलं गुणैः पारणं
च व्यतीपाते कुर्यात्संप्राश्य गोमयं। अथैकस्मिन्दिने धो त्रिव्यतीपातो भवेद्यदि। तत्रैवाह्नि तदा दत्वा उप
चारान्समाचरेत्। कुर्याद्देवं मासि मासि व्यतीपातांस्त्रयोदश। चतुर्दशे तु संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं बुधः। व्यतीपा
ताय स्वाहेति होम्यं द्रुतसमिद्घृतं। आज्यं क्षीरफलानां [illegible] होमं वै शतं शतं। शर्कराद्यैष्टपूर्णेन सहस्रोपस्कृ
नरां शय्यां चोपस्करैर्युक्तां प्रदद्याद्भूतदेशिने। वंदे व्यतीपात महं महांतं स्वीकुरुस्व तु सकलेष्टलब्धे समस्तपापस्य
मम क्षयोस्तु पुण्यस्य चानंतफलं ममास्तु। इति समीयं गुरुः परिज्ञ्य तेकस्कंकुंडस्थं कंठविभूषणैः सक
लमेवं समर्पयेत्। घृतं तद्धुपलम्भ्याभिः स्वरूपं तत्र हिरण्यां च पयस्विनीं दद्यात्सुवर्णां वरदक्षिणां तस्मै शय्या राम०
समादाय सारदारुमयीं दृढां। दत्वपत्रासिनीं रम्यां हेमपट्टैरलंकृतां। हेमतूलीप्रतिच्छन्नां शुभ्रोर्ध्वप्रधानकां। प्र
च्छादनपटीयुक्तां धूपगंधाधिवासितां। तांबूलकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनैः। दीपिकोपानहौ छत्रं दद्यात्

भरासनं दद्यात्तेस्वर्गलोकाय विमानैरत्नसंभवैः। अप्सरोगणसंभोग्यैर्गीतनृत्यविलासिभिः गत्वा कल्पायुतं शतं
सार्धं त्रिदशाधिपतिः तदंते राजराजः स्यात् रूपसौभाग्यभाग्भवेत्। कीर्त्यायो गुणपुत्रपौत्रोपधनधान्यवान्।
प्रतापाढ्यो महैश्वर्यसुखी भोगी बहुश्रुतः। जनसौभाग्यसंपन्नो यावत्कल्पाष्टकाधुतं। दर्शे दशगुणं दानं तच्छ
तघ्नं रविसंक्रमे। शतघ्नं तत्वसंक्रांतौ शतघ्नं विषुवे ततः। युगादौ तद्दशगुणं रामयने तच्छतादहं तं सोमग्रहे तच्छतघ्नं तच्छ
तघ्नं रविग्रहे। असंख्येयं व्यतीपाते दानं वेदविदो विदुः। उत्पन्नो नेहसुराणां कोटिगुणप्रमाणानादिकोपातं। अर्बु
दगुणितं यत्तेन जपदानाद्यक्षय्यं याति तेन। जन्महूर्वा विंशतिं नाडीर्भोमम [illegible] त्वेकविंशतिं। व्यतीपातस्य पतनं
शासस्त्वां स्थिति विदुः संप्राप्ते तं यद्यतिपातकालेपुनः पुनः स्नाइ विशीतरश्मी। प्रयच्छतः कल्पशतार्बुदानि
विवर्धमानं न हि हीयते तत्। तस्माद्व्यतीपात [illegible] अनंतमिच्छायुदि [illegible]
विश्वं समस्तं रविपदे [illegible] नव। गणयित्वा व्यतीपातकालेवाद्दैर्नियानरः सर्वपापहरं एतत्सम्भवं तं भक्तु
जीनरः पठति लिखति युः इत्याशोनिवेत न [illegible] पश्यति कास्यत [illegible] स्वर्गे विशादिव मोप्यसोपि [illegible] स
मेयं परिज्ञापमानश्चास्ते इति वाराहोक्तं व्यतीपातव्रतं अथ तत्रैव नारदीयपुराणोक्तं व्यतीपातव्रतं युधि

व्रता० रिः केन व्रतेन चीर्णेन न पश्येयं यमशासनं । परिपृच्छाम्यहं विप्र व्रतमुत्तमं । तदुक्तं हि देवर्षे कृत्वा जयति विष्णयं मां वदे
द्युवाच शृणु राजन् व्रतमिदं हर्ष... नमुपकृतं । तेनैव राजा त्वं शंकराय वेदुःखिता । एकदा तु मृगं गत्वा सह
र्षिस्त्वो राजसत्तमः अंतःपुरस्त्रीराजन्दृष्ट्वा तत्रैव शूकरं रम्य यादृक् दिव्यं वदनश्यामी वसुतोदां दृष्ट्वा तया विषमं
त्वहृतपापच्छेद्यापरः केन कर्म्मविपाकेन त्वयास्यां प्राप्तमवानर्या अहो कष्टं मे दो कष्टं शूकरो रोगोयमुत्पत्ते अव
श्यमनुसर्त्तुमर्हतां कर्म्मसु माः शुभां इत्युक्त्वा तस्य रूपेण राजा तं प्राह सूकरीं इव ती किमवस्था: तन्मम
ब्रूहि शूकर तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं निश्वसन् शूकरो मुहुः स्मृत्वा पुराकृतं कर्म्म प्रत्युवाच कथां नृपं शृणु राजन्
जन्मन्यहं पूर्वं वैश्यो विष्णुसेवाभवं आशाकृद्दीनदाताहमाश्रितम्पश्च किंचनाः श्रुतास्त्व बहवो धर्म्माः पु
राणश्रुतिचोदिताः तथापि पापबुध्याहं न करोम्यात्मनो हितं आशापाशमनुष्यामाममाशास्ते विनिर्गताः क
नवान्यायमेवाहं न किंचित्सुकृतं कृतं एकदा तु द्विजः कश्चिद्व्यतीपाते गृहे मम आगतो याचते मां चन किंचि
द्दत्तवानहं मया निराकृतो त्यंतं वचोभिर्निष्ठुरैस्तथा व्यतीपाते द्वारे वैश्य किंचिद्देहि अर्थिने खलं । तन्मे रूप राम०
पं भवति पापस्य सेत्वन्यजन्म निक्षिपितेन मया तस्मै निष्ठुरं वाक्समीरितं तनसत्त्वकुपितो विप्रो मम शापमथा

दददात् आशाग्निर्हि दहते यद्दन्नम मांगा निष्टयकष्टयकृतथैव तत्त्ववं गा निंदावा निःकृपाक्षमः अरण्ये निर्जले देशे नि
र्जले तु मविष्यते ते शूकरयोनौ त्वं प्राप्स्यसि मम वाक्युहि प्रसादितो मया पाउत्र पुनरस्तु कृपावांस्तदा ज्ञानितं शूक
रत्वे पिंडस्तुन्काय तु गामम: तेन शापेन राजेन्द्र शूकरत्वमवाप्नुयात् अहं दुःखी हस्संजातो निर्जने निर्जले वने ।
राजोवाच केन त्वं मुच्यते पापान्ममाचक्ष्व हरिशूकर येन शक्या मया कर्तुं तव शापस्य संक्षयः वराहउवाच
श्रूयतां मम राजेंद्र मुक्तिः स्याद्येन कर्म्मणा । व्यतीपातव्रतं नाम कृतं राजं स्त्वया पुरा । यथा माता सुतस्नेहस
वेत्रसुखकारिणी तथा व्रतमिदं राजन्निहलोके परत्र च । यथैवाभ्युदितः सूर्यो अशेषं च तमो दहेत् । इदं व्रतं
तथैवेह सर्वपापं व्यपोहति यथा विष्णुर्दानीह परम निहंति । ददाति वनसंदेहस्तथा व्रतमिदं शुभं । श
तमिंदुक्षये दानं सहस्रं तु दिनक्षये विषुवे शतसाहस्रं व्यतीपाते त्वनंतकं व्यतीपातव्रतस्यास्य विधानं शृणु उत
त्तमः माघे वा फाल्गुने वापि अन्यस्मिन्मासि वा भवेत् व्यतीपातो दिने पाश्मिन्प्रारभेत् व्रतमुत्तमं तिलै
र्नाशिरवंव समपुडंगुरवेर्णपेतः । शंखचक्रगदापाणिं पद्महस्तं हिरण्मयं वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य पूजयेत् गरुड
ध्वजं गोधूरीगोवसंपूर्णं कांस्यभाजनमुत्तमं । स्थापयेद्देवदेवेशस्यानेन त्रैव कल्पयेत् । शय्यां च सन्निधौ तस्य

२३२

व्रता० स्याप्एदेवमनुस्मरेत्। अनंतशायिनं देवमनंतफलदं शुभं। लक्ष्म्या सहान्वितं विष्णुं भक्त्या संपूजयेद्ध्रुवं वैदिकेनैव मंत्रेण
जीतीपुष्पैः समर्चयेत्। पायसेन नैवेद्यं शर्करा संयुतेन वा दत्वा निवेद्यं देवस्य प्रार्थयेत् व्रती। व्यतीपातदिने देवं तत्र वस
वं समर्पितं। भवत्वनंतफलदं मम जन्मनि जन्मनि। देवदेवं हृषीकेशं प्रार्थयित्वा ततो व्रती। तत्सर्वं पुरवेद्याक्षो नि
यायकुटुंबिनो व्रतोपदेष्टुर्विप्राय ब्राह्मणाय विशेषतः भूमिर्वाथस्तु वस्त्रं वा दक्षिणा तु विधीयते। मासराण्भोज
यित्वा तु व्रतमेतत्समापयेत्। इदं व्रतं त्वया देव कृष्टं हीनं सर्वजन्मनि स्वर्गापवर्गदं नृणां फलं तव दास्यहं स्वस्तु
त्वाद्यश्रेष्ठ राकायफलदं हरे। ततः कृष्णगात्रेण तुष्यन्नष्टकरोस्तु कः किल्बिषः मुक्तः शक्र स्वेदावसर्वाभरणाभू
षितः दिव्यविमानसंस्था प्रवाकं चेदमुवाच हे हे जनाः किन्नजानीथ व्यतीपातं व्रतोत्तमं देवस्तु स्वदस्तूरणाय
रत्नवपरागतिः दृष्ट्वा मायाविनिर्मुक्तं व्रतस्यास्य प्रभावतः विप्राः क्रियतामस्य व्यतीपातव्रतोत्तमेदुरु
त्कः स्वर्गतः सोथराजो विपश्यन्मदा। तं दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा देवदेवस्य चक्रिणः हर्षमुः आप्तवांस्तेन विस्मो: एम०
जपस्य पदं। अतस्त्वं कुरु राजेंद्र व्यतीपातव्रतोत्तमं सर्वपापक्षयकरं हरणं इहस्तु सुखदं इदं कुरुते मन्त्रः
मूर्त्या भावसंमितः सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्। व्यतीपातव्रतं भक्त्या कृतं सालभते स्तु ना

६३

नाम्नी कामेनिहते वत्सलमेन्नारी मनुत्तमां व्यतीपातव्रतमिदं व्यतीपातदिने पठेत्। ज्ञानवान्धनवान् श्रीमानिहैव च सुखी
भवेत्। परत्र स्वर्गमाप्नुयाद्वत्वा विष्णुलोके महीयते। इति व्यतीपातव्रतं। अथ लक्षपूजाविधिः ईश्वर उवाच लक्षपूजा
विधिं देवि कथयामि समासतः यां कृत्वा प्राणिनः सर्वे मम सान्निध्यभागिनः शिवरात्र्यां तथाष्टम्यां सोमवारे समारभे
त् शुभे मासि शुभे दिने वापि शिवभक्तं द्विजोत्तम सपत्नीकं समभ्यर्च्य तमनूचानमनिंद्यकं धर्मज्ञं दोषरहितं संतुष्टं परिपू
ज्य च आचार्यं वरयेत्प्राज्ञः सुस्नातो भूषितो व्रती। द्रुमसंचयं स्थलं दीनमतिदीर्घं जठं तथा देवतानभिसक्तं च वर्जि
तं दीर्घलिंगकं वेदहीनं दुराचारं मलिनं बहुभाषिणं निंदकं च विवर्जयेत् नित्यं निर्वर्त्य सकलं संकल्प्य मनसेप्सि
तं चंपकैर्मल्लिकापुष्पैर्जातीकिंशुकपाटलैः नंद्यावर्तैः श्रियावर्तैर्द्रोणपुष्पैः कदंबकैः अन्यैः शिवागमप्रोक्तै
बिल्वशाखादलैस्तथा नागवल्लीदलैर्वापि रत्नैर्नानाविधैरपि धान्यैश्च विविधैः शुद्धैरखंडैर्व्रीहितंदुलैः लक्ष
पूजां प्रकुर्वीत मूलमंत्रेण शंभवे। स्वर्णपुष्पप्रसूतं कर्पूरवर्तिकं भवेत्। इत्येकस्मिन्दिने वापि द्वयोर्वा
दिनेषु वा पुष्पलाभानुसारेण बहुभिर्वा दिनैर्यजेत् समाप्तौ श्रीशिवायैकं सौवर्णं पुष्पमर्पयेत्। पुष्पांज
लित्रयं स्वर्णं बिल्वशाखासमन्वितं भवः शर्वस्तथा रुद्रः पशुपतिः स्मृतः उग्रो महांस्तथा भीम ईशान

व्रत॰ विश्वरूपमहेश्वर मयाकृतांलक्षपूजांगृहीत्वावरदोभव इतिप्रार्थनामंत्रः भक्तिजयायायज्ञायदेवायशंभ
वे आश्रितेशायशर्वायमहादेवायतेनमः इतिनमस्कारमंत्रः इतिलक्षपूजाविधिः अथोद्यापनाशिवस्यश
तपलेनपंचामृतेनस्नपनं नारिकेलार्घदानंवस्त्रपताकेशिवोपरि श्वेतवस्त्रद्वयंदेयंपूजायांचशिवस्यच
पूजांतेचतथाहोमंतिलद्रव्येणकारयेत् ततस्त्वनंतरंब्राह्मणमाचार्यंचैवकारयेत् तत्रप्रार्थनामंत्रः नमः शिवा
यशांतायसशांतायसगणायसमस्तनवेसर्वेश्वरायदेवायकारणत्रयहेतवे निवेदयामिचात्मानंत्वंगतिः परमे
श्वर भक्तोस्खलितपादानांमिरेवावलंबनंत्वयिजातापराधानांत्वमेवशरणंविभो ततोविप्रान्भोजनीया
:शक्त्यावाद्विदशाथवा आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्धत्वादद्याद्दक्षिणांप्रणिपत्यक्षमापनं कृतांममसन्निधिमा
गमवेतायद्वारेसमागतंगाः वायुवेगाःस्वकंगमाः प्रोतंइदंवदनानार्योलक्षपूजाविधेःफलंइतिब्रह्मांडपुराणे
लक्षपूजातद्यापनविधिः लक्षपूजाविधिंभूयः शृणुष्वनन्यमनाः क्वचित् यांकृत्वामुच्यतेपापैर्नारीवा राम॰
थनरोपिवा ब्रह्महागुरुगामीचमद्यपोवाधनापहः सकृत्स्तवनमात्रेणमुच्यतेकिंमुनासुतः नातःपरत
रंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते किंकुलेनकिमाचारैः किंशीलेनगुणेनच योहरिंपूजयेत्सम्यक्सकुलीनः

सबुद्धिमान् जंबूद्वीपेमहापुण्यंजन्मयःप्राप्यमानवः इमामकृत्वापूजांमात्मा कोन्यस्तस्मादधोगतिः धर्महीनस्यम
र्त्यस्यदिनायांसपर्यातिच सलोहकारभस्त्रेवतस्यजन्मनिरर्थकं पूजयेत्पूजयेद्विष्णुंभूयोभूयोपिपूजयेत् माघे
वाकार्त्तिकेचैवेश्रावणेभाद्रेऽपिवा अन्येषुपुण्यमासेषुव्रतमेतत्समाचरेत् प्रातःस्नानंविधायाथधौतधौ
तवस्त्रकंधौतवस्त्रधरोभूत्वानित्यकर्मसमाचरेत् देवपूजागृहेवापिदेवालयमथापिवा गोमयेनानुलिप्याथ
शुभात्तुनाम्नयेनवाचतुर्भिर्ब्राह्मणैःसार्धंकृत्वास्वस्तिवाचनं नांदीश्राद्धंप्रकुर्वीतलक्षपूजाविधौद्वि
जःप्राणायामत्रयंकृत्वादेशकालौवदेत्सुधीः संकल्पंयथाशक्त्याअस्तुलक्षपूजयाम्यहं एवंसंकल्प्यविधि
वन्मत्रमेतमुदीरयेत् गृहीतेस्मिन्व्रतेदेवपंचत्वंयदिमेभवेत् तदासम्पूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो एवं
संप्रार्थ्यदेवेशंनियमात्तुलसीदलैः पंचामृतैःस्नापयित्वाशालग्रामशिलांशुभांगंधपुष्पाक्षतैर्भक्त्यापूजयेत्स
यमंत्रुधः सत्यहंयावतीपूजातावत्स्नावत्त्रिभिर्व्रती पश्चात्स्नापयितव्यंतिलिखेत्पंचभिर्वाथभिः महाव्रतमि
दंचस्तदेवानामपिदुर्लभं तुलसीदलैः शुभैःसप्तैर्यरश्मैरोरतिशोभनैः कृमिदंडविवर्जितैर्देवंपूजयेन्नामभिः
विष्णुनामसहस्राणियथवाशतनामभिः संख्यापूर्णफलापूजासंख्याहीनातुनिःफला तस्मिन्नेमोनवा

ब्रा० स्नात्वा विष्णुलोकप्रदायकाः। एवं संपूज्य विधिवत् जपांते होममाचरेत् सहस्रनामभिर्होमं स्वाहाकारसमन्वितं मधुमि
श्रैस्तिलैर्लाजामिश्रैः हविर्वाज्यैः होमसंख्याविधानेन लक्ष्मीस्तस्मात्प्रदा भवेत् पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा ब्राह्म
णस्य समाप्ययेत्। लक्ष्मीनारायणं देवं शंखचक्रगदाधरं स्वर्णप्रतिमां कृत्वा वित्तशाठ्यविवर्जिताः ब्राह्मणा
य सुशांताय स्वदारनिरताय च पत्नीपुत्रवते दानमक्षय्यफलमश्नुते जलशायी जगन्नाथः पद्मनाभः सनात
नः अनंतभोगशयनः प्रीयतां परमः पिता। इति दानमंत्रः तुलसीसंभावे त्वश्वत्थे वा बिल्वे वा व्रणवर्जितैः सुगंधै
र्जलसंभृतैः शस्तैः पात्र्यपल्लवैः सहस्रद्विसहस्रं वा त्रिसहस्रं यथाविधि उपक्रमदिने यावत् सर्वसंख्या तावती
भवेत् उपक्रमदिने वापि त्ववसाने पि वा व्रती उद्यापनं प्रकुर्वीत पूर्वोक्तेनैव मार्गतः अन्यथा दोषमाप्नो
ति हीनांगो जायते भुवि एवं यः कुरुते मर्त्यो नारी वा गतभर्तृका देहांते ज्ञानवान् भूत्वा विष्णुलोकमवाप्नुया
त् ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या स्वयं भुंजीत वाग्यतः तुलसीदर्शनं स्पर्शो नमस्कारः प्रदक्षिणा दानं च
विज्ञावधारणं तत्संचयनं भक्त्या सर्वदैव विष्णुलोकप्रदायकं महापातकयुक्तो वा युक्तो वा सर्वपा राम०
तकैः विष्णुप्रजाविधानेन जीवन्मुक्तो न संशयः इत्याद्यपुराणे लक्षपूजाविधिः श्रीवसिष्ठ उवाच इक्ष्वाकु

णां कुलगुरो भो ब्रह्मन् धर्मविस्तरं ब्रूहि पापक्षयकरं व्रतं सर्वोत्तमं व्रतं ब्रह्मघ्नस्य सुरापस्य गुरुदाराभिमर्षिणः
स्वर्णस्तेयिनश्चैव ये चैषां संयोगिनाम् अपि संकीर्णपापिनश्चैव संकलीकारिणां पि वा अरम्यं पश्यतो भार्या हृद्यं
दुष्टेन चेतसा स्मरणात् न पत्नीनां गामिनः कामिनो पि वा गुरौ विष्णौ महीतस्य व्रतभ्रष्टस्य पापिनः सध्याक
र्मविहीनस्य जगत्कन्मात्स्ववर्जिनः दासीवेश्यासंगामिनश्च दुर्लीगामिनस्तथा परस्वहारिणश्चैव देवद्रव्या
पहारिणः ब्राह्मणाभीतिदस्यैव वृत्तिच्छेदकरस्य वा परस्वलोलुपस्याथ सहस्रकृतपापिनः पंचयज्ञविही
नस्य दुःशास्त्रनिरतस्य च गुरुनिंदादिसंयुक्तो गुरुद्रव्यापहारिणः नारीणां च विशेषेण प्रायश्चित्तं महाव्रतं
सर्ववेदेषु पुराणेषु स्मृतिभिश्चैव निश्चितं वसिष्ठ उवाच ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं महाव्रतं ब्रह्महत्या
दिपापानां प्रायश्चित्तं यदीच्छसि तदा लक्षनमस्कारव्रतं कुरु महीपते संकीर्णकानां पापानां प्रायश्चित्तं य
दीच्छसि तदा० पते संकलीकरणानां च मलिनीकरणस्य च अपात्रीकरणानां च प्रायश्चित्तं यदीच्छसि तदा
० पते भ्रातृपत्नीसुतानां च गामिनः कामिनस्तथा स्वस्वामातृवधूनामिच्छया गमनस्य च दासीवेश्यासं
गस्य संक्षयं यदि वाच्छसि तदा० पते परस्वहरणस्यापि देवस्वहरणस्य च रहस्यभेदकस्यापि रहस्यकृत

व्रता० पापिनः न्याग्यपर्यवयज्ञानां दुःशास्त्राभिरतेस्तथा गुरुनिंदाकृतेश्चापि गुरुस्त्रीहरणस्य च लेत्यानां चैव वोथारणाः
सं—पश्यद्दिवां हृसि नदा० पते कृतस्य जन्मसाहस्रेमरु विंमसमस्य च अन्नकात्करस्य पापस्य द्विजन्म कृत
स्य च सर्वपापस्य जातस्य संक्षयं प्रयदिवां छ्यति तदाल्कन नमस्कारव्रतं कुरु महीपते अग्रासङ्ग्या विधिवद्धेसं
कल्पानियमादिकं चातुर्मास्येतु संप्राप्ते केशवे शयनं गते आषाढस्यासितेपक्षे एकादश्यां समाहितः संकल्प
देवदेवस्य पुरतस्तु कृपाणिनः मम लक्ष नमस्कारव्रतस्य तु रुषोत्तम मम। निर्विघ्नेन व्रतं सांगं कुरुत्वं कृपया हरे॥
पापपंकनिमग्नं मां पापकोशस्य भाजनं। व्रतेनानेन स्तुष्टीतः सद्य एव जगत्पते। इति संकल्प्य मनसा कार्तिकांत
समापयेत्। द्वौतः स्नात्वा व्रतं कुर्यान्मध्याह्ने सदा मुनिः यद्वा तद्वा न भुंजीत भुंजीत लघुभोजनं अत्रैतन वदेत्का
पिना मध्यायेत्क थंचन देवतानां जपं होमं तत्तेतु कथं वृनाः अतिथिंश्च जयेन्नित्यं यथाशक्त्या तु सारतः का
र्तिके मासि संप्राप्ते पौर्णिमास्यां ततः परं संस्थाप्य कलशं स्वर्णं तत्र वस्त्रं सपिधानकं। विष्णोश्च प्रतिमां तत्र र राम०
जतो हुस्तुना मिकां। नामभिः केशवाधेश्च अंगरजा विधीयते। नैवेद्यानि समभ्यर्च्य कुर्यात्सद्यो व्रतं परं।
पौरुषेयं सूक्तेन तिलगोधूमतंदुलैः देवदेव जगन्नाथ सर्वव्रतफलप्रद व्रतेनानेन तुष्टो भव गृहाणार्घ्यं

मयार्पितं इति चार्घ्यं त्रयं दत्वा पश्चाद्धोमं समाचरेत्। पौरुषेयेण सूक्तेन शतमष्टोत्तरं सदा। होमशेषं समाप्याथ पूर्णा
हुतिमतः परं आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्दद्याद्गोमिथुनं गुरोः ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतं विंशतिपंचवा दक्षिणां
च यथाशक्त्या वाचयेदाशिषस्ततः अनुज्ञातस्तु तेभ्यो वै स्वयं भुंजीत बंधुभिः परिवारितो आकं दंतीततो वीत्यश
नैस्सां कुक्षमयघृतलुठंती सुविका येनसुद्ध घ्नंती मुरोन कु। तडाना[illegible] इदं व्रतं महापुण्यं पापारण्यदवानलं। पाप
पर्वतकुलिशं पापावितरणोडुपां सर्वपापहरं कृणां तस्यो विष्णोः प्रसादनं नानेन सदृशं किंचित्त्रिषु लोकेषु
विद्यते सर्वेषामाश्रमाणां चाविहितं श्रुतिचोदितं। नारीणां सधवानां च विधवानां विशेषतः सर्वेषामपि पापानां
प्रायश्चित्तमिदं भवेत् इति भविष्योत्तरपुराणे वसिष्ठांबरीषसंवादे लक्षनमस्कारविधानं। अथ कार्तिके माघे वैशा
खे वा लक्षवर्तिविधिः मासपक्षाद्यु द्दिश्य मातुकका मोल क्ष्मी सहितं विष्णुं सावित्री सहितं ब्रह्माणं उमया स
हितं शिवं यथामिलितोपचारैः पूजयिष्ये इति संकल्प्य षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् अथ सोद्यापना कथा
सूत उवाच आर्यावर्ते तु एका चिद्वेश्या सुरूपा नाम बिभ्रती तस्या सुजंगः सूद्रो भद्रसेनो नाम महाबली नोलद
र्णां तु स्त्रस्नानं स्थितां गोदावरीतटे बोलवेषमदोषेण रुदंती कुसीमिव मन्यते पति सुरस्त्रा सप्रबंधुभिः परिवारिते

व्रता० आक्रंदंतीततोवीक्ष्यशैवस्तांप्रत्ययप्यतलुदंतीस्तुविकायेनमुरूर्घ्नतीमुरोवृद्धाजडानामपिकाहूरायंजायतेतांउप
श्यतांतदासालज्ञेराणावाक्यंस्तुभुजंगमुवाचह।कुलजानांतुनारीणांदृश्येयमतिदारुणा।अवस्थात्रयमेतासां
तवेयंतुसुदारुणा कन्यात्वजीवभर्तृत्वंविधवात्वमितित्रिधा। पारवश्यंवनारीणांदुःखमामरणांतिकं स्मृत
पत्यत्ववैधव्यमेतथैवाऽउक्तास्त्रियःअमत्यमेतात्रितयंवैधव्यंतत्रचोत्तरं । राणवंतीनांवनारीणांकस्मिंदकर्म
णःफलानिवर्त्ततेथकेनैवंव्रहृहिवंब्रह्मितितामथ।अवावदासनगमास्तांभुजंगःसत्वहूनवचःसत्यउमेडप्रवदस्य
मित्वह्यासन्नाःउरणिद्गुजाःदेवानांचैवलोकानांहितार्थमंत्रकोविदाः।शास्त्रज्ञानात्स्वभावाद्बुजीवानांयत्तु
राकृतांजानंतिकर्मजफलंतेषष्टमाध्रुतब्रताः भुजंगवचनंश्रुत्वानथैवोमितिसापुनःतत्रागतंमहाहदु
याजकंनामवैद्विजं।पप्रछतंतदादीनायप्रयंतरमानसा।मुनेत्वहंदुराचारादेस्याखिलकृतागद्युयांतथा
पितेद्यापात्रीछ्ठ्रतीमेस्तुनोभया।साद्यूनासमधुचित्तानाजनाःसर्वसमाभुविदुर्गंधोवास्तुगंधोवायथावा
योःसमोभवेत्तमुनेदृश्यंनारीणांत्ततीवदुःसहा कर्मणाजायतेकेनकेनचाथनिवर्त्तते।एतदृस्ताथमेवस्तरकर एम०
याद्वदस्वव्रत।इतितस्यावचःश्रुत्वायाजकोनामब्रवीत्।देवेकर्मणिपित्र्येचनाद्यःपाकेयवास्थिताःअकस्मा

चजोहष्टास्वहशुमांडाकृपरूरणश्रअज्ञानाद्वाभयाद्वापिकामाद्वोमात्कविनस्त्रियः अवेदपित्वागंहंतितेनदुष्टांतिमतकि
याःकियालोपणताघेताःपापात्तस्मात्तुद्दुस्वजाततादशामिमाप्राप्नुवंतिसर्वात्रपिनंशयः।बाल्येवायोवनेवापिवार्द्धकेवा
करावनातत्त्वायातिदुरणाणेपरानेवाभिकांक्षति।स्वस्त्राःस्वपतिवंधूनांनित्यंवाराद्गुरःसहा।एतत्सहापतेनारीपावप
यतिसततक्रियाःवाल्येवैधव्यमाप्नोतिसानारीनात्रसंशयः।एतत्कर्मसहायेनरजसाहृषिताचपापृष्टतापत्यातयाभूत्वा
वैधव्यंयौवनेव्रजेत।यानारीतुरजोदृष्ट्वासर्वभाजादिसंकरं कुरुतेयनादिसानारीवैधव्यंवार्द्धकेव्रजेत।पापातुकुल
रहितापतिधर्मेषुसर्वदा वाल्येवैधव्यमायत्तागतिहीनाभवत्पत्ना।सर्वासामपिवैधव्येनिदानंतुथिताचना।शांतितस्य
प्रवक्ष्यामिकर्मणास्पापिलक्षणे इतेत्तसुनियंवम्याव्रतेपापचयोषितां स्यापन्छतिनारीणामितिवेदविदोविदुः
स्त्रुपस्वादुनंदत्वाकृतेलक्ष्मीव्रतादिके।मूलावशेषंव्रजतिरजोदोषोनसंशयः।निर्मलंसद्दनस्यामूलहूतवर्त्ती
व्रतेकृ●ताजसोत्थंमहायोषनारीणांनात्रसंशयः इतितद्वचनंश्रुत्वापुनःपप्रछकृष्णा।मनसाशंकितामृत्वा
मादसंस्तुनिपुंगवं।सायुसाधुमहाभागवित्तमेमृपविह्वलांलहावतीअस्यास्यविधानंकीदृशंवद।कस्मिन्मासेतु
कर्त्तव्यंकस्यवातत्समर्पणं।उद्यापनंकथंकार्यंकिंफलंतस्यवामुने।तपाइछापाजकापिलोकानांहितकाम्यया।

व्रता० फलं विधानं तत्सर्वमवदद्दलांवरं मुनिरुवाच लोमशस्समुनीनां च संवादं कथयामि ते। कालो हि कार्त्तिको मासो वैशा
खो माघ एव वा। सहस्र उत्तरां तं धन्ने व्रतमेतद्धि कार्त्तिके। तस्मात्कोटिगुणं धन्ने माघमासे व्रतोत्तमं। तस्मादनंतगुणि
तं फलं वैशाखमासके। एतस्मिन्मासत्रितये यस्मिन्मासे समाप्यते। तस्मान्मासस्मृत्या सर्वंज्ञात्वामिदंव्रतं। अंतेमा
सि प्रकुर्वीत समाप्तिं च विचक्षणः। सहस्रवर्त्तिभिः कुर्याद्दीपान्विष्णुवेश्मनि गोघृतेनाथ तैलेन सम्प्रयुक्ते मनोहरे।
यस्मिन्मासे समाप्तिः स्यात्तस्मिन्मासे तु कारयेत्। उद्यापनं विधानेन व्रतसंपूर्णकारकं। प्रातः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा
पंचगव्यं तु प्राशयेत्। उपाहृत्वा वनं कृत्वा आचार्यं वरयेत्ततः। त्रयोदशार्त्विजो भद्रे सामिकानूरउपान्ततः सतिलैस्त
पवैः कुर्याद्येन यज्ञार्थाद्द्विजः वर्त्या दशांशतः कुर्यात्तर्पणं तु विचक्षणः। तर्पणस्य दशांशेन होमं कुर्याद्विचक्षणः। त
र्पणोक्तेन मंत्रेण पायसं च घृतान्वितं। पालाशसमिधश्चैव मंत्रेणानेन वैष्णवे। घृतं च विष्णुगोपन्ना होमस्यामं विधि
स्मृतः। कलशेषु तथा स्थाप्य पिधानं च सवस्त्रकं। स्तुवर्णप्रतिमां कृत्वा अस्मत्राणस्वर्णकं। धारणाप्रतिष्ठयास्था राम०
प्य प्राणांस्तस्यां समाहितः। आवाहनादिषुधान्तं पूजां कुर्यात्तु यथाविधि। ततस्त्वयोरुकथमयाः प्रतिमाः कारयेन्न
तःश्रियाच सहितं देवं मण्डपं स्थापयेद्धरिं। तद्दक्षिणे वत्सवत्कं सावित्र्या सहितं तथा। उत्तरे सोमया शंभु उत्तरेण्डरुडं त

था। वामे विष्णुस्तथा वह्नीरविंदी सो निशाकरः रुद्रः शेषो जगद्व्यापी तेजोरूपी महेश्वरः निरंजनः कलाध्यक्षो विश्व
रूपी जगत्प्रभुः स्वप्रकाशः स्वयंज्योतिः स्वर्तुपूर्णहोजलाशयः परब्रह्मेति ह्येवं नाममिः पूजयेद्धरिं शिरोललाटकेने
त्रकर्णौ नासे मुखे तथा कंठस्कंधौ तथा बाहू स्तनौ वक्षस्तथोदरं नाभौ कट्यां च जंघे जानुनी गुल्फके पादौ
तदग्रके मशोधांगानामेवं तु प्रपूजयेत्। धूपदीपौ ततो दत्वा नैवेद्यं च निवेदयेत्। यदुमल्लत्सपूजायास्तद्वमकनकस्य च
कृत्वा निवेदयेत्तस्मै पश्चात्पूजां समाचरेत्। भक्त्या च जप्तदात्मानं त्र्यर्थं देवं क्षमापयेत्। देवदेव जगन्नाथ भक्तानां कार्यकार
क। त्वत्सम्प्रदायाद्वेशीघ्रं कार्यं प्रदो भव। अनेनैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः सुवेः पौत्रैः प्रपौत्रैश्च सुखभाग्भवेत्। तानि श्चि
तंत्राचार्यं प्रजपेत्सुश्रूषा इष्टगान्तृति तस्तथा। गोदेयाः सवत्सा वसोलंकारगुणान्विता। त्रिंशत्पलेकांस्यपात्रं छुतेन पूरि
पूरितं स्वत्वरां वर्तिसंयुक्तं आचार्याय निवेदयेत् अथवा तद्दशपलं तथा घृतसमन्वितं। अथवा तु यथाशक्ति स्याद्दा
वुस्तकं त्विदं। व्रतान्यावेस्या त्कांस्ये वृत्त तरिते। यावज्जीवं जीवयती भवत्येव न संशयः स्त्रोदोषाविमुक्तिः स्यात्सोपमा
स्यादशतिया ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दिक्षणायन कारयेत्। एकं रोति सा नारीति स्याः पुण्यफलं लभेदु। अथ सर्वाणि
पापानि सहस्रानि कृतानि वै। नश्यंति तानि सर्वाणि व्रतस्यास्य प्रभावतः। चांडालगामिनी वा पतिघ्नाश्रृद्रामिगामिनी।

व्रत॰ कारुकरजकादीनां गामिनी दुष्टचारिणी। ब्रह्मघ्नी पितृविद्वेषा प्रतिलोमाभिगामिनी। मातुलेयपितृव्यादीन् भ्रातृदु
त्राभिगामिनी॥ बालघ्नी वा पतिघ्नी वा मातापित्रोर्वधे रता। गोघ्नी वा तस्करी वापि पिशुना संकरकारिणी। एवमादिमहा
पापैरेतैर्ता पितृकुलांगना। कृत्वा चैतद्व्रतं सम्यक् मुच्यते नात्र संशयः। व्रतानामुत्तमं चैतत् स्त्रीणां चातुरपर्कं विदाः एवं व.
निर्वदानेन विस्तारमिति तेजसः कोटयो ब्रह्मघ्नो नामगम्यागमकोटयः। तथैव तु यपापानि कोटयोयसहस्रशः। नश्य
ति व्रतमसंदेहो नारीणां वा नरस्य वा। किं लक्षवर्तिमिर्विस्तरो हि तेन चारात्रिकार्यतो। किमत्र बहुनोक्तेन नानेन सदृशं व्रतम्। उ
दृष्टोपि व्रतं कृत्वा पूर्वोक्तैः पापसंचयैः। मुच्यते नात्र संदेहो मधुशासनशासनात्। एतत्सर्वं मया मातः तच्छ्रुत्वा तस्य मान
द व्रतं कुरु सुवर्तति छपयातेऽएवतेमनः इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः पप्रच्छ लक्षणा। अज्ञानाद्दुष्टभावाद्वा दानविप्रासो
मम देवो तस्यार्थं मम व्रतमन्यत् स्पष्टं कुरु मे प्रभो। इति तस्या वचः श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत्। कथं तन्न तपो भर्ता
या वृता करुणानिधिः सा प्रसूता वृतं नर्विघ्नं विस्मयोत्फुल्ललोचना। नच वै वधमम आपन्ना रोदितैषा कुमारिका। अस्या राम॰
:पतिः कथं तीर्वैद्व्युषणेन वा गच्छति। तथा कुरु प्रभुनिश्च्येदृष्ट्या शमुचतां शनं इति तस्या वचः श्रुत्वा विस्मितो वाक्यम.
ब्रवीत् अयमेव महाभागो भास्करोल्लोकभास्वाः। माघ्यां पंचदश्यां मासे सर्वकर्मफलाधिकः। अयं गत्वा कुरुस्नान

गंगायामपूर्वा हारिगत्वा नंदकस्मार्थं कृता देहि तस्यै मृता पवैशेनजीवेदस्यं तं व्रतमुत्तमं॥ पुनरपि चातस्मात् यंराज
यत्सरोगेणातुरस्तीर्णतः तथापि मासस्य पुण्यं पादुरुज्जीवितिक्रवं। दायपित्वा तथा विंविकास्य प्रभात्र विधानतः। जी
वपती भवेदा सुया चदा मरणांतिकं। लक्षणा तद्वचः श्रुत्वा तल्लक्ष्य वा पतः स्नानं कृत्वा पर्याकृत्वा ददौ तस्मै
फलं तदा। तत्पुण्यस्य प्रभावेन तत्क्षणाद्देवबोधितः स प्रभुज्जगद्धर्षायिता कृत पापञ्चकास्यकां कुमार्या दायया मा
सवैधयस्यापतु तये। एतत्पुण्यप्रभावेन कुमारी सा पिशोभना तदा भवज्जीवपती वस्त्र बहुपुत्रिका। कुमारी शो
भनाना मृतं पतिः करणभोजकः तद्दाख्वा सदा सर्वत्र पुत्रा सुलक्षणा। याजकं वा प्रिंसंघी मातः स गृहं स्वे
निकेतनं। लक्षणा पिचरैषणा भुजगेन च संयुता। माश्वैश्वा नतदा कृत्वा व्रतमेतत्प्रकारम्। ततस्तु मरणं प्राप्ते
दासम्तस्याः सेहापहृत गयो नाम महाराजाचक्रवर्ती वभूव हसा लक्षणा च तत्पत्नी सर्वलक्षणासंयुता
वभूवलोकविख्याता जीवभर्त्री सुपुत्रिका। तस्मायो माघमासस्य सहायं वा करिष्यति। धर्मस्य तत्फलं प्रा
प्य मुच्यते नात्र संशयः कृष्णे कुर्यात् त्रिदिनं त्र्यहं द्वादश्यामयां प्रस्यापौर्णमास्यां तथैव च। सोपि स्वर्गफलं प्रा
प्य विष्णुलोके महीयते। तदेवकर्मजं फलं महापातकनाशनं। पोनस्नातिनरोमाघे मकरस्थे दिवाकरे। ब्रह्म

२१

व्रत॰ हासस्तु विज्ञेयो विल्वकर्मस्तु गर्हितः॥ नारी वापि नरो वापि स्नायादरुणोदये॥ रौरवं नरकं प्राप्य पापवृंदान्न संभवं
रोगा फहलेयस्कपादे उज्ज्वाल्य वा पतः धौतवस्त्रपरीधाय पत्रिरावम्य वचा॥ रिराम॥ गायत्र्या मंत्रितं वा भः वोजयेन्न
द्विसाद्विलः सोपि स्नानफलं प्राप्य मोदते विष्णुमंदिरे॥ ये कुर्वंति सततं ये पठंति नरोत्तमाः ते सर्वे पापनिर्मु
क्तापनिर्मुक्ता यास्यंति परमं पदं॥ इति वायुपुराणे गोलक्षव्रतिकथा॥ अथ गोत्रायवः हेमाद्रौ मदनरत्ने च॥ भविष्योत्त
पोः कण्वमर्धप्रदानादिकं तं मंतस्य देवस्य विधानं परंगसस्य पूजनं तद्वदस्व मे॥ पुलस्त्य उवाच॥ प्रत्युषसमये दि
ग्रहत्कुर्याद्दस्पोदये निशि॥ स्नानं सुजू तिलैस्तु हठं कुल्माल्यावर्णेगृहीं॥ निश्चित्य दिनसुखे स्नानं कुर्यात् इति है
मादिः स्थापयेद्वराकुंभं माल्यवस्त्रविभूषितं॥ पंचरत्नसमायुक्तं घृतपात्रेण संयुतं॥ नानाभक्ष्यफलैर्युक्तं ता
म्रपात्रसमन्वितं॥ अणुखमात्रं तु रूपं तद्धेमवर्णमतो यतेत वा दृढं॥ चतुर्भुजं कुंभमुखे निधाय पधान्यात्तिस
मांगुसस्यतानि सकाशग्रुष्णाहतेत्यु क्षेत्र कमत्रेणदया॥ दूजयुगवाय॥ उत्तीर्णमल्लवो दर्दीर्घबाहुरनंतचं राम
तायुमस्यिसुखप्रयः॥ श्वेतां च दद्यात् प्रधिशक्तियस्ति गौर्व्यैः खुरैर्हेममयुक्तां सवत्सां हेमपुच्छां हेमशृंगीं॥ धेनुं वृद्धा दी
यतां॥ श्रवण्यमसवत्सविषघंटा भरणां द्विजाय॥ ततः समरणवाद्वत्वा यमस्य दातव्य मेतत्तत्कालं नरेणायमस्य च

२०

गस्य स्यउदचाहर्षमासम्म रणात्स्य वरणं न मन्व्धीकृत्यैकस्मिन्दि नेऽयोदानं सूक्ष्मर्थः पावत्समासप्तदशा
थनास्य स्रगथो वृ मेप्यत्र वर्द्धितिके वित्तप्रत्यह्नं च फलं नम्रा गमेवं कुर्वन्नस्तुत्यति॥ होमं कृत्वा ततः पश्चादूर्ध्वं ये
न्मानवः फलं हि मम्बवदस्माणावमत्रेणाश्रेत्॥ अनेन विधिना यस्तु मानवो निवेदयेत॥ चक्रवर्तित्व
माप्नोति रूपारोग्यसमन्वितः॥ सोते वलोकानाप्नोति समाधाम्नः प्रयच्छति॥ यावदायुस्त्रयः कुर्यात्स परंब्र
ह्म गच्छति॥ पुरा एतं संविष्णुकन्यायामगते सूर्ये श्रवणाद्वैसमागमे दिने रक्तं वनकारपिता यथाशक्त्या सुश्रो
भनेः॥ पुरूपाहतनिस्तु शांतं च जहातु मस्तनधारिणं कमंडलुकांशिष्येस्सर्वेगौवपरिवारितं मृत्सुपप्व विषदंतरदमाहूत
धरस्तु नितांमकुंभे समालम्प वंदनेन तनो नमस्ते॥ स्नापितं वा त्रु लिप्तं च वंदनेन सुगंधिनासुजितं ततो निर्कुसुमैर्दे
याद्भूपैः सुधूपितं ततः सावैद्यदात मायद्ब्म्स्नानप्राणुष्पे॥ खड्गेनारिकेलेस्तु कूष्माण्डैरत्नुसैरपिक कौद्गैकारवेल्लैश्च
कर्मैःजिष्ठस्के॥ हंताकेर्दाडिमैश्चैव नारिंगैर्वंशपात्रे निधापितैः॥ सोवर्णं रोप्यपात्रे वा ताम्रवंशमयेन वा शुद्धिष्ठित
मनप्रसन्नात्मुना सवनीगतः॥ दक्षिणाभिमुखो भूत्वा ध्यायेत्मनस्तत्वं नृपपरस्या दद्यदर्ध्यं प्रयत्नेन चेतसः कुरुनंदन सु
त्वया कारम घपात्रसकाशरुष्पा हतेका शरु उष्णवती काशवद्धिपात्रसंभव॥ मित्रावरुणयोः पुत्र कुंभयोनेनमोस्तु

वेविंध्यहद्विजयक स्मेवृतो यद्विया यहारन्नवहुत्मदेवेषलंकावासननमोस्तुते वातापिर्भक्षितो येन समुद्रः शोषितः पु
रा। लोपामुद्रापतिः श्रीमान्यो सौ तस्मै नमो नमः। येनोदिता निपापानि विलयं यांति माधुयः तस्मै नमो स्त्वगस्त्याय
रा लोपामुद्रा पतिः श्रीमान्यो सौ तस्मै नमो नमः येनोदिता निपापानि विलयं यांति वाल्मिकिः ... अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमिच्छमा
स शिष्यायप्रत्युत्तिरो ब्राह्मणो वेदमंत्रेण दद्याद्दर्घ्यं नृपात्मभा। अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमिच्छमानः
नः उभौ वर्णावृषिरुग्रः पुपोष सत्या देवेष्वाशिषो जगाम देवेवमर्घ्यं कौरव्य अगस्त्यविसर्जयेत्। अर्चितस्त्वं यथा
शक्त्या नमो गस्त्य महर्षये ऐहिकामुष्मिकीं दत्वा कार्यसिद्धिं व्रज सम्मे॰ विसर्जनमं॰ विसर्ज्य पित्वागस्त्यं तं विप्राय प्रतिपा
दयेत्दैवज्ञाय सरूपाय वेदवेदांगवेदिने॰ अगस्त्यो मेन नमस्योस्तु अगस्त्यो स्मि न्मने स्थितः अगस्त्यो द्विजरूपेण प्रति
गृह्णातु सत्कृतः अगस्त्यस्समस्त्वं तारयिता वयोश्चेरो अमलो विमलं सौख्यं प्रयच्छत्वं महामुने प्रतिग्रहमंत्रः ए
पं कुरुते नरा गस्त्यव्रतमादरात्फलमेकं तथा धान्यस्यमेकं परित्यजेत्॰ संवत्सरं चरेत्तया वर्षे पुनरुपक्रमेत्॰
तथा दत्वार्घं सप्तवर्षाणि क्रमेणानेन यां इत्वा पुमान्फलमवाप्नोति तमेकाग्रमनाः शृणु। ब्राह्मणः सांगवेद
सर्वशास्त्रविशारदः क्षत्रियः पृथ्वीं सर्वां प्राप्नोति मसागमे खलां वैश्यानां धान्यानि च श्रेष्ठं गोधनं चापि विंदति शूद्र
णां धनमारोग्यं पर्मनं वाधिकं भवेत् स्त्रीणां पुत्राः प्रजापतेसौभाग्यं पृहसृद्धिमत विधवानं महत्पुण्यं

दं तेषां दुनं कन्याभर्तारमाप्नोति माषेरु चेतद्गुःखितः ये पुदेशे गस्त्यार्घेऽज्ञे यं क्रियतेजनैः ते पुदेशे तु पर्जन्यः काम
वर्षी प्रजायते ईतयः प्रशमं यांति नियति माधयस्तथा पठति ये स्तु गस्त्यपेव्रतं श्रावृणि वा परोते सर्वपापनिर्मुक्ता
स्त्रिणीत्वामहीतले हंसयुक्तविमानेन स्वर्गं यांति नरोत्तमाः मत्र्ये यदीछां सबृहदुपमासर्द्धयुक्त भोगान्शरीर
महज्ञं यं दुत्र उद्गिं तद्गत्वाहूत्मपुनेहस्त्ये महार्घम भंजस्य छफलवस्त्र सैः सप्रान्मे गविस्तु रहस्थापि। काशय
व्ध्वमंयीरम्यां कृत्वा पूर्ति तुवारणोः पूदेशे विन्यसेतां तु शरोकुंभेस्व लंकृते। कुंभस्य स्नज येतं तु पुष्प धूप विले
पनैः रक्षपेत बलिं दद्यात्रौ कुर्याप्रजागरं। प्रभाते तं समादाय यायास्तुगपजलाशयं निशापन्ने तांपश्य
जलांते पूजिमां मुनेः अर्घं दद्यादगस्त्याय भक्त्या समुपोषितः पुष्पैः फलैः फलैर्गंधैर्धूपैरथ सुगंधिभिः द्राक्षा
खर्जूरक कर्कट नारिकेलादिभिः शुभैः पंचरत्न समायुक्तं हेमरूप्य समन्वितं। सप्तधान्य भृतं पात्रं दध्ना चेन समायु
तं तत्तु तं प्रणयं कृत्वा दद्याद्र्घं द्विजातये। अगस्त्यः खनमानेति पठन्मंत्रं मिममुनो यथा स्नान कृत्वा र्घेन सर्वेषां
यस्त्वशक्तः अर्घं दद्या दगस्त्यापपूर्व मंत्र विधिस्त्वयं काशपुष्पप्रतीकाशवह्निमारुतसंभवा मित्रावरुण
योः पुत्र कुंभयोनेन मोस्तुते। तथा दत्वार्घं तु विधानेन नमः कुंभोद्भवाय समर्जेदगस्त्यमुद्दिश्य धान्यमेकं फ

व्रता० लंसमिति॥ तथा द्विजो लाभमुपाहृतार्थः आप्नोति वेदान्सपदान्सपुत्रान्॥ दारांश्च महीं भूरिधनं च वैश्यः॥ शूद्रः स्वकं कर्म
फलं च वर्षं वीत्र अगस्त्यमर्घ्यं पूर्वैर्ये स्तुतियिष्यंति मानवाः॥ तेषां सा वत्सरं॥ उत्पन्नमत्रियोगाद्विष्यंति पुराणसमुद्भवे।
अज्ञाने भास्करे कन्यां शेषसप्तदिनेषु वा॥ अर्घं दद्यादगस्त्याय पापावकं संमारागवर्जितः॥ आयेनाममंत्रः॥ पोश इति पनपा
पानियां तिलक्षौधयो लवणं तस्मै नमोस्त्वगस्त्याय सशिष्याय सपुत्रिकाय इति॥ इति व्रतार्के अगस्त्यार्घविधिः॥ अथ
अद्भुतसारे अथर्वणशाखात्तु सार्पस्तुत्यकल्पः॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद॥ स्त्रीणां उत्रवृष्टीनां नांत
राणां स्तु रवसंपदां॥ उपायं वैव मे ब्रूहि स्तुरवसिद्धिः कथं भवेत्॥ अथर्वण उ॰ पुरा ब्रह्मादयो देवाः सर्वे विष्णुसमा
श्रिताः॥ अपृच्छन्देवदेवेशं ग्रहास्ते पीडिताः स्वयं कथं मोपशमनमस्माकं ब्रूहि मे प्रभो॥ श्री विष्णुरुवाच॥ अहं मधु
त्यह्त्ये सासम्भवामि वरुतलो॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुरुध्वं तरुसेवनं॥ तेन सर्वाणि भद्राणि भविष्यंति न संशयः॥
विष्णुर्येइकवास्तेऽश्वत्थस्तद्रूपं तवेद्वाम्यहं॥ नदानेन तपोभिश्च नाध्वरैर्विविधैः कृतैः॥ अश्वत्थसेवनादन्यत्कलौ राम०
नास्ति पापक्षयार्थ॥ तद्विधानं निमित्तानि सम्यक्संश्रृणुष्व जनाः॥ हवनं तर्पणं विप्रभोजनं नियमं तथा॥ व्रता
धिकारिणस्त्वत्र विधाने च विशेषतः॥ प्रथमं पिप्पलादीन्नुदस्ताभितवस्तुरत् दारुणो वा विधोनाते रिस्महे

मांतरिक्षजे॥ परचक्रभये देशविप्लवे देशविग्रहे॥ दुःस्वप्ने दुर्निमित्ते च संग्रामे दुष्टदर्शने॥ मारीभये एकभये तथा चौ
राग्निजे भये॥ तथापस्मारकुष्ठास्थिप्रमेहे विविधे ज्वरे॥ उदरे भ्रमके कोष्ठ गृहे संस्तते तथैव च॥ अन्येषु रक्तरोगेषु ब्र
ह्मरोगेन तथैव च॥ एतेषां रोगनाशाय कुर्यादश्वत्थसेवनं॥ शतरुत्थाय नद्यादौ स्नात्वा सम्यकृतक्रियः॥ अश्वत्थ
देशमाश्रित्य गोमयेनोपलेपयेत्॥ तमश्वत्थमलंकृत्य मुद्रायोगादिकेन चाप्युक्ताडक्षाणगंधपुष्पाद्यैर्वा
चयेत्ततः॥ कार्त्तिकांवरणं कृत्वा ततः पूजां समारभेत्॥ आराधयेद्देवदेवं ध्यानावाहनपूर्वकं॥ तथैव पुष्प
लतर्पणं पराणमयार्हितः॥ स्वतगंधाक्षतैः पुष्पैर्धूपदीपनिवेदनैः॥ अर्चयेत्पुरुषसूक्तेन तथैव ध्यानपूर्वकं।
तेनैव हवनं कुर्यात्तर्पणाधानमत्र तः॥ श्वेतवर्णं सलक्ष्मीकं चिंतयेत्पुरुषोत्तमं॥ इति ध्यात्वा वाहनाद्यैरुप
चारैः षोडशभिः ततः॥ प्रदक्षिणं कुर्यात्तस्य वेद फलं भवेत्॥ लक्षमेकं द्विलक्षं वा त्रिवर्त्तः पंचलक्षकं कार्यं स्म
गोमयं वर्ते द्वादशांतं समाचरेत् ब्रह्मचारी हविष्याशी यद्धः शायी जितेंद्रियः॥ मौनी ध्यानपरो भूत्वा पिप्पल
स्य कंठित पठेत् विष्णोर्नामसहस्रं वै पौरुषं वा ज्ञवतथा॥ वेदत्रयेणात्रुपाराणितरत्ता॥ नित्यपाठं तु नत्तस्यल
दशांशेन सघृतं पायसं चरुं जुहुयात्स्तट्चतन्होमस्य गृह्योक्तविधानतः॥ ततस्तदस्यासतर्पणं च कुर्याद्देतेन

व्रता० वारिणा ततैः षोडशार्त्तिभिः कुर्याद्धोमं यथाविधि हवनस्य दशांशेन मिष्टान्नं भोजयेद्विजान् तस्य शानां स्वयं कुर्या
त्स यथोक्त नियमं तथा असमर्थश्च यत्कर्तुं सर्वमन्येन कारयेत् उक्तप्रमाणाद्धिकं फलं दशगुणं भवेत् तत
श्चतुर्गुणां पीठं रज्जतं चतुरस्रकं द्रोणमृत्तं दर्भवा तिल्लोपरि विनिक्षिपेत् श्वेतवस्त्रेण संस्थाप्य सर्वं वस्त्रेण पूज
नं। हरिद्रायस्तु शीलाय श्रीत्रिपापकुंडविनेन्द्रड्बुखाय विशाय स्वयं सर्वं सुखस्थितः स्तु वर्णीहृद्राणं च मंत्रेण
प्रतिपादयेत् इह जन्मनि वान्यस्मिन्वा त्रयो वन्नवा ईके मनोवाक्कायजै दोषैः तत्पयमेव विधिः स्मृतः आचार्य
गणं नाधिकारोस्ति सर्वं विप्रेण कारयेत् इत्थं कृतं व्रतं संतिते व्रतस्य परिस्तते पूर्वे हेमास्तन्यतरुंदयाबुक्लांग
चपस्विनी स्वर्णशृंगी रौप्यखुरी वस्त्रादिभिरलंकृतां पलमेकं तदर्धं वा तदर्धार्धेन नापुनः हेमामूत्रनेन तु
र्यात्स्कंधशास्त्राम मवितां उत्तमः प्रथमः कल्पो द्वितीयो मध्यमः स्मृतः तृतीयं कृत्रम पुक्तं संवदानां पपिप्प
लः पिप्पलोहृष्ट्राणेंद्रत्वाग्निगर्भ सभेषहिव तुर्वनस्पतीनां वरं वेजन्मनि यात्कृतं त्रयोघं नाशये हि धंतव रू राम०
पक्षदानस्य दानमंत्रः अनुगृहाणत्वं निम्तुस्पाहूजो नमः स्वीकृतम् दुष्कृतं घोरं सिंधपशांतिं प्रयच्छमे विघ्ना
र्थिनामंत्रः एवं व्रतं य कुरुते नरस्तु — लक्ष्मुराउयुत्रार्थी लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनानर्थार्थी लभते र

संवद्धो मुच्येत बंधनात् इयायस्त्वार कुष्टादि सर्वरोगैः प्रमुच्यते मनसा शत्रुपीडां च जच राज्यभयं तथा इह जन्म
नि वान्यस्मिन्कृतैः पापैः प्रमुच्यते यंय कामयते कामं तंतं प्राप्नोत्यसंशयं। इहैव भगेणान्ते न निर्विस्यो साध्रुस
मासुयात् इति व्रतार्के सोपापनंत्रयव्रतं अथ लिंगोद्यापनं लैंगे रुद्र पमलेव अथ तः संप्रवक्ष्यामि प्रीति हे
लैंगिक स्य प्रतिष्ठापस्तुधापनयं पेन यस्यां विधानेन व्रतं तु संपूर्णतां मियात् सहस्रंवाथलक्षं वाथ लक्षं वा
प्रजपित्वा यथाविधि कोटिं वाथ विधानेन कामनावाक्यते समाप्ते तु व्रतेराजशैव निर्माय महेश्वरस्यापि
तान्तु कलशसंस्था पार्धादिभिः क्रमात् पंचभी लैस्तु याक्षपेनैवेद्ये विविधैस्तथा हिरण्यं गं च वासांसि शि
वाय विनिवेदयेत् दंडवत् प्रणतो भूत्वा स्तुत्वा चैव विशेषतः एकाग्रमानसो भूत्वा नत्वा मंत्रमुदीरयेत् अंग
हीनं विधिहीनं क्रियाहीनं महेश्वर शिव तोसिमया देव तन्न्यस्य सयाकृतं यथायेप्रहृतेः पुष्पैः पुष्पैर्महेशर्वद
श्वितैः केशकी दया वृहेश्वर पूजितो सि मया शंभो अन्ययासक्तचित्तेन क्रियाहीनेन वा शंभो मंत्रेणा प्रहे
नेन तु पुष्पेण विकलेन वपूजितो सि महादेव तत्सर्वं क्षम्यतां मम अतं संपूर्णतां यातु फलं चाक्षपमस्तु
मेस्त्वं कृत्वा नमस्कृत्य विसृज्य च महेश्वरं नैवेद्यादि च तत्सर्वं भस्माणाय निवेदयेत् ब्राह्मणान्भोजयि

व्रतो० न्वायदद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणां यथाशक्त्या चैत्र वस्त्रं हिरण्यं व्रतं दक्षिणा ॥ अथानंगप्रकारोत्सवः ॥ षष्ठे नारद उवाच क
थयस्व प्रयोगं च यास्मिन्किं प्रकारं महाफलं कथयाशु महादेव लोकानामुपकारकं ॥ ईश्वर उवाच ये शिवं समुपा
सते वै लिंगे ज्ञाससमनोरथः ततः समाप्ततु सौवर्णं यथाशक्त्या यवा गुडी रौप्यं ताम्रमथापि मृण्मयं च यथोक्त
तः चतुर्दश्यां मध्याह्ने यामेवा यथा पूजयेत् मंडले लिंगतो भद्रे कलशं तत्र विन्यसेत् ॥ उपोष्य प्रथमे चाह्नि
संपूज्य परमेश्वरं गीतवादित्र निर्घोषैर्जागरं तत्र कारयेत् सोपैः शुचि विधिवत् ततः पूजयेत्परमेश्वरं वस्तु दर्शी
दर्शे पुत्राष्टमी नवमी तथा पारणां तत्र कर्तव्यं एवमुक्ते पुनर्वसौ पंचकं दशनाद्यामामधिका विंशतिः
पराव्रता शिवव्रत भिक्षु ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः आचार्यं प्रथमं पूज्य ब्राह्मणांश्च ततः परं गणेशं च हरिं शं
भुं पूजयेद्व विधानतः वस्त्रैश्च दक्षिणाभिश्च पूजयेच्छिवतत्परान् मृत्युंजयेन मंत्रेण त्र्यंबकेनाथ वा पुनः
गृहीत्वा शक्तितस्त्वर्पितं चितां तत्र तदा तत्र मेव तुष्टाः रुद्रेणाप्यथवा पुनः नमो मंत्रेण वा पुनः नमो मंत्रो रत्न०
नमो भवायेति संख्या च पदाक्षरेण तदा प्रतिमंत्रेण पदाक्षरं तु जय मंत्रो नमो मंत्रो वा ततः कृत लिंगदशांशे
न होमस्तु दशांशेन तर्पणं तद्दशांशेन च मार्जनं ॥ लिंगं तत्र जयाद्युक्तमाचार्याय निवेदयेत् शिवशक्त्या

नां तथैव वा चतुःसमं सर्वगंधं यक्षकर्दमकौ तथा ॥ पंचवर्णास्ततः प्रोक्ताः कौतुकाख्य मतः परं सूत्रः सममिताः प्रो
क्ता धातवस्तु समाः स्मृताः सप्तधान्यं ततः प्रोक्तं तथा दशशस्यकं कुंकुमस्थल लक्षणं पत्राणि तिमाडं ततः मिति
अन्नादेशे च संख्याया अष्टोत्तर शतादिका ॥ होमद्रव्यमतिनि विधिर्मंत्रे व्रतपोषस्तथा कथ्यते चाप्यतादेशेऽयम
तिनिषेधस्तथा पवित्र लक्षणं पश्चादिशो धास्ततः परं ध्वयाश्चापि ततः प्रोक्ता होमयोग्याश्च योपि च होम रूपा
दिशांततः धान्यानामा नमीरितः होमद्रव्यसमानं च कालिका वर्णातथा सर्वतोभद्र संज्ञे चालिंगतो भद्र मंडल चत्रयं
मंडलदेवा स्मृतस्तु दाराणां लक्षणानि च षोडशोपचाराणां कथनं च पृथक्पृथक् विधिश्चोद्यापनानुक्तो व्रतम गे
तथा विधिः उपयुक्त पदार्थानामिन्यवपरिभाषणा ॥ अथ व्रतानि कथ्यंते शांतये स्मृतिक्रमात्तवै० ऋतुरूप
तिपादसंवत्सरं विधिः स्मृतः आरोग्यप्रतिपत्पश्चात् द्वितीया प्रतिपदस्तथा तिलक व्रतकं प्रोक्तं बिल्वप्रदाख्य
कं तथा ॥ विधियमद्वितीया पात्र तृतीयायामथोच्यते सौभाग्यशयनं चाद्यो गौर्याश्चांदोलनोत्सवम ततः अरुंधती व्रत
पश्चात् रंभा तृतीय कस्वर्णगौरी व्रतं पश्चाद् हरितालिका व्रतं ततः हस्तगौरीव्रतं चाथ कोटीश्वर व्रतं तथा वृ
हद्गौरी व्रतं पश्चात्ततः सौभाग्यसुंदरी ॥ चतुर्थ्यामथ कथ्यंते गणेशस्य व्रतानि तु संकष्टहर चतुर्थी वृहद्गौरी
रापत्नेस्ततः कपर्दी विगौरी व्रतमतः परं पंचम्यामथ कथ्यंते व्रतानि च यथाक्रमं ॥ व्रतं चैकाप्रियं चम्पा तथा

व्रता० पनसमन्वितंव्रतंचनागपंचम्यानागदष्टव्रतंतथा।उपांगललितायाश्चव्रतंसम्यक्प्रकीर्तितंषष्ठ्यांव्रतान्युच्यते
तेश्चायंतुललिताव्रतंकपिलाव्रतमन्यत्तुस्कंदषष्ठीव्रतंततःसप्तम्यामथकथ्यतेव्रतंगंगाख्यमादिमा।शी
तलाख्यव्रतंपश्चान्मुक्ताभरणाव्रतंव्रतंवैरथसप्तम्यास्तस्यांस्नानविधिस्तथा।अचलाख्यव्रतंतस्यामथोष्टम्या
व्रतानिविकथ्यंतेप्रथमंतत्रबुधयुक्ताष्टमीव्रतं।दशाफलव्रतंपश्चात्ततोजन्माष्टमीव्रतंजयाख्यव्रतंततःशोक
ततोदूर्वाष्टमीव्रतंमहालक्ष्मीव्रतंप्रोक्तमशोकाख्यमतःपरंनवम्यामथकथ्यतेश्रीरामनवमीव्रतं देव्याःक
पूजनंपश्चात्तुनवम्यांसम्यगीरितंदशम्यामथकथ्यतेव्रतमाशाख्यमादिमंपश्चाद्दशहराख्यायाविधिस्त्रा
नारिकेलमतःदशावतारसंज्ञंचविजयादशमीव्रतंएकादश्यामथोच्यतेसामान्यव्रतमादिमंनिर्जलाख्यव्र
तंतस्याव्युपन्नैकादशीव्रतंगोपद्माख्यव्रतंपश्चात्प्रबोधनविधिस्ततःभीष्मपंचकसंज्ञंचततोवैतरणीव्रतं
सोद्यापनंचमुक्ताख्याचोक्तायांचप्रकीर्तितंउभयैकादशीपश्चात्ततद्द्वादश्यामथकथ्यतेश्र
वणद्वादशीव्रतंवामनाख्यंजयंत्याश्चसुरूपाख्यमतःपरंत्रयोदश्यामथोच्यतेनृसिंहाख्यंव्रतंशुभंअनं
२× जयापार्वतीसंज्ञकंगोत्रिरात्रव्रतंपश्चाद्दशोवाख्यमतःपरंप्रदोषाख्यंव्रतंपश्चात्ततोनंगत्रयोदशीचतुर्दश्यामथोच्यते ×२ राम०
तस्यस्यव्रतंपश्चादुद्यापनसमन्वितंकदलीसंज्ञकंपश्चाद्वैकुंठाख्यचतुर्दशी।शिवरात्रिव्रतंपश्चादुद्यापनसमन्वितं

व्रता० त्रिरात्रिमायामथोच्यंतेसावित्रीव्रतमादिमंगोपद्माख्यव्रतंचाम्रकोकिलाख्यमतःपरंरक्षाबंधविधिःप्रोक्तःपू
र्णिमायांततःशुभः।अमायांमहेश्चएकंव्रतंततःकोजागराविधश्चमायाव्रतान्युच्यंतेतत्रगौरीतपोव्रतं।अश्वेदियव्रतंप
श्चात्सोमवत्याःस्ततःपरंनामप्रकीर्णानिकथ्यंतेतत्रादौलक्षमिव्रतंववलक्ष्मीव्रतंततःपश्चाद्दानफलव्रतंततःधारणा
ख्यंव्रतंमासोपवासकं।मलमासव्रतंपश्चाद्धारस्यव्रतमथ।रविवारव्रतंचादावाशादित्यव्रतंततःसोमवा
रव्रतंपश्चाद्भौमवारव्रतंततःसंक्रांतेरथकथ्यंतेव्रतानिविविधानिवाउद्यापनंततःप्रोक्तंग्रहणेस्नपनेततःघ
तकंबलकःप्रोक्तोव्यतीपातव्रतंततःलक्षपूजाविधिःप्रोक्तोनमस्कारविधिस्ततःलक्षवर्तिविधिःपश्चादर
गस्यार्घविधिस्ततःअश्वत्थसेवाविधिःप्रोक्तोलिंगस्योद्यापनंततःतुलस्यास्तुविवाहश्चइत्येवंकथितःक्रमः
सनिर्णयानियानीहकथितानिव्रतानितु।तेषांतुनामधेयेभ्यःश्चिकरोतुक्रमंस्वधात् संपूर्णं श्रीभवानीजी
वशहाइ शुभमस्तु॥ ॥ ॥४॥ ॥४॥ ॥ ॥ ॥समाप्त॥ ॥ ॥ ॥

राम